STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02498

YIDISH TEATER

Noah Prilutski

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

נח פּרילוצקי

ייִדיש טעאַטער

1905 — 1912.

באַנד I

פֿערלאַג א. אלבעק
ביאַליסטאָק

1921.

NOJACH PRYŁUCKI □ □ □ □ □
□ □ □ □ □ □ „JIDYSZ TEATER“
TOM I □ □ □ □ □ □ □ □ □ □
□ □ □ WYDAWNICTWO A. ALBEK
BIAŁYSTOK, 1921. □ □ □ □ □ □

□ □ □ DRUKARNIA I. HENDLERA
WARSZAWA, DŁUGA 26. □ □ □ □

אַלגעמײנס

פראַגמענטען.*)

...ווען עמיצער גייט-צו צו רעדען וועגען יידישען טעאַטער, דאַרף ער זיך גוט אָפּוואַשען די הענט, ער זאָל זיך צו אים צו גראָב נישט צורירען; דאַרף ער זיך גוט אַדורכלופטערען דאָס האַרץ, עס זאָל דאָרט קיין שמץ פון האַס, פאַרדרוס אָדער פאָרורטייל נישט בלייבען. דאָס יידישע טעאַטער איז איינע פון די שיינע, אָבער קראַנקע און צובראָכענע דערשיינונגען פון יידישען קולטורעלישען לעבען. און ווער עס איז אַן אמתער פריינט פון דער יידישער קונסט, דאַרף צום יידישען טעאַטער צוגיין, ווי מ'גייט צו צו אַ קראַנק קינד, היילען מיט דעם ליבענדיקען הויך, לערנען; אָבער נישט שלאָגען, נישט פאַרגיפטען, נישט דערשטיקען... נאָר ווילדע דערשטיקען זיינע קראַנקע...

אין ליידען, אין שווערע, אָפט אומדערטרעגלעכע ליידען איז געבוירען געוואָרען דאָס טעאַטער באַ אַנדערע פעלקער... אַף דעם אַקטאָר פלעגט די געזעלשאַפט קוקען, ווי אַף אַן אויסוואורף פון דער מענטשהייט, מ'פלעגט אים באַהאַנדלען פונקט אַזוי, ווי אַ פאַרברעכער, ווי אַ זונה. מ'פלעגט זיך מיאוסען מיט אים. מ'פלעגט אים פאַראַכטען. הונגער, קעלט, אייביקע וואַנדערונג—דאָס איז געווען דער גורל פון דעם אַקטאָר באַ אַלע פעלקער... ווער עס וויל האָבען כאָטש וואָסער-עס-איז פאָרשטעלונג וועגען דעם שיקזאַל פון אַ רוסישען אַקטאָר, למשל,—מיט 30—40 יאָר צוריק,—דער זאָל ליינען אָ ס ט ר אָ ו ו ס ק י ס קאָמעדיעס פון דעם טעאַטערלעבען...

דאָס אַלץ איז, אָבער, „נאָך אַ הונט" קייגען די באַדינגונגען, אין וועלכע עס איז אַנטשטאַנען און האָט זיך אַנטוויקעלט דאָס יידישע טעאַטער.

* * *

איך געדענק — מיט עטלעכע יאָר צוריק, ווען איך בין נאָך געווען אין אַכטען קלאַס גימנאַזיע,—האָב איך געהאַט אַ ויכוח מיט דעם לערער פון דער רוסישער ליטעראַטור וועגען דער פראַגע, צי האָט גאָ־

*) פון אַ גרעסער פעלעמיש אַרטיקעל.—

גאָל גוט געטון, וואָס ער האָט פֿאַרלאָזען זיין מוטערליטעראַטור, די קליינרוסישע, אַוועקגעוואָרפֿן בּאַ איר זיין גרויסען טאַלענט און אַוועקגעשענקט אים דער רוסישער ליטעראַטור. איך האָב אַרויסגעזאָגט די מיינונג, אַז דאָס איז געווען פֿון גאָגאָלס זייט אַ פֿאַרראַט, אַז ער האָט נישט געטאָרט בּוגד-זיין אין דער ליטעראַטור, וועלכע האָט די ערשטע אָנגעצונדען אין אים דעם שעפֿערישען פֿונק. דער לערער האָט זיך בּאַמיט צו בּאַווייזען, אַז מיין מיינונג איז נישט ריכטיק: נישט די קליינרוסישע ליטעראַטור האָט דערוועקט אין גאָגאָלען דעם טאַלענט, נאָר די רוסישע... די קליינרוסישע ליטעראַטור שטייט צו נידעריק. איר פֿאַנטאַזיע איז צו פֿלאַך און אָרעם. זי קען נישט געבּען קיין אימפּולס אַ גרויסען טאַלענט. זי בּאַזיצט נישט די נייטיקע מיטעל דערצו... און אַלס בּיישפּיל האָט מיר דער לערער געבּראַכט דאָס קליינרוסישע טעאַטער...

— זאָגט, וואָס איז דאָס פֿאַר אַ מין?—האָט ער מיך געפֿרעגט:— איר זענט אַמאָל געווען אַף אַ קליינרוסישער פֿאָרשטעלונג? פֿרעג איך אייך: איז דאָס אַ טעאַטער? זענען דאָס פּיעסען? האָט דאָס עפּעס צו טון מיט דער קונסט?—

און דער לערער האָט זייער בּייסיק אָנגעהויבּען צו שילדערען דאָס קליינרוסישע טעאַטער...

איך האָב אים געענטפֿערט נאָר מיט איין פֿראַגע:

— ציי ווייסט איר, ווי די רוסישע רעגירונג האָט פֿאַרפֿאָלגט דאָס קליינרוסישע טעאַטער?—

* *
*

דאָס יידישע טעאַטער האָט נאָך מער, ווי דאָס קליינרוסישע, געליטען פֿון די רדיפֿות פֿון דער רוסישער בּיוראָקראַטיע. די פֿינצטערע רוסישע רעאַקציע האָט מיט איין קריץ פֿון דער פֿעדער פֿאַרורטיילט דאָס יידישע טעאַטער צום טויט. כּדי נישט אומצוקומען פֿון דער וועלט, האָט דאָס יידישע טעאַטער געמוזט מיט אייגענע הענט אַף זיך אַליין אַ שרעקלעכע אָפּעראַציע מאַכען: דאָס יידישע טעאַטער איז געווען געצוואונגען זיך אויסצושניידען זיין נשמה,—די צונג, און אַריינזעצען אַף איר אָרט אַ פֿרעמדע, אַ צובּראָכענע, אַ צוקאַליעטשעטע. דאָס יידישע טעאַטער האָט געמוזט ווערען פֿון יידיש—„דייטשמעריש”...

יעדער ערשטער אוריאַדניק האָט געהאַט די מאַכט צו פֿאַרווערען

דעם נײַגעבאַקענעם „דײַטשישען טעאַטער" צו שפּילען אין די גרענע-צען פון זײַן „מלוכה". דעם גרעסטען טייל פון דער הכנסה פלעגען די יידישע אַקטאָרען מוזען אָוועקגעבען „לא-יחרוץ-געלט" און נאָך דעם אַלעם — טאָמער פלעגט זיך אַנ'אַקטאָר אָף דער בינע פאַרגעסען און אַרײַנשטעלען אַ יידיש וואָרט אין זײַן ראָלע, פלעגט די אומגליקלעכע טרופּע נאָך דעמזעלביקען אָוונט באַקומען אַ באַפעל צו פאַרלאָזען די שטאָט...

איך געדענק — דאָס ערשטע מאָל אין מײַן לעבען בין איך געווען אין יידישען טעאַטער — אין פּעטערבורג, בשעת ספּיוואַקאָוו-סקיס טרופּע איז אַרויסגעטרעטען אין איינעם פון די שענצטע טעאַטער-זאַלען פון דער שטאָט. די דאָזיקע טרופּע האָט זיך געקויפט דאָס רעכט צו שפּילען אָף די ברעגעס פון דער נעוואַ פאַר זייער אַ טײַערען פּרײַז: זי האָט געמוזט אָוועקגעבען 25 פּראָצענט פון דער הכנסה פון יעדען אָוונט ברוטאָ פאַר דעם „בלויען צלם"... אי דאָס האָט די טרופּע נאָך נישט געקענט שפּילען אָף יידיש... זי האָט געהייסען: „ניעמיעצקאָ-יעוו-רעיסקאַיאַ טרופּאַ", און דעריבער האָט אין העלפט אַקטאָרען געמוזט רעדען אָף דער בינע האַלב-דײַטש, און נאָר די אַנדערע העלפט — יידיש...

זענען דאָס נאָרמאַלישע באַדינגונגען פאַר דער אַנטוויקלונג פון אַ טעאַטער? קען מען שטעלען צו שטרענגע פאָדערונגען צו אַ טעאַטער, וואָס האָט ערשט מיט צוויי יאָר צוריק נאָך נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו באַנוצען אָף זײַנע ברעטער די פאָלקסשפּראַך? —

* *
*

רעדענדיק וועגען יידישען טעאַטער, מוז מען נעמען אין אַכט פאָלגענדיקע זייער וויכטיקע אָנגעלעגענהייט.

דאָס יידישע טעאַטער איז אויסגעוואַקסען אין דער יידישער מאַסע. פון דער יידישער מאַסע האָט דאָס יידישע טעאַטער געצויגען די קרעפטען, וואָס האָבען אים דערנערט, אונטערגעהאַלטען און אַנטוויקעלט. די יידישע מאַסע האָט געגעבען דעם יידישען טעאַטער אַקטאָ-רען און צושויער. די יידישע אינטעליגענץ איז שטענדיק געשטאַנען ווײַט פון יידישען טעאַטער. זי האָט זיך מיט אים נישט אינטערעסירט. זי האָט נישט געפילט זײַן נויטווענדיקייט. זי האָט קיין האַנט נישט צוגעלייגט אים צו פאַרהיטען און אַנטוויקלען. זי האָט קיין קערענדעל

שפּײַז דעם ייִדישען טעאַטער נישט געגעבען, נישט מאַטעריעלישע שפּײַז, נישט גײַסטיקע...

דאָס ייִדישע טעאַטער איז אין ריכטיקסטען זין פון וואָרט אַ פאָלקסטעאַטער. דאָס פאָלק האָט עס אויסגעטראָגען, און דאָס פאָלק האָט עס אויסגעשטאַלט. זעלבסטפאַרשטענדלעך, דער רעפּערטואַר פון ייִדישען טעאַטער קאָן נישט צופרידענשטעלען דעם מער אָדער ווייניקער אינטעליגענטישען מענטש. אָבער די ייִדישע מאַסע איז מיט דעמדאָזיקען רעפּערטואַר געווען פולקאָם צופרידען. „שמענדריק", „קוני־לעמעל", „כּינקע-פּינקע" האָבען פולקאָם אַנטשפּראָכען דעם געשמאַק פון דעם ייִדישען פּובליקום, וועלכעס האָט דאָס ייִדישע טעאַטער באַשאַפען און געשטיצט. און מײַנט נישט, אַז דאָס ייִדישע פאָלקסטעאַטער איז אין דער הינזיכט אַן'אויסנעם. יעדעס פאָלקסטעאַטער געפינט זיך אין דעמזעלביקען צושטאַנד, אַף דער ייִדישער בינע שפּילט מען „אַ שטריק אַפ'ן האַלדז אָדער אַ מענטש מיט צוויי פּנימער", און אין וואַרשעווער „טעאַטער ליודאָווי" פלעגט מען שפּילען „פּאַטשציווי לאָטר",— און ביידע „פּיעסען" זענען נישט אָריגינעלישע: ביידע זענען איבערזעצט פון איין פראַנצײזישער מעלאָדראַמע, וואָס ווערט געשפּילט אין די פראַנצײזישע פאָלקסטעאַטערס... אויב דאָס ייִדישע טעאַטער שטייט, פונדעסטוועגען, פאָרט אַביסעל נידעריקער פון די פאָלקסטעאַטערס בײַ אַנדערע פעלקער, מוז מען דאָך נעמען אין אַכט, ווי יונג דאָס ייִדישע טעאַטער איז נאָך, אין וואָסערע ליידען, אין וואָסער אָרעמקייט דאָס ייִדישע טעאַטער האָט זיך אַנטוויקעלט...

פון דעם אַלעם איז, שײַנט מיר, שוין גענוג קלאָר, ווי נאַריש עס איז צו זאָגען, אַז „דאָס ייִדישע טעאַטער פון הײַנט, וואָס פאַרשפּרייט „כּינקע-און-פּינקע" צווישען ייִדישען פּובליקום, פאַרדאַרבט דעם געשמאַק פון די ייִדישע מאַסען און איז אַ באַליידיגונג פאַר דער ייִדישער קונסט און ליטעראַטור"...

דער, וואָס שרײַבט אַזוי, באַווײַזט נאָר, אַז עס פעלט אים די מינדסטע באַקאַנטשאַפט מיט דער געשיכטע פון דער ליטעראַטור און פון דער קונסט,—אַלס פּרט—מיט דער געשיכטע פון דעם טעאַטער...

עס-ארציש איז צו זאָגען, אַז דאָס „ייִדישע טעאַטער פון הײַנט פאַרשפּרייט „כּינקעס-און-פּינקעס".—די „כּינקעס-און-פּינקעס" — דאָס איז דאָס ייִדישע טעאַטער אַליין. אויב מיר וועלען פאַרשטיין דאָס

יידישע טעאַטער נאַציאָנאַליש, ד. ה. היסטאָריש און קולטורעליש; אויב מיר וועלען באַטראַכטען דאָס יידישע טעאַטער נישט אַלס אַ קינצלעכען אַנשטאַלט, וואָס יעדע ערשטע פּריוואַטע פּערזאָן קען אים באַשאַפען, — זי דאַרף נאָר דינגען אַ לאָקאַל, קויפען אַ פּאָר אָריגינעלישע אָדער איבערגעזעצטע פּיעסען, צונעמען עטלעכע שפּילער, אויסקלעבען אַפישען און מאַכען פאָרשטעלונגען; — אויב מיר וועלען צוגיין צום יידישען טעאַטער, אַלס צו אַן אָרגאַנישען טייל פון דער יידישער נאַציאָנאַלישער קולטור, אַלס צו אַן אַנשטאַלט, וואָס איז אַנטשטאַנען, האָט זיך אַנטוויקעלט און איז אויסגעוואַקסען אינעווייניק אין יידישען לעבען; אויב מיר וועלען נעמען דאָס יידישע טעאַטער אַלס אַ פּראָדוקט פון דעם אָביעקטיווישען סטיכישען פּראָצעס, וואָס איז אַנטשטאַנען אין דעם קולטורעלישען לעבען פון דער יידישער מאַסע, אַרויסגערופען דורך איהרע גייסטיקע באַדערפעינישען, — אויב מיר וועלען אַזוי באַטראַכטען דאָס יידישע טעאַטער, וועלען מיר נישט קענען אַרויסגעבען אַף אים אַזאַ דראַקאָנישען משפּט. מיר וועלען דאַן באַגרייפען, אַז עס איז אַן אומזין צו שרייבען וועגען יידישען טעאַטער, דאָס עס איז „אַ באַלייידיגונג פאַר דער יידישער קונסט און ליטעראַטור"...

מיר וועלען דאַן באַגרייפען, אַז אַט דאָסדאָזיקע „יידישע טעאַטער פון היינט" איז טאַקע די יידישע קונסט אַליין... אָרעם איז דאָסדאָזיקע טעאַטער, געמיין, נידעריג, נישט קולטורעליש... אָבער אַ מאַמע אָהן אַן־אויג איז פּאָרט אַ מאַמע, זאָגט דאָס קלוגע פאָלקסווערטעל... אוודאי וואָלט געווען פיל אָנגענעמער פאַר אונדז אַלע, ווען דאָס יידישע טעאַטער זאָל אַרויסטרעטען פאַר דער וועלט גלייך מיט שעקספּירען, איבּסענען, הויפּטמאַנען, שניצלערען, מעטערלינקען, ד׳אַנונציאָ, פּשיבישעווסקין... אָבער וואָס טוט מען, אַז די יידישע גאַס איז פּאָרט אָרעם? וואָס טוט מען, אַז אונדזער אינטעליגענץ שטייט פּאָרט אַזוי ווייט פון היימישען לעבען, דאָס זי האָט אַפילו קיינמאָל נישט געפּרווט צו באַשאַפען קינצלעך אַ מאָדערניש יידיש טעאַטער? וואָס טוט מען, אַז דאָס יידישע טעאַטער האָט זיך אַנטוויקעלט אונטען, העט ווייט אין די טיפסטע שיכטען פון דער פאָלקסמאַסע, און אַנטוויקעלט זיך צווישען דערנער און ריטער, אָהן שטיצע, אָהן השגחה, מיט אייגענע שוואַכע, אָרעמע, אין־דער־בלינד־טאַפּענדיקע קרעפטען? וואָס טוט מען!?

„כינקעס און פינקעס" שמעקען אונדז נישט? זייער גוט! אָבער וואָס איז שולדיג דער אָרעמער יידישער פאָלקסגייסט, ווען ער איז

ניִשט געווען איִמשטאַנד צו באַשאַפען טיִפערע, העכערע און שענערע זאַכען? און ווייזט מיִר בכלל איין פאָלקסרעפּערטואַר, שוין ניִשט קיין יִידיִשען, וואָס וואָלט איִן דיִזעלביִקע תנאים, ווי דאָס יִידיִשע טעאַטער האָט זיִך געפונען, געווען רייכער און העכער...

די אָרעמע און ניִשט אַנטוויִקעלטע יִידיִשע מאַסע האָט אַנ׳אָרעמען און ניִשט אַנטוויִקעלטען געשמאַק. דערפאַר האָבען די יִידיִשע אַקטאָרען, וואָס זענען אַ לעבעדיִק גליִד פון דער יִידיִשער מאַסע, און זענען מיִט איִר מיִט טויזענטער פעדעם געקניִפּט, געשפּיִלט אָרעמע און פּלאַכע זאַכען... און דערפאַר באַשטייט דאָס יִידיִשע טעאַטער פון „קוני-לעמעל׳ס“, „כיִנקע-פּיִנקע׳ס“ און דעסגלייכען. ציִ איִז דען פאַראַן עפּעס אַנ׳אַבסטראַקטע „יִידיִשע קונסט“, פאַר וועלכער דיִדאָזיִקע פּיִעסען זאָלען קענען זיין אַ באַליידיִגונג? ווו איִז זי, אָט דיִדאָזיִקע גרויסע, רייכע און שטאָלצע יִידיִשע קונסט, איִן נאָמען פון וועלכער מ׳באַשפּייט דעם גאַנצען רעפּערטואַר פון יִידיִשען פאָלקסטעאַטער? זי איִז ניִשטאָ! די געבראַכטע ציִטאַטע איִז טאַקע מער ניִשט, ווי אַ הילע פראַזע. איינע פון די, וועלכע אַ כמעט אַנאַלפאַבעטיִשע פּערזאָן כאַפּט זיִך אָן איִן געשפּרעכען מיִט מער אַנטוויִקעלטע מענטשען. אַ גליִק איִז, וואָס די רוסיִשע קריִטיִקער, וועלכע שרייבען וועגען זייער טעאַטער, זענען אַביסעל מער באַהאַווענט איִן די פראַגען וועגען דער אַנטוויִקלונג פון דער קולטור,— ווייטער וואָלט באַ זיי דאָך געדאַרפט אויסקומען, אַז דעם־אייגענעם שטייגער אורטיילענדיִק, אַז סומאַראָקאָווס דראַמאַטיִשע ווערק, למשל, זענען אַ „באַליידיִגונג פאַר דער רוסיִשער קונסט און ליִטעראַטור“, ווייל זיי זענען קיִנדיִש איִן פאַרגלייך מיִט פאָנוויִזיִנס דראַמאַטיִשע ווערק; פאָנוויִזיִן, ווידער, איִז פון זיין זייט אויך „אַ באַליידיִגונג“ פאַר דערזעלביִקער „רוסיִשער ליִטעראַטור און קונסט“, ווייל ער איִז אַ נול איִן פאַרגלייך מיִט גאָגאָלען א. אַ. וו.—

די קונסט פון אַ פאָלק מוז באַטראַכט ווערען היִסטאָריִש, איִן איִר לאַנגען אַנטוויִקלונגסגאַנג. פאַר אַנ׳אמתען היִסטאָריִקער, אָדער קריִטיִקער, איִז די רוסיִשע קונסט, למשל, ניִשט גאָגאָל אַליין, און ניִשט אָסטראָווסקי אַליין, און ניִשט גאָרקי אַליין,—נאָר אַלע צוזאַמען. ווייל קונסט איִז ניִשט אַ טויטער שטיין, וואָס האָט די איינמאָל פאַר אַלעמאָל אָפּגעמאָסטענע און אויסגעשטאַלטיִקטע פאָרם,— נאָר אַ לעבעדיִקער גייסט, וואָס הערט זיִך ניִשט אויף צו אַנטוויִקלען, גייט איִבער פון ניִדעריִגערע פאָרמען איִן העכערע און בילדט איִן דער היִסטאָריִשער

פערספעקטיוו אַ גאַלעריי פאָרמען, אַ קייט סטאַדיעס, אין וועלכע די ריינגעלען זענען אַפילו ווייט איינס פון אַנדערען, ווי דער הימעל פון דער ערד; אָבער אין וועלכער אַלע ריינגעלעך פליסען איינס פון דעם אַנדערען, זענען ענג געבונדען צווישען זיך איינערלעך, און טראָגען איין נאָמען — די קונסט... אַלס פרט: דאָס טעאַטער...

אַיצט, ווען דאָס יידישע טעאַטער האָט שוין די דראַמאַטישע ווערק פון יעקב גאָרדין, פון דוד פינסקי, פון י. ל. פרץ; איצט, ווען דאָס יידישע טעאַטער באַזיצט שוין איבערזעצונגען פון גאָרקיס „נאַ דניע" און פון שילערס „רויבער" — איז זעלבסט-פאַרשטענדלעך, אַז די „כינקע-פינקעס" דאַרפען באַטראַכט ווערען אַלס אַן'אָפּגעלעבטער רינג אין דער אַנטוויקלונג פון יידישען טעאַטער, אַלס אַן'אַדורכגעגאַנגענער שטאַפעל, אַלס אַן'אַדורכגעמאַכטע סטאַדיע, אַלס אַ היסטאָרישע פאַרגאַנגענהייט... אָבער נאָר פאָרמעל... אין דער ווירקלעכקייט טרעטען די היסטאָרישע פעריאָדען זייער זעלטען אַרויס אַלס שטרענג-אָפּגעגרענעצטע, דייטלעך אָפּגעשניטענע טיילען. יעדער נייער פעריאָד הייבט-אָן צו וואַקסען נאָך אין אַלטען; ווי אַ דינער, יונגער שטראָם שלאָגט ער זיך אַדורך אין גרויסען מעכטיקען ים פון אַלטען פעריאָד און נאָר ביסלעכווייס צוואַקסט ער זיך אַזוי, אַז ער שטופט פולקאָם אָפּ אַפ'ן לעצטען פלאַן זיין עלטערען ברודער.

דאָס יידישע טעאַטער פאַרמאָגט שוין ערנסטע ליטעראַרישע פיעסען. אָבער זיי ווערען נאָך לאַנג נישט אימשטאַנד זיין אַרויסצושטופען דעם אַלטען רעפּערטואַר. דאָס וועט דערגרייכט-ווערען נאָר דורך אַ געוויסער עוואָלוציע. כדי דער רעפּערטואַר פון יידישען טעאַטער זאָל זיך פולקאָם ענדערען, איז נייטיק, אַז דער געשמאַק פון דער יידישער מאַסע, וואָס איז די הויפּטבאַזוכערין פון יידישען טעאַטער, זאָל זיך אין גרונט אומבייטען. דאָס קען, אָבער, נישט פאָרקומען אין איין טאָג אַפילו נישט אין איין יאָר. דער עסטעטישער געשמאַק פון דער פאָלקס-מאַסע איז אָפּהענגיק פון איר אַלגעמיינער אַנטוויקלונג, און די לעצטע וואַקסט דאָך נישט אַף הייוועז. אין אַמעריקע שפילט מען שוין אין יידישען טעאַטער איבסענס „נאָראַ", און „וועלוועל עסט קאָמפּאָט" גייט דערביי נאָך אַלץ נישט אַראָפּ פון אַפיש.—איין טייל פון דער יידישער מאַסע אין אַמעריקע, הייסט עס, איז שוין רייף צו פאַרשטיין איבסענען און די גרויסע מאַסע איז נאָך אַלץ נישט אימשטאַנד

צו באַגרײַפֿען עפּעס טיפֿערס, ווי דאָס דערמאָנטע שונדשטיק.

מ׳מוז זיך דאָך ערנסטער רעכענען מיט די לעבענספּאַקטען. און אַ פֿאַקט איז, למשל, אַז פּינסקיס „פֿאַמיליע צבי״, וועלכע האָט אין איר נאָמען אַליין געהאַט, צוליב דעם לאַנגען פֿאַרבאָט פֿון דער רוסישער צענזור,—עפּעס מאַגישס פֿאַר דעם יידישען פּובליקום; אַז די דאָזיקע דראַמע האָט אין וואַרשע אין צוויי יידישע טעאַטערס נישט געקענט אויסהאַלטען מער ווי 15—16 פֿאַרשטעלונגען, בעת ווען „כינקע-פּינקע״, נאָך 50—60 מאָל שפּילען, גיט נאָך היינט באַ אַ שבת אַ פֿולע קאַסע...

דאָס באַווײַזט, אַז דאָס יידישע פּובליקום האָט נאָך ליב דעם אַלטען רעפּערטואַר.—שפּאָטען דערפֿון, איז נישטאָ וואָס. און ווירקליך: קען מען דען שפּאָטען פֿון אַ מענטש, וואָס איז אַדורכגעגאַנגען נאָר אַ פֿאָלקסשולע, און פֿאַרשטײַט, דעריבער, נישט קיין אַלגעברע? מיר דאַרפֿען נאָר נעמען דעם פֿאַקט אַלס אַזעלכען, אַלס אַן אָביעקטיווע דערשײַנונג. אויב מיר זענען מיט איר אומצופֿרידען, דאַרפֿען מיר אַנאַליזירען, אויספֿאָרשען, דערקלערען אירע סבות און זיך באַמיען זיי צו באַזײַטיקען.—יען מיר וועלען אַזוי האַנדלען, מוזען מיר קומען צו דער איבערצײַגונג, אַז דער אַלטער רעפּערטואַר פֿון יידישען טעאַטער האָט אַ גרויסע פּעדאַגאָגישע באַדײַטונג פֿאַר דער יידישער מאַסע, און דערפֿאַר קאָן מען נישט זאָגען, אַז ער זאָל פֿאַרדאַרבען איר געשמאַק. ווען די אַזוי־גערופֿענע שונדפּיעסען זאָלען אַנטהאַלטען אין זיך שמוץ, פּאָרנאָגראַפֿיע,—וואָלטען זיי געווען שעדליך. אָבער נישט „כינקע פּינקע״, נישט „שלמה גאָרגעל״, נישט די „צוויי קוני-לעמעלס״ זענען אַזעלכע, די אינטעליגענץ, וועלכע האָט ברייטערע גײַסטיקע אינטערעסען, וועלכע האָט פֿײַנע פֿון אידעלע באַדערפֿענישען, וועלכע איז באַשעפֿטיגט מיט העכערע און סובטעלערע דערשײַנונגען און פֿראַגען פֿון לעבען,—ליבט איבסענען און די אַנדערע, ווײַל אין זייערע ווערק געפֿינט זי אַ קאָנקרעטיזירטע אָפּשפּיגלונג פֿון איר גײַסטיקער וועלט, אַן אַנאַליז פֿון די פּראָבלעמען, וואָס פֿאַרנעמען איר געדאַנק, און—אין געוויסע פֿאַלען—זייער לייזונג.

די יידישע מאַסע לעבט מיט אַ שמאָלערען און ווייניקער צוזאַמענגעשטעלטען, מיט אַן אַנ׳אײַנפֿאַכערען גײַסטיקען לעבען, און דעריבער אינטערעסירען זי נישט די מער-פֿאַרוויקעלטע פּיעסען. די יידישע מאַסע ליבט די פֿלאַכערע, פּרימיטיווערע פּיעסען, וועלכע זענען פֿאַר איר פֿאַרשטענדלעכער; אין וועלכע זי געפֿינט זיך אַליין מיט איר עלעמענ-

טאַרישער פסיכאָלאָגיע און אָרעמע לעבענסדערשיינונגען...

ווען מיר ווילען זיך נעענטער צוקוקען צו די פיעסען פון דעם אַזויגערופענעם שונדרעפערטואַר, וועלען מיר מוזען קומען צום באַשלוס, אַז זיי זענען גאָרנישט אַזוי שלעכט, ווי מ'מיינט. — דאָס רוב אַנטהאַל־טען זיי די אידייע פון מאָראַל, פון ליבע, פון ברודערשאַפט, פון מענטשלעכקייט, פון אַלפאַרצייונג, פון צדקה, פון טאָלעראַנץ... נאַטיר־לעך, די אַלע אידייען ווערען פאַרגעלייגט דעם צושויער אין אַ נאַיווער, רויער פאָרם. נאַטירלעך, דאָס לעבען, וואָס דאַרף אילוסטרירען די־דאָ־זיקע אידייען, איז אומנאַטירלעך־געקינצעלט... אין דעם רוב אַזעלכע פיעסען, מוז די פאַרדאָרבענקייט ווערען באַשטראָפט, און די מדות טובות באַקרוינט... דאָס איז, אָבער, די אייגענשאַפט פון יעדער פאָלקס־פיעסע אין יעדען פאָלקסרעפערטואַר.

אויסערדעם, די פאָלקסבינע ליידט נישט קיין ריינע דראַמע. דער פאָלקסצושויער, וועלכער באַזוכט דאָס פאָלקסטעאַטער, איז מערסטענ־טיילס פאַריאָגט, פאַרשוואַרצט אין דאגת־פרנסה, אין שווערער אַרבעט, און האָט ער שוין אַ פרייע מינוט, ווילט זיך אים אָפּרוען דעם קאָפּ און די נערוועז. ער קען, דעריבער, נישט אַריבערטראָגען קיין שווערע זאַכען; ער קען נישט אַרויסגיין פון טעאַטער מיט אַ שווער געפיל, מיט אַ שווערען געדאַנק. ער וויל פאַרלאָזען דאָס טעאַטער אַ רויקער, אַ צו־פרידענער. דעריבער מוז יעדע פאָלקספיעסע זיך ענדיקען מיט אַ חתונה אָדער מיט אַנ'אַנדער רירענדיקער און פריילעכער סצענע. דאָס בייזע טאָר נישט טריומפירען, דאָס גוטע טאָר נישט בלייבען געטראָטען. און דעריבער איז די באַליבטסטע דראַמאַטישע פאָרם אויף דער פאָלקסבינע די מעלאָדראַמע, אין וועלכער דאָס טראַגישע איז אויסגעמישט מיט'ן קאָמישען; אין וועלכער נאָך די שרעקלעכסטע דראַמאַטישע מאָ־מענטען גייען פריילעכע קופּלעטען, טענץ, אַפילו נומערען פון צירק...

* * *

עס זענען פאַראַן צווייערליי עפּעלביימער. איין עפּעלבוים הערשט אין פרוכטגאָרטען, איז זיין ליבלינגסקינד, זיין צירונג. ער ברענגט שיי־נע, געשמאַקע פרוכטען, וואָס האָבען אַ באַשטימטען, אָפט זייער טייערען ווערט פאַר די מענטשען. דער אַנדערער עפּעלבוים וואַקסט ווילד אין דער טיף פון וואַלד, עלענט, פאַרוואָרפען פון מענטשענס אויג; איז דאַר, נישט־שיין און ברענגט קליינע, עסיג־זויערע עפּעלעך, וועלכע

האָבען קיין שום ווערט נישט.

פאַר דעם פּראָפאַן איז דער ערשטער עפּעלבוים אַן׳אידעאַל; אַפ׳ן צווייטען קוקט ער, ווי אַף אַן׳אומנוצבאַר געוויקס, מיט בוז, ער האָט פאַר אים קיין שום ווערט נישט. ווען ער האָט ליב עפּעל, איז ער מקנא דעם גליקלעכען באַזיצער פון ערשטען בוים, באַגעגענט ער צופעליק אַ ווילדען בוים — פאַרדריסט אים נאָר: „וואָלט ער נישט געקענט טראָגען זיסע עפּעל!״ איז ער אַ בעל-כעס — וועט ער דאָס אָרעמע ביימעלע צוברעכען.

דער גערטנער, דער כהן פון די ביימער, — וועט קיין ווילד עפּעלביימעלע נישט צוברעכען. ער קוקט אַף דעם אַנדערש, ער זעט אין דעם אַ גאַנץ וועלטעל: עס איז געזונט, שטאַרק, האָט יונגע, פעסטע וואָרצלען, ד. ה. אַ לעבענסקראַפט און אַ לעבענספעיקייט. באַ קענטענישען און ליבע — ווייסט ער — קען מען די אַלע גוטע תנאים זייער גליקלעך אויסנוצען.

דער גערטנער ווייסט, אַז פון אַ ווילד עפּעלביימעלע קען אויסוואַקסען אַ מעכטיקער און טייערער גאָרטענבוים. מ׳דאַרף עס נאָר איבערזעצען אַף אַ מער רייכען באָדען, אין אַ מער קולטורעלישער סביבה; מ׳דאַרף אַף דעם אַכטונג געבען, מ׳דאַרף עס אָפּהיטען — מיט איין וואָרט — דערציִען, רעגולירען זיין וווקס, אָפּשניידען די איבעריקע צווייגלעך, אַריינברענגען אין אים נייע עלעמענטען, מער קולטורעלישע עלעמענטען...

דאָס „יידישע טעאַטער פון היינט״ איז אַזאַ ווילדער עפּעלבוים, אַן׳עם־הארץ וועט קומען מיט דעם אַפּלאָמב פון אַ „אינו יודע שאינו יודע״, און וועט פסקענען אַף דעמדאָזיקען טעאַטער, אַז עס מוז אונטערגיין ווי אַמגעשווינטסטען, נישט פאַרשטייענדיק, וויפעל נישטערלעכקייט עס שטעקט אין אַזאַ אורטייל, ווען ער ווערט אַרויסגעזאָגט נישט אין אַן׳אויספירלעכער, פילזייטיקער און ערנסט־מאָטיווירטער באַהאַנדלונג פון דער פראַגע, נאָר אין אַ קורצער, פאַרבייגייענדיק-געוואָרפענער פראַזע אין אַ נאַרישען צייטונגסנאָטיץ... אַן׳אמתער פריינט פון דער יידישער קונסט, אַ מענטש מיט אַן׳ערנסטען געדאַנק און מיט אַ באַוווסטזיניקען בליק — און דערביי אַ מענטש מיט קענטענישען, אַ מענטש אַ באַהאַווענטער אין דער זאַך, זעט און פאַרשטייט, אַז „דאָס יידישע טעאַטער פון היינט״, דאָס אָרעמע, געמיינע יידישע טעאַטער פון „כינקעס און פינקעס״, — איז אויך דאָס יידישע טעאַטער פון מאָרגען,

דאָס יידישע טעאַטער פון „נאַרע" און „די בלינדע"... מ'דאַרף עס נאָר אָפענהאַרציק און איבערגעבען ליב-האָבען; מ'דאַרף זיך נאָר נישט באַציען צו איהם, ווי אַ שטיפמוטער; מ'דאַרף נאָר האָבען דעם ווילען און די פעיקייטען איהם צו דינען, אַף איהם צו ווירקען, איהם צו דערציען.

כדי צו אַנטוויקלען דאָס יידישע טעאַטער, כדי צו דערציען פון דעמדאָזיקען וואַלדביימעלע אַ שיינעם גאָרטענבוים, אַ פּראָדוקטיווען, אַ רייכען, — דאַרף מען זיך מיט איהם באַגיין פּונקט אַזוי, ווי דער גערטנער באַגייט זיך מיט די ווילדע פּרוכטביימער, מ'דאַרף אויסבעסערען דעם באָדען, פון וועלכען דאָס יידישע טעאַטער נערט זיך, אין וועלכען עס רוען זיינע וואָרצלען, — ד. ה. מ'דאַרף אויפהייבען די אַלגעמיינע אַנטוויקלונג פון דער יידישער מאַסע, פאַרברייטערען און פאַרטיפען דעם רוים פון איהרע גייסטיגע אינטערעסען, פאַראיידלען און אויספיינען איהר עסטעטישען געשמאַק. אויסערדעם, דאַרף מען אַרום דעם יידישען טעאַטער באַשאַפען אַ מער קולטורעלישע סביבה, — ד. ה. מ'דאַרף צוציען צום יידישען טעאַטער די אינטעליגענטישע קרייזען פון דער יידישער געזעלשאַפט, — אַלס באַזוכער און פריינט; — מ'טאָר נישט לאָזען דאָס יידישע טעאַטער עלענט און איינזאַם. מ'דאַרף פאַראינטערעסירען מיט איהם די יידישע גייסטיגע אינטעליגענץ, זי זאָל קומען איהם צו הילף מיט איהרע סימפּאַטיעס — נישט נאָר פּלאַטאָנישע — מיט ראַט און טאַט. ענדלעך מוז מען ווירקען אַף דאָס יידישע טעאַטער אַליין, אַף דאָס יידישע טעאַטער אַלס אַזעלכעס, — קריטיקירען עס אומאויפהערלעך, — אָבער מיט פאַרשטאַנד, מיט ליבע, — אַנוויזען זיינע פעלערען, נישט איינמאָל און נישט צוויימאָל נאָר טויזענט מאָל, — באַ יעדער געלעגענהייט, הייסט עס, — אָבער דערביי נישט איבערטרייבען די מאָס, נישט האַקען מיט אַ האַק, נישט קאַרגען קיין גוט וואָרט אויך, ווען עס איז פאַרדינט; קיין גלעט, ווען עס איז ווערט... קורץ: פירען אַ שיינע און ערנסטע טעאַטראַלישע קריטיק אין טיפסטען און ברייטסטען זין פון באַגריף, — כדי צו ווירקען אַף די אַרטיסטען און אַף דעם רעפּערטואַר; כדי צו אויפקלערען, גייסטיג-אַרומוואַשען און עסטעטישאַרומטאָקען אין די ערשטע, אין דעם צווייטען...

אַז דאָס איז דער נאָרמאַלישער, נאַטירלעכער און איינציקער וועג פאַר דער אַנטוויקלונג פון יידישען טעאַטער — זעען מיר קלאָר שוין פון דער עוואָלוציע, וועלכע דאָס יידישע טעאַטער האָט

אַדורכגעמאַכט כאָטש אין משך פון לעצטען יאָר.

איך וועל ברענגען אַ קליינעם, אָבער זייער כאַראַקטעריסטישען פאַקט, מ'האָט מיר דערציילט: ווען מיט אַנדערטהאַלבען יאָר צוריק האָט זיך געעפענט אין וואַרשע דאָס יידישע טעאַטער, האָט די בעסטע פון די יידישע אַרטיסטינס אסתר-רחל קאַמינסקע פון וועג טעלעגראַפירט צו דער דירעקציע פון דעמדאָזיקען טעאַטער: „איך פאָר. אַנאָנסירט צום ערשטען אויפטריט — „חנה די נייטאָרין". — „חנה די נייטאָרין" איז איינע פון די באַליבטסטע און אומגעלומפערטסטע מעלאָדראַמעס פון יידישען פאָלקסרעפערטואַר. עס איז אַריבער נאָך איין יאָר, און דיאייגענע פרוי קאַמינסקע האָט צו איר בענעפיס, אין פאַרגאַנגענעם זומער אין „זשאַרדען' ד'היווער" אויסגעקליבען שוין — די שיינע ראָלע פון „כאַשע דער יתומה" אין גאָרדינס פאָעטישער דראַמע, — אַזאַ רוק פאָרויס האָט זיך דאָס יידישע טעאַטער געטון אין די לעצטע אַנדערטהאַלבען יאָר.—

מיטגעהאָלפען צו דעמדאָזיקען פאָרטשריט האָבען צוויי זאַכען. ערשטענס, האָט דאָס ריזיקע איבערקערעניש אין דעם פאָליטישען און סאָציאַלישען לעבען פון גאַנצען לאַנד געבראַכט אין באַוועגונג אויך די יידישע מאַסע, אויפגעטרייסעלט אויך דאָס יידישע גייסטיקע לעבען, און אַזוי פאַרברייטערט דעם גייסטיקען האָריזאָנט פון דער יידישער מאַסע, אַזוי אויפגעהויבען דעם שפיגעל פון איר אַלגעמיינעם באַוואוסטזיין, אַזוי פאַרטיפט איר פסיכאָלאָגיע און אירע אינטעלעקטועלישע אינטערעסען, אַז אין נאָרמאַלישע לעבענסבאַדינגונגען וואָלט דערויף געמוזט אַוועקגיין 10—20 יאָר. דער געשמאַק פון אייניקע טיילען פון דער יידישער מאַסע האָט זיך אין משך פון לעצטען יאָר באַטייטעוודיק געענדערט — צום גוטען; זייערע באַגריפען וועגען לעבען, וועגען דער קונסט זענען געוואָרען אַביסעל טיפער, און דאָס האָט זיך קענטיק אָפגערופען אויך אַפ'ן יידישען טעאַטער. עס איז שוין צו באַמערקען גאַנץ דייטלעך, ווי דאָס יידישע טעאַטערפובליקום הייבט-זיך-אָן צו דיפערענצירען. עס איז היינט געגנוג נאָר איין בליק צו וואַרפען אַף דעם ים קעפ, וואָס פילט אָן אין אָוונט דאָס אָדער יענץ יידיש טעאַטער, כדי צו טרעפען, וואָספאַר-אַ פיעסע עס גייט היינט. אין דער יידישער מאַסע פאָרמירען זיך שוין פולקאָם אינטעליגענטישע שיכטען. אַף „כאַשע דער יתומה" וועט איר זען גאָר אַנ'אַנדער פובליקום, ווי אַף „המן דעם צווייטען", — עס איז שוין פיל ריינער, רויקער, איינגעהאַלטענער, דערצוי-

געגער. דעמעלט, ווען אף „המן דעם צווייטען" איז פשוט אומעגלעך צו הערען א ווארט, — אזא גערודער שטייט אין טעאטער די גאנצע צייט פון דער פארשטעלונג, אפילו נאר בא 200 מאן, — איז אף דער „פאמיליע צבי" בא 600 מאן אין טעאטער א פארהעלטענישמעסיקע רו, און עס איז נאך מעגלעך איינצוזיצען אפ'ן ארט און אויפמערקזאם פאלגען נאך דער אנטוויקלונג פון דער דראמאטישער אקציע.

זייער א גרויסע ראלע אין דעמדאזיקען פראגרעס פון יידישען טעאטער געהערט אויך דער יידישער פרעסע, דער טעאטראלישער קריטיק אין די יידישע צייטונגען. נאטירלעך, רעד איך דא נישט וועגען דער קלוימערשטער „קריטיק", וועלכע איז געגרינדעט נאר אף פערזענלעכען האס און דריקט-זיך-אויס אין איינפאכיקער זידלעריי, אין קאלטען שפאט, אהן א געפיל פון פאראנטווארטלעכקייט פאר דער נאציאנאלישער קונסט, אהן א פונק ליבע צו דער יידישער פאלקסביגע. איך רעד וועגען דער ערנסטער, הארבער, אבער געפילפולער קריטיק, — וועגען דער טעאטראלישער קריטיק, וועלכע עס האט באשאפען און מיט אזא ליבע אנטוויקעלט — איך זאג עס אהן עניוות, וואס וואלט דא געווען איבעריק, איך זאג עס מיט שטאלץ — נאר „דער וועג".

דידאזיקע קריטיק האט געהאט זייער א גרויסע פעדאגאגישע ווירקונג אי אף דאס יידישע טעאטערפובליקום, אי אף די ארטיסטען, — דער יידישער מאסע האבען מיר אין אונדזערע טעאטראלישע פעליעטאנען און רעצענזיעס געגעבען צו פארשטיין און צו באגרייפען, וואס אזוינס איז די אמתע קונסט, אראפנעמענדיק די קרוין פון דעם שונדרעפערטואר און פאפולאריזירענדיק די מער-ליטעראריש פיעסען. אין די יידישע ארטיסטען האבען מיר אומאויפהערלעך אריינגעטענהט: עס איז א רחמנות אף די אריגינעלישע און שיינע טאלענטען, וועלכע געפינען זיך צווישען זיי; דער שונדרעפערטואר מיט דעם מאנגעל אין איינפאכיקע, ריין-דראמאטישע און שטרענג-דיפערענצירטע ראלען פארקריפעלט זייערע פעיקייטען; נאר אן ערנסטער רעפערטואר קען זיי געבען די מעגלעכקייט ברייט צו אנטוויקלען די קרעפטען, מיט וועלכע די נאטור האט זיי אזוי מילד באשענקט.

און זעען מיר טאקע, ווי עס איז זיך צוואקסען און האט זיך אנטוויקעלט דער יידישער טעאטעררעפערטואר אין משך פון די לעצטע אנדערטהאלבען יאר. „כאשע די יתומה", „מירעלע אפרת", „גאט, מענטש און טייוועל" „די געברידער לוריה", „דער

יידישער קעניג ליר", „דבורהלע מיוחסת" פון יעקב גאָר-דין; „די מוטער", „די פאַמיליע צבי", „די גליקספאַרגעסע-נע" פון דוד פּינסקי; „דאָס אייביקע ליד", „דאָס ווילנער בעל-הביתל" פון מארק אַרענשטיין; „די שווסטער" פון י. ל. פּרץ; „אוריאל אַקאָסטאַ", „נאַ דניע", „די רויבער"... אַזאַ היפּש בּינטעל נעמען איז צוגעקומען דעם יידישען טעאַטערעפּערטואַר אין משך פון אַ פאַרהעלטעניסמעסיק קורצער צייט...

און נישט נאָר אין וואַרשע האָט דאָס יידישע טעאַטער געמאַכט אַזעלכע פאָרטשריט. אויך אַף דער פראָווינץ הייבט עס זיך. פון פאַרשי-דענע שטעט און שטעטלעך קומען שטעץ אָן ידיעות, אַז די יידישע טרופּע, וואָס שפּילט דאָרט, שטענדיק אָדער נאָר פאַרבייגייענדיק, האָט אויסגעפירט אַף אירע ברעטער די אָדער יענע ליטעראַרישע פּיעסע...

* *
*

אָט אַזוי דראַפּעט זיך דאָס יידישע טעאַטער בּיסלעכווייס אַף די העכערע שטאַפּלען פון דעם משופּעדיקען לייטער פון דער קונסט, — צוזאַמען מיט דעם וואוקס פון דעם אַלגעמיינעם באַוואוסטזיין פון דער יידישער מאַסע, צוזאַמען מיט דער אַנטוויקלונג פון דער ערנסטער טעאַטראַלישער קריטיק אין דער יידישער פּרעסע...

(„דער וועג", נומע-רען 8, 9, 14 פון 22, 25 און 29 יאַנואר 1907).

אונדזער טעאַטערקריטיק.

אין מערבאייראָפּע איז אַפילו דערוועקט געוואָרען די לעצטע צייט די פראַגע וועגען דער צוקונפט פון דער קריטיק,—דערביי האָבען איייניקע פובליציסטען זאָגאַר אַרויסגעזאָגט די פּאַראַדאָקסאַלישע מיינונג, אַז די קריטיק, וועלכע איז נישט מער, ווי פאַרמיטלערין צווישען קונסט און פובליקום, מוז מיט דער צייט אינגאַנצען פאַרשווינדען, דען דאָס פובליקום וועט ווערען אַזוי אַנטוויקעלט, אַז ס'וועט שוין קענען אַליין אָפּשאַצען דעם ווערט פון יעדען ווערק פון קונסט,— אָבער באַ אונדז איז דאָס, געלויבט דעם אייבערשטען, נאָך קיין פראַגע נישט: לעת-עתה האָבען מיר נאָך נישט וואָס ס'זאָל קענען באַ אונדז אונטערגיין. מיר האָבען נאָך, ב"ה, קיין קריטיק לחלוטין נישט. באַ אונדז עקזיסטירט גאָר אַנ'אַנדערע פראַגע: ווי נעמט מען ערלעכע אינטעליגענטישע קריטיק?

די, וואָס מיינען, אַז קריטיק איז בלויז אַ פאַקטאָר צווישען קונסט און פובליקום, זעען נאָר איין שויב פון רייכפאַרביקען לאַמטערן. אין אמתען איז זי אויך אַ שופט און אַ לערער פון קינסטלער. נאָך מער: אָפטמאָל — אַ וועגווייזער פאַר דער קונסט אַליין. דער גאַנצער פוילישער מאָדערניזם האָט זיין פרעכטיק אויפבליען צו פאַרדאַנקען איין מענטשען — מיריאַם איז זיין נאָמען. אַליין איז ער מער דענקער, ווי פּאָעט. זיינע געדיכטען און פּאָעמען זענען קאַלט, ווי מאַרמאָר, און בלאַנקען נאָר מיט זייערע קלאַסישע פאָרמען. דערפאַר, אָבער, האָט ער אַנ'אָדלעריש אויג צו שיינקייט, לעאָנאַרדאָ-דע-ווינטשיס געשמאַק און נביאישע פאָרגעפילען פון דער צוקונפטסקונסט. אַף זיינע קריטישע עסייס און טעאָרעטישע אַרטיקלען וועגען קונסט, האָבען זיך דערצויגען די גרעסטע פוילישע פּאָעטען פון דער געגענוואַרט: קאַספּראָוויטש, פשיבישעווסקי, וויספיאַנסקי, זשעראָמסקי, זשולאַווסקי...

די ראָלע פון דער קריטיק מאַכט זי פאַר אַ נויטוועגדיקייט אין אונדזער קולטורעליש לעבען. זי קען זיך ענדערען, זי מוז אָננעמען ביידע פאָרמען; וואַקסען, ווערען טיפער, ענסטער, שענער. אָבער כל-זמן

עס עקזיסטירט קונסט, מוז זיך אויך וועבען דער פאַראַלגעמיינערטער געדאַנק וועגען איר...

מיר האָבען קיין ליטעראַרישע קריטיק — און דאָס איז אַ גרויס אומגליק פאַר אונדזער פּאָעזיע און בעלעטריסטיק. אונדזער ליטעראַטור וואַקסט, ווי אַ ווילד עפעלביימעל אין וואַלד: פאַרלאָזט, עלענט, אָהן דערציונג, — אירע פרוכטען מוזען זיין זויער. אונדזערע דיכטער האָבען קיין באַגריף וועגען דער טעאָריע פון ווערסיפיקאַציע, — זייערע געדיכטען מוזען זיין אָרעם, צופעליגע, אומדערטרעגלעך. אונדזערע נאָוועליסטען באַנוצען זיך מיט דער פרימיטיווער טעכניק, — זייערע דערציילונגען מוזען זיין שטייף, נישט געשליפען, נישט פּאָלירט. אונדזערע דראַמאַטורגען האָבען קיין רעכטע בינע אין די אויגען נישט אָנגעזען, ווייסען אָפט נישט, וואָס דאָס וואָרט „דראַמע” באַטייט, — זייערע פיעסען מוזען זיין ניטאַנטוויקעלט ווי אַן׳עובר, נישט סצעניש, קינדיש... אפילו צו באַקומען זיסע עפּעל, מוז מען דעם בוים קולטיווירען, ד. ה. פלעגען, דערציען, באַאַרבעטען, ציוויליזירען, צוטשעפּענדיק צום ווילדען שטאַם אַ צווייגעל פון העכערער קולטור... אונדז פעלט די קולטור פון קינסטלער, און זי ווערט באַשאַפען דורך אַלגעמיינער אייראָפּעישער דערציונג און בילדונג, דורך אומבאַוווסטזיניקען איינפלוס פון קולטורעלישער סביבה מיט טיפע טראַדיציעס, דורך קאַנטעניש אין עסטעטיק.

דאָס טעאַטער שלעפּט זיך איבעראַל נאָך דער ליטעראַטור ווי אַ כויל ורף. נישט צו וואונדערען איז זיך, וואָס אויך אונדזער טעאַטער איז געבליבען אַזוי הינטערשטעליק אין פאַרגלייך מיט אונדזער ליטעראַטור. די לעצטע פאַרמאָגט שוין אַזאַ ריז, ווי שלום-עליכם, וועלכער איז אונדזער סערוואַנטעס, גאָגאָל און טשעכאָוו אין איין פערזאָן, — ווו זענען, אָבער, אונדזערע גרויסע דראַמאַטורגען? אונדזערע גרויסע בינעס?

אמת, ס׳יידישע טעאַטער האָט באַגעגענט אַף זיין וועג ספּעציעלישע פעלזען, אָן וועלכע עס האָט זיך געמוזט צוקלאַפען — די אַדמיניסטראַטיווע רדיפות אין רוסלאַנד, למשל, — אָבער די הויפּטסבּות פון דעם, וואָס עס האָט זיך אַזוי שוואַך אַנטוויקעלט, דאַרף מען זען אין מאַנגעל פון אַ גענוגענדיקער קולטורעלישער סביבה און פון אַ באַוווסטזיניקען קולטורעלישען איינפלוס אַף דער בינע גופא, — הייסט עס, אין אַ גרויסער מאָס אויך אין מאַנגעל פון ערנסטער טעאַטראַלישער קריטיק.

אונדזער טעאַטער איז געוואַקסען און אַנטוויקעלט זיך שטענדיק אין די ערגסטע קולטורעלישע תנאים. אַנטשטאַנען איז עס סטיכיש, אויסגעבונדען זיך פון די טיפסטע פאָלקסשיכטען, און אין דעם האָט געשטעקט זיין לעבענספעיקייט און אויסגעהאַלטענקייט אין קאַמף מיט די אויסערלעכע מניעות. דאָס דעמאָקראַטישע געבורט איז, אָבער, אויך געווען די סבה פון זיין שוואַכקייט, דאָס אומנאָרמאַלישע, דאָס צובראָכענע יידישע לעבען האָט שטענדיק געהאַלטען אונדזער טעאַטער אין קיך, נישט דערלאָזט עס אין די סאַלאָנען פון קולטורעלישער עקזיסטענץ. אים האָט פון אָנהייב אָן געפעלט די מיטווירקונג פון אינטעליגענטישע קרעפטען. דער גרינדער פון יידישען טעאַטער האָט קיין סך נישט געקענט אויפטון; זיין מיסיע איז באַשטאַנען אין אָרגאַניזאַטאָרישער אַרבעט, די ווייניקע אינטעליגענטען, וועלכע זענען נענטער צוגעגאַנגען צו דער אָרימער יידישער בינע, האָבען אויך נאָר איינצעלנע שטראַלען געקענט מיט זיך מיטברענגען. די זון פאַר'ן יידישען טעאַטער וואָלט געקאָנט אויפגיין ערשט דעמעלט, ווען די גאַנצע יידישע אינטעליגענץ, en masse, אָדער, לכל הפּחות, איר גרעסטער טייל זאָל געווען, ווי אַ וואַרימער פרילינגסווינט מיט זיין באַפרוכטענדיקען אָטעם, אָנזאַפען די אַטמאָספערע אַרום דער יידישער בינע.

ליידער, האָט זי זיך געהאַלטען פונדערווייטענס. דער המון — דער איינציקער באַזוכער פון יידישען טעאַטער — האָט קיין ערנסטע און טיפע פאָדערונגען נישט געשטעלט. זיין געשמאַק קען מען צופרידענשטעלען מיט אַ געוויינלעכען באַלאַגאַן, מיט רקידהלעך און נאַרישע קופּלעטען. און אַקטאָרען אַליין האָבען זעלטען־ווו אַנ'אייגענעם דראַנג צו העכערער קונסט. נאָך ווייניקער האָבען פאַרשטאַנען די יידישע אַקטאָרען — מענטשען פון דער מאַסע — צו זוכען עפּעס שענערס, ווי „חפני און פנחס” אָדער „שפּרינצע די אָדעסער מעלקערקע”. אונדזער בינע האָבען געפעלט יענע ווירקונגען, וועלכע שטופּען פאָרווערטס; יענע אימפּולסען, וועלכע שאַפען אַ דראַנג צום פּראָגרעס; יענע שטערען, וועלכע באַלייכטען דעם וועג צו די בערגשפּיצען.

ווי ווייט אונדזער טעאַטער נייטיקט זיך אין סיסטעמאַטישער קריטיק, און ווי גינסטיק איר איינפלוס קען ווירקען אַף זיין אַנטוויקלונג, איז צו זען פון דער רעוואָלוציע, וועלכע די יידישע בינע האָט איבערגעלעבט אין וואַרשע אין יאָר 1905, ווען דאָרט איז געגרינדעט געוואָרען די ערשטע פּראָווינציעלישע יידישע צייטונג, וואָס האָט גלייך

פון דיִ ערשטע נומערען הייס זיִך פאַרנומען מיִט דער ייִדיִשער סצענע. אַ גאַנצען זומער האָבען דעמעלט אונדזערע אַקטאָרען געשפּיִלט איִן טעאַטער „באַגאַטעלאַ". דאָס טעאַטער האָט זיִך געבראָכען פון פּו-בליִקום. אָוועגט איִן אָוועגט האָט דיִ קאַסע איינגעבראַכט זיִבען, אַכט, ניין הונדערט רובל, — און דער רעפּערטואַר איִז באַשטאַנען אויסשליִס-ליִך פון שונד. אָבער גענוג זענען געווען דריי — פיִר שאַרפע אַרטיִק-לען איִן „וועג", כדי איִן גליִקלעכען וויִנקעל, וואָס האָט זיִך געבאָדען איִן גאָלד, זאָל זיִך אָנהייבען אַ קאָכעניִש. דיִ אַקטאָרען, וועלכע זענען ניִשט געוויינט געווען צו האָבען איִבער זיִך עפּעס אַ קאָנטראָלע, זענען געוואָרען אויפגעבראַכט, האָבען געקערט וועלטען. אָבער גאָר גיִך האָ-בען זיי באַגריִפען, אַז דיִ אַלטע צייטען, ווען דיִ ייִדיִשע ביִנע איִז גע-ווען אַ הפקרזאַך, זענען פאָריִבער, און אַז פון היינט מאָל אָן האָבען זיי איִבער זיִך אַ קאָמפּעטענט אויג, וואָס היִט-אָפּ יעדען טריִט זייערען אַף דיִ טעאַטערברעטער. זיי האָבען זיִך אונטערגעגעבען. און אַף דיִ וואַרשעווער גאַסען זענען דערשיִנען אַפיִשען, פון וועלכע עס האָבען אַראָפּגעשיינט דיִ נעמען: „מיִרעלע אפרת", „כאַשע דיִ יתומה", „דיִ מוטער" און זאָגאַר — גאָרקיִס „אַפ'ן לעצטען שטאַפּעל"...

תחלת האָבען דיִ אַקטאָרען דאָס געטון נאָר פון מוז און פאַר זיי איִז געווען ממש אַנ'אָפּקומעניִש צו שפּיִלען איִן ליִטעראַריִשע פּיע-סען. ביִסלעכווייס האָבען אויך באַ זיי זיִך געעפענט דיִ אויגען; זיי האָבען אָנגעהויבען צו קומען צום באַוווסטזיין פון זייערע אמתע קרעפ-טען און פון זייערע אמתע אויפגאָבען. דעמעלט האָט דאָס גאָלד, וואָס איִז פאַרח'שכט געוואָרען איִן מיִסטקאַסטען, אָנגעהויבען צו באַקומען דעם נאַטיִרלעכען גלאַנץ. פון ייִדיִשען פּוריִמשפּיִלער האָט אַרויסגעשפּראָצט דער ייִדיִשער אַרטיִסט.

באַם פּובליִקום האָט זיִך אויך גענומען ענדערען דער געשמאַק. דיִ, וואָס זענען ערשט נעכטען צוגאַנגען פאַר תענוג אַף „שמענדריִק", זענען היינט געלאָפען באַוווּנדערען רחל קאַמיִנסקע איִן „מיִרעלע אפרת", מייערסאָן איִן שיִלערס „רויבער", וויַסמאַן און יער-מאָליִנע — איִן גאָרדיִנס רעפּערטואַר. אפילו דיִ אַזויגערופענע איִנטעליִגענץ האָט איינגעוויִליִגט אַראָפּצוגיין צום ייִדיִשען טעאַטער און ענדערען דיִ אַמאָליִקע פאַראַכטונג אַף דערשטוינונג.

דעמעלט האָט מען געקענט רעדען וועגען אַ ייִדיִשען טעאַ-טערלעבען. עס איִז אַנטשטאַנען אַנ'ענגע פאַרביִנדונג צוויִשען

טעאַטער, פּובליקום און דער צייטונג. אַף דער רעצענזיע וועגן אַ ניי שטיק האָט מען געוואָרט מיט פיבערדיק אומגעדולד: די צושויער וויִ די אַקטאָרען. איין שלעכט וואָרט פון דער צייטונג איז געווען גענוג, אַ פּיעסע זאָל אַראָפּגיין פון אַפּיש.

ליידער, האָט די פאַרבינדונג נישט לאַנג געדויערט. אַף די סצע־נע זענען אַרויסגעטרעטען נייע צייטונגען, וועלכע אינטערעסירען זיך אויסשליסלעך מיט דער געשעפטלעכער זייט און מיט אַלעם דעם, וואָס קען הייבען די צאָל פאַרקויפטע נומערען. יעדער אידעאַליזם איז זיי פרעמד. דאָס יידישע טעאַטער גייט זיי אָן נאָר אַף אַזויפיל, אַף וויפעל די משרתים פון דער אַדמיניסטראַציע און די קרובים פונ״ם אַרויסגע־בער ביז׳ן צענטען גליד קענען אומזיסט באַזוכען די פאָרשטעלונגען אַף דעם אַזויגערופענעם „פּאַספּאַרטו״.

מיט דער אַנטוויקלונג פון דער געלער פּרעסע אין וואַרשע איז אָפּגעשטאָרבען די יונגע יידישע טעאַטראַלישע קריטיק. אונדזער בינע איז צוריק געוואָרען אַ הפקרזאַך, אָהן אַ שום געזעלשאַפטלעכער קאָנטראָל איבער זיך. און אין דעם ליגט אפשר די גרעסטע סבה פון איר שרעקלעכען ריקפאַל ריקפאַל אין משך פון די לעצטע פּאָר יאָר.

טעאַטערקריטיק איז איינע פון די וויכטיקע פראַגען פון אונדזער געגענווערטיק קולטורעלישען לעבען, ווייל מיט איר איז פאַרקנופּט די פראַגע וועגן דער צוקונפט פון אונדזער יונגער בינע.

(„טעאַטערוועלט״ נ׳ 7,

אָקטאָבער 1908).

נח פרילוצקי.

קריזיס פון אונדזער דראַמאַטיש טעאַטער.

אהיסטאָרישׂ געשעעניש זע איך אין די פּעטערבורגער גאַסט-פאָרשטעלונגען פון אסתר רחל קאַמינסקי אין פרילינג 1908. די מענגע נאָטיצען אין דער רעזידענצפּרעסע פון יענער צייט דערציילען, ווי ס'האָט זיך דעמעלט געקאָכט אין די ליטעראַרישע קרייזען, רוסלאַנד איז דאַן צום ערשטען מאָל געוואָר-געוואָרען, אַז עס עקזיסטירט אַ יידישׂ טעאַטער. פּראָפעסיאָנעלישע קריטיקער, וואָס רעכענען זיך גאָר מיט'ן אָביעקטיווישען אמת, האָבען מיט אַנטציקונג מודה-געווען, אַז אונדזער בינע פאַרנעמט אַ שיין אָרט אין טעמפּעל פון דער אייראָפּעישער קונסט. דער נאָמען פון אסתר רחל קאַמינסקי איז אויפגעשטעלט געוואָרען אין איין שורה מיט די וועלטבאַרימטע נישט-יידישע אַרטיסטינס. נישט נאָר רוסלאַנד, — די אַזויגערופענע יידישע אינטעליגענץ האָט דעמעלט מיט געוויסער פאַרוואונדערונג דערהערט די ידיעה וועגען דער „יידישער דוזע" און אירע טאַלענטפולע חברים. פאַר דער יידישער אינטעליגענץ איז דאָס געווען אַ גרויס נייעס, וואָרום אונדזער מישטיינסגעזאָגטע טעאַטראַלישע קריטיק האָט ביז דעמעלט נאָר צו בזיון געמאַכט די יונגע יידישע בינע. אמת-טרויעריק איז געווען דער אָנבליק פון יידישען טעאַטער, ווען עס האָט דאָס ערשטע מאָל אַף שטענדיק באַזעצט זיך אין דער גרעסטער יידישער קהלה פון אייראָפּע. דער רעפּערטואַר, די רעזשי, די אויפפירונג, ווי אויך די סצענישע קולטור פון די אַקטאָרען — אַלץ איז געווען קלאָגעדיק, פאַרגרעבט. אָבער דאָס רוב פון אונדזערע ליטעראַטען האָבען נישט געוואָלט, אָדער נישט געקענט, פאַרשטיין, אַז שולדיק דעריך זענען בלויז די אומדערטרעגלעכע באַדינגונגען, אין וועלכע גאָלדפאַדענס קינד האָט זיך אַנטוויקעלט, — די אומלעגאַלע לאַגע, די אַדמיניסטראַטיווע רדיפות, דאָס אייביקע נע-ונד-זיין און די מאַטעריעלישע נויט, ווי אויך די גלייכגילטיקייט פון די אינטעליגענטישע קרייזען צו אונדזער פאָלקסבינע. נישט געוואָלט, אָדער נישט געקענט האָבען אונדזערע היימישע קריטיקער דערזען, אַז אַף די ברעטער פון „באַלאַגאַן", — ווי זיי האָבען גערופען דאָס יידי-

שע טעאַטער, — שפּילען צאַרטע, ליכטיקע, פון גאָט געבענטשטע טאַלענטען, פון וועלכע בעסערע אומשטענדען זענען אימשטאַנד צו מאַכען גרויסע אַרטיסטען. — „אַראָפּ פון דער בינע!” אַזוי האָט מען געשריגען צו אַזעלכע שטערען פון אונדזער סצענע, ווי אסתר רחל קאַמינסקי, יעקב ליבערט, ווײַסמאַן, יערמאָלינע, טרילינג. און געשריגען האָט מען אַזוי דערפאַר, וואָס מען האָט אין קלוימערשטען „בײַזען ווילען” פון די אַקטאָרען געזען די אײַנאונאײַנציקע סבה פונ׳ם נידעריקען צושטאַנד, אין וועלכען אונדזער בינע געפינט זיך.

אַביסעל זיך אָפּגערוט פון די לאַנגיעריקע טלטולים, האָבען אונדזערע „ווינקעל-פּורים-שפּילערס” אָנגעהויבען ווינדער צו באַווײַזען: אסתר רחל קאַמינסקי אַלס „כאַסיע די יתומה”, אַלס „מירעלע אפרת”, אַלס „די מוטער” אין פּינסקיס שטיק; פרוי „טרילינג, אַלס „מירעלע אפרת” און „מאַדאַם טראַכטענבערג” („די יתומה”); ליבערט, אַלס דעם „ווילנער בעל-הביתעלס” פאָטער, אַלס „סאַטין” („נאַ דניע”) א. ד. ג. — דאָס זענען אַלץ געוועזן פּערעל פון סצענישער שאַפונג. אָבער אויך די ווינדער האָבען ווייניק געווירקט אַף אײַניקע פון אונדזערע ליטעראַטען. אַזוי איז שוין באַ אונדז שטענדיק: פעלט אונדז עפּעס — בענקען מיר נאָך דעם, באַקלאָגען מיר זיך אַף דעם מאַנגעל; האָבען מיר שוין עפּעס — זעען מיר עס נישט, קענען מיר עס נישט אָפּשאַצען, שפּײַען מיר דערויף. אונדזער מח איז שוין פון געבורט אָן אויסגעלענקט: אַלץ איז ער מבטל, קיין זאַך אימפּאָנירט אים נישט. אָבער פאַר דער מיינונג פון אַ גוי האָבען מיר שטענדיק דרך-ארץ, און ערשט דעמעלט, ווען פּעטערבורג האָט דעם קאָפּ פאַר אונדזער יונגער בינע אַראָפּגעבויגען, האָבען אויך מיר אָנגעהויבען צו באַגרײַפען, וואָס פאַר אַ גרויסען קולטורעלישען אוצר מיר פאַרמאָגען.

נאָך פּעטערבורג האָט קאַמינסקיס טרופּע געמאַכט אַ טורנע איבער דער פּראָווינץ, — באַזוכט ווילנע, קאָוונע, ריגע, וויטיעבסק, לאָדזש, — און איז איבעראַל באַגעגענט געוואָרען מיט גרויס התלהבות. בכלל, דאָס לעצטע יאָר איז געוועזן אַ יאָר פון אומא יפהערלעכען טריומף פאַר דער טרופּע, וועלכע פאַרקערפּערט איצט דעם וווקס פון אונדזער בינע. און דער טריומף דאַרף האַרציק פרייען יעדען נאַציאָנאַל-פילענדיקען ייד, ווײַל ער באַווײַזט, אַז אונדזער ברייט פּובליקום, ווי אויך אונדזער אינטעליגענץ האָט ענדלעך דערזען אין דער יידישער

דראַמאַטישער קונסט אַ לעבעדיקע און לעבענספֿעיִקע פּרוכט פֿון אונדזער געגענוואַרטיקער נאַציאָנאַלקולטורעלישער שאַפֿונג.

אָבער איצט, ווען די יידישע בינע איז אין אַ געוויסער מאָס שוין אַרויס אַביסעל פֿון איר עלענט, ווען זי האָט זיך שוין דערוואָרבען ליבע און אַכטונג בײַ די פֿאַרשידענסטע שיכטען פֿון פֿאָלק, מעג מען אַ קוק־טון אַף איר עטוואָס שטרענגער.

געווען אַ צײַט, — די ווייניקע פֿאַרערער פֿון דער יידישער סצענע און פֿון יידישען אַקטאָר האָבען זי פֿאַרטיידיקט פֿון די נישטריקזיכטיקע קריטיקער, אָהן אויפֿהער פּראָטעסטירענדיק קעגען דעם בזיון, וואָס מ׳טוט אָן דעם יידישען טעאַטער, — די ווייניקע פֿאַרערער האָבען באַוווּסטזיניק צוגעמאַכט די אויגען אַף אייניקע באַטײַטעוודיקע חסרונות פֿון אונדזער דראַמאַטישער קונסט. זיי האָבען געמוזט אַזוי טון, ווײַל פֿאַר זיי זענען דעמעלט געשטאַנען צוויי וויכטיקערע אויפֿגאָבען: 1) אויפֿוועקען אין יידישען אַקטאָר דאָס באַוווּסטזײַן פֿון זײַנע קרעפֿטען און ווירקען אַף אים, ער זאָל איבערגיין צו אַן׳ערנסטען רעפּערטואַר; 2) דערקלערען דעם פּובליקום די היסטאָרישע סבות, פֿאַרוואָס דאָס יידישע טעאַטער שטייט אַזוי נידעריק, אײַנפֿלאַנצען בײַ די טעאַטערבאַזוכער אַביסעל צוטרוי צו דער יידישער בינע און צו איר צוקונפֿט.

נישט מיט שפּײַעכץ דערציט מען נישטקולטורעלישע מענטשען, נאָר מיט טאָלעראַנץ, מיט פֿאָרזיכטיקען מוסר, פֿאַרנינפֿטיקער קריטיק און ליבענדיקער ריקזיכטיקייט.

איצט, אָבער, איז דאָס וויכטיקסטע שוין געשען: פֿון יידישען „באַלאַגאַן״ איז אויסגעוואַקסען אַ דראַמאַטיש טעאַטער, און פֿון יידישען „אַקטאָרשטשיק״ אַן׳ערנסטער אַרטיסט; די באַציאונג פֿון דער געזעלשאַפֿט צו דער יידישער סצענע האָט זיך אויך ראַדיקאַליש געענדערט; — און איצט איז שוין דאָ אַ באָדען פֿאַר ווײַטערדיקער און מער־דעטאַלער קריטיק. איצט מעג מען שוין און מ׳דאַרף אַפֿילו אונטערשטרײַכען יענע שוואַכע זײַטען, וועלכע ס׳איז פֿריער גלײַכער געווען צו פֿאַרשווײַגען, און ווירקלעך, וואָלט דען געהאַט אַ טעם צו פֿאָדערען, לאָמיר זאָגען — אַרטיסטישע דיקציע, סובטעלישע שפּיל און מאָדערנע רעזשי פֿון אַקטאָרען, וואָס שטעלען, „שפּרינצע די אַדעסער מעקלערין״, און פֿאַר אַ פּובליקום, וואָס לעקט די פֿינגער פֿון „שמענדריק״?

אָבער פֿון אַרטיסטען, וואָס האָבען אַזאַ התלהבות בײַ אינטעליגענ־

טִישע באַזוכער פאַרדינט, מעג מען שוין פאָדערען, אַז זיי זאָלען זיך אומקוקען אַף זיך אַליין, זאָרגען וועגען ווייטערדיקען וווקס. אַ כלל איז דאָך: ווער עס גייט נישט פאָרווערטס, דער בלייבט הינטערשטעליק.

די הייאָריקע גאַסטראָלען פון קאַמינסקיס טרופּע אין פּעטערבורג האָבען מיך איבערצייגט, אַז די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון אונדזער דראַמאַטישער קונסט איז פשוט אַ לעבענספראַגע פאַר איר. דער פּעריאָד פון עלעמענטאַרישער דערציִונג פון אונדזער בינע האָט זיך געענדיקט דעמעלט, ווען עס האָט זיך געבילדט די טרופּע מיט אַ ריין-ליטעראַרישען רעפּערטואַר. דער פּעריאָד האָט געבראַכט זיינע פרוכטען: דער טריומף פון קאַמינסקס טעאַטער דאָס איז דער רעזולטאַט פון דעם פּעריאָד, דערביי אַ היסטאָרישער רעזולטאַט. אָבער די ערשטע דראַמאַטישע טרופּע אונדזערע טאָר זיך נישט באַגנוגענען מיט דעם איינעם רעזולטאַט. אויב זי וויל אויך ווייטער פאַרקערפּערען דעם וווקס פון אונדזער סצענע; אויב זי וויל אויך ווייטער פאַרבלייבען פאַר דער יִדישער געזעלשאַפט אַ ליכטיקער פאָרשטייער פון אונדזער לעבעדיקען נאַציאָנאַלשאַפענדיקען גייסט, מוז זי זיך ווידער נעמען צו איר זעלבסטדערציִונג. עסטעטישע אַנטוויקלונג און אַרטיסטישע קולטור אַלס איר רעזולטאַט, — אָט וואָס פעלט איצט אונדזער דראַמאַטיש טעאַטער.

אונדזערע בעסטע אַקטאָרען פאַרמאָגען געוואַלטיקע אינטואיציע, איינגעבוירענע אינטעליגענץ און אייגענע פּערזענלעכקייט, ד. ה. דאָס טייערסטע, וואָס מ'זוכט אין אַ דראַמאַטישען אַרטיסט. ווען כ'זע אסתּר רחל קאַמינסקי אין דער אַריסטאָקראַטישער ראָלע פון „מירעלע אפרת" אָדער אין דער לירישער ראָל פון „כאַסיע דער יתומה", איז פאַר מיר קלאָר, אַז דעם גייסטיקען אינהאַלט פון די טיפען האָט זי געפונען אין איר אייגענער, טיפער, צאַרטער און פילזייטיקער, רייכבאַגאָבטער נשמה, און די אויסערלעכע פאָרמען זייערע האָט זי אָנגעטאַפּט מיט איר גרויסען אַרטיסטישען אינסטינקט. ווען דער קליינוווקסיקער זשעלאַזא גייט פאַר מיר אַדורך דאָ אַלס דער בדחן פון „גאָט, מענטש און טייוועל", דאָ אַלס דער רב אין די „געברידער לוריה", דאָ אַלס זיידענשטאַמער אין „צווייט און צושפּרייט", דאָ אַלס דער יונגערמאַן אין דער „עצה", — זאָגט מיר די קייט קינצלערישע שאַפונגען, אַז דער געבוירענער אַרטיסט טראָגט אין זיין ברוסט אַן אָפּגרונט פון פיינגעפיל, איידעלקייט און ווייכקייט, און אַז בלויז מיט דער הילף פון זיין סובטעלען עסטעטישען אינסטינקט שלייפט ער אַרום

זײַנע פּראַכטפֿולע ראָלען. װען יעקב ליבערט, װאָס איז געװײנט געװען צו שטורמען און ברויזן אַף דער סצענע, רײַסענדיק קײטן אין „בר כּכבא" אָדער דעקלאַמירענדיק דונערענדיקע מאָנאָלאָגען אין „כּינקע־פּינקע", װען דערזעלביקער ליבערט טרעט־אַרויס אַלס דזשאַרסקי אין פּשיבישעװסקיס „צוליב גליק" און שפּילט װײך, צאַרט, געלאַסן, אויסגעהאַלטן, באַשאַפֿנדיק אַף דער סצענע אַ סטיליזירטן סימבאָל, מוז איך שטוינען פֿאַר דער מערקװירדיקער אינטויציע, װײַל — זאָגט מיר, — װוּ האָט ליבערט געקענט זען אין לעבן אַזאַ דזשאַרסקי?

אָהן עסטעטיש באַװוּסטזײַן קענען, אָבער, די אַלע אײַנגעבוירענע קרעפֿטן נישט אַרויסװײַזן זײער גאַנצן גלאַנץ. נישט שטענדיק קען אינטויציע אָנװײַזן די אויסערלעכע פֿאָרמען פֿון טיפּ. אָפֿטמאָל רײַסט זיך דער פֿאָדעם פֿון קינצלערישער שאַפֿונג, שײנע ניואַנסן גײען פֿאַרלוירן, װיכטיקע מאָמענטן בלײַבן אין שאָטן, אײדעלע פּרטים װערן פֿאַרריבן. די גאַנצקײט פֿון טיפּ, דער סטיל פֿון שפּילן לײַדט נישט זעלטן דערפֿון, װאָס דעם אַקטאָר פֿעלט אַרטיסטישע קולטור, װעלכע מ׳קען דערװערבן נאָר דורך ספּעציעלישער דראַמאַטישער דערציִונג און דורך אַלגעמײנער עסטעטישער בילדונג. גענוג איז, אַז דער אַקטאָר זאָל אָנהײבן רעדן מיט אײן טאָן העכער, אום די גאַנצע שטימונג פֿון שטיק זאָל אינגאַנצן צושטערט װערן, די אײדעלע גאַמע פֿון טיפֿע געפֿילן זאָל איבערגײן אין אַ גראָבן עפֿעקט, האַרציקע קאַטאַסטראָפֿעס — אין מעלאָדראַמע, שטילע רײד — אין דעקלאַמאַציע. בלויז אײַנגעבוירענער טאַקט נאַרט אָפֿטמאָל אָפּ.

באַזונדערס בולט פֿילט זיך דער מאַנגעל פֿון אינערלעכער האַרמאָניע אין דער אַלגעמײנער רעזשי. די אויפֿפֿירונג פֿון די פּיעסן אַף אונדזער בינע לײַדט כּמעט כּראָניש פֿון איר אויסערלעכער זײַט. די דעקאָראַציעס, דאָס מעבעל — דאָס דאַרף דאָך זײַן אַזוי טיף באַקלערט, אַזוי אײדעל אויסגעפֿירט, עס זאָל פּאַסן צו דער אידײע פֿון שטיק, צו דער עפּאָכע פֿון דער האַנדלונג, צו דער סביבה פֿון די מענטשן און צו דער אינדיװידואַליטעט פֿון די פּערזאָנען. װען מיר קומען דאָס ערשטע מאָל אין טעאַטער, רײַסן אונדז די אַקטאָרן מיט, מיר װערן צוגעקלעפּט צו זײ. אָבער װערן מיר שטענדיקע באַזוכער — הײבן מיר אָן צו באַמערקן די פּגימות, און אונדז פֿאַרדריסט, אונדז טוט װײ, װען אַ סאַלאָן זעט־אויס װי אַן אײַנפֿאָרהויז; װען אײנער און דערזעלביקער הילצערנער זײגער גײט נישט אַראָפּ פֿון דער בינע װאָ-

כענלאַנג; ווען דערזעלביקער ר׳ יצחק-אלחנן אָהן אַ רעמעל וואַנדערט-איבער פון הערשעלע דובראָווגער אין דער גראָדנער אכסניא, און פון דער לעצטער צו מאיר שאַלאַנט; ווען דער זייגער שלאָגט 8 און דער ווייזער שטייט אַף 2... דאָס זענען אַלץ פּרטים, אָבער זיי שטערען די אילוזיע, איבעריגענס, טאַקע אין פּרטים דריקט-זיך-אויס קולטור.

נאָך שוואַכער איז די אינערלעכע רעזשי. יעדע פּיעסע האָט זיך איר נשמה, איר סטיל, די פּערזאָנען זענען געבונדען צווישען זיך, ווייל אַלע זענען זיי נייטיק פאַר דער האַנדלונג און פאַר דער אידייע. קיין איבעריקע טאָרען נישט זיין. דער אַקטאָר איז נישט פריי צו שאַפען אַ טיפּ גלאַט אין דער וועלט אַריין, צו שפּילען, ווי אים גלוסט זיך. ער דאַרף זיך צופּאַסען צו דער אַלגעמיינער רעם פון שטיק, אַרויס-ווייזען נאָר יענע זייטען פון כאַראַקטער, וועלכע די פּיעסע פּאָדערט; אויסדריקען שטימונג, פּאַטאָס נאָר אַף אַזויפיל, אַף וויפעל די דראַמע דאַרף האָבען. אַ פּיעסע מוז אַדורכגיין, ווי אַ קאָנצערט, איינגעשפּילט, האַרמאָניש... איך וועל שוין נישט רעדען וועגען דעם, אַז אונדזערע אַקטאָרען, אַפילו די בעסטע (אויסער אסתר-רחל קאַמינסקי און נאָך איינינקע), קענען זעלטען ווען די ראָלע און וואַרפען יעדע מינוט אַ בליק צו דער בודקע פון סופלער, אומברחמנותדיק צורייסענדיק די אילוזיע.
— איך וועל נאָר באַמערקען, אַז באַם שפּילען רעכענט זיך נישט איינער מיט׳ן צווייטען, — יעדער האַלט זיך אָן זיין סטיל, אַזויווי ער דענקט פאַר גוט. אַן-און-פאַר-זיך איז יעדער אַף זיין אָרט, אָבער עס פעלט די איידעלע אַטמאָספערע פון איינקייט. מ׳זעט פאַר זיך איינצעלנע מענטשען, אָבער דער איינדרוק פון אַנ׳אָרגאַניש שטיק לעבען גייט פאַרלוירען... בפרט נאָך, אַז אין אַ שטיק פון ווילנער לעבען, למשל, רעט איינער טאַקע ליטוויש, און די איבעריקע פּויליש צי וואָליניש, צי גאָר אַ קאַפּינקע פאַרדייטשט...

אַ טרופּע פון דער מאָס, ווי קאַמינסקיס, וואָלט שוין באַדאַרפט האָבען אַ ליטעראַרישען פירער, וועלכער זאָל זיין פאַראַנטוואָרטלעך פאַר׳ן רעפּערטואַר און פאַר דער רעזשי, פאַר דעם גייסט פון דער רעזשי. דער ליטעראַרישער פירער שטודירט-אויס די פּיעסע, פאַר׳ן אויפפירען לייענט ער פאַר די אַקטאָרען אַ גענויעם רעפעראַט, אין וועלכען ער אַנאַליזירט דאָס שטיק, דערקלערט זיין הויפּטאידייע, דעם אויפגאָב פון יעדער פּערזאָן, וואָס טרעט-אויף; בשעת די רעפּעטיציעס זעט ער, אַז אַלע זאָלען קענען די ראָלען, זאָלען זיך האַלטען אָן די

אַנוויַיזונגען פון מחבר און נישט צוריַיסען די רעמען פון שטיק. דער ליטעראַרישער רעזשיסער איז די נשמה פון ספעקטאַקעל; ער גיט אים דאָס איַינקיַיט, די האַרמאָניע.. דאָס שווערישע טעאַטער האָט סטרינדבערגען, דאָס נאָרוועגישע — האָט געהאַט איבסענען. זאָל זיך די יידישע טרופּע געפינען אַ קלענערען, — מיט דער ציַיט וועט אפשר אויסוואַקסען אויך אַ גרעסערער...

איך האָב דאָ דערמאָנט דאָס וואָרט רעפּערטואַר, וויַיל רעפּערטואַר און רעזשי זענען ענג געבונדען. די אַנטוויקלונג און דער געשמאַק פון רעזשיסער באַשטימען דעם רעפּערטואַר. און וויַיטער — אָהן אַ ליטעראַרישען רעזשיסער קען אַ טרופּע נישט האָבען קיין געַנוגענדיקען רעפּערטואַר. די אַקטאָרען אַליין האָבען קיין ציַיט נישט צו זוכען. איבעריגענס, דאָס איז נישט זייער זאַך, און קיין שפּראַכען קענען זיי אויך נישט. אָהן איבערזעצונגען קען זיך ווידער אַ טעאַטער היַינטיקע ציַיטען נישט באַגיין. דער אַלעקסאַנדרינסקי טעאַטער און סוואָרינס טעאַטער אין פּעטערבורג זיצען בלויז אַף איַיגענער דראַמאַטורגיע, שפּילען זיי טאַקע בלויז טאַנדיַיט און זענען נידעריקער פון יעדער קריטיק. סטאַניסלאַווסקי און קאָמיסאַרזשעווסקאַ האָבען, פאַרקערט, אין זייער רעפּערטואַר מער ווי אַ העלפט אויסלענדישע שטיקער, און בלינען.

אונדזער יונגע בינע ליַידט שוין אויך פון פּיעסענהונגער. קומענדיק היַייאָר קיין פּעטערבורג, האָט קאַמינסקי געמוזט ווידער ברענגען דיזעלביקע פּיעסען, ווי פאַראַיאָרען. באַכאַמאַל גאָרדין און ווידעראַמאָל גאָרדין. אמת, „מירעלע אפרת״ און „כאַסיע די יתומה״ וועלען שטענדיק זיין באַליבטע פּיעסען אין יידישען רעפּערטואַר, אָבער אויסשפּילען דעם רעפּערטואַר קענען זיי בשום אופן נישט. עס ווילט זיך עפּעס ניַיעס. האָט מען אונדז מכבד-געווען מיט „שלום בית״, „גאָטס שטיפקינדער״ און נאָך אַזעלכע אַנטיקען. קענטיק — נישטאָ וואָס צו שפּילען. איין ווינציקע איבערזעצונג: „צוליב גליק״. אַלע זענען אין דעם שטיק גוט — קאַמינסקי מיט דער פרוי, ליבערט, און דאָס באַוויַיזט, אַז איַיניקע מיטגלידער פון אונדזער ערשטער דראַמאַטישער טרופּע האָבען שוין איבערגעוואַקסען גאָרדינען, וועלכער האָט זיי פאַר אַרטיסטען געמאַכט. גאָרדין געהערט צו דער אַלטער שול דראַמאַטורגען, און קאַמינסקיס טרופּע וואָלט שוין געקענט שפּילען איבסענס און הויפּטמאַנס שטיקער. ווי-זשע קומט מען, אָבער, צו דעם רע-

פערטואר? קאמנסקי האט נישט קיין סיסטעם. האט מען געבראכט פשיבישעווסקין, האט ער גענומען פשיבישעווסקין. דער שפרונג איז, אבער, צו גרויס. „פאר'ן זונענאופגאנג", צי „פורמאן הענשעל" (הויפטמאן), די „זיילען פון דער געזעלשאפט" און „געשפענסטער" (איבסען), „דער פאטער" (סטרינדבערג) וואלטען זיך גיכער געפאסט, וויל זיי זענען נענטער צו דער לעבענסשטייגער־שילדערונג אין האבען מער האנדלונג.

און ווען איך רעד וועגען קריזיס פון אונדזער טעאטער, האב איך טאקע אין זין בלויז קאמינסקיס טרופע, וועלכע שטייט אן דעם שפיץ פון דער יידישער דראמאטישער קונסט, און מיינען מיין איך טא־קע אט די דערמאנטע שוואכע זייטען פון דער רעזשי און די ארעמ־קייט פון רעפערטואר. דער מאראלישער ערפאלג פון דער דרופע אין פעטערבורג איז דאסמאל אויך געווען גרויס, אבער דער מאטעריעלי־שער — שוין קלענער. ס'איז נישט געווען, וואס צו באזוכען, און אין די שוואכע שטיקער האבען זיך אויך די פעלערען פון רעזשי שארפער געוואָרפען אין די אויגען. און די פראגע פון רעפערטואר און רעזשי איז, ווי כ'האב שין געזאגט, געווארען פשוט א לעבענספראגע פאר דער דראמאטישער טרופע, וויל פאר איר שטייט איצט די שאלה: און וואס ווייטער? מ'וועט נאכאמאל וועלען באזוכען ריגע, ווילנע א. א. וו. — מיט וואס פארט מען איצט?

* * *

...און אנגעשריבען האב איך די עטלעכע שורות נישט אלס קרי־טיק, איך האב פשוט קאנסטאטירט א פאקט, וועלכען כ'זע און וועגען וועלכען כ'שרייב מיט א צובראכען געמיט, וויל פאר מיר איז די טרו־פע א שטיק פון מיין נשמה. ס'ווילט זיך גלייבען, אז זי וועט געפינען אנ'אויסוועג: זי וועט אהיימקומען, זיך ארומקוקען, אפשר זיך צונויפ־רעדען מיט א געניטער פעריזאן. איינס קרענקט: דער נסיון האט באַ־וויזען, אז קיין שום טעאטער אין דער וועלט קען זיך נישט אנטוויק־לען אהן געזעלשאפטלעכער שטיצע. אין פעטערבורג און מאסק־ווע — די רוסישע טעאטערס, און אין ווארשע — די פוילישע — ווערען אויסגעהאלטען פון דער רעגירונג. ווען סטאניסלאווסקי זאל נישט געווען באקומען 200 טויזענט רובל א סובסידיע פון מאראָ־זאווען, וואלט פון זיין וואונדערבארען טעמפעל שוין לאנג קיין סימן

נישט געבליבען. אין פאַרשידענע פּוילישע פּראָווינציעלישע שטעט האָ-בען זיך געגרינדעט חברות פון בירגער צו שטיצען די אָרטיקע קליינע טעאַטערלעך. פאַרוואָס זאָל נאָר די יידישע בינע זיין אַזוי עלענט!? ס'איז גאָט וואונדער, וואָס זי איז געוועזען אימשטאַנד מיט אייגענע כּחות אַליין זיך אויפצוהייבען אַזוי הויך. אָבער וויפעל איז דער שיעור, זי זאָל זיך פּייניגען! נאָך נישט צייט, עס זאָל זיך אָרגאַניזירען — אַ ספּעציעלישער פאַריין, האָבענדיק מיטגלידער אין אַלע יידישע שטעט, און איבערנעמען די ערשטע יידישע דראַמאַטישע טרופּע? צוקלייבען צו איר די בעסטע אַקטאָרען פון אַנדערע טרופּעס (דראַנאָוו, יוליוס אַדלער, טיטעלמאַן), צונעמען אַ ליטעראַרישען פירער, — און זאָל דער לעבעדיקער קוואַל פון נאַציאָנאַלקולטורעלישער שאַפונג פאָרען פון שטאָט צו שטאָט — וועקען די יידישע נשמה, שפּייזען זי מיט שיינקייט...

דערויף דאַרף מען האָבען אַזוי ווייניק געלט... און דאָס וואָלט דאָך געוועזען אַזוי שיין... אַזוי שיין...

(„לעבען און וויסענשאַפט", נומער 1, זומער 1909).

פיר יאָר יידיש טעאַטער אין רוסלאַנד און פּוילען.

ביז׳ן 1905־טען יאָר.

דעם פאַרגאַנגענעם זומער איז געוואָרען פיר יאָר, זינט מ׳האָט אין רוסלאַנד פאַקטיש אַראָפּגענומען דעם פאַרבאָט, וואָס האָט אַזאַ לאַנגע צייט געהאַלטען אין קלעם אונדזער פאָלקסבינע.

פון יאָר 1905 האָבען מיר אין וואַרשע כסדר עטלעכע יידישע טעאַטערס. מ׳קען זאָגען, אַז אין דער גרעסטער יידישער קהלה פון אייראָפּע האָט אונדזער אָרעמע סצענע פון דעמעלט-אָן זיך געפינען אַ שטיקעל מקום-מנוחה, ווו זי האָט געקענט פרייער אויפאָטעמען און אַ קלערער טון וועגען אַ ליכטיקערען מאָרגען.

אין דעמזעלביקען יאָר האָט אין וואַרשע אָנגעהויבען אַרויסגיין די ערשטע יידישע צייטונג („דער וועג"), וועלכער האָט באַלט פון תחלת-אָן זייער פיל אויפמערקזאַמקייט געשענקט דעם שטיפקינד פון אונדזער מאָדערנער קולטור, געלייגט דעם פונדאַמענט פון יידישער טעאַטערקריטיק.

און דערפאַר טאַקע דאַרף מען, לויט מיין מיינונג, רעכענען דאָס יאָר 1905 פאַר אַ היסטאָרישע דאַטע אין דער קורצער געשיכטע פון אונדזער בינע אין רוסלאַנד.

ביז דעמעלט זענען נישט די אויסערלעכע, נישט די אינערלעכע תנאים, אין וועלכע ס׳יידישע טעאַטער האָט געלעבט, גינסטיק געווען פאַר זיין אַנטוויקלונג.

די גזרה פון די אַכציקער יאָרען האָט ווי אַ שווערער שטיין צוגעפּרעסט ס׳יונגע געוויקסעל פון אונדזער דראַמאַטישער קונסט.

די באַשטענדיקע יידישע טעאַטערס אין אַדעס, וואָס האָבען אַזוי לעבעדיק פונקציאָנירט און גאַנץ נישקשהדיק זיך אַנטוויקעלט, זענען אונטערגעגאַנגען. איבער נאַכט איז ס׳יידישע טעאַטער אָפּגעשמדט געוואָרען אַף דייטש. נאָר דער געצוווּנגענער מאַסקאַראַד איז צוגעגאַנגען זייער שווער: מ׳האָט געדאַרפט זיין בלינד אַף ביידע אויגען, מ׳זאָל

ניִשט דערזען אַפ׳ן פּריִשגעבאַקענעם „דײַטש“ דעם אַלטען אַרבע־כּנפות... אַ „גוטער גוי“ האָט רחמנות־געהאַט אַף די אויסגעהונגערטע נע־ונדניקעס, דערלויבט צו שפּילען... אַ טובה קאָסט, אָבער, באַ אונדז געלט, און אַ סך: אָפּטמאָל איז דאָס גאַנצע „דאָבריִ־מזל“ פון יידישען אַקטאָר אַרײַן אין זײַנע בעלי־טו הניקעס... און וויפּעל מאָל האָט געטראָפען, אַז „נאַטשאַלסטווע“ האָט זיך בשום־אופן ניִשט געלאָזט מפייס־זײַן. דער אַפּיש איז ניִשט אונטערגעשריִבען געוואָרען, און די טרופּע האָט פּשוט ניִשט געהאַט, מיִט וואָס אַרויסצופאָרען...

גאַנץ ניִשט זעלטען פלעגען מיִט דעם „דײַטש“ פאָרקומען זייער קאָמיִשע עפּיזאָדען.

קיין גרויסע בקיאים אין לשון־אַשכּנז זענען אונדזערע אַקטאָרען, פאַרשטייט זיך, ניִשט געווען, — פלעגט מען, מעשה־קאָנטראַבאַנד, אונטערשפּילען אַביִסעל אַף מאַמע־לשון, ווײַזט זיך, אָבער, אַ פּאָליצייִשער דאַשעק אַף דער פאָרשטעלונג, — ווערט היִנטער די קוליִסען אַ מהומה

— ער איז דאָ... „דײַטש“!... „דײַטש“ שפּילט! — פאַיל פון בויגען פליִט־אַדורך דער באַפעל, — און, לאָמיר נעמען, דער שדכן אין „קוני־לעמעל“ לויפט־אַרויס אַף דער ביִנע, אַ בלאַסער, אַ פאַרצאַפּעלטער און שטאַמעלט קוים אַרויס, אָנשטאָט דעם יידישען: „אַ גוטע וואָך! אַ גוטע וואָך! און כאַפּט ניִשט“, — דאָס „דײַטשיִשע“:

— „איין גוטע וואָך! איין גוטע וואָך! און פאַנגט ניִשט!“

וועגען דער מאַטעריעליִשער לאַגע פון די פּיאָנערען, וואָס האָבען גאָלדפאַדענס קינד טריי געהיט, איז שוין אָפּגערעט. כראָניִשער הונגער איז טריִט נאָך טריִט נאָכגעגאַנגען דעם יידישען אַקטאָר, אַ „סבאָר“ פון 50 רובל איז געווען דער העכסטער אידעאַל פון אַ וואַנדערטרופּע, און ווי אַלע שיינע חלומות איז ער זעלטען ווען מקוים־געוואָרען אַף דער וואָר. אַ גאַנץ בוך וואָלט מען געקאָנט אָנשרײַבען וועגען די טלטולים פון דער יידישער ביִנע אין רוסלאַנד.

איך קען עטליכע אַקטאָרען, וועלכע האָבען אַמאָל געמוזט גיין פון כלאָניִם קיין ביאַליסטאָק צופוס... די „יידישע דוזע“ האָט ערשט מיט 16 יאָר צוריק אין זאַקראָטשים געשטעלט „שמענדריק“ פאַר 40 יידישע סאָלדאַטען, וואָס יעדער פון זיי האָט באַצאָלט צו גילדען, — און זי האָט זיך גאַנץ פיין געפרייט מיִט׳ן „סבאָר“...

און דער טעמפּעל פון אונדזער „טאַליִע“, אומשטיינסגעזאָגט, ווי האָט אויסגעזען!

אין שטאָלען, אין שייערען איז על־פּי־רוב געשפּילט געוואָרען.

איינמאָל, אין אומאַן, קיִעווער גובערניע, האָט זיך פאַרלאָפען אַזאַ פריילעך געשיכטעלע:

געקומען אַ טרופּע, אָפּגעדונגען אַ שטאַל, אַרויסגעטראָגען דאָס מיסט, אין הינטערגרונט אַ שטיקעל פּלאַץ פאַר די פערד איבערגעלאָזט, מיט אַ דין ווענטעל אָפּגעצוימט, דערנאָך צונויפגענומען אין די קליינע עט־לעכע טייקאַסטענס — אַ בילעט צום אַריינגיין נוצגעלט פאַר אַ קאַסטען, — געמאַכט פון זיי אַ בינע, מיט ברעטער צוגעדעקט און גאַנץ באַקוועם „די שפּיל געפּראַוועט"... אין מיטען פּלוצים — אַ קאַטאַסטראָפע: פון הינטען איז צוגעקומען אַ פערד און גענומען געשמאַק זיך רייבען אַ זייט אין ווענטעל, וואָס האָט אָפּגעטיילט די סצענע. דאָס ווענטעל האָט זיך איבערגעקערט, די ברעטער צושיט, און די אַקטאָרען — צווישען זיי איז געווען אויך ווייסמאַן — זענען אַלע, ווי זיי שטייען און גייען, אין די „קרוינען" און מיט די „שווערדען", אַראָפּגעפאַלען צווישען די קאַסטענס...

אַנ'אַנדערשמאָל — אין קאָבעלאַקי, פּאָלטאַווער גובערניע, — האָט אַ טרופּע — און רחל קאַמינסקי אינדערמיט -- געשפּילט אין גאָר־טען, צווישען די ביימער, אָהן שום צערעמאָניעס, גלייך אַפ'ן גרינעם גראָז... אין טאַקע דאָ, אונטער'ן פרייען הימעל, פאַר די אויגען פון פּובליקום, זיך „פאַרשטעלט" און גרימירט...

דאָס אינערלעכע לעבען אין דער יידישער גאַס גופא איז אויך געווען אין אַזאַ צושטאַנד, אַז ס'האָט ווייניק וואָס געקאָנט ווירקען אַף דער אַנטוויקלונג פון אונדזער בינע. געפעלט האָט דאָרט די לעבעדיקע אַטמאָספערע פון אינטערעס און ליבע צום יידישען טעאַטער. קיינער האָט פאַר דעם נישט געזאָרגט, קיינער האָט עס נישט געשעצט.

אונדזער אינטעליגענץ איז שטענדיק געווען ווייט פון אַלץ, וואָס האָט עפּעס אַ שייכות צום „זשאַרגאָן".

די האַלבעאינטעליגענטען, די „געבילדעטע" גבירימלעך, אַז זיי פלעגען יאָ אַמאָל אַראָפּנידערען צו אַ יידישער פאָרשטעלונג, איז אין אַ געוויסער מאָס צוליב די קוליסען: דער אַקטאָר איז אַ ווילער יונג, וואָס איז זשעדנע אין אַ כּוס, און די אַקטאָרקע — אַ מיידעל, מיט וועל־כער מ'מעג זיך פריי פאַרהאַלטען, — אַזוי איז געווען די מיינונג פון אונדזערע היימישע „מעצענאַטען".

ווען ס'אינטערעסירט די זייט פון יידישען אַקטאָרישען לעבען,

דעם ראָט איך איבעצובלעטערן אברהם-יצחק קאַמינסקיס „אַקטאָרען אַף דער רייזע". דער וואָדעוויל האָט נישט קיין גרויסען ליטעראַרישען ווערט, פאַרדינט, אָבער, אויפמערקזאַמקייט אַלס פאַקטישע כראָניק, וואָס טראָגט אין איר גרעסטער העלפט אויטאָביאָגראַפישען כאַראַקטער.

די אָרטאָדאָקסישע קרייזען האַלטען זיך איצט אויך וויט פון „מושב לצים", זעענדיק אין טעאַטער אַ טריף-פּסולדיקע זאַך, — מיט יאָרען צוריק איז די באַציונג געווען נאָך פיינטלעכער. דער יידישער אַקטאָר האָט אַ סך — אַ סך צו דערציילען וועגען די צרות, וואָס ער איז אויסגעשטאַנען פון פאַרשידענע זייטען!

צווישען די מאַטעריאַלען, וועלכע איך זאַמעל וועגען יידישען טעאַטער, איז פאַרשריבען, למשל, אַזאַ פאַקט:

געשפּילט האָט מען 15 יאָר צוריק, אין מעזריטש, אַ טרופּע, גראָד געהאַט ערפאָלג, ממש גאָלדענע בערג געקליבען: ביז 100 רובל אַנ'אָוועַנט... נאָך די ערשטע עטלעכע פאָרשטעלונגען, פלוצים, מ'זעט — אין קאַסע סך-הכל צען גילדען... די אַקטאָרען זענען אויסער זיך, מ'הייבט-אָן נאָכפרעגען — און מ'דערגייט: עמיצער האָט אין „שמענדריקס" אָנבליק אַנטדעקט אַ שטיקעל עגלעכקייט מיט איינעם פון די אָרטיקע כלי-קודש און אים גלייך דערפון מודיע-געווען. יענער איז, נאַטירלעך, אַרויס פון די כלים און האָט אַרויסגעגעבען אַף די עוכרי-ישראל די קאָמעדיאַנשטשיקעס אַ שטיקעל חרם...

געוואָר-ווערענדיק די סבה, פאַרוואָס אין טעאַטער איז ליידיק, האָט ליבערט פאַרדראָסיק אַ זאָג-געטון: „דער, וואָס האָט דאָס גורם-געווען, מעג אין אים שוין אַריין אַ רוח!..." דערביי איז געווען אַנ'אָרטיקער בעל-הבית, אַ פערדהענדלער, יש אומרים אַ פערדגנב, — בכלל — אַ הפקרמענטש. דערהערענדיק די ווערטער, איז ער אַ צוקאָכטער געוואָרען: „אַנ'אַקטאָרשטשיק זאָל שעלטען אַזאַ יידען!" — האָט געכאַפּט אַ האַק און אַ וואָרף-געטון זיך מיט איר אַף ליבערטען: „ער וועט נישט אַרויס פון דאַנען אַ לעבעדיקער; איך מוז זען זיין בלוט!"—האָט געוואַלדעוועט דער צובושעוועטער בעל-הבית... מיט נסים עפּעס איז דעם אַקטאָר געראָטען אַרויסצושפּרינגען פון זיין אַכסניא, דער פעדגנב — נאָך אים... ווען ליבערט זאָל נישט געווען באַוויזען פלינק אַריינ-צולויפען אין אַ חברס אַ נומער און פאַרהאַקען הינטער זיך די טיר — וואָלט ער איצט שוין לאַנג געווען אַפן עולם-האמת...

אין סאָכאַטשעוו, לעבען וואַרשע, — האָט מען אַמאָל אַנ'אַל-

געשאַפט דערפאַר, וואָס זיינע אַקטאָרען האָט זיך דערלויבט צו זיין דערביי, ווי די יידישע אַקטאָרען האָבען „געפּראַוועט די שפּיל״...

דעם המון-העם, ווידער, פון וועלכען אונדזערע טרופּעס האָבען ביז גאָר דער לעצטער צייט געלעבט, האָט קיין גרויסע זאַכען פון טעאַ-טער נישט געפאָדערט.

אַ פורים-שפּיל — די בינע, פורים-שפּילער — די אַקטאָרען, — דאָס איז אַלץ, וואָס די פאָלקסמאַסע האָט געזען אין אונדזער יונגער סצענע.

די אַקטאָרען אַליין זענען אין בילדונג און קולטור נישט וויט אַוועקגעגאַנגען פון פּראָסטען המון, צו וועלכען זיי אַלע געהערען לויט זייער געבורט.

געפעלט האָט אונדזער טעאַטער די מיטווירקונג פון ליטעראַרישע קרעפטען.

קורץ: נישט געווען זענען אין זיין לעבען די איינפלוסען, וואָס שטופען צו אַנטוויקלונג, נישט געווען איז קיין ווילען און קיין קרעפ-טען צו וואַקסען. די יידישע בינע האָט נאָר געקאָנט גוססען אין די אַלטע פאַרגליווערטע פאָרמען...

די יאָרען 1905—1906.

אָס יאָר 1905 האָט אַרויסגענומען דאָס יידישע טעאַטער פון זיין לאַנגיעריקער געלעמטקייט, און אַ שטראָם פון נייעם לע-בען איז אַריינגעדרונגען אין דער פאַרדומפּטער אַטמאָספערע פון אונדזער בינע.

מ׳קען נישט זאָגען, אַז די יונגע טעאַטערקריטיק אונדזערע זאָל האָבען שטענדיק זיך באַצויגען גענוג קלוג און טאַקטיש צו די טרופּעס, וואָס זענען פאַרבליבען אין וואַרשע אַף אַ לענגערע צייט, נאָכ׳ן שווע-רען גלות זייערען, נישט ווייניק פעלערען איז געטון געוואָרען!

מיט געשפּעט און העצעריי זענען אָנגעשריבען די ערשטע רע-צענזיעס אין „וועג". ריכטיק אָנווייזענדיק די ווירקלעכע חסרונות פון דער יידישער טרופּע, זעט דער קריטיקער די איינציקע סבה דערפון אין בייזען ווילען פון די אַקטאָרען. די „פורימשפּילער" זענען דור-כויס טאַלענטלאָזיק, קענען נישט אַרויסגעבען עפּעס ערנסטס, און בלויז דערפאַר האַלטען זיי זיך אַזוי שטאַרק באַם שונדרעפּערטואַר... דאָס

איצטיקע יידישע טעאטער איז א שווערע באליידיגונג פאר אונדזער קונסט. עס האט פאר זיך גאר קיין צוקונפט נישט. מ׳דארף עס פאר־ברענען, פארניכטען, און וואס פריער — דאס בעסער...

בא אונדז איז מען בכלל נישט געוויינט צו א היסטארישען קוק. אונדזער לאזונג איז תמיד: אדער גאר — אדער גארנישט. ווען ס׳פאר־גלוסט זיך אונדז צו האבען עפעס א נייע קולטורעלישע אנשטאלט, ווי־לען מיר גארנישט וויסען דערפון, אז קיין זאך קומט נישט אהן לאנ־גע מי. אונדז וואלט זיך וועלען, שלאפען זיך ליגענדיק, אז צומארגענס אינדערפרי, ווען מיר וועלען אויפשטיין, זאל אף אונדז שוין ווארטען א פארטיקער בנין, אפגעארבעט נאך דער לעצטער מאדע, מיט אלע נייע איינריכטונגען און באקוועמלעכקייטען... אליין, מיט אייגענע הענט בויען — זענען מיר נישט פעיק...

דער אויסערלעכער און אינערלעכער צושטאנד פון דער יידישער בינע איז דעמעלט טאקע געווען זייער טרויעריק, אבער דאס אויג פון קריטיקער האט געדארפט גרייכען עטוואס טיפער. מ׳האט נישט געטארט פארזען די היסטארישע סבות, וואס האבען איינגעהאלטען די אנטוויק־לונג פון אונדזער טעאטער. איך האב שוין אנגעוויזען, אין וואסערע אומ־שטאנדען דעם יידישען אקטאר איז אויסגעקומען צו לעבען און ארבע־טען, כ׳מיין, יעדען איז קלאר, אז אונדזער שוישפילער קען מען פאר די צייט ביז דעם 1905־טען יאר קיין שום פארווורפען נישט מאכען.

אבער באלט נאך די ערשטע ארטיקלען האט די צייטונג ראדיקאליש געענדערט דעם טאן פון אירע רעצענזיעס. זי האט פארשטאנען, אז שטאמענדיק פון דער פראסטער פאלקסמאסע, נישט האבענדיק קיין ביל־דונג און נישט באקומענדיק פון ערגעץ קיין שטיצע, האט דער יידי־שער אקטאר נישט געקענט האבען קיין קריטישע באציונג צו זיין רע־פערטואר. ער האט נישט געקענט וויסען, אז דאס איז נאך נישט דאס לעצטע ווארט פון דראמאטישער קונסט, אז עס איז פאראן עפעס הע־כערס, שענערס, טיפערס, ווי „וועלוועל עסט קאמפאט" אדער „שפרינ־צע די אדעסער מעקלערין". און ווידער: די יידישע טרופעס האבען געקענט שפילען נאר די שטיק, וועלכע אונדזערע שריפטשטעלערס האבען זיי געליפערט, — און נאך גאלדפאדען האט קיינער, אויסער די ה״ה לאטיינער, הורוויטש, שייקעוויטש, פאר׳ן יידישען רע־פערטואר נישט געזארגט.

די צייטונג האט זייער ריכטיק אפגעשאצט אין יידישען טעאטער

דאָס געזונטע קערנדעל, וואָס האָט זיך שוין דעמעלט געוואָרפען אין די אויגען. געגוג איז דאָך געווען איינמאָל צו באַזוכען די פאָר־שטעלונגען אין „באַגאַטעלע", כדי צו זען, אַז די יידישע בינע פאַרמאָגט טאַלענטען, מיטעלע און גרויסע, וואָס קענען באַ גוטע באַדינגונגען זייער שיין זיך אַנטוויקלען... נישט זידלען, נאָר לערנען האָט מען געדאַרפט דעם יידישען אַקטאָר, רעדען צו אים וועגען די פעיקייטען, וועלכע ער באַזיצט, און וועלכע קענען זיך אויפוויקלען אין זייער גאַנצער פראַכט נאָר אין אַ ערנסטען רעפּערטואַר. איז דען נישט די פליכט פון קריטיק אויפצוזוכען פאַרשטויבטע דימענטען און זיי אַריינשטעלען אין דער קרוין פון נאַציאָנאַלישער קונסט?... אַזוי האָט טאַקע געהאַנדעלט די ערשטע וואַרשעווער צייטונג, און די פרוכטען האָבען נישט געלאָזט לאַנג וואַרטען אַף זיך.

צום כבוד פון די יידישע אַקטאָרען מוז מען קאָנסטאַטירען, אַז זיי האָבען פאַרהעלטענישמעסיק גאַנץ גיך זיך אונטערגעגעבען. שוין אין אָקטאָבער 1905, אין סאַמע פלאַקער פון אַלגעמיינעם שטרייק, ווען באַך זיבען פאַרנאַכט האָט מען אַ הונט אין גאַס נישט געזען, איז אין מוראַנאָווער טעאַטער געמאַכט געוואָרען די ערשטע פּראָבע צו שטעלען אַ ליטעראַרישע פּיעסע... דוד פּינסקיס „מוטער" איז באַשערט געווען אַדורכצוברעכען דאָס אייז. אין משך פון 3—4 חדשים באַכדעם זענען אויפגעפירט געוואָרען נאָך — „מירעלע אפרת", „כאַשע די יתומה", „דער יידישער קעניג ליר", „ברידער לוריע" פון יעקב גאָרדין און „נאַ דניע" פון מאַקסים גאָרקי.

תחלת האָבען די אַקטאָרען מיטגעשלעפּט אין די נייע פּיעסען אַלע חסרונות, וועלכע זיי האָבען געהאַט אין אַלטען רעפּערטואַר: פאַלשע התלהבות, טראַגיקאָמישע מעלאָדעקלאַמאַציע, געבראָכענע מאַניערען, — אָבער דאָך זענען די ליטעראַרישע פאָרשטעלונגען „אַפ'ן מוראַנאָוו" און דערנאָך אין „זשאַרדען-ד'היווער" געוואָרען אַ שטיקעל שמחה פאַר דעם הייפעל אינטעליגענטען, פאַרערער פון יידישען טעאַטער.

פון דער מאַטעריעלישער זייט האָט דער נייער רעפּערטואַר גאָרנישט געלוינט. יעדער ליטעראַרישער אָוונט האָט געבראַכט היזק. נישט איינמאָל איז אויסגעקומען צו שפּילען פאַר ליידיקע בענק, די טרויערינקסטע ראיה, אַז די יידישע בינע האָט נישט געהאַט די מעגלעכקייט אַראָפּצוואַרפען פון זיך די פאַרשימעלטע קליידער. אָבער דער גרויסער מאָראַלישער ערפאָלג האָט באַוועגט די אַקטאָרען אַוועקצוגעבען אָפּט־

מאָל אַפילו צוויי אָוועטען אַ וואָך פאַר די נייע שטיק.

אַ גרויס געשעעניש אין לעבען פון יידישען טעאַטער אין וואַר־שע איז געווען, לויט מיין מיינונג, די אויפפירונג פון מאַקסים גאָר־קיס שטיק.

„נאַ דניע" איז נישט גרינג צו שפּילען. איך האָב געזען די פּיעסע אַף די ברעטער פון אַ פּראָווינציעלישער רוסישער סצענע, אויך אַף דער פּוילישער בינע, — ערגעץ-נישט האָט זי אויסגענומען אַזוי, ווי אין יידישען טעאַטער. אַ שאָד נאָר, וואָס זי איז באַלט אַראָפּ פון אַפּיש און ווערט פון דעמעלט-אָן מער נישט געשטעלט.

אין וואַרשע האָבען זיך דאָן אויפגעקליבען די בעסטע קרעפטען פון דער יידישער בינע, און די פאַרשטעלונגען פלעגען אַדורכגיין, ווי אַ קאָנצערט. ליבערט — אַלס סאַטין, טיטעלמאַן — אַלס אַקטאָר־אַלקאָהאָליק, רחל קאַמינסקי — אַלס וואַסיליסאַ, דראַנאָוו — אַלס קאָוואַל, פרוי סיעראַצקי — אַלס גאַסענפּרוי, א. קאַמינסקי — אַלס לוקאַ, — אַלע זענען זיי געווען אין די ראָלען ווי באַ זיך אינדער־היים, — איינציקע פּשוט פּראַכטפול!

כ'האָב דעמעלט אַ טראַכט-געטון: ווי אַלמענטשלעך איז די יידי־שע פּסיכאָלאָגיע, ווי טיף און ווי פאַרשידענזייטיק, אויב יידישע אַק־טאָרען זענען געווען אימשטאַנד אַזוי זיך אַדורכצונעמען מיט דעם ספּע־ציפיש-עקזאָטישען לעבען, וואָס ווערט געשילדערט אין ווערק פון רו־סישען שרייבער.

די אילוזיע אַף דער סצענע איז געווען אַזוי גרויס, אַז אַ סך ערנסטע צוקוקער האָבען נאָכ'ן ספּעקטאַקל זיך אַליין געפרעגט: אַף וואָסער שפּראַך איז דאָ גערעט געוואָרען? — און איינציקע האָט זיך גע־דאַכט, אַז אַף רוסיש...

אָבער אויך אין דעם פעריאָד זענען די אויסערלעכע תנאים גע־ווען נישט גינסטיק פאַר דער פאַרפעסטיגונג פון יידישען טעאַטער אין וואַרשע... דער זומערסעזאָן פון 1905-טען יאָר האָט אַפילו געשטעלט אַף די פיס די „באַגאַטעלער טרופּע" אָבער אינגיכען האָבען זיך אָנגע־הויבען די פּאָליטישע אומרוען, און די יידישע בינע האָט אויך געמוזט פאַרזוכען דעם טעם פון דעם שטרענגסטען קריגסצושטאַנד מיט אַלע זיינע צוגאָבען. געווען גאַנצע חדשים, ווען מ'האָט מורא-געהאַט אין אָווענט אַרויסצוגיין פון שטוב, און דאָס איז געווען אַ חורבן אי פאַר די אונטערנעמער, אי פאַר די אַקטאָרען.

ניט באַשערט איז געווען דעם וואַנדערשטעקען פון יידישען אַקטאָר פאַשירמעלט צו ווערען אין ווינקעל! טרופּעס זענען זיך צופּאַלען, אַרויסגעלאָזט עטלעכע מיטגלידער, אַריינגענומען אַנדערע, אַרויסגעפאָרען פון ווארשע קיין לאָדוש, צוריקגעקומען. דאָ האָט קאַמינסקיס טרופּע געשפּילט אַליין, דאָ — צוזאַמען מיט פּישזאָנס טרופּע, וואָס איז צוריקגעקומען פון אויסלאַנד. דאָ איז קאָמפּאַניעצעס טרופּע געווען שותפות מיט קאַמינסקיס, דאָ האָבען זיי זיך צוטיילט. געווען שוין דעמאלט אַ צייט, ווען אין ווארשע האָבען געשפּילט מיטאַמאָל דריי טעאַטערס.

אויך איינצעלנע אַקטאָרען זענען ניט געזעסען אַף אַן אָרט.

דאָס, וואָס דער צוזאַמענשטעל פון די טרופּעס האָט זיך יעדע וואָך כמעט געענדערט, האָט געמוזט שלעכט ווירקען אַפ'ן גאַנצען אַנסאַמבל פון די ספּעקטאַקלען.

דאָך האָט די יידישע בינע אין דעם תוהו-ובוהו געמאַכט אַ ריזיקען פּאָרטשריט.

ערנסטע פּיעסען האָבען אָנגעהויבען צו דערשיינען דאָ אַף דער, דאָ אַף יענער סצענע. בראש פון דער שטרעמונג איז געגאַנגען קאַמינסקיס טרופּע. סעם אַדלער מיט מאַירסאָנען אין ווייספעלדס טעאַטער האָבען אויפגעפירט שילערס „רויבער"... דערנאָך זענען צוגעקומען: „גאָט, מענטש און טייוועל" פון יעקב גאָרדין, „סאַלאָן אין יידיען" פון ד"ר הערצל, „די פאַמיליע צבי" פון פּינסקי...

די וואַנדערטרופּעס אַף דער פּראָווינץ האָבען אָנגעהויבען נאָכטון.

דער סך־הכל פון די צוויי יאָר.

דער היסטאָריקער פון יידישען טעאַטער וועט געוויס מוזען לענגער זיך אָפּשטעלען אַף די 2 יאָר 1905—1906. דאָס איז געווען אַ מין פּרילינג פון דער יידישער נייער בינע. עס האָט זיך געדאַכט, דאָס קינד האָט שוין אָפּגעפּאָקט און אָפּגעמאָזעלט, און איצט קומען טעג פון ליכטיקער אַנטוויקלונג.

דער סך-הכל פון דעם פּעריאָד, די אונטערשטע שורה דערפון, וואָס ער האָט אונדז געגעבען, קען רעזיומירט ווערען אין דריי הויפּט־פּונקטען: 1) בנוגע צום רעפּערטואַר; 2) צו די אַקטאָרען און 3) צום פּובליקום.

וואָס שייך דעם רעפּערטואַר, האָב איך שוין באַמערקט אוי-
ווען, אַז ליטעראַרישע פּיעסען האָבען אָנגעהויבען פאַרנעמען אין איִם
אַ בכבודיִק אָרט. דאָס אַליין וואָלט, אָבער, נאָך געווען ווייניק. אַמויכ-
טיקסטען איז, וואָס אונדזער יונגע דראַמאַטישע קונסט האָט באַקומען
אַ נאָמען, מיט וועלכען זי האָט שוין געקענט אַרויסגיין אין דער וועלט
אַריין. דאָס ערשטע יידישע טעאַטער האָט געהייסען נאָך זיין גרויסען
גרינדער אַברהם גאָלדפאַדען. די בינע, אַף וועלכער ס'האָבען
בעל-הבתּעוועט פאַרשידענע שמירער-טאַנדייטניקעס, איז שוין געווען אָהן
אַ נאָמען. דאָס איצטיקע יידישע טעאַטער — איז יעקב גאָרדינס
טעאַטער... ס'איז מיר שוין אויסגעקומען צו רעדען וועגען דער באַטיי-
טונג פון פאַרשטאָרבענעם דראַמאַטורגס טעטיקייט פאַר דער יידישער בי-
נע. יעקב גאָרדין האָט באַשאַפען די יידישע דראַמע.
ער האָט דער ערשטער אַרויפגעפירט אַף דער יידישער סצענע דאָס
ווירקלעכע לעבען אין זיינע טיפּישע פאָרמען, לעבעדיקע מענטשען
מיט זייער ריכטיקער פּסיכאָלאָגיע, דראַמאַטישע מאָמענטען אין זייער
נאַטירלעכער אַנטוויקלונג און ערנסטער סצעניזאַציע. דאָס טעאַטער
איז געוועזן באַ איִם מער ווי אַן אָרט פאַר פאַרוויילונג.

— „דאָס טעאַטער, — שרייבט ער אין איינעם פון זיינע אַרטיק-
לען — איז אַ גרויסע סאָציאַלישע פאָלקסשולע. אַהער דאַרפען קומען
מענטשען לערנען און שטודירען אָהן ביכער. אין טעאַטער דאַרף מען
קומען לערנען דאָס לעבען פון דער געזעלשאַפט, פון פאַמיליע און
אינדיווידוום, דאָרט באַקענען זיך מיט די באַדינגונגען פון סאָציאַלישע
דערשיינונגען און מיט דער דערקלערונג פון די פּראָבלעמען פון לע-
בען. דאָס טעאַטער איז געשאַפען דאַרויף, אַז אַ גרויסע מאַסע מענטשען
זאָל דאָרט דערציען זייערע געפילען, האַרמאָניזירען זייערע באַגריפען"...

מ'האָט צו גאָרדינען אַזאַ טענה: דער אידייענאינהאַלט פון זיינע
ווערק איז צו פלאַך; גאָרדין זאָגט אונדז: „איינס איז איינס" —
אָדער, אין בעסטען פאַל: „איינס מיט איינס איז צוויי"... אַלץ באַ איִם
איז פּרימיטיוו, אַלץ דער אַלף-בית פון געדאַנק... דאָס איז אַפילו נישט
איִנגאַנצען אמת. די אידייע פון „סאַפאָ" אָדער „אלישע בן אַבויה" איז
שוין עפּעס מער ווי „איינס איז איינס", אָדער „איינס און איינס איז
צוויי". די פּסיכאָלאָגיע פון מירעלע אפרת אָדער אסתרקע
ראַפּאָפּאָרט איז אויך גאָרנישט אַזוי פּרימיטיוו... און ווען ס'זאָל
טאַקע זיין אַזוי, — וואָס איז דאָ די עולה!? ווו האָט איר געזען, לי-

טעראַטור זאָל זיך אָנהײבען גלײך פון טריגאָנאָמעטרישע פאָרמולעס? נישט אױסלערנענדיק מיט'ן תּלמיד דעם אַלף-בית, קען מען מיט איִם קײן ביכער נישט לײנען...

װיפעל נאָכװײענישען פון שונדטעאַטער גאָרדין זאָל נישט האָבען אַרײנגעשלעפּט אין זײנע פּיעסען, זענען די לעצטע פּאַרט דער װינקעלשטײן פון אונדזער ערנסטער דראַמאַטישער ליטעראַטור. מיר בענקען שוין נאָך עפּעס נײעס. אָבער דאָס קומענדיקע יִדישע טעאַטער קאָן שוין נישט זײן אַזױ װײט פון זײן פאָרגענגער, װי װײט עס איז גאָרדינס בינע פון גאָלדפאַדענס. דער פאַרשטאָרבענער דראַמאַטורג האָט געמאַכט אַ רעװאָלוציע אין יִדישען טעאַטער; זײן נאָכפאָלגער דאַרף בלױז פאַרטיפען און פאַרפולקאָמען זײן ירושה...

אין די יאָרען 1905—1906 איז יעקב גאָרדין געװאָרען אַנ'אזרח אױך אַף דער יִדישער בינע אין רוסלאַנד, און דאָס הײסט, אַז איר רעפּערטואַר האָט ענדלעך באַקומען אַ שייכות צו ליטעראַטור, צו קונסט...

װאָס אָנבאַלאַנגט די אַקטאָרען, האָבען די דערמאָנטע צװײ יאָר ערשט אַרױסגעװיזען דעם גאַנצען װערט פון די דראַמאַטישע טאַלענטען, װעלכע אונדזער טעאַטער פאַרמאָגט, די האָפנונגען, װאָס אײניקע קריטיקער האָבען נאָך אין אױגוסט 1905 געלײגט אַף די ראָליסטען פון „דודס פידעלע" און „ד"ר יאָזעלמאַן", זענען גאָר גיך מקוים-געװאָרען. עפּעס איבער נאַכט איז פון יִדישען אַקטאָר אַרױסגעװאַקסען דער יִדישער אַרטיסט, און די חסידים פון דער יִדישער בינע האָבען גאָר נישט איבערגעטריבען, װען זײ האָבען התלהבותדיק באַרימט זיך: „מיר האָבען זיך נישט װאָס צו שעמען מיט דעם מענטשענמאַטעריאַל פון אונדזער סצענע. ס'איז דאָ, פון װאָס צו בױען, און דער טורם קען פאַרנעמען אַנ'אָנגעזעען אָרט אַפ'ן פעלד פון דער מאָדערנער קולטור".

אין די כאַראַקטעריסטיקעס פון אײנצעלנע יִדישע אַרטיסטען, װעלכע מיר געפינען אין די פעליעטאָנען און רעצענזיעס פון „װעג", איז טרעפלעך אונטערגעשטראָכען געװאָרען דער הױפּטמאָטיװ פון יִדישען דראַמאַטישען טאַלענט. דאָס איז די געװאַלטיקע אינטויציע, װעלכע פאַרבײט אונדזערע אַקטאָרען די בילדונג, די אַרטיסטישע קולטור, די אַרבעט איבער זיך. נישט קוקענדיק אַף דער פאַרגאַנגענהײט זײערע, אַלס אָנטײלנעמער פון „חפני און פנחס", „לא תחמוד", „טאַדרעס בלאָז", האָבען די בעסערע פאָרשטײער פון דער יִדישער דראַמאַטישער קונסט אין זײער שפּיל װײניקער פון אַלץ — טעאַטראַלישקײט.

בנוגע צו אסתר רחל קאַמינסקי איז דאָס וואָרט „שפּיל" אפילו גאָר נישט פּאַסיק.

גיול-דע-מאָפּאַסאַן זאָגט וועגן זיך: „ווען גאָט זאָל מיר געוועז געבען יאָרען, וואָלט איך געקענט אַדורכלעבען טויזענט לעבענס". גאָגאָל דערציילט, אַז אַלע מדות פון די טיפען, וועלכע גייען אַדורך אין זיינע ווערק, האָט ער געפונען אין זיך אַליין. אָטטאָ ווייניגער באַמערקט, אַז יעדער בעלעטריסט טראָגט אין זיין פּסיכיק, אַלס מעגלעכקייטען, טויזענטער כאַראַקטערען; דאָסטאָיעווסקי, לויט זיין מיינונג, וואָלט אַליין געקאָנט זיין אַ ראַסקאָלניקאָוו, און אויב ער איז קיין מאָרד נישט באַגאַנגען, איז נאָר דערפאַר, ווייל זיין נשמה איז רייך געוועז אין פאַרשידענסטע קרעפטען, וועלכע האָבען איבערגעוויגען דעם דראַנג צו פאַרברעך... די גרויסע קינסטלער פון דער סצענע האָבען אויך די איינגענשאַפט, נאָר מיט דעם חילוק, אַז זיי באַשאַפען טיפען און גיבען-אַרויס לעבענס נישט אַפ'ן פּאַפּיר מיט דער פען, נאָר אַף די ברעטער פון טעאַטער אין אייגענער פּערזאָן.

רחל קאַמינסקי פאַרשטעלט זיך נישט. זי גרימירט זיך קוים-קוים, נאָר אַף וויפעל ס'איז נייטיק אַרויסצוגעבען די יאָרען, אויסצוזען עלטער אָדער יונגער. זי האָט קיין טראַדיציאָנעלישען שניט, קיין איינגעחזרטע מאַניערען, קיין באַקלערטע שטריכען. איין און דערזעלביקער מענטש איז פאַר אונדז תּמיד אַף דער בינע, נאָר אַלע מאָל געשעט פאַר אונדזערע אויגען דער געהיימניספולער נס, וועלכען טעאָפיל גאָטיע האָט געזען באַ די אינדישע פאַקירען: אין דעם באַקאַנטען קערפּער ציינט זיך אָן אַנ'אַנדערע נשמה, מיט איר אייגענאַרטיק לעבען, איינעווייניקסטע מלחמות, שרעקלעכסטע ליידען, שווערסטע קאַטאַסטראָפעס... און אַזוי אָוועגט אין אָוועגט וואַנדעלט זי זיך אום אין אַנ'אַנדער נפש, ווי עפּעס אַ פאַרכשופטער גלגול, וואָס איז פאַרמשפּט אין משך פון זיינע נאָרמאַלישע מענטשלעכע יאָרען איבערצוטראָגען די ווייען פון הונדערטער פאַרשידענע מענטשען.

אַראָפּגעלאָזען דעם פּוירהאַנג, — און די אַרטיסטין זיצט אין איר צימער הינטער די קוליסען, אַ מידע, אַ צובראָכענע, ווי אַ שטורעמווינט וואָלט זיך נאָר וואָס אַדורכגעטראָגען דורך איר האַרץ.

— „כ'וויים דען, וואָס מיט מיר טוט זיך, — האָט זי זיך געקלאָגט אַמאָל פאַר מיר נאָך דער „שחיטה": — כ'פיל דען, וואָס מיט מיר קומט-פאָר... כ'לייד דאָך עפּעס אַזוי פיל אַף דער סצענע, אַזוי

פיל... גלייך, ווי דאָס אַלץ וואָלט ניט געווען פאַרשטעלונג, נאָר ווירקליכקייט, און איך וואָלט אין אמת׳ען געווען אַ אסתר׳קע... ס׳האַרץ פאַלט מיר איינגאַנצען אַרויס... כ׳וועל אַמאָל בלייבען אַף דער בינע"...

אַ מערקווירדיק טיפּע אינטויציע האָט אויך יעקב ליבערט, וועלכער דערטאַפּט מיט׳ן חוש דעם תוך פון יעדער ראָלע, וואָס איהם קומט-אויס צו שפּילען. דערביי האָט ער אַ שטורעמדיקען טעמפּעראַמענט, וועלכער וואָלט זיך געפּאַסט פאַר אַ קלאַסישען, טראַגישען רעפּערטואַר.

אַ זעלטענע אינטויציע באַזיצט מישע פישזאָן, איינער פון די פּראַכטפוּלסטע יידישע אַקטאָרען, וועלכער קומט, ליידער, אום אין זיין פּאַטערס טרופּע.

די שווערסטע זאַך פאַר אַן׳אַקטאָר איז שווייגען אַף דער סצענע. דער, וואָס שפּילט בלויז, קען ניט שווייגען. ער פילט זיך אומבאַקוועם, מאַטערט זיך, מאַכט אָנשטעלען, העויות.

רחל קאַמינסקי, באַ וועלכער אַלץ, פון ערשטען מאָמענט ביז׳ן לעצטען, אַף דער סצענע איז באַגייסטערטע שאַפונג, ווייסט אויך, ווי צו שווייגען אַף דער סצענע.

זייער שטאַרק איז די פעיקייט באַ דעם אָריגינעלישען זשעלאַזע, וואָס איז איינער פון אונדזערע איידעלסטע דראַמאַטישע טאַלענטען. אַלע קרעאַציעס זיינע זענען פילִיגראַניש געשליפען, ווי די טייערסטע קרישטאָלענע וואַזעס. ווייך, שטיל שפּילט ער, ווי זיין נשמה וואָלט געווען געוועבט פון דינסטען זיידענס. און אַמשענצטען קומט באַ איהם אויס דאָס שווייגען. דעמעלט רעדען זיינע קליינע אייגעלעך, וואָס האָבען אין זיך אַ באַזונדערען באַהאַרצטען אומעט...

אַ גרויסען טעמפּעראַמענט האָט יעקב דראַנאָוו,

אַן׳איידעלער טאַלענט איז אַדאָלף בערמאַן, וועלכען מ׳זעט עפּעס די לעצטע צייט ניט אין אונדזערע קאַנטען.

ווייסמאַן און יערמאָלינע, אַלס כאַראַקטעריסטישע ראָליסטען, פאַרנעמען זייער באַזונדער אָרט אַף דער יידישער בינע. ווערט איז צו באַמערקען, אַז די צווייטע האָט אַרויסגעוויזען פיל טאַקט אין ריין-דראַמאַטישע ראָלען.

אויך אַנדערע אַקטאָרען האָבען אין משך פון דער צייט זיך געוויזען פון דער גוטער זייט, למשל ראַפּעל, קרויזע, די פרויען בראָסלאַווסקע און זאַסלאַווסקע.

רעדענדיק וועגען די אַקטאָרען, האָב איך שוין אויסגענוצט איי-

ניקע איינדרוקען פון די לעצטע צוויי יאָר, אָבער דאָס אַלץ, אפשר אין שוואַכערע אויסדרוקען, האָט מען געקאָנט זאָגען שוין דעמעלט, דאָס הייסט אין יאָר 1906.

ענדלעך, וואָס שייך דעם פּובליקום, מוז מען באַמערקען, אַז ביסלעכווייס איז די צאָל ערנסטע פאַרערער פון אונדזער דראַמאַטי-שער קונסט אַלץ געוואַקסען. אַרום דער יידישער בינע האָט זיך גע-בילדעט אַ קרייז מענטשען, וואָס האָבען זיך באַצויגען צו איר מיט כבוד און ליבע, מ׳האָט אָנגעהויבען אַנדערש קוקען אַף די אַקטאָרען. זומער, 1906 האָט יעדע ליטעראַרישע פאָרשטעלונג צוגעצויגען אַ פול טעאַטער. אונדזער אינטעליגענץ, אַפילו די האַלב-אַסימילירטע, האָט זיך אָנגעהוי-בען וויזען אין „זשאַרדען-ד׳היווער״, ברענגען בלומען פאַר בעסערע אַקטאָרען.

די פּרעסע האָט מיט פאַרגעניגען פאַרצייכענט די אַלע סימפּטאָמען. אַזוי איז אַנטשטאַנען אַ שטיקעל פאַרבינדונג צווישען יידישען טעאַטער און דער יידישער געזעלשאַפט, — די פאַרבינדונג, וועלכע איז אַ נויטזאַך פאַר ביידען.

דאָס 1907 יאָר.

אַנטוויקלונג איז אַן׳איבערגאַנג פון נידריקערען צום העכערען, פון פּשוטען צום פאַרוויקעלטען, פון פאָרמלאָזיקען צום קריס-טאַליזירטען.

דער ערשטער שריט אין דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער סצענע האָט געדאַרפט זיין דיפערענציאַציע הן אין רעפּערטואַר, הן אין טרופּע.

די פּיעסע פון גאָלדפאַדענס טעאַטער איז עפּעס אַן׳אומגעלומפּער-טער מישמאַש פון כל׳ערליי עלעמענטען. דער גרינדער פון אונדזער בינע האָט, ווי בכיון, געשטרעבט דערצו, יעדע איינציקע פאָרשטעלונג זאָל געבען דעם באַזוכער אַלע מעגלעכע מינים פון סצענישער קונסט. פון אַלץ צו ביסעלעך. איר וועט געפינען אין זיינס אַ שטיק אָפּערע, דראַמע, קאָמעדיע, וואָדעוויל, אָפּערעטע, פאַרס, אַריעס און חזנות, קו-פּלעטען און טענץ, און דער גאַנצער מאַטעריאַל איז, ווי זאָגט מען דאָס, צונויפגעניייט מיט ווייסען פאָדעם, קוים וואָס איינס קלעפּט זיך צום צווייטען.

באַ אַזאַ רעפּערטואַר מוז אויך דער אַקטאָר האָבען עפּעס ענצי-

קלאָפּעדישע פעיקייטען. ער דאַרף זיין הויכוווקסיק—צו שפּילען מלכים און שררות, און אייזענשטאַרק—צו רייסען קייטען אַף דער סצענע; ער דאַרף קענען ברומען ווי אַ לייב, ווען ער שטעלט-פאָר כעס, און וויינען ווי אַ ביבער, ווען ער שטעלט פאָר ליריש מאָמענטען; זיינע פיס מוזען זיין פלינק צו כאַפּען אַ רקידהלע, און די שטימע מוזיקאַליש—צו זינגען קופּלעטען.

און ווירקליך, זעען מיר—אַלע יידישע אַקטאָרען זענען ווילדע „כל-בוניקעס”—נעמען זיך אונטער צו טון כל'ערליי סצענישע אַרבעטען. דער צושטאַנד איז גאַנץ נאַטירליך, ווען די בינע ליגט נאָך אין די וויקעלעך. די אַקטאָרען פאַרשטייען אַליין נישט זייער גרויסען אויפגאָבּ, און דאָס פּובליקום איז רוי, זוכט אין פּראָגראַם פון אָוועט בלויז לייכטע און פאַרשידענאַרטיקע פאַרווײַלונגען. דער ערשטער פאָרטשריט, וואָס אַ פאָלקסטעאַטער קאָן טון—און אַזוי איז געווען בײַ אַלע אומות העולם,—איז, יעדער מין סצענישע קונסט זאָל זיך אָפּטיילען פון די איבעריקע און באַקומען אַ זעלבסטשטענדיקע עקזיסטענץ, ד. ה.: איז דאָס אַ דראַמע—זאָל זי זיין ריין פון געזאַנג, איז דאָס אַנ'אָפּערע—זאָל זי זיין ווייט פון ציר־ק;—און ווייטער, די אַקטאָרען זאָלען זיך ספּעציאַליזירען יעדערער אין זיין פאַך און אויפהערען צו זיין „מושלמים בכל המעלות”; אַ דראַמאַטישער אַקטאָר זאָל זיך קענען באַגיין אָהן אַ זינגערשטימע, און אַנ'אָפּערענזינגער זאָל נישט דאַרפען האָבען פיס פון אַ טענצער און אַ רוקען פון אַ קינצענמאַכער.

ס'לוינט צו באַמערקען, אַז אונדזער בינע איז אין דער הינזיכט נישט קיין אויסנעם. באַלט אין די ערשטע יאָרען פון איר עקזיסטענץ געפינען מיר אין איר אַ שטרעבונג צו דיפערענציאַציע, צו די העכערע און דיינערע פאָרמען פון דראַמאַטישער קונסט. אין 1877 יאָר איז דאָס יידישע טעאַטער אין דער רומענישער שטאָט יאַס אַף דער וועלט געקומען, און סך-הכל אין 4—5 יאָר אַרום, ד. ה. אין 1881—1882 יאָר זעען מיר שוין אין אַדעס צווישען די דריי יידישע טעאַטערס איינס, אָן דער שפּיץ פון וועלכען ס'שטייט ה' לעאָן לערנער, און וועגען וועלכען ה' ש. מייזעלס שרייבט אין „אָסט און וועסט”:

„לערנער איז געווען אַ מענטש מיט בילדונג און מיט אַנ'אמתען אַנטוויקעלטען עסטעטישען געשמאַק. גאָלדפאַדענס טעאַטערשטיק האָט ער אײַנגעפונען פאַר געשמאַקלאָז. ער האָט געוואָלט די יידישע בינע אויסבעסערען, מאַכען זי מאָדערן, אַרייַנטראָגען אַהין די ווירקליכע קונסט. אַף אַזאַ אופן טרעט ער אַרויס נישט אַלס גאָכטענצער, נאָר אַלס טע-

אַטערעפאָרמאַטאָר, ער האָט געוואָלט אַף דער יידישער סצענע אַרויפפירען די ערנסטע קינסטלערישע דראַמע, נור אַזוי ווי ער אַליין איז, אָבער, קיין דראַמאַטורג נישט געווען, האָט ער, דערום, גענומען איבערזעצען דאָס שענצטע און דאָס בעסטע פון דער דייטשישער ליטעראַטור און האָט אויך אויפגעזוכט פאַרשטענדלעכע שריפטשטעלער, וועלכע זאָלען אים העלפען אין זיין אונטערנעמונג. אויך זיין אַנסאַמבל האָט געטראָגען דורכויס אַן ערנסטען כאַראַקטער. ער האָט דעם ערשטען אַרויסטריט געמאַכט מיט גוצקאָווס „אוריאל אַקאָסטאַ". דער באַוווסטער העברעישער שריפטשטעלער משה-ליב ליליענבלום גיט אים צוויי יידישע דראַמען: „זרובבל" און די „צווייטע חתונה". ענדלעך, געפינט אויך לערנערס טעאַטער פאַר זיך אַ געוויס פובליקום, וואָס וואַקסט אַלץ מער"...

נור דער אַלערהעכסטער „אוקאַז" פון 1883-טען יאָר, מיט'ן פאַרבאָט אין גאַנץ רוסלאַנד אויפצופירען יידישע פיעסען, האָט זייער גיך אָפגעהאַקט די אינטערעסאַנטע פּראָבע אויפצוהייבען די יידישע בינע אַף אַ העכערער מדרגה.

דאָס יונגע יידישע טעאַטער האָט געקריגען אַזאַ קלאַפּ, פון וועלכען עס קען זיך נאָך ביז'ן היינטיקען טאָג נישט אויפמונטערען.

ווי שרעקלעך דער פאַל פון אונדזער בינע איז געווען, באַווייזט דער פאָלגענדיקער אינטערעסאַנטער שטריך:

ווי באַוווסט, האָט גאָלדפאַדען, פאַרלאָזענדיק אַדעס, זיך געפרואווט נאָך איינמאָל אויפצולעבען זיין האַלבדערשטיקט קינד און האָט געעפענט אַ טעאַטער אין וואַרשע אונטער'ן נייעם שילד: „די דייטשע טרופּע". דאָס דייטשמעריש איז דאָ געווען „פּיזעם", מיט וועלכען מ'האָט געוואָלט דערראַטעווען דעם שווערען חולה. דאַכט זיך, מ'האָט עס געדאַרפט פיינט האָבען ווי אַ שפּין, און נאַ דער ערשטער געלעגענהייט אָוועקוואַרפען מיט דער גרעסטער שמחה? הערט-זשע אַ מעשה: קומענדיק אין פרייען לאַנד, קיין אַמעריקע הייסט עס, האָבען אונדזערע אַקטאָריען, פאַרקערט, גאָר אָנגעהויבען צו שטאָלצירען מיט זייער „לשון אשכנז". זיי האָבען דאָס געהאַלטען פאַר אַ סימן פון אַ באַזונדער מין עלעגאַנץ... גאָרדין דערציילט, אַז ווען ער האָט איבערגעגעבען יעקב אַדלער'ן זיין ערשטע פיעסע „סיביר", האָט מען זי, איידער וואָס, קודם כל „פאַרטייטשט", און זיין העלד ראָיענקראַנץ, אַנשטאָט די איינפאַכע ווערטער: „ר' בערעל טאַרומעטץ. פאַרוואָס ווילט איר מיך אומגליקלעך מאַכען?"—האָט אויסגעשפּראָכען בעוי אַזאַ מאָנאָלאָג: „הויכוויר-

דיקער הער באַרעל טאַאַטוטיע, ווען דער לעווע פאַנגט אָן צו ברומען אין זיין קעפיג, ווען דער טיגער קנאַקט און שפרינגט, ווען די לעמ-פערטען רייסען און בייסען, דאַן זאָל די גערעכטיקייט אין הימעל טרי-ומפירען, און די ריינע יידישע פאַטריאָטישע געפילע זאָלען הילכען: „שמע ישראל!..." אָט ווי דער שונד האָט זיך איינגעגעסען אין ביין און מאַרך פון יידישען אַקטאָר!...

באַלט, אָבער, ווילעטעראַרישע פיעסען זענען ווי דער, נאָך אַ הפסקה פון 22 יאָר, אַרויפגעקומען אַף דער בינע אין רוסלאַנד, און ס'האָט אַזוי פיין זיך אויפגעוויקעלט דער דראַמאַטישער טאַלענט פון אונדזערע בעסטע אַקטאָרען, איז געווען אַ גאַנץ נאַטירלעכע זאַך, די טרו-פעס די יידישע זאָלען אָנהייבען זיך דיפערענצירען. און ווירקלעך, אין דער געשיכטע פון יידישען טעאַטער מוז פאַרצייכענט ווערען דער וויכטיקער פאַקט, אַז אין פרילינג 1907 איז צום ערשטען מאָל אין ווילען אַנטשטאַנען אַ ריין-דראַמאַטישע טרופע.

קאַמינסקיס טרופע, וואָס האָט ביז דאַן אַ קורצע צייט געשפילט אין לאָדזש, האָט זיך פאַראייניקט מיט דער טרופע פון יוליוס אַדלער, וואָס איז דעמעלט פונקט צוריקגעקומען פון אַמעריקע, און ביידע האָ-בען אָנגעהויבען שפילען אין וואַרשעווער טעאַטער „זשאַרדען ד'היווער".

אַדלער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך עטלעכע נייע, אין ווילען נאָך נישט געשטעלטע פיעסען, ווי „מעדעאַ" „די שחיטה", „קרייצער סאָנאַטע", „געבראָכענע הערצער", וועלכע האָבען שטאַרק אויסגענומען באַם וואַרשעווער עולם. דער מענטשענמאַטעריאַל פון דער פאַראייניק-טער טרופע איז אויך געווען אַ פיינער אין יוליוס אַדלער האָט דאָס היגע יידישע טעאַטער דערוואָרבען אַן'אינטעליגענטישע דראַמאַטישע קראַפט, און די פאָפולאַריטעט פון די יידישע ספעקטאַקלען איז אַלץ געוואַקסען.

דעם זומער פון דעם יאָר האָט דאָס וואַרשעווער יידישע טעאַטער געהאַט איינעם פון זיינע געלונגענסטע סעזאָנען, הן וואָס שייך מאַטע-ריעלישען ערפאָלג, הן וואָס שייך מאָראַלישען.

אין רעפערטואַר האָבען זיך, פאַרשטייט זיך, געפונען בעסערע פיעסען און ערגערע — איינקע גאָר שוואַכע. אָבער אַ גרויסע שמחה פאַר די פריינט פון דער יידישער בינע איז געווען דאָס, וואָס דאָס יידישע אומגעלומפערטע מעלאָדראַמיש-אָפערעטיש-פאַרסיש-צירקיש שטיק פון לאַטיינער אין האָרוויץ איז לחלוטין אַראָפּ פון דער סצענע, אַף

וועלכער די טרופּע „קאַמינסקי-אַדלער“ האָט געאַרבעט. אַראָפּ איז אויך דער כאָר, די קופּלעטען און די טענץ.

אים הערבסט האָט אַדלער זיך אָפּגעטיילט און איז אַוועקגעפאָרען מיט זיינע אַקטאָרען אין דער פּראָווינץ, קאַמינסקיס טרופּע איז איבערגעגאַנגען אין טעאַטער „עליזעום“ און דאָרטען אויך אויפגעפירט בלויז ליטעראַרישע פּיעסען. צו איר רעפּערטואַר זענען צוגעקומען: „דער אומבאַקאַנטער“, „די אמתע קראַפט“, „דער מטורף“ פון גאָרדין, „יעקעל דער שמיד“ פון פּינסקי און „טריהייט“ פון פּאַולע ר...

דער קריזיס.

ס'האָט זיך געדאַכט: די שווערע צייט איז שוין אַריבער: אַבי ס'איז געמאַכט געוואָרען דער ערשטער פּרווו און האָט געהאַט ערפאָלג, —האָט דער ריטוואָגען פון אונדזער דראַמאַטישער קונסט פאַר זיך אַ גלייכען, פּרייען וועג, וואָס פירט דירעקט צו די העכערע פאַרמען פון שיינקייט. געדאַכט האָט זיך, אַז דער קליינער זאַל פון טעאַטער „עליזעום“ וועט שוין ווערען אַ מין טעמפּעל, אין וועלכען די ערשטע און איינציקע יידישע ריין-דראַמאַטישע טרופּע וועט אומדערמידלעך טון איר אַרבעט, געבענדיק איין ליטעראַרישע פּיעסע נאָך דער אַנדערער, שטייגענדיק אַ טרעפּעל נאָך אַ טרעפּעל צו פאָלקאָמענקייט, און צוציענדיק אַלץ ברייטערע קרייזען פון דער יידישער געזעלשאַפט צו דעם נייעם בליענדיקען נאַציאָנאַל-קולטורעלישען גאָרטען.

אָבער שוין אין די ערשטע חדשים פון 1908-טען יאָר האָט זיך אָנגעהויבען שפּירען אַ קריזיס אין דער יידישער יונגער דראַמע. דער רייטוואָגען האָט באַלט אין אָנהייב וועג זיך אָנגעשלאָגען אַף אַ שטיין און צובראָכען די רעדער. פון דעמעלט אָן, טאַקע, שלעפּט ער זיך אַזוי אַ צוקאַלעטשעטער און אָפּהענדיקער.

דער קריזיס איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס די טרופּע, וועלכע האָט זיך אַ נדר-געגעבען נישט אויפצופירען קיין שונד, איז זייער גיך געבליבען אָהן אַ רעפּערטואַר און האָט אָנגעהויבען ליידען פון פּיעסען-הונגער. די צאָל פון יידישע באַזונדער, וואָס קומען אַף דראַמאַטישע ספּעקטאַקלען, איז נאָך נישט אַזוי גרויס, מ'זאָל קאָנען אַדורכמאַכען אַ סעזאָן, ווי סטאַניסלאַווסקיס טרופּע, למשל, מיט 1—3 שטיקער. די בעסטע יידישע דראַמע קאָן געבען דורכאַנאַנט פינף, זעקס, העכסטענס צען

„סבאָרען", און אַ דראַמאַטישע טרופּע אונדזערע, וואָס וויל נישט שפּילען פֿאַר ליידיקע בענק, מוז שטעלען יעדע וואָך אַ נייע זאַך, — ווו נעמט מען, אָבער, אַזויפיל ליטעראַרישע פּיעסעס?

נישט וועלענדיק צוריקקערען צום אַלטען, האָט קאַמינסקיס טרופּע נישט געפֿונען קיין אַנדער אויסוועג, ווי אַוועקצולאָזען זיך אַף דער פּראָווינץ. זי האָט געמאַכט אַ טורנע איבער עטלעכע פּויליש שטעט, דערנאָך באַזוכט ביאַלעסטאָק, גראָדנע, ריגע, ווילנע, וויטיעבסק, פּעטערבורג און איבעראַל געהאַט אַ גרויסע פּעולה. די גאַסטראָלען האָבען געהאַט אַ וויכטיקע אַגיטאַציע־באַטייטונג פֿאַר'ן יידישען טעאַטער. די אָנגעזוועענסטע קהלות איז געגעבען געוואָרען די מעגלעכקייט מיט אייגענע אויגען צו זען, צו וואָסער הויכער מדרגה די אַמאָליקע פּורימשפּילערס זענען געקומען; איבערצייגען זיך, אַז ס'איז פֿאַראַן אַ יידישע דראַמאַטישע קונסט, אַז די לעצטע עטלעכע יאָר איז אונדזער נאַציאָנאַלישער קולטור צוגעקומען אַ פֿרישע און שיינע צווייג. די אינטעליגענץ האָט איבעראַל פֿיל ליבע און איבערגעבענקייט אַרויסגעוויזען אונדזער ערשטער דראַמאַטישער טרופּע. אין די אַדרעסען, וואָס אייניקע אַקטאָרען האָבען באַקומען אין עטלעכע גרויסע שטעט, איז אונטערגעשטראָכען די וויכטיקע נאַציאָנאַלישע באַטייטונג פֿון יידישען טעאַטער. איבערהויפּט שטאַרק איז געווען די שמחה מיט די פּיאָנערען פֿון דער יידישער קונסט־בינע אין פּעטערבורג. דאָרט האָט מען זיי ממש געטראָגען אַף די הענט. פֿאַר די האַלבאַסימילירטע יידישע קרייזען אין דער קרוינ־שטאָט, זענען די ספּעקטאַקלען פֿון קאַמינסקיס טרופּע געווען עפּעס אַנ'אומדערוואַרטער, אומגלויביקער, פֿאַנטאַסטישער נס.

דער פּועל־יוצא פֿון דער רייזע איז געווען, אַז אויך אין איי־ניקע פּראָווינצשטעט איז געשטיגען דער געשמאַק פֿון פּובליקום. ווו קאַמינסקיס טרופּע האָט כאָטש עטלעכע פֿאָרשטעלונגען געהאַט, דאָרט האָבען די שונדטרופּעס דערנאָך קיין געשעפֿטען שוין נישט געמאַכט.

אָבער די אַלע גלענצענדיקע טריומפֿען זענען נישט אימשטאַנד געווען צו פֿאַרדעקען פֿאַר די אויגען פֿון די אמתע פֿריינט פֿון יי־דישען טעאַטער דעם טרויריקען פֿאַקט, אַז אין משך פֿון גאַנצען 1908־טען יאָר איז אַזאַ קהלה, ווי וואַרשע, געבליבען אָהן אַ דראַ־מאַטיש טעאַטער, און גאָרנישט — באַגאַנגען זיך! קאַמינסקיס טרו־פּע פֿלעגט אַראָפּקומען אַף אַ פּאָר טעג, אַ שפּיל טון — אין „עלי־

זעום״, אַף „מוראַנאָוו״, אָדער אין „אַלעקסאַנדרינע״ — עטלעכע
אָוועגטען איז דער זאַל געוועזן געפּאַקט, נאָר קיין נייע פּיעסעס זע=
נען פאָרט נישט צוגעקומען, גיך פאַלגט די צאָל באַזוכער ווידער
שיטער ווערען, און דער ערשטער דראַמאַטישער אַנסאַמבל האָט גע=
מוזט ווייטער קלערען וועגען אָפּוואַנדערען אין אַנדערע שטעט.

דערפאַר זענען מער אָדער ווייניקער פעסט געזעסען אַפ׳ן
אָרט די טרופּעס, וואָס האָבען געשטעלט שונדשטיק.

די לעצטע חדשים פון דעם יאָר, האָט קאַמינסקיס טרופּע גע=
שפּילט אַפ׳ן „מוראַנאָוו״, וואָס האָט באַקומען אַ ניימאָדישען נאָמען
„ערמיטאַזש״, אָבער אין מאָנאַט פעברואַר 1909 איז זי ווידער אַרויס=
געפאָרען פון וואַרשע.

נאָר די לעצטע גאַסטראָלען האָבען באַוויזען, אַז מ׳קאָן מער
נישט אַנטלויפען פון קריזיס, ווייל ער לויפט נאָך. דער מאָראַ=
לישער ערפאָלג אין ווילנע און פעטערבורג איז אַפילו געוועזן נישט
קלענער, ווי אין פריערדיקען יאָר, אָבער די מאַטעריעלישע זייט האָט
דאָסמאָל אַבּיסעל אָפּגענאַרט.

איבערהויפּט אין פעטערבורג האָבען זיך אָנגעהויבען הערען
נייע מאָטיוועו אין דער באַציִונג צו קאַמינסקיס טרופּע. די לי=
בע איז געבליבען דיזעלביקע. רחל קאַמינסקיס פּופּצעניעריקער יובי=
לעום איז געפייערט געוואָרען מיט אומגעהערטען פּאַראַד. ליבערט
און ווייסמאַן האָבען באַקומען צו די בענעפיסען שיינע זילבערנע
קרענץ. דאָך האָבען אַפילו די הייסטע פּאַרערער פון אונדזער דראַ=
מאַטישער קונסט איינגעפונען, אַז ס׳איז געקומען די צייט פאַר קרי=
טיק. וואָס מער מיר ליבען די יידישע בינע, דאָס פאָרזיכטיקער מו=
זען מיר זיין מיט אונדזער התלהבות. געוועזן אַ פּעריאָד, ווען ס׳האָט
געדאַרפט פריי הערשען דאָס ריינע התפעלות. דער ערשטער אויפ=
נעם איז פעטערבורג האָט נייעם מוט אַריינגעבלאָזען אין ברוסט פון
יידישען אַקטאָר. אונדזער בינע איז אָפיציעליש אַריינגעטרעטען אין
דער משפחה פון די אייראָפּעישע סצענעס. די יאָרען פון עלענט און
בזיונות האָבען זיך געענדיקט. אָבער טאַקע די קרוין פון קונסט,
וואָס איז אַרויפגעזעצט געוואָרען אַפ׳ן נאָמען פון יידישען טעאַטער,
האָט אַרויפגעלייגט אַף אים אַ גרויסען חוב. אָננעמענדיק דעם שיינעם
כּיבוד, האָט די יידישע דראַמאַטישע טרופּע גענומען אויף זיך דער=
מיט אַליין אַ גרויס התחייבות: ווייטער שפּינען דעם גאָלדענעם פאָ=

דעם כון אַנטוויקלונג, צופּאַסען נייע רעדער צום צוטרייסעלטען רייטוואָגען און טיכטיק אָנטיילנעמען אין אַלוועלטלעכען גייעג פון דער דראַמע צו נייע אַנטדעקונגען און נצחונות.

— — נייעס, נייעס עפּעס גיט אונדז! גאָרדינען קומט אַ פּרעכ־טיקער דענקמאָל, אַלס באַשאַפער פון דער יידישער דראַמע, אָבער בלייבען באַ אים אַליין קאָן מען נישט. אין אַלץ מוז זיין פּראָ־גרעס!... „מירעלע אפרת״, „כאַשע די יתומה״, „די שחיטה״ וועלען אַף שטענדיק בלייבען פּערעל פון יידישען רעפּערטואַר, — אַ רעפּער־טואַר מוז, אָבער, כסדר וואַקסען און באַנייען זיך... מ׳קאָן נישט אַלע יאָר קומען אין אַ שטאָט אַלץ מיט דעמאייגענעם״...

דאָס איז געווען די אונטערשטע שורה פון דער שטימונג, וואָס האָט זיך פאָריקען ווינטער געשפּירט אין פּעטערבורג אַרום דעם יידישען טעאַטער. איך האָב בייגעוווינט אַלע יידישע ספּעקטאַקלען אין דער קרוינעטאָט, און אונטער זייער איינדרוק אָנגעשריבען מיין אַרטיקעל „קריזיס פון אונדזער דראַמאַטיש טעאַטער״ אין „לעבען און וויסענשאַפט״ נומער 1. —

נישט נאָר אַ פּראַגע וועגען רעפּערטואַר, אַנ׳אַלגעמיינע פּראַגע וועגען העכערער אַרטיסטישער קולטור איז געשטאַנען פאַר אונדזער דראַמאַטישער טרופּע. די יידישע בינע, קאָן מען זאָגען, ווייסט גאָר־נישט, וואָס ריכטיקע רעזשי הייסט. די אויפפירונג פון די פּיעסעס איז פון דער אויכערלעכער זייט זייער נאַכלעסיק: די דעקאָראַציעס, דאָס מעבעל דריקען זעלטען ווען אויס דעם גייסט פון שטיק. אין דער אויספירונג פעלט די אינערלעכע האַרמאָניע. יעדער אַקטאָר אַן און פאַר זיך שפּילט פיין, אָבער אַלע צוזאַמען האָבען נישט די צונויפ־געשפּילטקייט, שטעלען נישט פאָר אַנ׳אָרקעסטער, וואָס די נשמה פון דיריזשער פאַראייניקט אים...

אין אַ שווער פאַרלעגענהייט האָט זיך געפונען די אַזויגע־רופענע קאַמינסקיס טרופּע פאַר׳ן אַוועקפאָרען פון פּעטערבורג. סימנים פון שפּאַלטונג און צופאַלעניש האָבען זיך באַוויזען. אַ פאָרגעפיל האָט מיך געשראָקען, אַז די מענטשען, וואָס שטייען באַם שיידוועג, וועלען אפשר געצווונגען זיין אויסצוקלויבען די גרינגערע ריכטונג, — די, וואָס פירט באַרג־אַראָפּ.

ווייניק־סימפּאַטישע ידיעות זענען אָנגעקומען פון וואַרשע. פון די צייטונגען איז נישט אַראָפּ דער אַנאָנס, אַז אין „ערמיטאַזש״

שפּילט „קאַמינסקיס צווייטער פּערסאָנאַל" — „די בלינדע יתומה" — „אַ לעבענסבילד אין 5 אַקטען, 9 בילדער פון שייקעוויטש". — 9 בילדער, און נישט אַבי וואָסערע! נאָר: „1) אין מקום באַ געלען אין טראָשצשאָבע, 2) אין פּאָוואָנזקער וועלדעל, 3) דער ערשטער וויזיט אָדער געוויסענסביסע פון אַ גנב, 4) באַ דעם טיגער אין די לאַפּעס, 5) אַף דער גענשע גאַס באַ דעם בית־עולם ערב יום־כּפּור, 6) די פאַרצווייפעלטע מוטער, 7) דער טראַגישער טויט פון אַנ׳אַקטיעריקס מאַ־טער קינד, 8) די מפּלה פון די באַנדיטען און 9) די מוטער געפינט אירע קינדער". — דערצו אַנ׳אָנמערקונג פון דער „דירעקציע": „די געשיכטע קומט־פאָר אין וואַרשע, ווו יעדער אייִנציקער קאָן זיך באַקענען מיט דעם וואַרשעווער לעבען פון בוידעמס און קעלערס"...

פון פּריוואַטבריף האָט מען געקאָנט געוואָר־ווערען, אַז די צופרידענקייט פון עולם איז גאָרנישט צו באַשרייבען. ווי אַ טשערעדע צעגעדזגעטע קעלבלעך יאָגט מען זיך זען די 9 בילדער „און ווי די מוטער געפינט אירע קינדער". אָווענט איין אָווענט ברענגט די קאַסע 600 רובל באַרעס געלד, הגם פּלעצער איז דאָ אין טעאַטער נישט מער ווי אַף 450—500 רובל... הינטער די קוליסען פון ייִדישען טעאַטער אין פּעטערבורג האָבען די ידיעות געמאַכט אַ געוויסען אייַנדרוק, אַ שטימונג באַשאַפען.

דער זומערסעזאָן 1909,

נאָך די „געשוואָלענע" סבאָרען, וואָס „די בלינדע יתומה" האָט געגעבען, איז געווען גאַנץ בדרך הטבע, שמ"רס שטערען זאָל ווידעראַמאָל אויפגיין אַפ׳ן וואַרשעווער הימעל. אונדז האָט זיך אַודאי געדאַכט, אַז נאָר די מייַז האָבען הייַנט צו טון מיט די אומענדלעכע שרייַבעכצען פון באַרימטען ראָמאַנענצושנייַדער, — אָבער צו גיך האָבען מיר דעם נצחון געפייַערט!

אין נומער 130 פון ביידע וואַרשעווער צייַטונגען דערשייַנט שוין אַזאַ מודעה:

— „קירצלעך וועט אויפגעפירט ווערען אַ זייער אינטערעסאַנטע מעלאָדראַמע „די אייַזערנע פרוי", באַאַרבעט פון שייקע-

וויטשעס ראָמאַן. מען זאָגט אַ שפּריכוואָרט: פון אַ שלאַנג קאָן קיין שעפּעלע נישט געבוירען ווערען. די לעזער געדענקען געוויס די געשיכטע מיט דער „אייזערנער פרוי“, ווי שמ"ר שילדערט, אַז אַ „באַנדע גנבים“ א. אַ. וו., א. אַ. וו. א. אַ. וו., מיט'ן באַקאַנטען נוסח פון די „9 בילדער“ און מיט זייער גאָלדענעם לשון... אַלדזאָ: די „לעזער געדענקען געוויס די געשיכטע, וואָס שמ"ר שילדערט“... אפנים, ס'קען דער קלייןהענדלער זיין בהמהלע!...

און אַז דער גאַנצער זומערסעזאָן פון פאַרגאַנגענעם יאָר איז אַדורכגעפלאָסען אונטער שמ"רס שטערען, דאַרף איך שוין אויך נישט וואונדערען, אַז אין דער געשיכטע פון יידישען טעאַטער וועלען די דריי-פיר חדשים פאַרצייכענט ווערען מיט'ן איינגענאַרטיקען נאָמען: „דער יום-טוב פון גאַסענרעקלאַמע“...

איך בין דעמעלט געווען וויט פון וואַרשע. פאַר מיר ליגט בלויז אַ קאָלעקציע טעאַטעראַנאָנסען, אויסגעשניטענע פון די יידישע ציטונגען. געוויס זיי אַדורכצוואַרפען — און אַ בילד פון גראָבען ריקשאַל שווימט-אויף פון צווישען די שטומע שורות. אין אַזאַ קורצער צייט — און אַזאַ עקעלדיקען קנויל געשמאַקלאָזיקייט, טעמפּקייט, חוצפה און נאַרישע גוזמאות אַרויסצוגעבען — דאָס דאַרף מען קענען!

די גרעסטע עניוות — וואָס אמת איז אמת — האָט אַרויסגעוויזען דער אַלטער פּישאָן. זיינע אַנאָנסען הייבען זיך אַלע אָן מיט דער סטערעאָטיפּער פראַזע: „פּישאָנס באַליבטע טרופּע“. — איאָ, גאַנץ איידעל, וואָס נאָר „באַליבטע“? ס'וואָלט דאָך געקאָנט זיין: „באַליבטע, געערטע, געאַכפּערטע, פילגעשעצטע, הויכבכבודיקע, פאַרגעטערטע“... „עליזעום“ קווענקעלט זיך שוין ווייניקער און אַטעסטירט זיך זעלבסט טאָגטעגלעך: „די בעסטע אין גאַנץ רוסלאַנד אָפּערעטענטרופּע“... כאָטש צוריקגערעדט, ווידעראַמאָל דאָסאייגענע: נאָך פיין, וואָס נישט „אָפּ'ן גאַנצען ערדקויגעל“, אָדער „אין דער גאַנצער וועלט, אַף דער זון און אַף אַלע שטערען און מזלות“!...

אָדער אַזאַ מודעהלע: —

— „אַ טעלעגראַמע איז נאָר וואָס אָנגעקומען אין דער דירעקציע פון טעאַטער „באַגאַטעלאַ“, וועלכע איז מודיע, אַז עס קומט

אַהין צופאָרען גאַסטראָלירען איינער פון די בעסטע אַרטיסטען אין אַמעריקע, מיסטער מאָריס מאָסקאָוויטש, וועלכער איז געווען דער ליבלינג פון איצט נישט לאַנג פאַרשטאָרבענעם גרעסטען יידישען דראַמאַטורג יעקב גאָרדין ע״ה, וואָס פלעגט ספּעציעל שרייבען דראַמעס פאַר דעם אומפאַרגלייכלעכען יידישען אַרטיסט אין כאַראַקטערראָלען. זיין ערשטער גאַסטראָל וועט זיין אין דער פּיעסע „מטורף״, וועלכע י. גאָרדין האָט ספּעציעל געשריבען פאַר דעם אויסערגעוויינלעכען, גרויסען, אמת-ליטעראַרישען אַרטיסט. דאָס בילד פון אומפאַרגלייכלעכען אַקטאָר קאָן מען זען...״ א. אַ. וו..

און אין אַ טאָג אַרום: „מאָריס מאָסקאָוויטש איז דער תּלמיד ותיק און דער געוועזענער חבר פון פאַרשטאָרבענעם י. גאָרדין ז״ל״...

און נאָך אין עטלעכע טעג אַרום, — „היינט טרעט פאָר דער גרויסער אַמעריקאַנישער גאַסט, דער בעסטער יידישער אַקטאָר אין אַמעריקע, דער גרעסטער סטאַר פון ניו-יאָרקער יידישע טעאַטערען... מיר באַמערקען, אַז די ראָלע „אוריאל מזיק״ האָט גאָרדין געשריבען ספּעציעל פאַר דעם הער מאָסקאָוויטש, וועלכער איז ווירקלעך דער בעסטער פון אַלע אַמעריקאַנער אַרטיסטען אין דער שטאַרקער ראָלע. די ראָלע „אוריאל מזיק״ איז געשפּילט געוואָרען אין ניויאָרק פון די גרעסטע סטאַרען, אַלס קאָנקורס, צו זעען, וועלכער פון די סטאַרען וועט בעסער זיין אין דער ראָלע, און דער הער מאָסקאָוויטש האָט געוואונען דעם קאָנקורס, און איז אָנערקענט געוואָרען אַזוי פון די אַרטיסטען, אַזוי אויך פון טעאַטערפּובליקום, ווי אויך פון דער גאַנצער פּרעסע פאַר דעם בעסטען און איינציקסטען אין דער ראָלע. קומט, יידען, זעט דעם קינסטלער אין זיין קונסט-ראָלע״... א. אַ. וו..

כ׳האָב נישט זוכה-געווען צו זען דעם ה׳ מאָריס מאָסקאָוויטש. מעגלעך, אַז ער איז טאַקע אַזאַ גרויסער אומפאַרגלייכלעכער, אויסערגעוויינלעכער, אמת-ליטעראַרישער אַרטיסט, אַקטאָר און קינסטלער, יעקב גאָרדינס תּלמיד ותיק און געוועזענער חבר, פון אַמעריקאַנער סטאַרס, פּובליקום און פּרעסע פּראָקלאַמירטער טשעמ-

פּיאָן אין דער שטאַרקער ראָלע פון „אוריאל מזיק״, וועלכע איז ספּעציעליש פאַר אים אָנגעשריבען געוואָרען פון י. גאָרדין ז״ל... אָבער ווי דערלויבט מען זיך אַזוי אומגעלומפּערט צו רעקלאַמירען!? דער אויסוואַל אַליין פון די ווערטער און עפּיטעטען וואָס איז ווערט!...

און אַז „עליזעום-באַגאַטעלאַ״ האָט געהאַט דעם „גרעסטען סטאַר״ פון אַמעריקע, האָט „ערמיטאַזש״ אַודאי געמעגט זיך אַראָפּ-ברענגען — „אַ גאַסט! אַ גאַסט! דער באַרימטער קאָמיקער און טענצער, דאָס ליבלינג פון פּאַריזער און לאָנדאָ-נער פּובליקום (און בערלין — איז אַ הונט? און ווין, רוים, בריסעל?...), „מיסטער שערמאַן... עס ווערט געשפּילט „שבת-קודש״, די ראָלע „שמעיה״ אויסגעפירט דורך מיסטער שערמאַן, וועל-כער האָט געשפּילט אין לאָנדאָן 165 מאָל נאָך דער ריי (פאַר-וואָס נישט תרפ״ט אַלפים מאָל!?...) די ראָלע מיט'ן גרעסטען ערפאָלג, ווי אויך איצט אין וואַרשע, ווו דאָס פּובליקום איז געווען אַנטציקט פון זיין שפּילען אין דער ראָלע אַלס שמעיה״...

און נישט נאָר זיי — אַלע, אָהן אויסנעם, זענען היינטיקען זומער געווען „באַליבט״, „באַרימט״, „גרויס״, „אומפאַרגלייכליך״... פּרוי קאַרל פון לעמבערג, למשל, „אַ באַרימטע אַרטיסטין״, פּרוי לאַנצמאַן — „אַ באַליבטע און נישטפאַרגעסענע אַרטיסטין״... און אין אָטוואָצק איז פאַרגעקומען, „מיט פאַרשידענע טענץ, פייערווערק און מיט איין גרויסען אָרקעסטער״, אַ פאַרוויילונג, „אונ-טער דער פירונג פון באַרימטען דיריזשאָר ה׳ קומאַק״...

נאָך אַ בינטעל — — איך וועל זיך אויסדריקען וואָס ווייכ-ער: גוזמאות.

צוויי אַנאָנסען פון טעאַטער „עליזעום״.

— „צום גרויסען גאַרדינאָווענט איז אונדז געלונגען אַראָפּ-צוברענגען די בעסטע, ביז היינט נאָך אין גאַנץ רוס-לאַנד, דראַמאַטישע פּרימאַדאָנע פון אַלע גאָרדינס דראַמעס, מאַדאַם טרילינג״...

— „מאָרגען צום צווייטען און לעצטען גאַסטראָל פון דער באַרימטער אַרטיסטין ווערט געשפּילט „כאַשע די יתומה״ מיט דער מאַדאַם טרילינג אין דער ראָלע „כאַשע״. אויך אין דער ראָלע זאַ-

גען מבינים, וואָס האָבען זי געזען אין לאָנדאָן, פּאַריז ווי אויך אין לאָדזש, אַז זי שטייגט איבער די אַלע „כאַשעס“, וואָס מיר האָבען געזען ביז־איצט“...

די אונטערגעשטראָכענע ווערטער זענען אין טעקסט פון די רעקלאַמעס בכיוון געדרוקט מיט גרויסע אותיות, — ס'זאָל שטעכען, הייסט עס, די אויגען...

מאַדאַם טרילינג שפּילט גאַנץ באַפרידיגענדיק די ראָלע פון „מירעלע אפרת“: די דיקע פיגור גיט איר צו די מאַיעסטעט, וואָס פּאַסט צו דעם טיפּ. אַלס כאַשע, אַ יונג דאָרפסמיידעל, איז זי, אָבער, נידעריקער פון יעדער קריטיק... און ווער זענען דאָס געווען די אויסערגעוויינלעכע „מבינים“, וואָס זענען נאָכגעפאָרען טריט באַך טריט דער מאַדאַם טרילינג, פון לאָדזש קיין פּאַריז, און פון פּאַ־ריז קיין לאָנדאָן? ווי הייסען די מערקווירדיקע קריטיקער? און ווו זענען זייערע זעלטענע רעצענזיעס געדרוקט געוועזן? — גיי פרעג באַם מאַרק שאלות!

איבערמיישענדיק די משונהדיקע קאָלעקציע, קאָן מען טאַקע אין אמתען פאַרגעסען, ווו מ'איז אין דער וועלט: טעאַטער, אַלס קולטורעלישע אינסטיטוציע, גייט פאַרלוירען, — אייך דאַכט זיך: איר גייט פאַר'ן „איזערנעם טויער“ און פאַרשמאָלצעוועטע יידען און יי־דענעס, מיט פאַרריזטע פנימער און הייזעריקע העלדזער, רייסען זיך, נעבען, אָפּ די געדערים, אויסרופענדיק:

— פּאַמעראַנטשי פשעדאַיע!... פּאַמעראַנטשי!... פּאַ פּיענץ גראָשי!...

— קישקעלעך, הייסע קישקעלעך!... צווי פאַר אַ צענער... אַנ'עק, יידען, קויפט!...

— „היינט און מאָרגען שפּילען מיר אין „באַגאַטעלאַ“... קומט, אַלדזאָ, טעאַטערליבהאָבער זיך געזעגענען מיט אונדז צוזאַמען מיט דעם זומערטעאַטער, וואָס קאָסט אונדז אַזוי טייער“...

— „אשה רעה“ — די ראָלען אין דעם שטיק ווערען אויס־געפירט יעדע איינציקע אָהן קאָנקורענץ!“...

— „היינט בילליקע פּרייזען... באַ דער געלעגענהייט וועלען די טעאַטערבאַזוכער פון דער געגענט גאָר אַ מציאה האַנדלען“...

— „ווער ס'וועט נור זען... וועט געוויס אָפּלויבען צוויי־שען די איבעריקע באַקאַנטע“...

און פּלוצים שפּרינגט־אַרויס איינער אַן׳אַמעריקאַנער, גאָר אַ נאַקעטער, אָהן אַ העמד אַפילו, אַזוי ווי די מאַמע האָט אים גע־האַט, — און שרייט ווי אַן׳אָפּגעבריטער:

— „אום צו קעמפּפען מיט די דריי יידישע טע־אַטערס און מיט די פילע אַרטיסטען, וואָס געפינען זיך איצט אין ווארשע, האָבען מיר באַשלאָסען נישט שפּאָרען געלט און מי. כדי גובר־צו־זיין אונדזערע קאָנקורענטען האָבען מיר אַנ־גאַזשירט דירעקט פון אַמעריקע און לאָנדאָן די בעסטע קרעפטען, אַזעלכעס, וואָס ווארשעווער פּובליקום האָט נאָך ביז־איצט נישט געזען“...[1]

און דער עולם זאָל נישט מיינען, חלילה, אַז דאָס אַלץ ווערט געשריבען און געשריגען לשם הפרנסה, ווערט אָפּטמאָל דערקלערט, אַז מ׳טוט דאָס נאָר לשם־שמים. האָט דען נישט מודיע־געווען טע־אַטער „באַגאַטעלאַ“ אין זיין אַנאָנס:

— „איינעם פון די דריי גרויסע, מיסטער מאָריס מאָסקאָ־וויטש, איז געלונגען דער דירעקציע אָפּצואַכטען פון לאָנדאָן, ווו ער האָט גאַסטראָלירט, און צו באַגליקען אויך דאָס ווארשעווער פּובליקום מיט זיין קונסטפול שפּילען“...—?

כ׳וואָלט געקאָנט ברענגען נאָך מוסטערען, נאָר גענוג! דאַנקען גאָט, וואָס דאָס איז שוין איבערגעפלויגען, און די טריבע כוואַליע פון ווילדער רעקלאַמע איז אָפּגעטרעטען פון ווארשעווער טעאַטער־לעבען!

אויב כ׳האָב יאָ דערמאַנט די וויינקיק־עסטעטישע מאָמענטען, איז נאָר דערפאַר, וואָס דער לויף פון מיין איבערזיכט האָט פון מיר געפאָדערט, כ׳זאָל פאַרצייכענען, וואָסער געשטיקטע לופט האָט אָנגעפילט די יידישע בינע אין ווארשע דעם פאַרגאַנגענעם זומער־סעזאָן.

אין אַזאַ אַטמאָספערע איז אוממעגליך געווען, אַ ריין־דראַמאַטישע טרופּע זאָל זיך קאָנען איינהאַלטען אַפּ׳ן ווארשעווער באָדען. דער הודאַ פון די אַנאָנסען און דער בלאַף פון די גאַסטראָלען האָבען צוטומעלט דאָס היגע פּובליקום. נישט האָבענדיק מיט וואָס צו קו־מען צום עולם, האָט קאַמינסקיס טרופּע קנאַפּ האָפנונג געהאַט

[1] דאָס זענען אַלץ ציטאַטען פון אַנאָנסען.

מנצח־צו־זײַן אין קאַמף מיט'ן שונד. דערצו איז רחל קאַמינסקי אײַנגעלאַדען געוואָרען אַף גאַסט־אָלען קײַן אַמעריקע. די איבעריקע מיטגלידער פון דער טרופּע האָבען אינסטינקטיוו זיך געהאַלטען צוזאַמען, האָבען זיך נישט אויסגעמישט מיט די אַנדערע טרופּעס, זיי האָבען גענומען שפּילען באַזונדער אונטער'ן נאָמען „די פּאַראייניקטע טרופּע". האָבען, אָבער, געמוזט אָנבייגען דעם קאָפּ, צוריקקערען צום געמישטען רעפּערטואַר. גוט כאָטש דאָס, וואָס זייערע אַנאָנסען זענען לכל־הפּחות נישט געווען קיין שרײַענדיקע: „די פּאַראייניקטע טרופּע פון די יידישע דראַמאַטישע אַרטיסטען".

[„אונדזער לעבען" נ' 37 פון יאָר 1910].

אַנמערקונג. —

די אַרבעט האָט געדאַרפט זײַן גרעסער. עס איז פּראָיעקטירט געווען אַ באַזונדער קאַפּיטעל וועגען דער טעטיקייט פון „דער פּאַראייניקטער טרופּע פון די יידישע דראַמאַ-טישע אַרטיסטען"; דערנאָך — אַ סינטעטישער איבערבליק איבער די באַדערפעניש פון יידישען טעאַטער; ענדלעך — אַ געהעריקע אָפּשאַצונג פון דער קריגערישער קאַמפּאַניע, וואָס איז דעמעלט פון אַ געוויסער זײַט געפירט געוואָרען קעגען דעם יידישען טעאַטער נישט דווקא אויס בלויז רײנע מאָטיווען.

צוליב פּערזענלעכע סבּות האָב איך, אָבער, דעמעלט געמוזט זיך אָפּרײַסען פון דערדאָזיקער אַרבעט.

אַ טייל פון די געדאַנקען, וואָס איך האָב געוואָלט אין איר אַרויסזאָגען, זענען אין קורצען אויסגעדריקט אין ווײַטערדיקען אַרטיקעל.

[וואַרשע, 1920].

דער ייִדישער אינטעליגענט און דאָס ייִדישע טעאַטער.

מ'קומט צום ייִדישען אַקטאָר מיט רעוואָלוציאָנערקייט און באַיקאָטאַגיטאַציע... איז דען אונדזער בינע נישט אַ זייגקינד — נאָר וואָס אַרויס פון די ווינקעלעך — שטעלט די ערשטע טריט מיט די שוואַכע, וואַקלדיקע פיסעלעך?

טאַטע-מאַמע און ס'גאַנצע געזינדעל וואַכען איבער אַזאַ שרע-קעדיק עופעלע, וואָס קאָן נאָך נישט האַלטען קיין גלייכגעוויכט, היטען עס ווי אַן'אויג אין קאָפּ, פירען אונטער די הענטעלעך, צערטלען, מוטיקען. — ס'אומגליק איז, וואָס דער אַזויגערופענער „ייִדישער אינ-טעליגענט" איז נישט פעיק צו פילען צו אונדזער יונג טעאַטער דאָס, וואָס עלטערען צו אַ לייביק קינד! האָט ער ווען עס איז געזאָרגט פאַר דער ייִדישער סצענע? איז אים אַמאָל איינגעפאַלען, אַז דאָס „שפּיל", וואָס די וואַנדערענדיקע „אַקטאָרשטשיקעס" „פראַוווען", האָט אַ נאַציאָ-נאַל-קולטורעלישע באַטייטונג, איז אַ שטיק פון אונדזער לעבעדיקער קולטורעלישער געגענוואַרט?

ווי לאַנג איז בסך-הכל, אַז דער צובראָכענער נפש האָט באַוויזען צו ליגט אַראָפּצונידערען צום אינעווייניקסטען לעבען פון דער ייִדישער מאַסע? — און שוין קרומט ער מיט דער נאָז! די קלינגענדיקע פראַזע וועגען „פאָלק" האָט פאַרלוירען דעם חן, דער שדוך — אויפגעהערט צו געפעלען. איינער האָט זאָגאַר שוין אויסגערופען: „די ייִדישע אינ-טעליגענץ וועט זיך ווייטער גיין מיט איר איינזאַמיקען, שטאָלצען וועג!" — מיט אַלץ מיאוסט זיך אונדזער יחסן, פון אַלץ איבעלט אים, — צו פרימיטיוו, צו אָרעם איז דאָס, וואָס ער האָט געפונען אין ייִדישען הינטערגעסעל. ס'גייט נישט אַריבער אַ טאָג, ער זאָל נישט פאָרוואַרפען מיט פאַרדרוס: „דאָס כינקע-פינקע פובליקום!" אַ פנים, אַז ער האָט זיך געריכט דאָרט אַלץ לויט דער לעצטער מאָדע צו טרעפען: יענטע די קוראָלאַפניטשקע אין פאַריזער טואַלעטען און טוביה דעם מילכיקען אין אַ לאָנדאָנער צילינדער, באָנטשע-שווייג אַף אַן'איינגענעם שפּאַציר-אַעראָפּלאַן און די ייִדישע מעלפּאָמענע אין אַ מאַרמאָרנעם פּאַלאַץ, —

ניִשט אַנדערש! -- אַי, אַ גרויסער חלק שולד פאַר דער קולטורעליִשער אָפּגעשטאַנענקייט פון דער ייִדיִשער גאַס ליִגט טאַקע אַף איִם אַליין, אַפּ׳ן אַזויגערופענעם „ייִדיִשען איִנטעליִגענט“, וואָס ער איִז זיִך תמיד געגאַנגען מיִט זיין „איינזאַמיִקען, שטאָלצען וועג“, איִמשטיינס געזאָגט, — פון פאָלקסלעבען מיִט אַ תהום אָפּגעטיילט, און וועגען אַ בריִק אַריִבער־וואַרפען גאָרניִשט געטראַכט, — אַי דאָס אַלץ — וויִל ער עס, אָבער, בשום אופן ניִשט פאַרשטיין!

כ׳גיִי-אַריין איִן דער לאַגע פון ייִדיִשען איִנטעליִגענט. כ׳באַגרייף, אַז ער מוז זיִך פיִלען אַביִסעל ניִשט היימלעך, לאָמיִר זאָגען, — טאַקע איִן אונדזער טעאַטער. ס׳איִז מיִר די טעג אויסגעקומען צו זען צוויי אַקטען פון „שבת קודש“, — ס׳קערט די גריִנגע גאַל! פאַריאָרען בין איִך צופעליִק אָפּגעזעסען אַ האַלבען אַקט אַף „יעקב און עשו“, — ווען ס׳טו ניִשט אַ לויף-אַרויס — וואָלט איִך חלשות געפאַלען... מיין עסטע-טיִש געפיִל ליידט אַ סך אַפילו אַף די געלונגענסטע ספּעקטאַקלען, ווו ס׳טרעטען אַרויס אונדזערע בעסטע דראַמאַטיִשע קרעפטען איִן אָנשטענ-דיִקע ליִטעראַריִשע פּיעסען: די רעזשי, די איִנערלעכע, ווי די אויסער-לעכע, שניידט די אויגען!... ווען כ׳הער קלאָגען זיִך: „ניִשטאָ וווהיִן צו גיין דעם ייִדיִשען איִנטעליִגענט!“ — גלייב איִך. איִן דעם שטעקט דאָך זיין דראַמע: איִן קאָנטראַסט צוויִשען זיין איִנטעלעקטועליִשער אַנטוויִקלונג און דער ייִדיִשער קולטורעליִשער וויִרקלעכקייט... מיִר זע-נען שוין געוווינט צו אַ שטיִקעל גייסטיִקען לוקסוס: סטאַניִסלאַווסקי!... קאָמיִסאַרזשעווסקאַ... „ראָזמאַיִטאָסצי...“ דונקאַן... סאַראַ בערנאַר... דו-זע... — פון אַלץ האָט דער ייִדיִשער איִנטעליִגענט מער-ווייניִקער גע-נאַשט... גאָרדיִנס גרויסער טאַלענט האָט געפועלט, אַז ניִשט קוקענדיִק אַף די פעלערען פון זיינע זאַכען, קאָן מען מיִט איִנטערעס צוזען „מיִ-רעלע אפרת“, „כאַשע די יתומה“, „די שחיִטה“, „די שבועה“, — אָבער וויִפעל איִז דער שיעור זיִך צו דריִען אַלץ איִן איין און דעמזעלביִ-קען ראָד?...

דאָס אומעטיִקע זעלבסטגעפיִל פון ייִדיִשען איִנטעליִגענט גיִט איִם, אָבער, נאָך ניִשט דאָס רעכט אונטערצוציִנדען דאָס ייִדיִשע טעאַטער.

מ׳טאָר גאָרניִשט אַזוי לייכטשעצען דאָס „כיִנקע-פיִנקע-פּובליִ-קום“!... שמ״ר און „צוויי קוני לעמעל“ — זענען די ערשטע געוויִקס-לעך פון וואָסער עס איִז וועלטלעכער קולטור איִן דער ייִדיִשער גאַס, און אַלס אַזעלכע — מוזען זיי זיין מגושם, פּריִמיִטיִוו, אַלע התחלות זע-

נען גראָב — דערנאָך ערשט קומט דער פּראָצעס פון פאַרפּײַנערונג, פון טאָקען, שלײַפען, פּאָלירען, פּוצען... אַף שמ״רס ביכלעך האָט זיך אויסגעכאָוועט אַזאַ צאַרטער טאַלענט, ווי רחל פײַגענבערג, זיי האָבען באַשאַפען לעזער פאַר מענדעלע-מוכר-ספרים, שלום-עליכם און די איבעריקע מאָדערנע שריפטשטעלער.

דאָס „כינקע-פּינקע-פּובליקום״ איז דער פונדאַמענט פון יידישען טעאַטער. דער המון האָט אַף זײַנע פּלײצעס דעמדאָזיקען קולטורעלישען אַנשטאַלט דורך לאַנגע יאָרען רדיפות און טלטולים אַרויסגעטראָגען. אַדאַנק דעם באַזוכער פון דער פאָלקסמאַסע, זענען אַזעלכע קרעפטען, ווי רחל קאַמינסקי, טרילינג, זאַסלאַווסקע, נעראָסלאַווסקע, ליבערט, ווײַסמאַן, זשעלאַזע, ראַפּעל — געבליבען אַף דער בינע, נישט אַוועקגעוואָרפען דעם שווערען באַרוף, נישט צוריקגעקערט צו די פריערדיקע רויקערע פּרנסות... פון דעם „כינקע-פּינקע-פּובליקום״ איז אַ גאַרדין-פּובליקום אויסגעוואַקסען...

אויך די ווײַטערדיקע עקזיסטענץ פון דער יידישער סצענע הענגט-אָפּ נאָר פון דער אוממיטעלבאַרישער, פּראָסטער פאָלקסמאַסע. זי ווייסט נישט קיין חכמות. איר געשמאַק עוואָלוציאָנירט אָרגאַניש, — פון גאָר אומגעלומפּערט צו ביסלעכווײַזער פאַרבעסערונג. פאַר איר איז ס׳טעאַטער אַ נאַטירלעך באַדערפעניש... הלואי זאָל דאָס „כינקע-פּינקע-פּובליקום״ וואַקסען מיט יעדען טאָג! הלואי זאָלען די אַלע שיכטען, וואָס שטייען נאָך ווײַט פון טעאַטערלעבען, כ׳מיין די אָרטאָדאָקסישע, די פאַנאַטישע, אויך אַרײַנגעצויגען ווערען אין אים. הלאי זאָל מען די באַזוכער פון „שמענדריק״ צײלען אַף מיליאָנען. — דעמעלט וועט פאַר אונדזער אָרעמער בינע באַשאַפען ווערען אַ געזונטער מאַטעריעלישער באָדען, אַף וועלכען זי וועט אימשטאַנד זײַן נאָרמאַלער און געלאַסענער צו אַרבעטען און צו שטײַגען.

בלויז אַפ׳ן „אינטעליגענט״ קאָן אונדזער טעאַטער ווייניק וואָס שטעלען. גיי האָב צוטון מיט אַ צובראָכענער בריאָה. הײַנט איז ער מלא התפעלות, שרײַט ביז הייזעריק צו ווערען: „פאָלק... פאָלק... דאָס פאָלק וויל... דאָס פאָלק דאַרף... דאָס פאָלק פאָדערט... דאָס פאָלק האָט... דאָס פאָלק וועט״... פאָלק — אַהער, פאָלק — אַהין, פאָלק פון אויווען, פאָלק פון אונטען... „ס׳פאָלקט״ אַזש אין די אויגען און אין די אויערען... און איידער דו קוקסט זיך אום, — מײַנער דרייט שוין אַוועק מיט׳ן קאָפּ און בורטשעט ברוגזדיק, „פע... כינקע-פּינקע-פּובלי-

קים... ווי פאַסט דאָס גאָר פאַר מיר... דער יידישער אינטעליגענט דאַרף זיך ווייטער גיין מיט זיין אייגנאַמיקען, שטאָלצען וועג"... — אַ קיצור: ס'איז נישט קיין זיכערער שותף!...

ציַיט צורוּ צוּ לאָזען דעם שונדרעפּערטואַר! לחלוטין איגנאָרירען, אַזויווי מיר איגנאָרירען איצט שמ"רס ראָמאַנען. און אין האַרצען ווייסט: אַ ווילכטיקע אונטערערדישע אַרבעט קומט דאָ פאָר. — לאָזט, אויב ס'קיצעלט אייך, אָבער דער אמת איז: די פיעסען פון גאָלדפאַדען און זיינע נאָכפאָלגער האָבען אַ געוויסע ציוויליזאַטאָרישע ווירקונג: זיי ברענגען אַריין אין די פאַרוואָרפענסטע יידישע ווינקעלעך, אין די פינצטערסטע קלאַסען פון המון — די ערשטע זאָמען פון וועלטלעכער קולטור, די עלעמענטאַרישע אידייען, וועלכע זענען אין דער ברייטער וועלט שוין אַלטעגלעך ברויט, און פאַר אונדזער גאַס — אַ נייע תּורה... און אַז יאָ שרייען, איז גאָר אַנדערש ווי מ'טוט דאָס איצט: אַרויס-גייענדיק פון שטאַנדפּונקט, אַז מעלאָדראַמע און אָפּערעטע עקזיסטירען אַף דער גאַנצער וועלט, צופרידענצושטעלען די באַדערפעניִשען פון פּראָסטערען פּובליקום, — דאַרף מען נאָר אָנווייזען די פעלערען פון אַלטען רעפּערטואַר, אַלס אַזעלכען, פאָדערען, די יידישע מעלאָ-דראַמע זאָל, אַלס מעלאָדראַמע, זיין ציכטיקער, פיינער, נישט טאַלענטלויזע יונגאַטשעס זאָלען אַ פירשט, אַ גראַף שפּילען, נישט עם-האַרצישע „קאָמפּאָזיציעס" זאָלען פון אָרקעסטער אויסגעפירט ווערען...

לייכט צוּ זיין אַ פראַזער-גראַפאָמאַן. באַ וועלכען די רייד וועגען פאָלק זענען נישט מער, ווי אַ באָמקעניש פון אַ שלעכט אונטערגעהאַנ-געגער צונג, — שווער צו זיין אַן ערנסטער יידישער אינטעליגענט, וואָס זיינע אָפענע אויגען זעען קלאָר די אויפגאָבען פון מאָמענט. איבער-גאַנגסיאָרען לעבען מיר בכלל איבער, יאָרען פון זאַמלען כּוחות, — קנייטען דיים, ברענען ציגעל, לעשען וואַפּנע, — און אַזאַ ציַיט טאָר מען נישט זיין צו „אידעל געפּאַטשקעט". דער ערנסטער יידישער אינטעליגענט מוז אין זיין קולטורעלעש לעבען מסכּים-זיין אַף פּיל פּשרות, אַף אַ סך זאַכען מותר-זיין, פון נישט ווייניק פּרינציפּען זיך אָפּזאָגען, מיט אייניקע דערשיינונגען אויפהערען צו מיאוסען זיך. איין כּלל דאַרף באַ אים איבערוועגען אַלץ, — איין כּלל: טייער איז איצט יעדעס געזונט קערנדעל, מיט ווייפל מיסט ס'זאָל נישט צו-געדעקט זיין...

מִיר האָבּען אַ רחל קאַמִינסקִי, אַ לִיבּערט, — ווייניִק פאַר אונדז? מִיר פאַרמאָגען אַ גאָרדִינרעפּערטואַר, — נאָך נִישׁט צוּפרִידען? — פִינף יאָר אַרום־און־אַרום, ווִי אונדזער בִּינע האָט באַקומען אַ וואַסער־נִישׁט־אִיז מעגלעכקייט פריי אויפצואָטעמען, — און שוין זאָל זִי שטיין אַף דער מדרגה פון אַ מאַקס רייִנהאַרד־טעאַטער!?... נִישׁט אִיבּער נאַכט שפּראָצט אויס אַ קונסטסצענע! אִין גאַנץ אייראָפּע ווערען דִי גרויסע טעאַטערס אויסגעהאַלטען אַפ׳ן חשבון פון מלוכה אָדער שטאָט... דִי בּעסטע פּרִיוואַטע נעסטען פון דראַמאַטִישׁער קונסט האָבען יאָרען־לאַנג זִיך געראַנגעלט מִיט דִי פאַרשִידענסטע מניעות — איינע גענִיגט, אַנדערע — געפאַלען. דאָס מאָסקווער קִינסטטעאַטער האָט שוין געהאַלטען באַם אונטערגיין צולִיבּ מאַטערִיעלִישׁע סבּות, און נאָר מאָראָזאָווס נדבה פון צוויי מאָל הונדערט טויזענט רובל האָט עס דערראַטעוועט. אַנטואַנס „פרייע בִּינע" אִיז נאָכ׳ן גלענצענדִיקסטען נצחון געפאַלען, ווייל דער נייער רעפּערטואַר האָט זִיך אויסגעלאָזט, און קיין פרִישׁע פּיעסען זענען נִישׁט צוגעקומען... אונדזער דראַמע ליידט פון בּיידע זייטען — הן פִינאַנסִיעלִישׁ, הן רעפּערטואַרִישׁ, — און דאָך ווִילט אִיר נִישׁט אַרייִנגיין אִין אִיר לאַגע!?

פרייט זִיך מִיט דעם בִּיסעל, וואָס אִיז שוין דאָ. זייט קודם־כל מענטשען מִיט געדולד, דִיסצִיפּלִין, קאָנסעקווענץ און באַוווּסטזיין, — נִישׁט פלאַדערקעפּ, — ווּעט אִיר משׂיג־זיין, אַז לִיבּע, — נאָר לִיבּע אִיז ס׳מִיטעל, מִיט וועלכען ס׳אִיז מעגלעך אַ רוק־צו־טון דִי יִדִישׁע בִּינע אַפ׳ן וועג פון בּהדרגהדִיקען ווּקס. זאָל נאָך צען יאָר, חלילה, געדויערען דער קרִיזִיס, — אִיר ווערט נִישׁט מִיד אִין אייער לִיבּע! — מִיט פאָרזִיכטִיקער, זאַכלעכער, רִיקזִיכטִיקער, באַלערענדִיקער קרִיטִיק ווּעט אִיר אִימשטאַנד זיין אַ טראָפּען קִינסטלערִישׁע קולטור אִין אַקטאָר, אִין רעזשִיסער און אִין באַזוכער אַרייִנגִיסען — און פּאַמעלעך, אָבּער זִיכער, אִיבּעראַנדערשען דעם גאַנצען אָנבּלִיק פון אונדזער טעאַטער...

אונדזער לאָזונג דאַרף זיין: גייט אִין יִדִישׁען טעאַטער, ווִי שלעכט עס זאָל נִישׁט זיין! שטִיצט עס מאָראַלִישׁ און מאַטערִיעלִישׁ! נאָר אִין דעם אִיז דאָס ערבות פון זיין עוואָלוצִיע!

אַ פאַרבּרעכען אִיז צו אַגִיטִירען: „גייט נִישׁט אִין יִדִישׁען טעאַטער!"

אַ פֿאַרברעכען!... כ'האָב נאָך נישט באַגעגענט דעם פֿאַל, טאַטע־מאַמע זאָלען זייער זייגקינד שפּאַלטען דעם קאָפּ דערפֿאַר, וואָס עס פֿאַלט אַנ'איבעריק מאָל, אָדער דערוועגט זיך נישט פֿאַרצוגעמען אַ צו גרויסע רייזע איבער'ן צימער...

לאָדזשער זאַמעלבוך „פֿײַ־עדלאַך", אַפּריל 1910.

באַ „זיי״ און באַ אונדז.

איר ווייסט, ווי מען פירט באַלייטענס אַדורך טעאַטער־רעפאָרמען?

אין די אַכציקער יאָרען פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט האָט זיך דערוועקט אַ באַוועגונג צו העכערע פאָרמען פון דראַמאַטישער קונסט — אין פראַנקרייך. יונגע טאַלענטען זענען אַנטשטאַנען. נייע ריכטונגען האָבען אויפגעשפראָצט. מער איינפאַכקייט, פיינגעפיל און ערנסטקייט האָט מען געוואָלט אַריינברענגען אין דער פראַנצייזישער דראַמע. די מאָנאָפּאָליסטען פון אַלטען רעפּערטואַר — די דריי פראָפעסיאָנעלישע דראַמאַטורגען — האַלבע טאַנדייטניקעס — סאַרדו, דיומאַ, ל׳אָזשע — האָבען, אָבער, גוט באַוואַכט דעם אַריינגאַנג אין זייער מלוכהלע און נישט אַרויפגעלאָזט אַף דער שוועל אַפילו קיינעם פון די רעפאָרמזוכער.

דעמעלט איז געקומען אַ שטאַרקער מענטש מיט געניאַלישע פעיקייטען און אייזערנער אמונה — אַנטוען — און האָט אויפגעהויבען די פאָן מיט דער אויפשריפט: „לאָמיר קעמפען דורך בויען!״— אַזוי איז אין איינעם פון די פאַריזער הינטערגעגענטען געבוירען־געוואָרען די אַזויגערופענע „פרייע בינע״, וועלכע האָט אַ גאַנצע רעוואָלוציע געמאַכט אין דער פראַנצייזישער דראַמאַטישער קונסט. די ערשטע פאָרשטעלונג איז פאָרגעקומען דעם 30־טען מערץ 1887— אַ היסטאָרישע דאַטע אין דער אַנטוויקלונג פון פאַריזער טעאַטער!

קליין איז געווען די התחלה. אָהן אַ גראָשען באַ דער נשמה איז מען צוגעטרעטען צו דער אַרבעט, אָבער דער מיניאַטורער זאַל אין „עליזיי דע באָ ס׳אַרט״ האָט פאַראייניגט אַרום זיך אַלץ, וואָס איז געווען אין פראַנצייזישער ליטעראַטור און טעאַטער פרישס, שיינס, טיפס. אַנסיי, דעקורעל, בריע, קורטעלען — האָבען זייער דראַמאַטישע קאַריערע אָנגעהויבען אַף אַנטוענס סצענע.—מ. באַררע, עמיל פאַבר, עדמאָנד דע גאָנקור, ווילִיע דע ל׳איסל־אַדאַן, קאַטול

מיענדעס, זאָלאַ — האָבען געשטיצט די סימפּאַטישע אונטערנעמונג מיט ווערק. איטלעכע זאַך, וואָס האָט אין זיך אַ געזונטען קערן, מוז אויסוואַקסען. מיט דער צייט איז יעדער ספּעקטאַקל אַף דער „פרייער בינע" געוואָרען אַ טריומף פאַר די יונגע קינסטלער און פאַר זייערע אידייען.— אַנטוען האָט אַריינגעפירט קיין פראַנקרייך אויך דאָס בעסטע, וואָס איז געווען אין די פרעמדע ליטעראַטורען,—דער ערשטער פאָרגעשטעלט דעם פאַריזער פּובליקום איבסענען, הויפּטמאַנען, סטרינדבערגען, ביערנסאָנען, טורגעניעווען און טאָלסטאָיען...

אַלץ ברייטערע קרייזען פון דער אינטעליגענץ האָבען געשענקט זייער אָנערקענונג דער נייער טעאַטראַלישער עסטעטיק. אַנטוענס שטייגענדיקער ערפאָלג האָט באַוועגט די איבעריקע, אין אַלטע טראַדיציעס פאַרגליווערטע, טעאַטערס זיך צוצוהערען צו דער שטים פון דער צייט. ביסלעכווייס, איינס נאָכ'ן אַנדערען, האָבען אַלע בינעס איבערגענומען די אידייען און מעטאָדען פון דער „פרייער בינע", אַזויערנאָך איז דער קאַמף אויסגעשפּילט געוואָרען: דאָס נייע האָט מיט בויען צושטערט דאָס אַלטע...

ענלעך האָט געווירקט אַ צווייטער שטאַרקער מענטש מיט געניאַלישע פעיקייטען און אייזערנער אמונה:—מאַקס ריינאַרד — אין דייטשלאַנד.

אין אַלטען טעאַטער איז אַלץ געבויט אַף אילוזיע. מ'ווייזט דעם צושויער אויסגעמאַלעוועטע פלאַכטעס און מען פאָדערט פון אים, ער זאָל זען אין זיי — באַטירלעכע ווענט, וועלדער, גערטנער. אַ שטיק לייווענט וויגט זיך פון אויווען — גלייבט, אַז דאָס איז אַ געמויערטער סופיט. פאַפּירענע קוויטען אַף דראָטענע שטענגלעך שטעקען אין אַ בלעכענער פּושקע — זאָל זיך אייך דאַכטען, דאָס זענען לעבעדיקע בלומען... דער מאָדערנער אינטעליגענט איז, אָבער, צו נערוועז, די פאַלשקייט רייצט אים זייער... עס האָבען זיך אָנגעהויבען הערען שטימען, אַז טעאַטער איז „אַ שפּילעכל פאַר אַלטע קינדער"; אַ קולטורעלישער מענטש באַדאַרף נישט די פּרימיטיווע אילוזיע — ער איז אימשטאַנד מיט אייגענעם פאַרשטאַנד און איינבילדונגסקראַפט צו געפינען די גאַנצע שיינקייט בלויז אין געדרוקטען וואָרט. אַנדערע האָבען געטענהט: „אויב מ'קען זיך שוין נישט באַגיין אָהן טעאַטער,— זאָל פאַרבלייבען נאָר דאָס לעבעדיקע וואָרט: זאָלען די אַקטאָרען שפּילען, און די גאַנצע אויסשטאַטונג

פון דער סצענע זאָל באַשטיין פון פּראָסטע ברעטער מיט אויפ־שריפטען: דאָס איז אַ פעלד, דאָס — אַ באַרג, דאָס — דער ים"...

מאַקס ריינאַרדט האָט געטון אַ קלייניקייט — ער האָט דער־פונדען אַ נייע טעכניק, וועלכע באַזייטיקט די גרונטפאַלשקייט, וואָס שטעקט אין שאַרפען קאָנטראַסט צווישען לעבעדיקען אַקטאָר, און דערמיט האָט ער פאַרשטאָפּט דאָס מויל אַלע געגנער פון טעאַטער.

ריינאַרדטס בינע איז אַ באַוועגלעכע, איינגעטיילט אין אַכט חלקים, אַזוי אַז יעדער אַקט האָט זיך זיין באַזונדערע אָפּטיילונג. די מעלה דערפון איז, וואָס מ'דאַרף נישט אויסשטעלען די שפּע־טערדיקע אַקטען, נאָכ'ן ערשטען, מיט פּיבעראַפּטיק אײַלעניש, אין די 10—15 מינוט פון אַנטראַקט. די גאַנצע פּיעסע ווערט אויסגע־שטעלט מיטאַמאָל נאָך פאַר'ן ספּעקטאַקל, אַלע אַקטען צוזאַמען — יעדער האָט זיך זיין שטיקעל בינע. מ'קאָן זיך, הייסט עס, אַרבע־טען גאַנץ בהרחבה־הדיק, נישט אַ פערטעל שעה, נאָר 2—3 שעה אי־בער איטלעכס בילד. איז נישט קיין וואונדער, אַז די דעקאָראַציעס, דאָס מעבעל און דער רעקוויזיט זענען נישט קיין טאַנדייטע, און שאַפען אַ קאָנקרעטע סביבה פאַר'ן לעבעדיקען אַקטאָר. אַף ריינאַרדטס סצענע זעט מען נאַטורעלישע, רייכצווייגיקע ביימער, שטרויזען און בלומענבייטען, דיקע געמויערטע ווענט, — קורץ: קינסטלעריש־קאָנקרע־טע נאָכאַמונגען פון דערווירקלעכקייט...

נאָר אַזוי קאָן מען עפּעס אויפטון!.. נאָר מיט טאַט קאָן מען בויען!..

פון דעמדאָזיקען שטאַנדפּונקט איז מיר פון אָנהייב־אָן סימ־פּאַטיש פּרץ הירשביינס אונטערנעמונג.

זאָל דאָס שוין זיין אונדזער „פרייע בינע"?

ווער קאָן וויסען, וואָס די צוקונפט באַהאַלט אין איר שויס?.. דער רעפּערטואַר פון דער אַדעסער טרופּע זאָגט נאָך לעת־עתה גאָרנישט: אַלץ באַקאַנטע זאַכען. וועגען איר אָנפירער אַליין וויסען מיר, אַז אים איז נאָך ווייט צו דער אַרטיסטישער קולטור פון אַ אַנטואַן אָדער אַ מאַקס ריינאַרדט. ווילנע, וווּ פּרץ הירשביין האָט ביז גאָר דער לעצטער צייט געוווינט, איז נישט פּאַריז און נישט בערלין. אונדזער היימיש וועלטעל האָט אים וויניק וואָס געקאָנט געבען אין דער הינזיכט. אונדזער קינסטלערישע קולטור ווערט זיך ערשט, הייבט זיך ערשט אָן צו וועבען.

גענוג איז, אָבער. שוין דאָס: אַ יונגער שריפטשטעלער האָט דערשפירט אין זיך אַ ציִ צו דער בינע; אים דאַכט זיך — ער קאָן עפּעס אויפטון פאַר'ן יידישען טעאַטער,—קלערט ער נישט לאַנג, און גייט גלייך איבער צום טאַט. נעמט-צונויף אַרום זיך עטלעכע יונגע פּראָפעסיאָנעלע אַקטאָרען און אַ פּאָר ליבהאָבער — אָרגאַניזירט אַ יידישע דראַמאַטישע טרופּע אין אַ שטאָט, וואָס האָט אַזעלכע נישט, גיט אין משך פון איין יאָר 200 פאָרשטעלונגען אין 17 שטעט,— איר ווייסט, וויפעל טלטולים און מאַטעריעליש דחקות אין דעם שטעקט?

וואָסער קינסטלערישען ווערט די יונגע טרופּע האָט,—דאָס וועלען מיר קאָנען זען נאָך היינטיקע וואָך. ווי אונדזער אורטייל זאָל דערנאָך נישט זיין—די דערשיינונג—אַלס אַזעלכע, דער פאַקט אַליין, וואָס אַזאַ טרופּע איז אַנטשטאַנען און עקזיסטירט, די אונטערנעמונג אַלס טאַט — פאַרדינט די וואַרעמסטע באַציונג צו זיך.

„אונדזער לעבען" 1910.

די רעכטלעכע לאַגע פון יידישען טעאַטער.

אין 1883. יאָר, אין 17־טען טאָג פון חודש אויגוסט, איז פאַרעפענטלעכט געוואָרען דער צירקולאַר נומער 1748 כון אינערענמיניסטעריום, וועלכער האָט אַ תל געמאַכט פון יידישען טעאַטער אין רוסלאַנד,—און פון דעמעלט אָן הייבט־זיך־אָן דער טרויריקער מאַרטיראָלאָג פון אונדזער יונגער דראַמאַטישער קונסט.

דער היסטאָרישער טאָג – דער 17־טער אָקטאָבער פון 1905־טען יאָר האָט אין אַ געוויסער מאָס פאַרגרינגערט אויך דעם רעכטלעכען צושטאַנד פון דער אויסגעמאַטערטער יידישער בינע.

אַרויסקריגען אַ דערלויבעניש אַף עטלעכע יידישע פאָרשטעלונגען איז שוין אָנגעקומען נישט מיט אַזעלכע גרויסע שוועריקייטען.

ווי־נישט־ווי פלעגט די אָרטיקע אַדמיניסטראַציע אַפילו אונטערשרייבען אַפישען מיט די ווערטער: „יידישע טרופע", אַנשטאָט דעם קאַריקאַטוראַלישען „דייטש־יידישע".

פונדעסטוועגען, ווער עס שטייט נאָענט צו די יידישע טעאַטראַלישע קרייזען, דער ווייסט, אַז נישט ווייניק צרות האָבען די וואַנדערענדיקע יידישע טרופעס געמוזט אויסשטיין פון די פאָליציישע רדיפות אפילו נאָך דעם אַלערהעכסטען מאַניפעסט, וועלכער האָט באַנייט די רוסלענדישע פאָליטישע אָרדענונג.

איינציקע פראָווינציעלישע גובערנאַטאָרען זענען געווען אַף אַזויפיל ליבלעך צו דערפילען די בקשה פון די אַנטרעפענערס—אָנפרעגען טעלעגראַפיש אין פעטערבורג,—און צום כבוד פון דער הויפטפאַרוואַלטונג פאַר פרעסע־ענינים, אָן דעם שפיץ פון וועלכער עס איז ביז נישט לאַנג געשטאַנען בעלגאַרד, דאַרף מען באַמערקען, אַז זי פלעגט תיכף אָפענטפערען מיט אַ דעפעשע, און תמיד אין גינסטיקען זינן.

אַזוי געפינט זיך בּאַ מיר אַ קאָפּיע פון אַ טעלעגראַמע, וואָס דער טאַווריִשער גובערנאַטאָר האָט דערהאַלטען דעם 4־טען אָקטאָבּער פון 1910־טען יאָר:

— „פּיעסען אַפ׳ן יידישען זשאַרגאָן זענען דערלויבּט, אויבּ זיי זענען אַדורכגעגאַנגען דורך דער דראַמאַטישער צענזור, און אויבּ ס׳איז נישטאָ קיין מניעות אַפ׳ן אָרט, וואָס זאָלען שטערען צו דער אויפפירונג, לויט די אַרטיקלען 135 און 138 פון אוסטאַוו וועגען פאַרמיידען און נישט דערלאָזען פאַרברעכענס“.

באַקומענדיק דיזאָזיקע דערקלערונג, האָט דער טאַווריִשער גובערנאַטאָר תּיכּף פונאַנדערגעשיקט קאָפּיעס פון איר צו אַלע פּאָליציי־פאַרוואַלטערס פון דער גובערניע, זיי זאָלען וויסען, ווי זיך צו באַגיין מיט די יידישע טרופּעס.

דעם 28־טען יוני פון 1910־טען יאָר האָט דער מאָהילעווער גובערנאַטאָר פונאַנדערגעשיקט אין אַלע פּאָליציי־פאַרוואַלטונגען פון זיין גובערניע דעם פאָלגענדיקען צירקוליאַר:

— די הויפּטפאַרוואַלטונג פאַר פּרעסע־ענינים האָט דערקלערט, אַז די צירקולאַרישע פאַראָרדנונג אירע פון 1־טען סעפּטעמבּער 1898 יאָר, נ. 5908 וועגען פאַרבאָט צו שפּילען פּיעסען אַף יידיש, האָט, צוליבּ דעם אַלערהעכסטען מאַניפעסט פון 17־טען אָקטאָבּער 1905־טען יאָר, אָנגעווירען די קראַפט, און מחמת דעם קען דאָס שפּילען אַף יידיש („זשאַרגאָן“) נישט זיין קיין שטערונג צו דערלויבּען די ספּעקטאַקלען, אויבּ די פּיעסען זענען דערלויבּט פון דער דראַמאַטישער צענזור, און אויבּ ס׳איז נישט פאַראַן עפּעס קיין אָרטיקע מניעות, לויט די אַרטיקלען 135 און 138 פון אוסטאַוו וועגען פאַרמיידען און נישט דערלאָזען פאַרברעכענס: — וועגען דעם גיבּ איך צו וויסען אייער הויכווילגעבּוירען, איר זאָלט זיך דערמיט רעכענען“.

אָבּער די לעצטע אָנדערטהאַלבּען יאָר העלפען שוין נישט אַפילו די דערקלערונגען און טעלעגראַמעס פון דער הויפּטפאַרוואַלטונג פאַר פּרעסע־ענינים. עס האָט זיך אָנגעהויבּען אַ פרישע סדרה רדיפות אַף יידיש טעאַטער, און די לאַגע פון זונדזער בינע אין רוסלאַנד איז ווידעראַמאָל געוואָרען אומדערטרעגליך ביז גאָר.

אָט דערציילט, למשל, אַ יידישער אַקטאָר אין „פריינד“:

„דעם פאָריקען ווינטער זענען מיר געווען „שאַראַוונערס טרו־

פע", אַ מאַן עטלעכע און צוואַנציק. אָפּגעשפּילט דעם זומערסעזאָן אין האָמעל, איז נישט געווען וווהין פון דאָרט צו פאָרען. טרופּעס זענען דאָ פיל, און גוטע שטעט, וועלכע זאָלען זיי קענען אויסהאַלטען—ווייניק: האָט זיך שאַראַוונער מישב-געווען. אַזוי ווי אין טרופּע האָט זיך געפונען אַ דײַטשישע כאָריסטקע (באַקאַנט צווישען די אַקטאָרען מיט'ן נאָמען „עלזע די דײַטשקע"), האָט ער אַף איר פּאַס גענומען אַ דערלויבעניש אַף אַ „דײַטשישער טרופּע" אין פּאָלטאַווע, און מיר זענען אַהין געפאָרען.

„די ערשטע שטאָט איז געווען פּרילוק. מ'האָט זיך געפּרווט באַפרײַען פון דײַטש, האָט מען, אָבער, אין מיטען שפּילען אָנגעזאָגט, אַז דער איספּראַווניק מיט עקספּערטען זענען געקומען צו-גאַסט, האָבען מיר איבערגעדרייט אַ דריטען פאַר אַנ'ערשטען אַקט, אַ פערדען-פאַר אַ צווייטען אַקט, ווײַל זיי זענען אַביסעל מער פאַרדײַטשישט אָנגעשריבען. דער סוף איז, אָבער, דאָך געווען — מען האָט אונדז פאַרווערט. אין שטאָט האָט מען אַפילו געזאָגט, אַז דאָס האָבען אונדז די אילוזיאָנען געמסרט, און יידען האָבען זיי דערפאַר בויקאָטירט. אָבער וואָס האָבען מיר געהאַט דערפון? עס האָבען נישט געהאָלפען קיין השתדלות און נישט קיין בקשות. תכלית האָט דער איספּראַווניק געענטפערט, אַז ער קען נישט, און צום סוף האָט ער אונדזערע אַ דאַמע איינפאַך אַרויסגעוואָרפען. .

„מער ווי צוויי וואָכען זענען מיר געזעסען אין פּרילוק, אין איין וואַרטען און האָפען, ביז מיר זענען אַוועק קיין זאָלאָטאָנאָשע. דאָרט האָט אונדז געטראָפען אַ נס — דער איספּראַווניק איז אַ גוטער, האָבען מיר אין משך פון מער ווי פינף וואָכען אויסגעגעבעטען 13 פאָרשטעלונגען. אָבער כמעט נאָך שווערער, ווי דאָס זײַן דאָרטען, איז אונדז אָנגעקומען דאָס אַרויספאָרען פון דאָרט. עס איז, אָבער, קיין אַנדערע ברירה ניט געווען. איז מען געפאָרען קיין לובען. מיר האָבען אויך דאָ געשטעלט לויטער פאַרדײַטשישטע פּיעסען, ממש זיך געהיט מיט אַ יידיש וואָרט. האָט, אָבער, דאָס פּובליקום פאַרלאַנגט דוקא „דאָס פּינטעלע ייד". מיר האָבען געמוזט צוליב טון און עס געשטעלט אַלס דריטע פאָרשטעלונג, האָט מען אונדז די פערדע שוין פאַרווערט.

„דאָ האָבען שוין געפּלאַצט די לעצטע פעדים פון דער טרופּע. דער איספּראַווניק האָט זיך נישט געפוילט און האָט אין פיל

שטעטלעך אַרום לובען מודיע־געווען, אַז מיר שפּילען „פּאָ זשידאָוו־כק:", דערפאַר זאָל מען אונדז אין ערגעץ נישט דערלויבען צו שפּילען. פון דאָרט האָבען מיר זיך שוין בשום־אופן נישט געקאָנט ראַטעווען. קיין איין פרײַער אויסוועג איז נישט געווען פאַר אונדז, און די טרופּע איז צופאַלען געוואָרען.

„דאָס איז אין קורצען אַ ביאָגראַפיע, וויאַזוי אַ טרופּע, וואָס האָט אַ צײַט עקזיסטירט, האָט, קומענדיק אין פּאָלטאַווער גובערניע, געקעמפט פאַר איר עקזיסטענץ ביז דער לעצטער מינוט, און האָט זיך, ענדלעך, געמוזט אונטערגעבען, איז צופאַלען, און עטלעכע און צוואַנציק מאַן זענען פאַר פסח געבליבען רוינירט און צולאָפען, ווי מ'זאָגט, „קוים מיט'ן לעבען"...—

דער שרײַבער פון די אויוועגציטירטע שורות דערציילט אויך, אַז „די בעסטע גובערניעס , ווי גראָדנער, וואָלינער, קיעווער, פּאָלטאַווער, טשערניגאָווער און אַנדערע, זענען אינגאַנצען פאַרמאַכט פאַר דעם יידישען טעאַטער".—

די סבה פון דערדאָזיקער פײַנטלעכער באַציונג צו אונדזער בינע קען מען, נאַטירלעך, זען אין דער אַלגעמיינער פאַרערגערונג פון יידישען רעכטלעכען צושטאַנד אין רוסלאַנד, אין דער אַלגעמיינער אַנטיסעמיטישער שטימונג, וואָס הערשט אין די אַדמיניסטראַטיווע קרײַזען.

נאָר עס עקזיסטירט נאָך איין סבה, פון וועלכער נישט אַלע ווייסען.

דאָס איז אַ צירקולאַר, וועלכען דער באַוווסטער שוואַרצער העלד, קורלאָוו, האָט אַרויסגעגעבען, באַלט נאָך דעם, ווי ער איז באַשטימט געוואָרען פאַר געהילף פון אינערענמיניסטער.

אַפ'ן אַנדערען טאָג נאָכ'ן 17־טען אָקטאָבער 1905 האָט דער־דאָזיקער פײַנער פאַרשוין,—דעמעלט מינסקער גובערנאַטאָר,—קאַטעגאָריש מכריז־געווען:

— אין מײַן גובערניע איז נישטאָ קיין קאָנסטיטוציע!".

אָט דאָט הייסט האָבען אַ גוטען חוש־הריח!—און פון דעמעלט אָן האָט ער אָנגעהויבען עולה לגדולה־זײַן.

דער ערשטער ריר זײַנער אין פּעטערבורג איז געווען: באַנײַען דעם פאַרבאָט אַף יידיש טעאַטער.

אַפ'ן סמך פון קורלאָווס צירקולאַר האָט אַפילו דער וואַרשע־

ווער גענעראַל־גובערנאַטאָר דעם 22־טען אַפּריל 1909 דערמאָנט דער אָרטיקער אַדמיניסטראַציע אין פּוילען, זי זאָל אַכטונג געבען, אַז די יידיש-דייטשישע טרופּעס זאָלען נישט שפּילען אַף ריין־יידיש.

עס איז איבעריק צו דערקלערען, ווי וויכטיק עס איז, אַז די אָנגעזעענסטע פאַרטרעטער פון דער יידישער ביינע זאָלען זיך, ענד־לעך, צונויפרעדען מיט אונדזערע פּעטערבורגער כלל־טוער און דו־מע־דעפּוטאַטען און זאָלען זען צוזאַמען ווירקען, אַז קורלאָוס אומגעזעצלעכער צירקולאַר, וואָס איז סותר דעם מאַניפעסט פון 17־טען אָקטאָבער און די אויטאָריטעטישע דערקלערונגען פון דער הויפּט־פאַרוואַלטונג פאַר פּרעסע־ענינים, זאָל אָפּגעשאַפט ווערען.

[„מאָמענט" 1912 נ' 119].

יעקב גאָרדין

יעקב גארדין.

(נעקראָלאָג).

אַיצט, ווען די ידיעה איז נאָך פריש, ווען דער פאַקט האָט זיך נאָך נישט איינגעלייגט אין קאָפּ, איז שווער פּינקטלעך אויסצומעסטען די גאַנצע קראַפט פון קלאַפּ, וועלכען די יידישע בינע האָט נאָר וואָס באַקומען, — מ'קען נאָר זאָגען מיט אַ צובראָכען האַרץ: די אַבדה איז אומגעהייער גרויס.

אין משך פון גאָר אַ קורצער צייט איז זי שוין די צווייטע.

היינט אַנדערטהאַלבען יאָר האָט דאָס יידישע טעאַטער פאַרלוירען זיין גרינדער. דער טאַטע פון דער יידישער בינע איז געשטאָרבען. זעלטען וואָסער יידישע טרופּע האָט נישט עטלעכע מיטגלידער פון אַברהם גאָלדפאַדענס נעסט, און ער איז געווען דער לעבעדיקער סימבאָל פון דער איינסקייט און נאַציאָנאַלישער באַטייטונג פון יידישען טעאַטער.

אַיצט האָט אונדז פאַרלאָזען זיין גרויסער יורש, דער פאָטער פון אונדזער יונגער דראַמע.

יעקב גאָרדין האָט פאַרשטאַרקט, פאַרטיפט און אַנטוויקעלט די נאַציאָנאַלישע יסודות פון דער יידישער דראַמאַטישער קונסט.

יעקב גאָרדין האָט אויפגעהויבען די פאָלקסבינע אַף דער מדרגה פון אַן'אייראָפּעישער סצענע.

יעקב גאָרדין איז געווען איר לעבעדיקער גייסט, איר אַנטוויקלונג און וווקס. מיט זיין באַפרוכטענדיקען אָטעם האָט ער צאַרטע בלומען אויסגעהאָדעוועט, אין אים איינעם האָט מען געזען די צוקונפט פון יידישען טעאַטער.

מיט אַ רויק געוויסען איז ער געשטאָרבען: ער האָט טריי אָפּגעהיט די גרויסע ירושה, ער האָט הונדערט מאָל פאַרגרעסערט איר ווערט. אָבער ווער קען זיין יעקב גאָרדינס יורש? ווער וועט פון

הײַנט אָן פאַרקערפּערען אין אײן פּערזאָן די אײגנקײט, די אַנטװיקלונג און דעם פּראָגרעס פון אונדזער בינע?

אונטערגעגאַנגען איז איר זון, און װער װײסט, װי לאַנג עס װעט זיך ציען די נאַכט, װאָס קומט־אָן פאַר דער פרישער יתומה...

אין אַמעריקע שױן פון לאַנג געקלונגען,—באַ אונדז איז יעקב גאָרדין באַװוסט געװאָרען סך־הכּל פיר יאָר צוריק, און זײַער גיך געװאָרען דער ליבלינג פון ידישען פּובליקום, אַלס אײנער פון די שענסטע פאָרשטײער פון אונדזער ליטעראַטור, אַלס אַ טיפער, פילזײַטיקער און ליכטיקער גײַסט.

װער עס װיל פאַרשטײן די מאַכט פון דעם גרױסען טאַלענט, דער זאָל זיך צוקוקען צו דער עװאָלוציע, װאָס די ידישע בינע האָט אין משך פון די לעצטע פיר יאָר אַדורכגעמאַכט אין רוסלאַנד און פױלען. נאָר אױפפירענדיק „מירעלע אפרת" און „כאַשע די יתומה"—די בעסטע צװײ פּיעסען פון יעקב גאָרדין—איז אונדזער טעאַטער איבערגעגאַנגען זײַן „רוביקאָן", אַרױפגעטרעטען אַף אַ נײַעם װעג, אַף דעם ברײטען װעג פון ערנסטער שאַפונג, װאָס פירט צו די בערגשפּיצען פון געדאַנק און שײנקײט.

אַ געבױרענער קינסטלער איז גאָרדין געװען. װי נאָר זײַן װאָרט האָט אַף די ברעטער פון דער ידישער בינע אױסגעקלונגען, גלײַך איז אַ טאָפּעלער נס געשען: פון ידישען אַקטאָר האָבען אָנגעהױבען אַראָפּפאַלען די שמאַטעס פון אַ פּורימשפּילער, פון ידישען טעאַטער־באַזוכער—דאָס גראָבקײט פון אַ פּױער. פון ידישען אַקטאָר איז אױסגעװאַקסען דער ידישער אַרטיסט, פון ידישען פאַרװײַלונגסזוכער—דער אינטעליגענטישער צושױער פון ידישען טעאַטער. און אַ נס איז דאָס געװען, װײַל עפּעס אַזױ געשװינט איז אַלץ געשען, איבער נאַכט איז דער נײַער פּאַלאַץ אױסגעװאַקסען.

נאָך אין יולי 1905 האָט זיך דאָס ידישע טעאַטער אין װאַרשע געבראָכען פון פּובליקום, װאָס איז ברײטער װי לענגער געװאָרען, קװיקענדיק זיך מיט „שמענדריק" אָדער מיט „שפּרינצע דער אַדעסער מעקלערין". דער גײַסטיקער שפּיגעל פון די אַקטאָרען איז געװען נאָך טריבער, זײ האָבען ליב געהאַט דעם אַלטען רעפּערטו־

אַר, געפּילט זיך אין אים, ווי פיש אין וואַסער, געקוואָלען פון די יוּוילײונגערישע שטיקלעך, מיט וועלכע לאַטײנער פּילט־אָן זײנע שרײבעכצען. זײער אײנציקען אויפגאַבּ, אַלס אַקטאָרען, האָבּען זײ געזען אין דעם, אַז די באַזוכער זאָלען זיך גוט ווײלען. געלעכטער פון פּובליקום — דאָס איז געווען זײער הויפּטאידײע, און מ'האָט נישט געקאַרגט קײן מי, אַז די צושויער זאָלען קײכען פאַר געלעכטער.

קײן יאָר איז נישט אַריבּער, און רחל קאַמינסקי האָט צו איר בענעפיס שוין געשטעלט נישט „חנהלע די נײטאָרען", נאָר „כּאַשע די יתומה". אין טעאַטער איז געווען מער ווי 1500 מאַן, און דאָס התפּעלות פון פּובליקום, די יום־טובדיקע שטימונג, וויאַס האָט געהערשט אין גרויסען בנין פון „זשאַרדען ד'היווער" איז גאָרנישט געווען צו באַשרײבּען.

דער פאַקט האָט באַוויזען צווײ וויכטיקע זאַכען:

ראשית, אַז די בעסטע יידישע אַקטאָרען הײבּען־אָן, אויב נישט פאַרשטײן, איז לכל הפּחות—פילען, דאָס אין דראַמאַטישער קונסט איז נישט די פּאַפּירענע קאַכקעס און הילצערנע שווערדען דער עיקר, אויך נישט די העלדישע העויות, און גראָבּע מעלאָדעקלאַמאַציע,—דער עיקר איז: ערנסטער אינהאַלט, האַרמאָנישע ליניעס, געשליפענע באַוועגונגען. צאַרטע מימיק, שטילע ווערטער...

און שנית, אַז אַרום דעם יידישען טעאַטער האָט זיך געבילדעט אַ קרײז מענטשען, וואָס באַציען זיך צו אים פולקאָם ערנכט, מיט כּבוד און נאַציאָנאַלישען שטאָלץ; זעען אין אַקטאָר נישט אַ ליץ, נאָר אַ מענטש און קינסטלער; זוכען אין דער שפּיל נישט גראָבּע עפעקטען, ליצנות, בדחנות און חזנות, נאָר אידעאַל, עסטעטיש פאַרגעניגען. אין דעם קרײז האָבּען זיך באַגעגענט די נאַציאָנאַלפילענדיקע עלעמענטען פון דער אינטעליגענץ מיט די אינטעליגענטישערע קרײזען פון דער פאָלקסמאַסע. דאָס יידישע טעאַטער איז געוואָרען אַ נאַציאָנאַלישער צענטער, אַ טעמפּעל פון קונסט.

יעקב גאָרדין איז דער גײסטיקער טאַטע פון יידישען דראַמאַטישען אַרטיסט.

רחל קאַמינסקי האָט 14 יאָר געשפּילט אין אַלטען רעפּערטואַר,—זי וואָלט געמעגט נאָך צווײמאָל אַזויפיל זינגען אין „שולמית" צי אין „בר־כּוכבא",—דאָס וואָלט איר קײן נאָמען נישט געגעבּען,

נאָר יעקב גאָרדין האָט איר געשאַפען די מעגלעכקייט אויסצוּוואַקסען. מיט זיין פאַרצויבערט שטעקעלע האָט דער גרויסער דראַמאַטורג דעם פּראָסטען פעלז אָנגערירט, און אַ קוואַל לעבעדיקע פליסיקייט האָט זיך געעפענט פאַר די אויגען פון די דערשטוינטע מאַסען.

יעקב גאָרדין איז דער גייסטיקער טאַטע פון אונדזער אינטעליגענטיש טעאַטערפּובליקום.

דאָס האָט ער דער ערשטער די יידישע אינטעליגענץ צו דער יידישער בינע צוגעצויגען, דאָס האָט ער דער ערשטער דעם עסטעטישען געשמאַק פון פשוטען המון אויפגעהויבען.

ווער ס'איז כאָטש איינמאָל געווען אין פּעטערבורג אָף די גאַסטראָלען פון דער יידישער דראַמאַטישער טרופּע, דער קען עדות־זאָגען: וואָס קיין טויזענטער פּאַרטייפּראָגראַמען, אַגיטאַציע־אַרטיקלען, פּראָפּאַגאַנדעבראָשורען זענען נישט אימשטאַנד געווען אויפצוטון,—דאָס האָט דאָס יידישע דראַמאַטישע טעאַטער געפּועלט: משומדים, נאַציאָנאַליסטען, ציוניסטען, טעאָרעטישע אַסימילאַטאָרען, סאָציאַליסטען, גבירים, פּראָלעטאַריער – די פאַרשידענסטע עלעמענטען פון יידישען פאָלק האָבען זיך באַגעגענט אַף די פאָרשטעלונגען,—און דאָ, אַף די בענק פון טעאַטער, איז צווישען זיי קיין שום חילוק נישט געווען; דאָ האָט זיי איין געפיל פאַראייניקט, דאָ האָט מען געזען פאַר זיך איין יידיש פאָלק... און אויפגעטון האָט דאָס יעקב גאָרדין.

נאָר ווען אַ יידישע טרופּע איז געקומען מיט גאָרדינס פּיעסען, זענען אירע גאַסטראָלען געוואָרען אַ געשעעניש אין לעבען פון פּעטערבורגער יידענטום.

נאָר דעמעלט, ווען ס'איז געשפּילט געוואָרען גאָרדינס אַ שטיק, איז דאָס טעאַטער געווען פול איבער די ברעגעס.

נאָר אַף גאָרדינס רעפּערטואַר האָבען אַלע קרייזען פון יידישען פאָלק זיך אויסגעלערנט צו ליבען די יידישע דראַמאַטישע קונסט און צו שטאָלצירען מיט איר.

נאָר אין גאָרדינס רעפּערטואַר האָבען די יידישע אַקטאָרען געצוווּנגען די רוסישע קריטיק אָנצובייגען דעם קאָפּ פאַר'ן

יידישען טעאטער און אנערקענען פאר אים אנ׳אנגעזעען ארט אין דער משפחה פון די איראפעישע טעאטערס.

ווען מיר גייען נענטער צו צו יעקב גארדינס טאלענט און פרעגען: אין וואס באשטייט דער סוד פון זיין קראפט? — איז דאס ערשטע, וואס עס ווארפט זיך אין די אויגען: גאט האט דעם פארשטארבענעם דראמאטורג געבענטשט מיט דער זעלטענער מתנה, וועלכע הייסט — געפיל פון דער סצענע.

פאר א שריפטשטעלער, וואס שאפט פאר׳ן טעאטער, איז דאס זייער פיל — דאס איז כמעט דער עיקר. פאראיארען איז געשטארבען אין פאריז א דראמאטורג — סארדו. ווער האט פון אים נישט געהערט? קינסטלער, פאעטען, קריטיקער, פובליציסטען האבען אים נישט אנערקענט. איר געפינט נישט אין זיינע שטיקער נישט קונסט, נישט פאעזיע, נישט טיפקייט, נישט שארפזין און דאך זענען זיי געשפילט געווארען אף אלע בינעס אין דער וועלט. אנ׳ארעמער סטודענט אין דער יוגענט, איז סארדו געשטארבען א מיליאנער, מיטגליד פון דער פראנצייזישער אקאדעמיע, איינער פון די 40 „אומשטערבלעכע". די אקטארען און דאס פובליקום האבען פאר אים געקניט, און ביז דער לעצטער מינוט פון זיין לאנגיעריק לעבען האט ער געטראגען דעם פערפעלמאנטעל פון לויב און רום. דער תירוץ: ער האט באהערשט דעם גייסט פון דער סצענע.

טעאטראלישקייט — איז א באזונדערע מעלה, אהן וועלכער א דראמע קאן גאנץ גוט טויגען צום לייענען, וועט, אבער, קיינמאל נישט האבען קיין ערפאלג אף דער סצענע. דער, ווידער, וואס געיועלטיקט איבער דער קראפט, וואס הייסט טעאטראלישקייט, וועט שטענדיק קעניגען אף דער בינע, ווי שוואך זיינע פיעסען זאלען נישט זיין פון דער ליטערארישער זייט.

גארדין האט זייער א סך געשריבען — האט ער אויך נישט ווייניק שוואכע זאכען, אבער אפילו זיי זענען סצעניש. גארדין איז שטענדיק דער האר פון דער בינע. שרייבענדיק, זעט ער פאר זיך די סצענע פון טעאטער, די אקטארען, וואס וועלען די זאך שפילען, און איז, דעריבער, פארהיט פון די פעלערן, וועלכע מאכען א טעאטערשטיק טויט און לאנגווייליק. א קאמפאזיטאר שאפט אפ׳ן פארטעפיאן, און ערשט דערנאך טראגט ער איבער זיין פאנטאזיע אף נאטען. בא גארדינען זעט אויך אויס, ווי ער וואלט

געזעסען איִן דער בודקע פון סופלער און איִמפּראָוויזיִרט,–און צאַק=
טאָרען אַף דער ביִנע וואָלטען זײַנע באַפעלען געהערט און פאַר
איִם זײַנע שטיִקער באַשאַפען. און ערשט דערנאָך וואָלט גאָרדיִן
זײַנע לעבעדיִקע איִמפּראָוויזאַציִעס אַפּ׳ן פּאַפּיִר פאַרפעסטיִקט. אַזוי
זעט עס אויס.

תמיד איִז באַ איִם די ביִנע איִן באַוועגונג, תמיד איִז זי פול=
ניִשטאָ קיין לאַנגע הפסקות, וועלכע קומען פון ניִשט=קענען קאָנצענ=
טריִרען די האַנדלונג. און די באַוועגונג איִז ניִשט אַ געקינצעלטע,
ווי באַ אַלע פאָרגעגנער גאָרדיִנס. ניִשט דערפאַר איִז באַ איִם
די סצענע לעבעדיִק, ווײַל ער נעמט און פירט פּלוציִם אַרויס, צאָהן
אַ שום „פּאַרוואָס”, אַ פּאָר לציִם, לאָמיִר זאָגען אַ כיִנקע מיִט אַ פיִנ=
קע, און הײסט זיי קריִגען זיִך, און יִדלען זיִך, און שלאָגען זיִך,
און איִבערבעטען זיִך און זיִנגען קופּלעטען... די לעבעדיִקײט איִז אַ
נאַטיִרלעכע, אַנ׳אָרגאַניִשע: די גאַנצע פּיעסע איִז פון איין לעבען
געקנאָטען–גאָרדיִן מעג אָנוואַרפען עטלעכע איִנטריִגעס און צענד=
ליִקער פּערזאָנען, דאָס געוועב פון שטיִק וועט שטענדיִק זײַן ריין,
דײַטלעך. עס מעג פיִנטלען איִן די אויגען פון די געקײַטעלטע דראַ=
מאַטיִשע פעדיִם, פון די פאַרוויִקעלטע שאָכגענג,–קיין פּלאָנטער, קיין
מיִשמאַש, קיין תוהו=ובהו איִז פאָרט ניִשטאָ. אַנ׳איִבערמענטשלעכע
ראיה האָט גאָרדיִן: מיִט אַ פעסטער האַנט פיִרט ער אַדורך יעדען
פאַרשוין דורכ׳ן שטיִק, מיִט זיִכערע פיִנגער וועבט ער יעדען פאָ=
דעם באַזונדער און ביִנדט זיי אַלע צונויף. אַלץ איִז שטרענג באַ=
קלערט, אַלץ איִז פּיִנקטלעך אויסגערעכענט. אסתר דאַרף שעכטען
צלאל ראַפּאָפּאָרטען. קומט דאָס שוחטעל צו איִר מיִט אַ באַזוך, און
דער באַזוך איִז גאַנץ נאַטיִרלעך: געקומען צום רב זיִך מישב=זײַן
מכּח אַ שידוך, ניִשט געטראָפען איִנדערהײם, געהערט, אסתרקע
איִז קראַנק, געלאָפען אַהיִן. ווי קומט ער איִבערצולאָזען [illegible]לפּים? אויך
גאַנץ נאַטיִרלעך: צלאל ראַפּאָפּאָרט האָט איִם בפרסיא מביש=געווען,
געהײסען אַרויסוואַרפען, האָט ער ניִשט געהאַט קיין צײַט מיִטצונע=
מען זײַן כּלי=זין. דאָס אַרויסוואַרפען, ווידער, האָט אַ גרונט נאָך איִן
דריִטען אַקט, ווען דאָס שוחטעל, וואָס ליִבט זיִך איִן אסתרקען, באַ=
לײדיִקט דעם רײַכען אכזר... אַזעלכע בײַשפּיִלען קען מען אָנקלײַבען
צענדליִקער.

די האַנדלונג אַנטוויִקעלט זיִך שטענדיִק נאַטיִרלעך, לײַכט און

פרײַ. פאַראַן, געוויינלעך, אויסנאַמען; מיר רעדען, אָבער, פון כּלל. מערסטענטייל, בינדט זיך איין סצענע אַליין אויס פון דער פריערדיקער און פאַרענטפערט די ווײַטערדיקע. אָפטמאָל, פליסט די אַקציע אַזוי אוממיטעלבאַריש, דו פאַרגעסט, באַקומסט אַ פולע אילוזיע, און דיר דאַכט זיך: האָסט פּלוצים באַקומען אַ כּשופדיקע ראיה, שפּאַלטסט מיט'ן בליק די וואַנט פון אַ פרעמדער שטוב און ביסט אַנ'אומזעבאַרער עדות פון דעם, וואָס קומט־פאָר אינעווייניק. אָט, למשל, דער דריטער אַקט אין „קרייצערסאָנאַטע" — איך נעם דעם ערשטען בײַשפּיל, וואָס שווימט מיר אויף זפּ'ן געדאַנק,—די אַמעריקאַנישע „קאַנטרי"[1]), אַ יידישער „פאַרמער"[2]), אין שטוב – מענטשען קומען־אַרײַן, מענטשען גייען־אַרויס, ווי דער שטייגער איז אין אַ גרויס געזינדעל. דראַמעס וועבען זיך: עטיס שוועסטער אַנטדעקט דעם שוואָגער, אַז עס האָבען זיך שוין געוויזען סימנים פון זייער פלירט,–גרעגואַר איז אין פאַרצווייפלונג; עטי באַמערקט, אַז צווישען זיי טוט זיך עפּעס, און דראָט דער שוועסטער... אַלץ רײַסט זיך דורך אין קליינע סצענקעלעך, אומדערוואַרטע, אָבער נאַטירלעכע–ווי פונקען: אַזוי איז עס אין אַ גרויס הויז צווישען אַ סך מענטשען: געכאַפּט אַ רגע, אַ רעדגעטון, אויפגעדעקט די ווונד;–הינטער דער טיר אַ שטים, מענטשען קומען־אָן–געשווינט אַרויפגעצויגען די מאַסקע, ווידער שאַ־שטיל, ביז ס'וועט אויסברעכען דער שטורם...

נישט דאָ איז דאָס אָרט צו מאַכען אַ לענגערען אַנאַליז. אָבער דער, וואָס וועט אַמאָל אָנשרײַבען אַ בוך וועגען יעקב גאָרדין–און אַזאַ בוך דאַרף און מוז אָנגעשריבען ווערען–וועט געוויס מיט פאַרגעניגען צוגלידערען דעם צווייטען, דריטען און פערדען אַקט פון „מירעלע אפרת", דעם צווייטען און דריטען–פון „כאַשע דער יתומה". כּדי צו באַווײַזען, ווי לײַכט און שיין געבויט זיי זענען. דער דריטער אַקט אין „כאַשע דער יתומה",–מ'דאַרף זײַן אַ מבין אַף אים. לופטיק איז ער אינגאַנצען און בלומיק, פול מיט פּאָעזיע און מיט ליכטיקען קאָמיזם, מיט שאַרפזין און מיט בײַסענדיקער איראָניע. די סצענע מיט דער סטענגע, דערנאָך די סעודה אין סאַלאָן פון גבירישען בנאָק מיט'ן קבצן פון קראַטשי־קראַק, דער אַהיימ=

[1]) פראָווינץ. — [2]) לאַנדווירט.

קער פון דער „פמליא של מעלה“,–דאָס זענען נישט געוויינלעכע סצענעס.

באַוועגונג אַף דער בינע – דאָס איז פאַר׳ן אַקטאָר ווי וואַסער פאַר׳ן פיש. נאָר אין נאַטירלעכן לעבען, וואָס וועבט זיך אַף דער טעאַטערסצענע, קען דער אַקטאָר וואַקסען: דאָרט אַנטוויקעלט זיך זיין טעכניק. דאָרט פאַרטיפט זי זיך, ווערט סובטעלישער, בייגעוודיקער. נישט אומזיסט ווערט איר אין גאָרדינס פיעסען כמעט נישט געפינען קיין קלאַמערען-באַמערקונגען, מיט וועלכע אַנדערע מחברים שטאָפען אָפטמאָל אָן זייערע דראַמאַטישע שרייבכצען, בינדענדיק דעם אַקטאָר די הענט און די פיס, אויסצייכענדיק אים יעדען אָטעם, יעדען פינטעל מיט די וויעס, יעדען קנייטש מיט׳ן שטערען. גאָרדין וועבט די האַנדלונג בלויז אין לעבעדיקע, געשליפענע דיאַלאָגען, איבערלאָזענדיק דעם אַקטאָר די פרייהייט צו טון מיט זיינע גלידער און געזיכטסצוגען, וואָס ער וויל.

גאָרדין האָט אַפילו ליב צו דעטאַליזירען די האַנדלונג. מיט זעלטענעם פלייס און כמעט מיט מאַטעמאַטישער דייטלעכקייט מאָלט ער אויס די מינדסטע פרטים פון דער אַקציע און איר אַנטוויקלונג. ער גיט, אָבער, נאָר די אָביעקטיווישע פאַקטען, געשפרעכען און פסיכאָלאָגישע מאָמענטען,–די פאַסענדיקע פאָזע, די מימיק און דעם טאָן – דאַרף דער אַקטאָר אַליין שוין געפינען מיט זיין אינסטינקט. גאָרדין דערלאַנגט בלויז אַ רייכען מאַטעריאַל, פון וועלכען דער אַקטאָר דאַרף שוין אַליין שאַפען אַ ראָל, לויט זיין געשמאַק און פאַרשטאַנד. פרוי טרילינג האָט אונדז געגעבען איין מירעלע אפרת: אַ מאַיעסטעטישע פיגור, אינגאַנצען פון זעלבסטווערדע און אויטאָריטעט געקנאָטען. רחל קאַמינסקי – אַ צווייטע: דערשיטערענדיק-טיפע און צאַרטע, אַריסטאָקראַטיש-איידעלע אין געדאַנק, געפיל און וואָרט, און קלוגע, קלוגע ביז ווייזהייט.–יעדע פון די צוויי אַרטיסטינס האָט אַף איר שטייגער אויסגעטייטשט דעם שטאָף, וועלכען זיי האָבען באַ גאָרדינען געפונען.

דוד פינסקי געפינט אין גאָרדינען אַזאַ מין חסרון: „ער שרייבט איבערהויפט קיין פיעסען נישט, נאָר ראָלען. עס איז, ווי ער וואָלט געוואָלט דערעיקר צופרידענשטעלען די אַקטאָרען. דערפון האָט גאָלדפאַדען נישט געוווסט. באַ אים האָבען די אַקטאָרען געמוזט שפילען, וואָס ער האָט געשריבען. גאָרדין שרייבט, וואָס די אַקטאָרען ווילען שפילען א. אַ. וו.“.

מ׳באַדאַרף, אָבער, נישט איבערטרייבען די אמתע באַטייטונג פון דעם אָנגעוויזענעם „פעלער״, וועלכער איז אין דער ווירקלעכקייט בלויז איינער פון די זייטיקע טעכנישע יסודות, וואָס קומען אַריין אין שטיק.

אַ דראַמאַטורג, וואָס וויל, זיין פיעסע זאָל קאָנען געשפּילט ווערען, מוז זיך רעכענען מיט די פאָדערונגען פון דער סצענע. סיי-ווי-סיי פּאַסען די אַקטאָרען זעלבסט צו יעדעס שטיק צו דער בינע,—איז דען נישט בעסער, אַז דער מחבר טוט דאָס אַליין לכתחילה?

דאָס, אין וואָס פּינסקי זעט-איין אַ חסרון, איז אין אמתען, אין אַ געוויסער מאָס, אַ מעלה. זי באַווייזט, ווי גוט גאָרדין האָט געפּילט און געקענט די סצענע.

אומזיסט רעכענט פּינסקי, אַז גאָרדין האָט געשאַפען ראָלען פאַר באַשטימטע אַקטאָרען, אַף וועלכע מ׳קען אָנווייזען מיט׳ן פינגער. מעגלעך, אַז ער האָט טאַקע אין זינען געהאַט די אָדער יענע טרופּע, אָבער, ווי יעדער גרויסער טאַלענט, איז ער געשטאַנען העכער פון קנעכטישען צופּאַסען זיך: גאָרדין האָט געשאַפען נישט פאַר באַשטימטע אַקטאָרען, נאָר פאַר באַשטימטע טיפּען פון אַקטאָרען, פאַר די טיפּען, וועלכע מוזען האָבען פאַרשטייער אין יעדער אָנשטענדיקער טרופּע. והא ראיה: די פּיעסען, וואָס זענען, ווי פּינסקי פאַרזיכערט, אָנגעשריבען געוואָרען פאַר באַשטימטע טרופּעס און אַקטאָרען אין אַמעריקע, ווערען גוט אויסגעפירט דורך יידישע טרופּעס און אַקטאָרען אין רוסלאַנד און פּוילען.

קורץ: גאָרדינס פּיעסען זענען כמעט אַלע — טעאַטערשטיקער אין פולסטען זין פון וואָרט, און אין דעם שטעקט טאַקע דער סוד פון זיין קאָלאָסאַלען ערפאָלג אי אין אַמעריקע אי אין רוסלאַנד.

ווען אין אַ שריפטשטעלער איז שטאַרק אַנטוויקעלט דער טעאַטראַלישער נערוו, איז דאָס, ווי געזאָגט, זייער פיל. אַזאַ דראַמאַטורג האָט אַ זיכערען ערפאָלג אַף דער בינע.

די מעלאָדראַמעס, וואָס גייען אין יידישען טעאַטער, זענען דאָס רוב נישט מער, ווי אַ נאַרישער מישמאַש פון סצענעס, וואָס איינע האָט קיין שיכות נישט צו דער צווייטער. דער בוי פון גאָרדינס שטיקער איז ריכטיק, שלאַנק, און דאָס אַליין מאַכט אים

שוין פאַר אַ רעפאָרמאַטאָר אין לעבען פון אונדזער בינע.

אָבער דערמיט אַליין לאָזט זיך נאָך נישט אויס זיין באַטיי־טונג, אַלס דראַמאַטורג.

דער גרעסטער פאַרדינסט גאָרדינס פאַר דער יידישער סצענע באַשטייט אין דעם, וואָס ער האָט דער ערשטער אַרויפגעפירט אַף אירע ברעטער ערנסטע ל י ט ע ר אַ ט ו ר.

ג אָ ר ד י ן האָט מיט זיינע פיעסען אויפגעהויבען דעם עסטעטי־שען געשמאַק פון פובליקום. מיט דער קראַפט פון זיין טעכניק האָט ער באַזיגט דעם יידישען צושויער. ער האָט געוואונען זיין אינטע־רעס, זיין נייגיר. ער ווילט דעם יידישען טעאַטערבאַזוכער, אָבער נישט מיט אַ טענצעל, נאָר מיט ערנסטען דראַמאַטישען אינהאַלט: מיט וויכטיקע צוזאַמענשטויסען, אינטריגעס און קאַטאַסטראָפעס, מיט אָנגעשטרענגטע דראַמאַטישע מאָמענטען און מיט שיינע סצענישע עפעקטען. נישט יעדער דראַמאַטורג וועט זיין אימשטאַנד אָנצושריי־בען אַזאַ פראַכטפולען אַקט, ווי דער דריטער אין „כאַשע די יתומה״. און וואָס איז ווערט בלויז דער עפעקט מיט׳ן קעסטעל צירונג אין צווייטען אַקט „מירעל אפרת״?

אין איינעם פון די וואַרשעווער וואָכענבלעטער איז מיט אַ יאָר צוריק דערשינען אַ ווילד אַרטיקעל, אין וועלכען גאָרדינס שטי־קער זענען דערקלערט געוואָרען — אַלס ש ו נ ד! דער מחבר מאַכט עטלעכע באַמערקונגען מכּח דער „שחיטה״, און פירט־אויס, אַז דעם אַמעריקאַנער דראַמאַטורגס פיעסען שטעלען אין אַ „סכּנה״ די יידי־שע בינע; זיי זענען „קלוימערשט״ ליטעראַריש, נאָר דער ליטע־ראַרישער גרים פאַרשטעלט בלויז דעם שונד פון אינהאַלט און פון אויפבוי. צום סוף איז דער „קריטיקער״, רחמנא לצלן, מכריז, אַז ל אַ ט ײ נ ע ר געפעלט אים שוין מער, ווי ג אָ ר ד י ן...

איך דערמאָן דעם שטות בלויז אַלס קוריאָז. נאָך איין ביי־שפיל, אַז קריטיק איז באַ אונדז אַ הפקרזאַך, וואָס יעדער קלויזניק בעמט זיך אונטער זי צו טון.

גענוג, מיין איך, כאָטש אויבערפלעכלעך זיך צו באַקענען מיט גאָרדינס ווערק, אום צו זען, אַז מיר האָבען פאַר זיך אַ ל י ־ ט ע ר אַ ט אין שיינעם זין פון באַגריף. אַ גרויסע פערזענלעכקייט, וואָס פון יעדען וואָרט אירען שפריצט טאַלענט, חכמה און קולטור.

איינער אַ רוסישער רעצענזענט אין פעטערבורג האָט זיך

אויסגעדריקט וועגען גאָרדינען, אַז דאָס איז אַ יידישער אָסטראָווס־סקי. דער רעצענזענט האָט געזען „מירעלע אפרת", „כאַשע די יתומה" און די „שחיטה". מיט דעם פאַרגלייכעניש האָט ער געוואָלט זאָגען: אַזוי ווי אָסטראָווסקי, איז אויך גאָרדין דאָס, וואָס מ'רופט אַ לעבענסשטייגער־שרייבער. און אין דעם זין איז די באַמערקונג זייער אַ ריכטיקע.

נאָך שלום־עליכמען איז גאָרדין דער איינציקער יידישער שריפטשטעלער, וואָס האָט פאַראייביקט אין דער ליטעראַטור אונדזערע בורזשואַזישע ספערען פון די אַכציקער און ניינציקער יאָרען פון פאָריקען יאָרהונדערט. טראַכטנבערג („כאַשע די יתומה") און ראַפּאָפּאָרט (די „שחיטה")—דאָס זענען גייסטיקע יורשים פון שלום־עליכמס סענדער בלאַנק. מיר זעען דעם צווייטען דור, אין וועלכען אַלע טונקעלע שטריכען פון סענדער בלאַנק, אַלס כאַראַקטער און כאָציאַל־קולטורעלישען טיפּ, זענען גאָכמער פאַרשאַרפט; אין וועלכען עס זענען אַנטוויקעלט אויך די חסרונות, וואָס האָבען געדרעמעלט אין שלום־עליכעמס העלד בלויז אַלס מעגלעכקייטען.

אויב מיר וועלען אַמאָל דערלעבען, עמיצער זאָל זיך נעמען שרייבען די געשיכטע פון אונדזער לעבענסשטייגער, (אַזוי, למשל, ווי ד"ר גידעמאַן האָט באַשריבען די לעבענסאַרט פון אונדזערע מערבאייראָפּעישע ברידער פון די פאַרגאַנגענע יאָרהונדערטען),—וועט ער נישט קענען אויסמיידען גאָרדינען. אָהן אונדזער פאַרשטאָרבענעם דראַמאַטורג וועט אים פרעמד בלייבען אַ גאַנצע עפּאָכע פון אונדזער מאַטעריעלישער און זיטלעכער קולטור. אַ גרויסע ווערק גאָרדינס שילדערט אַ צאַפּעלדיק בילד פון יידישען בורזשואַזישען לעבען אין דער ניימאָדישער פאָרמאַציע פון די 30־ער יאָרען, ווען דער סוחר און גביר סענדער בלאַנק האָט זיך שוין „ציוויליזירט": „געקנאַקט" רוסיש, געטרונקען מיט'ן פּאָליצמייסטער, געגאַנגען אין טעאַטער, געהאַלטען באָנעס און צו אַ פּסוק פון חומש אָדער פון מדרש שוין געקענט צוטשעפּען אַ „פּרינציפּ" מיט אַ „פּאַראַלעל"... דאָ העלפט אַ סך מיט גאָרדינס טבע ריין אויסצוקריצען די פּרטים פון דער סביבה, פון כאַראַקטער,—יענע כמעט אומבאַמערקבאַרע קלייניקייטען פון דער האַנדלונג און פון דיאַלאָג, וועלכע דריקען־אויס די נשמה פון דער סאָציאַל־קולטורעלישער סביבה

און פון דער עפּאָכע.

אַ באַזונדער אָרט פאַרנעמט „מירעלע אפרת“—דאָס בעס־טע שטיק גאָרדינס, די פערל פון יידישען רעפּערטואַר. דאָס איז אַ גאָלדענער מעדאַליאָן פון אונדזער אַלטמאָדישען לעבען. מיט וואָסער ליבע און געטרייַשאַפט איז אין דער פּיעסע געמאָלט די שטילע, ציכטיקע שטוב פון דער אַריסטאָקראַטישער נגידתטע; די איידעלקייט און דאָס פייַנגעפיל, וואָס פילען־אָן דעם רוים פון אירע חדרים; דאָס גייַסטיקע שיינקייט פון דער יידישער פרוי, וואָס איבעראַשט און באַצויבערט...

נאָך אַ „קריטיקער“ אַ יידישער האָט אייַנגעפונען, אַז גאָרדין שילדערט בלויז „אַנעקדאָטען“: יעדע שטאָדט האָט זיך אירס אַ מעשהלע: דאָ האָט געלעבט אַ „ברייַנדעלע קאָזאַק“ און אַף דער עלטער זיך צוקריגט מיט די קינדער; דאָ האָט דער שטאָטגביר זיך געקויפט אַ יונג מיידעל, דעם שוחטס טאָכטער, און זי פאַר־מוטשטעט,—גאָרדין גייט־אַרום מיט אַנ'אַפּאַראַט און—פאָטאָגראַפירט, פאָטאָגראַפירט...

ווי נאַריש!

איך בין אַ געגנער פון פאַרגלייַכענישען. די טעג האָט איי־נער אַ זשורנאַליסט פאַרגליכען פערגאַמענטען מיט... לאַסאַ־לען! איך וויל נישט זייַן ענלעך צו מייַן קאָלעגע, איך דערלויב מיר בלויז צו שטעלען אַ פראַגע: קאָן מען דען נישט זאָגען אויך אַף „פורמאַן הענשעל“, „פאַר'ן זונענאויפגאַנג“, „קאָלעגאַ קראַמפּטאָן“, „אייַנזאַמע“, אַז דאָס זענען נישט מער, ווי „אַנעקדאָטען“: יעדע שטאָט האָט זיך איר מעשהלע: דאָ האָט אַ בעל־עגלה געבראָכען זייַן תקיעת־כף און דערנאָך זיך געהאָנגען פאַר געוויסענסביסע; דאָ האָט אַ סאָציאַל־דעמאָקראַטישער אַגיטאַטאָר פאַרליבט אין זיך אַ מיידעל און גלייַך זי אַוועקגעוואָרפען איבער עפּעס אַ פּלפּלישען געדאַנק, א. אַ. וו. – הויפּטמאַן גייט־אַרום מיט אַנ'אַפּאַראַט און—פאָטאָגראַפירט פאָטאָגראַפירט,..

אונדזערע היימישע „אייראָפּייער“, מישטיינסגעזאָגט, שלעפּען אַרויס די סאַמע אַלטע, לאַנג־פאַרשימעלטע געדאַנקען. צו זיי איז נאָך נישט דערגאַנגען די ידיעה, אַז שוין מיט אַ יאָרהונדערט צוריק איז פאַרמשפּט און באַגראָבען געוואָרען די פסעוודאָקלאַסישע פאָ־דערונג, אַז אַ דראַמע זאָל זייַן דורכויס פייַערלעך און „הערויש“,

שילדערען בלויז גרויסע היסטאָרישע געשעעענישען און ריזיקע נאַציאָנאַלישע גבורים. דאָס ניינצענטע יאָרהונדערט האָט צוגעפירט די קונסט צום רעאַלען לעבען, און וואָס איז דען דאָס רעאַלישען לעבען, אַז נישט אַ קייט „אַנעקדאָטען“, פון וועלכע כמעט יעדער קען פאַראַלגעמיינערט ווערען פאַר אַ טיפּ, פאַר אַ סימבאָל, וואָס נעמט־אַרום טויזענטער אַזעלכע דערשיינונגען און דערקלערט זיי אַלע?

נייטיק איז נאָר, דאָס קונסטווערק זאָל זיין ווירקלעך סינטעטיש, ד. ה. עס זאָל טאַקע פאַראַלגעמיינערען די איינצעלנע פאַלען. נישט פאָטאָגראַפּיעס פון „אַנעקדאָטען“, נאָר טיפּישע דערשיינונגען דאַרף די קונסט געבען. און גאָרדינס שאַוונג איז אַזעלכע. אַלס קלוגער, פיל דענקענדיקער באַאָבאַכטער פון לעבען און טיפער קענער פון דער מענטשלעכער פסיכאָלאָגיע, איז אונדזער פאָרשטאָרבענער דראַמאַטורג פעיק געווען צו געבען אַ קינסטלערישען סינטעז, שנייצענדיק די בילדער און פיגורען אין טיפּישע שטריכען.

דאָס לעבען, וואָס שפּיגעלט זיך אָפּ אין גאָרדינס דראַמען, איז טיפּיש, אַרומנעמענדיק, ווי געזאָגט, אַ גאַנצע עפּאָכע אין אונדזער לעבענסאַרט. און די מענטשען, וואָס פילען־אָן דאָס לעבען, זענען בולט־אויסגעדריקטע טיפּען, גייסטיקע פּאָרטרעטען פון גאַנצע גרופּען, סאָציאַל־קולטורעלישע און אַלמענטשלעכע כאַראַקטערס. מירעלע אפרת, בצלאל ראַפּאָפּאָרט, טראַכטענבערג מיט דער פרוי, זיין טאָכטער און זון וולאַדימיר, גרעגוואַר („קרייצערסאָנאַטע“), מאָטיע שטרייכעל („די יתומה“), נחומצע חנה דבורהס מיט'ן וויב („מירעלע אפרת“), דער רב מיט דער רביצין און דאָט שוחטעל („די שחיטה“), ביידע לוריעס, זלמן, מאַכלע, און נאָך און נאָך פיל פון די קינסטלערישע קרעאַציעס מוזען מיט דער צייט איבערגיין אין לשון פון ברייטען פּובליקום, ווערען שלאָגווערטער.

ענדלעך—און דאָס איז די גרעסטע און שענצטע מעלה פון גאָרדינס פּיעסען, אַלס ליטעראַרישע ווערק,—דער פאַרשטאָרבענער איז געווען באַ אונדז דער ערשטער, וואָס איז אַזוי טיף אַריינגעדרונגען אין דער פּסיכאָלאָגיע פון דער פרוי. מ'דאַרף אַליין האָבען זייער אַ צאַרטע נשמה, מ'זאָל קענען לייענען אין פרויענהאַרץ, וואָס איז אַזוי אומפאַרשטענדלעך־אייגענאַרטיק אין זיינע איבערלעבונגען, אַזוי קאַפּריזיש אין זיינע באַוועגונגען. אַזוי פיל פּסיכאָלאָ=

גישע רעטעניש ען און געהיימע שפּרינגפעדערס, ווי עס האָט דאָס אינ יקסטע לעבען פון אַ פרוי, קאָן גאָר נישט משיג־זיין דער מוח פון אַ מאַנצביל.

גאָרדין האָט געקענט די פרוי, געקענט פּאַר איר און גע־שריבען מיט אַנטציקטער ליבע פון די ווונדער, וועלכע ער האָט אַנטדעקט אין איר נשמה. דאָס טיפע, שטאַרקע, שיינע, צאַרטע, גוטע פרויענהאַרץ — אָט עס איז דער הויפּטהעלד פון זיין גאַנ־צער שאַפונג. זיינע דראַמען בילדען איין טעמפּעל, אין וועלכען די פרוי איז די געטין. מירעלע אפרת, כאַשע די יומה, עטי, אסתרקע, בערטע — דאָס דופּטיקע בינטעל ליכטיקע געשטאַלטען איז כולל אוצרות פון חכמה, גוטסקייט, ליבע און זעלבסטאָפּפערונג. וועגען גאָרדינס פרויענטיפּען איז ווערט אָנצושרייבען אַ ספּעציעלישען עטיוד...

מ'מוז מודה זיין — גאָרדינס רעפּערטואַר האָט אויך פיל פעלערען.

זיינע דראַמעס זענען אָפטמאָל צו פאַרוויקעלט, צו רייך אין אינטריגעס און פּערזאָנען. אין „אומבאַקאַנטען", למשל, אָדער אין „קרייצערסאָנאַטע" האָט דער טאַלענטפולער דראַמאַטורג אָנגעהוי־פּענט אַזוי פיל שטאָף, אַז עס וואָלט געקאָנט קלעקען אָף 3—2 פּיע־סען. אמת, גאָרדין בינדט זיך אויס מייסטעריש פון שווערען גע־וועב. די אַרבעט איז אַ גענויע, אַ ריינע; יעדע אינטריגע באַזונ־דער — פאַרענדיקט, יעדע פּערזאָן — אַדורכגעפירט ביז צום סוף. אָבער דאָך איז דאָס ווידריק דעם אַנטוויקעלטען געשמאַק פון אינטעלי־געַנטישען צושויער. דער עלעמענטאַרישער עסטעטישער פּרינציפּ פאָדערט פון קונסטווערק, עס זאָל זיין וואָס נאַטירלעכער און פשוטער, מיט וויניק מיטלען געבען דעם גרעסטען עפעקט.

נישט זעלטען פאַרקלענערט גאָרדין דעם איינדרוק פון גאַנ־צען שטיק דערמיט, וואָס ער שטעלט זיך נישט אָפּ ווו מ'באַדאַרף. צו וואָס איז, לאָמיר זאָגען, דער פיפטער אַקט „מירעלע אפרת"? נישט בעסער וואָלט געווען, אַז דאָס שטיק זאָל זיך ענדיקען מיט'ן פערדען אַקט, און די זעלבסטווערדיקע פרוי זאָל זיך נישט אי־בערבעטען? על כל פנים, דער גאַנצער לויף פון דער דראַמאַטישער

האַנדלונג איז קייגען דער סענטימענטאַלישער סצענע פון שלום־וועררען. שענער וואָלט אויך געווען, ווען עטי אין „קרייצערסאָנאַטע״ זאָל נישט שיסען: געגוג איז, אַז זי איז געווען פעיק צו כאַפּען די פלאַש מיט קאַרבאָל. דאָס איז דאָך די אמתע קאַטאַסטראָפע: אַזאַ שטילע, גוטע פרוי, אַזאַ טיף איידעל האַרץ, איז אימשטאַנד אַזוי פיל איבערצולײַדען, אַזוי פיל בזיונות אויסצושטיין, אַזוי פיל מוחל צו זײַן—און אפילו זי ווערט געבראַכט צו אַזאַ יאוש׳דיקען שריט. דער מאָמענט, ווען זי ציט־אויס די האַנט צו דער פלאַש, מאַכט אַ געוואַלטיקען אײַנדרוק: אין איין רגע עפענט זיך פאַר אונדזערע אויגען עטיס נשמה ביז צום גרונט, און מיר דערזען ערשט קלאָר, ווי אוממענטשלעך עס האָט געליטען די פרוי דעמעלט, ווען דאָס ביטערע איראָנישע שמייכעלע האָט, דאַכט זיך, אַלץ מבטל־געווען, פון אַלץ זיך גאָר נישט געמאַכט. דער שאָס איז שוין איבעריק: ער גיט שוין גאָרנישט צו צו דער דראַמאַטישער קראַפט פון מאָמענט. פאַרקערט, ער שוואַכט אים נאָך אָפּ, ווײַל עס שמעקט מיט מעלאָדראַמע.—צו לאַנג איז די סצענע פון סמען זיך אין „כאַשע דער יתומה״, אין וועלכער די ערשטע דרײַ אַקטען זענען כמעט אָהן אַ פעלער.— אין דער „שחיטה״ דאַרף אסתרקע נישט אַרויסלויפען אַף דער בינע מיט׳ן פאַרבלוטיקטען חלף. זייער טאַקטיש איז געווען פון גאָרדינס זײַט, וואָס ער האָט פאַרדעקט פון אונדז מיט אַ פוירהאַנג די סצענע פון מאָרד. די סצענע פון משוגעת, וואָס גייט דערנאָך, איז, אָבער, אינגאַנצען איבעריק, פאַרקלענערט דעם דראַמאַטישען עפעקט פון בלוטיקען סוף.

ווידריק איז אַמאָל אויך די פילאָזאָפיע, מיט וועלכער גאָרדין באַזאַלצט מילד זײַנע פיעסען. גאָרדין איז טאַקע אַ מײַסטער אין אַפאָריזמען. אין „מירעלע אפרת״ און „כאַשע דער יתומה״ געפינען מיר אַ זילבערען שנירעל שיינע, קלוגע סאַרקאַסטישע אויסדריקען, וועלכע זענען אַ צירונג פאַר די פיעסען. אָבער אין אַנדערע שטיקער פילאָזאָפירט מען שוין צופיל. עס איז אַ זאַך, וואָס אוממעגלעך, אַז אַלע פערזאָנען זאָלען רעדען בלויז מיט אַפאָריזמען.

נישט לייקענענדיק אין די און נאָך אַנדערע פעלערען פון גאָרדינס דראַמעס, מוז מען, אָבער, זאָגען, אַז די חסרונות זענען געווען אַ שטיקעל מוז און האָבען אַ סך מיטגעהאָלפען צום ערפאָלג פון אונדזער ערשטען ערנסטען דראַמאַטורג.

איך האָב דאָס שוין עטלעכע מאָל איבערגעחזרט: מיר טאָרען נישט פאַרגעסען, אַז ס'יידישע טעאַטער איז אַ פאָלקסטעאַטער, פון פאָלק דורכ'ן פאָלק און פאַר'ן פאָלק באַשאַפען. די אינטעליגענץ אונדזערע קען נאָך איצט אויך נישט אויסהאַלטען אַ יידישע דראַ-מאַטישע טרופּע. היינט ווער רעדט נאָך מיט 20 יאָר צוריק. דע-מעלט איז אַוודאי נישט געווען קיין אָרט פאַר אַ ריין-קינסטלערישען רעפּערטואַר. כדי צוצוציען דעם המון, וועלכער איז געווען דער איינציקער באַזוכער פון יידישע פאַרוויילונגען, צו ליטעראַרישע פאָרשטעלונגען, זענען נייטיק געווען פּיעסען, אין וועלכע ס'זאָל אויסער ריינער קונסט זיין נאָך אַ זייטיקער צוגאָב — אַ פּשרה מיט'ן אַנטוויקלונגסצושטאַנד פון באַזוכער. דאָס יידישע טעאַטער האָט נישט געקענט איבערגיין פון גאָלדפאַדען דירעקט, לאָמיר זאָגען, צו איבסען. נישט די אַקטאָרען, נישט דאָס פּובליקום זענען געווען צייטיק דערצו. פאַר דער עוואָלוציע פון אונדזער בינע האָט מען באַדאַרפט האָבען אַ דראַמאַטורג, וואָס זאָל זיין פון איין זייט לי-טעראַט, און פון דער אַנדערער — פאָלקסשרייבער. און דאָס איז טאַקע געווען יעקב גאָרדין.

דאָס, אין וואָס מיר, אינטעליגענטען, זעען בלויז אַ חסרון — די אַזויגערופענע פעלערען פון גאָרדינס פּיעסען, בילדען, נאָך מיין מיינונג, טאַקע דאָס פאָלקסטימלעכע, וואָס האָט אַביסעל גורם-געווען צו זייער ערפאָלג באַ די מער אַנטוויקעלטע עלעמענטען פון דער מאַסע.

עס וועלען זיך געוויס געפינען „אידעאַליסטען”, וואָס וועלען אַ קוועטש-טון מיט די פּלייצעס און זאָגען מיט פאַראַכטונג:

— „צוטרעפען דעם געשמאַק פון דער מאַסע? פע, אָפּאָרטוניזם!”

— יאָ, אָפּאָרטוניזם, אָבער פאַרנינפטיקער און, דער עיקר, — נויטווענדיקער. דער באַרימטער גריכישער טראַגעדיענשרייבער עוריפּידעס, למשל, איז אויך געווען אַזאַ מין אָפּאָרטוניסט. נישט גלייבענדיק אַף אַ האָר אין דער עקזיסטענץ פון גריכישען אָפּגאָט דזעוס מיט זיין גאַנצען קלאַפּערגעצייג, און דערקלערענ-דיק אָפען אַלע דערציילענישען וועגען דער אָלימפּישער חברה פאַר בבא-מעשיות, האָט ער זיך דאָך נישט דערוועגט איינגאַנצען אַרויס-צוואַרפען פון זיינע פּיעסען דעם איבערנאַטירלעכען, מיטאָלאָגישען עלעמענט. אויך באַ אים נעמען די געטער אָנטייל אין מענטשלעכען

לעבען און טרעטען אַפילו אַרויס אַף דער בינע. גאַנץ אָפט איז עוורפידעס זייער צופרידען פון זייער אַריינמישען זיך: געוויינלעך, צום סוף פון שטיק, ווען ער האָט זיך צו פאַרפלאָנטערט אין דער פאַרוויקעלטער אינטריגע און ווייסט נישט, ווי אַרויסצוקריכען, דעמעלט קומט שטענדיק אַ גאָט און העלפט אים אַרויס: בינדט־אויף אַלע קניפען.

ווי מיר זעען, האָט דער גענאַלישער גריכישער דראַמאַטורג נאָכגעגעבען דעם גייסט פון דער עפּאָכע, נישט וועלענדיק אָפּשרעקען דאָס ברייטע פובליקום פון זיינע טראַגעדיעס.

און ווירקלעך, זיינע פיעסען זענען געשפּילט געוואָרען, האָבען געהאַט דעם גרעסטען ערפאָלג, און אַזויערנאָך לייכט און אומבאַמערקט פאָפּולאַריזירט דאָס נייע, וואָס איז אין זיי געווען,—טאַקע אַ גענוג ביסעל אַפּיקורסות אויך, וועלכעס האָט אָנגעפּילט אַלע שטילע ווינקעלעך פון דער האַנדלונג. האָט ער אפשר שלעכט געטון?

לאָמיר זיך נאָר דערמאָנען, אַז גאָר ערשט נישט לאַנג האָבען די דייטשישע אַנטרעפּענערס געצוואונגען איבסענען איבערצומאַכען דעם סוף פון זיין „נאָראַ“. זיי האָבען געטענהעט, אַז דאָס בורזשואַזישע פובליקום וועט נישט קאָנען צוזען אַזאַ נישטמאָראַלישע זאַך, ווי אַ פרוי פאַרלאָזט אַ מאַן און קינדער און גייט באַנאַכט אַוועק ווו די אויגען קוקען. און די אומגליקלעכע נאָראַ האָט טאַקע געמוזט בלייבען אינדערהיים!

דאַרף אונדז שוין, מיין איך, נישט וואונדערען, אַז גאָרדין, וויסענדיק, ווי שטאַרק עס זענען די פאַמיליענגעפילען אין דער יידישער מאַסע, האָט צוגעגעבען דעם פיפטען אַקט צו „מירעלע אפרת“ און אַזוי צוצויגען כאַשעס געזעגענען זיך מיט'ן קינד און איר גסיסה.

דאָס מאָראַלישע געפיל פון אַ פשוטען באַזוכער וואָלט געבליבען באַליידיקט, ווען די קלוגע מאַמע זאָל זיך אַפילו צוליב אַזאַ שמחה, ווי בר־מצוה פון עלצטען איינינקעל, נישט איבערבעטען מיט די קינדער. די סענטימענטאַלישקייט, וועלכע כאַראַקטעריזירט דעם ווייניק־אַנטוויקעלטען געשמאַק, קוויקט זיך אויך זייער שטאַרק מיט דער סצענע, ווי כאַשע רעדט צו דער לאַלקע און באַוויינט זי מיט ביטערע טרערען...

פעטערבורג, יוני 1909. („אונדזער לעבען“ נ"ב 128, 130, 134).

מ. ליליענבלום און יעקב גאָרדין.

אַ שווערען איינדרוק מאַכט אַפ'ן לעזער דאָס אַרטיקעל פֿון ה' מ. ל. ליליענבלום. די רעדאַקציע פֿון „פֿריינד" איז מיט אים נישט איינשטימיק. נאָך וואָס זשע האָט זי אים אָפּגעדרוקט? זי איז אפשר גערעכט, זאָגענדיק, אַז יעקב גאָרדין געהערט צו די מענטשען, וועלכע „פֿאַרדינען, אַז זייער דור און די קומענדיקע געשלעכטע זאָל זיי קענען מיט אַלע זייערע מעלות און חסרונות, מיט אַלע זייערע גוטע און שלעכטע מעשים". אָבער דער טאָן פֿון אַרטיקעל איז אַזעלכער, אַז מ'קען אים נישט מוחל־זיין, ווייל ער איז מחלל די הייליקע מינוטען פֿון טרויער.

ה' ליליענבלומען האָט זיך אויסגעוויזען, אַז דער „פֿריינד" האָט צופֿיל כבוד אָפּגעגעבען דעם פֿאַרשטאָרבענעם דראַמאַטורג. ער איז מלא כעס דערויף: „קוים שטאַרבט בא אונדז אַ מענטש מיט אַ שטיקעל נאָמען, צוגיסען מיר זיך מיט שבחים אַף אים, נישט קוקענדיק אַף אַלע זיינע מעשים", קלאָגט זיך ה' ליליענבלום. ווי עס שיינט, מיינט ער, אַז גאָרדין האָט בכלל נישט פֿאַרדינט, מ'זאָל אים אַזוי הויך שעצען. דער נעקראָלאָג פֿון „פֿריינד" איז אים גאָרנישט געפֿעלען. פֿונדעסטוועגען וואָלט ער „דעם נעקראָלאָג איינגאַנצען פֿאַרשוויגען",—אַף אַזויפֿיל טאָלעראַנט איז ער נאָך,—אָבער דער שרייבער פֿון נעקראָלאָג האָט באַריִרט „גאָרדינס טעטיקייט אין די אַכציקער יאָרען", און דאָס האָט געצוווּנגען דעם באַיאָרטען פּובליציסט זיך צו נעמען צו דער פֿען.

ווען ה' ליליענבלום זאָל יוצא־זיין מיט אַ פֿאַקטישער דערקלערונג צו דעם עצם פֿון ענין, וואָלט מען אפשר קיין גרויסע טענות צו אים נישט געקענט האָבען דערפֿאַר. מ'קען זיין אין ספק, צי אַזאַ דערקלערונג איז נייטיק אין אַזאַ מינוט,—מ'קען, אָבער, אויך נישט פֿאַרווערען ה' ליליענבלומען צו האָבען וועגען דעם אַנ'אַנדער מיינונג. אַף איין זאַך קען מען האָבען פֿאַראיבעל: אַף די פֿאָרם, אין וועלכער די דערקלערונג איז געמאַכט.

גלייך אין אָנהייב פֿון אַרטיקעל שטויסט איר זיך אָן אַף אַזעלכע שורות:

„עס איז בא מיר קיין ספק ניט, אז דער אלטער שנארער און פרעסער, וואס האט מיך אנגערעדט צו ווערען א קאראים, וואס האט געמסרט ס מ א ל ע נ ס ק י נ ס „התועה בדרכי החיים" און אליין געווען אין ווארשעווער קירך, בשעת זיינע צוויי איינקלעך האבען זיך געשמדט,--וועט אין דער „יידישער ענציקלאפעדיע" באשאטען ווערען מיט אלערליי שבחים. מיר איז קיין ספק נישט, אז דער אמאליקער אדעסער געהילפראבינער, וואס איז אנגעקומען אין ווילנער ראבינערשול דורך פאלשע חתימות, וואס ער האט גע־מאכט; אנגעקומען אין פעטערבורגער אינסטיטוט פאר מזרחשפראכען דורך בראפמאנס שתדלנית; זיך מישב־געווען נאכדעם מיט דעמזעלביקען בראפמאנען: צי ער זאל זיך שמדען, פארענטפערט זיך אין „העברי", אז ער האט קיין אנטייל נישט גענומען אין ב־אפמאנס „ספר הקהל"; וואס אביסעל פון זיינע שיינע מעשים זענען באקאנט געווארען אין זיין פ־אצעס מיט צעדערבוימס זון, בשעת דער „המליץ" איז איבער זיינעם א דאנאס פארמאכט געווארען אף זעקס חדשים,—וועט ארויסגעשטעלט ווערען אין דערזעלביקער „יידישער ענציקלאפעדיע" אלס גרויסער דיכטער, פילאלאג און א מושלם בכל המעלות".—

ווען כ'האב אנגעהויבען לייענען די שיינע שבחים, איז מיר קאלט געווארען: איך האב גערעכענט, אז דאס מיינט מען אליך אונדזער דראמאטורג. ערשט צום סוף מאכט דער געערטער מחבר א באמערקונג: „איך קען אזעלכע מיאוסע זאכען אף יעקב גארדין ניט אנווייזען".

אויב אזוי—צו וואס־זשע איז געווען די גאנצע הקדמה?

ניכר, אז דער מחבר ווייס עפעס זייער מיאוסע זאכען וועגען צוויי באוווסטע פערזאנען, און פרעג איך, א פשוטער לעזער: איז דא דאס ארט צו רעדען דערפון? האט שוין ה' ל י ל י ע נ ב ל ו ם נישט געפונען קיין מער פאסיקען מאמענט אנצווייזען אף די צוויי הערען, ווי פאר א פרישען קבר, וואס ווערט באוויינט פון הונדערטער טויזענטער יידען, וועלכע ג א ר ד י ן האט אזוי פיל גייסטיק שפייז געליווערט?

ה' ל י ל י ע נ ב ל ו ם האט אויך עפעס טענות צו דער „יידי־שער ענציקלאפעדיע". איך פארשטיי נישט: ממה נפשך: וויל ער פארהיטען די ענציקלאפעדיע פון א טעות, לאז ער איר אנרופען די צוויי מענטשען; קען ער זייער נאמען נישט אויסזאגען, זאל ער בעסער דערפון נישט רעדען! אבער ווי קומט ער צוצושפען די גאנצע געשיכטע צו גארדינס נאמען?

אגב, כאראקטעריסטיש איז דאס, וואס ה' ליליענבלום זאגט נישט אויס, ווי די צוויי פארשוינען הייסען: אפנים, אז מיט לע־בעדיקע, וועלכע קענען אפענטפערען, מוז מען זיין פארזיכטיקער, ווי מיט א בר־מינן, וואס האט שוין נישט די מעגלעכקייט זיך צו

פאַרטיידיקען...

אָבער לאָמיר איבערגיין צום עצם פון די טענות, וועלכע ה׳ ליליענבלום האָט צום פאַרשטאָרבענעם דראַמאַטורג. וואָס־זשע זעען מיר?

געווען די פאַרדומפּטע עפּאָכע פון די אַכציקער יאָרען. באַ די פלאַמען פון די פּאָגראָמען האָט די אַסימילאַציע באַנקראָטירט; די ערשטע שפּראָצלינגען פון יידישען נאַציאָנאַליזם האָבען זיך געדאַרפט איינגיכען ווייזען. אַנ׳איבערגאַנגסצייט איז דאָס געווען. און, ווי שטענדיק אין אַזעלכע מאָמענטען, ווען מ׳זוכט מיט אַלע כּוחות אַנ׳אויסוועג, זענען פאַרשידענע נייע שטרעמונגען אַנטשטאַנען, שטרעמונגען, וואָס האָבען קיין באָדען אונטער די פיס נישט געהאַט און דעריבער אויך נישט געקענט האָבען קיין ערפאָלג. רעפאָרמאַטאָרען זענען געקומען, סעקטעס געגרינדט. איינער פון זיי איז געווען— דער יונגער און שטרעבענדיקער יעקב ג אָ ר ד י ן.

די לעצטע יאָרען פון זיין לעבען וואַרפען ליכט אויך אַף די ערשטע. איך שטעל מיר פאָר: מיט האַרץ געבלוט אַף די יידישע צרות, מיט טאָלסטויס אידייען געווען אַדורכגעדרונגען, אין זייער גייסט מיטלען געזוכט, ווי די לאַגע פון זיינע ברידער צו פאַרבעסערען. ער האָט געבלאָנדזשעט. אָבער פאַר בלאָנדזשען משפּט מען דאָך נישט! נאָר דער, וואָס זוכט נישט, גרייזט נישט. שיין איז גאָרדינס טעטיקייט אין אַמעריקע, און דאָס דערלויבט אונדז צו גלייבען, אַז אויך אין די אַכציקער יאָרען זענען די כּוונות זיינע געווען ערלעכע, און ווער עס אַרבעט מיט ערלעכע כּוונות, דעם ווערען געשענקט אַלע פעלערען.

און טאַקע דערפאַר איז זייער אומטאַקטיש ה׳ ליליענבלומס אַרטיקעל בכלל. דער פאַקט, וועלכען ה׳ ליליענבלום דערציילט, איז בלויז אינטערעסאַנט פאַר דער אַלגעמיינער ביאָגראַפיע פון אונדזער דראַמאַטורג. איך זע נישט קיין שום סבּות, וואָס זאָלען פאַרענטפערען, נאָך וואָס ה׳ ליליענבלום האָט זיך אַזוי געדאַרפט איילען מיט זיין באַשולדיגונגסאַקט פאַר לאַנגפאַרגעסענע יוגענטפעלער.

ווי מיר קענען זען פון זיין אַרטיקעל, איז אים אַמאָל אויסגעקומען צו האָבען אַ ויכוח מיט גאָרדינען. מיר ווייסען, אין וואָסער טאָן אַזעלכע ויכוחים גייען אַדורך. איינער איז חושד דעם אַנדערען, איינער גלייבט נישט אין דער ערלעכקייט פון צווייטען.

טרויריק איז, וואס ה׳ ליליענבלום רעדט וועגען גאָרדינען מיט׳ן באַקאַנטען נוסח פון די פאַרטיידיסקוסיעס. 30 יאָר זענען נישט געווען בכוח אָפּצושוואַכען זיין צאָרן קעגען דעם אַמאָליקען געגנער, ליליענבלום רעדט פון אים עפּעס אַזוי מאָדנע האַרב. ער וויל, ווי ס׳שיינט, גאָרנישט זען די ריזיקע פאַרדינסטען, וואס דער פאַרשטאָרבענער האָט פאַר אונדזער נאַציאָנאַלישער קונסט, פאַר אונדזער נאַציאָנאַלישער קולטור. מיט פאַראַכטונג רעדט ליליענבלום פון גאָרדינען.

כ׳לעבען, כ׳פאַרשטיי דאָס נישט: ווי קען מען זיין אַזוי פאַרביסען!?

און ווען גאָרדינס אַלטע „שולד" וואָלט נאָך געווען הונדערט מאָל גרעסער,—נאָך 30 יאָר פון שיינער שאַפונג אַפ׳ן יידישען באָדען, וואָלט מען אים אַפילו אַזעלכע עולות געמעגט מוחל־זיין.

פעטערבורג, יוני 1909.

[„אונדזער לעבען" נ׳ 135.]

יעקב גאָרדין און זיין סעקטע [1].

דער אָנפאַל האָט טאַקע נישט געהאַט קיין טעם. ער איז טאַקע געווען זייער סקאַנדאַליעזיש: אָהן ראיות, נישט צו דער צייט, און נישט אין אַ שיינעם טאָן. ער האָט טאַקע אַרויסגערופען קייגען זיך אַן׳אַלגעמיינעם פּראָטעסט. פונדעסטוועגען ביז איך איבערצייגט, אַז... נישט איין לעזער מאַטערט זיך פון דעמעלט אָן מיט׳ן געדאַנק:

— „וואָס-זשע איז פּאָרט דער אמת וועגען גאָרדינס ראָלע אַלס סעקטאַנט?"

לשון-הרע איז אַ געפערליכע זאַך. זי מעג זיין ווילד, אומדערהערט — אין דער נשמה פון די נישטבאַהאַווענטע און לייכטגלייביקע וועט זי שטענדיק איבערלאָזען אַ סימן. ווען אַ נישטפאַרזיכטיקע האַנט גיט אַ וואָרף אין פּובליקום אַ הויפען ווערעמלעך, מעג זי זיין זיכער, אַז עטליכע וועלען פאַלען אַף אַ פייכטען אָרט, און דער חשד וועט זיך פּרוכפּערען און מערען...

איך האַלט, דעריבער, פאַר נישט איבעריק צו ברענגען עטליכע שטראַלען, וואָס מוזען צושטרייען די אומדייטליכע אומהיימליכקייט. אַ קליינניקייט, וואָס דאָ איז געשען: אָהן שום צערעמאָניעס, האַרב און קאַלט האָט מען פאַר לייט און וועלט בקול-רם מכריז- און מודיעגעווען:

— „דער יעקב גאָרדין, וועלכען איר זאָגט-נאָך אַזעלכע שבחים, איז נישט מער ווי אַ פושע-ישראל... אַ ווייניק-געבילדעט לערערל — האָט געזוכט אַ קאַריערע צו מאַכען... צו די גוים זיך געחנפעט, אָן דער גמרא געלייקענט, סעקטעס געגרינדעט, פון כלל-ישראל זיך אָפּגעזונדערט... געמיינט, די רעגירונג וועט „פּראַוועס" געבען"...

פאַר מיר ליגט די רוסישע מאַנאַטשריפט „ט ע אָ ס אָ פ י ש ע איבערזיכט", — אַ זשורנאַל, וואָס פאַרנעמט זיך מיט׳ן רעליגיעזישען געפיל און געדאַנק פון מענטשען. פאַרשט אַלע אמונות. זיין דעוויז: „נישטאָ קיין רעליגיע העכער פאַר׳ן אמת". די ערשטע שורה פון

---

[1] זע דאָס פריקע אַרטיקעל.

זײַן פּראָגראַם: „אַלגעמיינע בריִדערשאַפט פֿון פעלקער, אָהן אונטערשיִד פֿון נאַציאָנאַליטעט, גלויבען, שטאַנד און געשלעכט“. די קוועלע, הייסט עס, איז אַ ריינע, אַן׳אומפּאַרטייִישע.

איִן נאָוועמבערהעפט פֿון יאָר 1907 געפיִנט זיִך אַן׳אַרטיִקעל: „דוכאָוונאָ-ביִבליִיסקאָיע בראַטסטוואָ“, — „די גייסטיִק-ביִבליִשע בריִדערשאַפט“ — אַזוי האָט געהייסען גאָרדיִנס סעקטע. ווי מיִר זעען, איִז דאָס אַרטיִקעל אָנגעשריִבען געוואָרען מיִט צוויי יאָר צוריִק, — דער מחבר האָט, אַלדזאָ, ניִשט געקענט האָבען קיין שום זייטיִקע כונות: ער האָט פּשוט געוואָלט דערציילען די לעזער פֿון אַ רעליִגיִעזיִשען אָרגאַן וועגען אַ רעליִגיִעזיִשער באַוועגונג, צו וועלכער ער אַליין, אַן׳אָנטיילנעמער — באַציִט זיִך מיִט גרויס מיִטגעפֿיִל.

וואָס-זשע ווערען מיִר געוואָר וועגען די יונגע יאָרען פֿון אונדזער פֿאַרשטאָרבענעם דראַמאַטורג?

נאָר פֿריִער מוז איִך אַליין מאַכען אַ קליינע באַמערקונג. כ׳מוז דערמאַנען די צייט און די אומשטאַנדען, איִן וועלכע גאָרדיִן האָט זיִך גענומען צו זיין רעפֿאָרמאַטאָריִשער אַרבעט.

ס׳איִז נאָך געווען פֿאַר׳ן 16-טען אַפּריִל 1881, ד. ה. פֿאַר׳ן ערשטען פּאָגראָם, וועלכער האָט אַ תהום אויסגעגראָבען צוויִשען דער פֿריִערדיִקער עפּאָכע און די שפּעטערדיִקע באַוועגונגען איִן יִדיִשען לעבען.

די השכלהצייט איִז דעמעלט געווען, ווען יעדעס איידיִמעל האָט געשריִבען קאָרעספּאָנדענציִעס איִן „המגיד“ אָדער „המליץ“, מיִט דער אָפּגעריִבענער מליצהפראַזע איִן אָנהייב: „ההשכלה, בת השמים“...

מ׳האָט געפֿיִלט, אַז ווייטער קען אַזוי ניִשט גיין. דאָס יִדיִשע לעבען מוז באַנייט ווערען. מ׳האָט געזוכט אַן׳אויסוועג.

די משכּיִליִם האָבען קודם-כּל גערופֿען צו אַ רעוואָלוציִע איִן לעבענסשטייגער. די רעגיִרונג האָט געעפֿענט פֿאַר די יִדען אַלע שולען. פֿאַר זיי איִז געווען פֿריי דער וועג צו אַלע קולטורעליִשע פּראָפֿעסיִעס. נאָר די צאָל פֿון די, וואָס האָבען געוואָלט געניִסען פֿון דער טובֿה, איִז געווען זייער קליין. דאָס הייפֿעל אויפֿגעקלערטע האָט איינגעזען דעם שורש פֿון דער איינגעשפּאַרטקייט, ווי פֿון אַלע יִדיִשע צרות, איִן „שולחן-ערוך“.

ערטער, סמאָלענסקיִן, מאַפּו האָבען אַלע פֿיילען פֿון

זייער סאטירע אויסגעשאָסען געגען די פינצטערע זייטען פון זייער דעמעלטיקער יידישער לעבענסאַרט.

דער דרויב, די האַלבע משכילימלעך, די כוליגאַנדלעך, די קאַריקאַטורען, וועלכע קאָמפּראָמיטערען יעדע באַוועגונג, צו וועלכער זיי שטייען-צו, האָבען „געקעמפט“ אָף זייער שטייגער. געריכערט אים שבת אַ פּאַפּיראָס בפרהסיא, און יום-כפור געגעסען קאַלבאַס אין אַ שמוציקען טראַקטיר...

יעקב גאָרדין, וועלכער איז געבוירען געוואָרען אין סאַמע קאָך פון געטאָ — אין שטעטעל רעטשיצע, מינסקער גובערניע, — האָט נישט געקענט בלייבען גלייכגילטיק צו די ברענענדיקע פראַגען פון יידישען לעבען.

דער מחבר פון אַרטיקעל אין דער „טעאָסאָפישער איבערזיכט“ — איינער ל. ב. — כאַראַקטעריזירט אַזוי דעם קומענדיקען רעפאָרמאַטאָר פון דער יידישער בינע:

— „דער לערער יעקב גאָרדין — אַ יונגערמאַן — איז געווען אַנ׳אויטאָדידאַקט, אָבער אַ טאַלענטפולער צייטונגסטוער און זשורנאַליסט... אַ קלוגער און געבילדעטער מענטש“...

אַלדזאָ, מער ווי אַ „האַלבגעבילדעט לערערעל“!

טראַכטענדיק איבער׳ן יידישען לעבען איז גאָרדין געקומען אַביסעל צו אַנ׳אַנדער אויספיר, ווי די איבעריקע משכילים. נישט מיט סאַטירע, מיט אויסלאַכען און אָפּשפּעטען האָט ער געוואָלט אַרויסרופען אַ באַנייונגסבאַוועגונג אין די ברייטע יידישע מאַסען, נאָר מיט אַ פּאָזיטיוויזישער, סאָציאַלרעליגיעזישער אַגיטאַציע, וועלכע זאָל אַריינברענגען אַ פרישען לעבעדיקען גייסט אין די יידישע לעבענסאַרט און אַזויערנאָך צושטערען די פאַרגליווערטע און אָפּגעלעבטע לעבענספאָרמען.

דאָס איז גראָד נישט געווען קיין קאַלטער קאַריעריסט, און נישט אייגעננוציקע חשבונות האָבען אים געבראַכט דערצו, ער זאָל נעמען גרינדען אַ נייע סעקטע.

גאָרדין איז געווען אַ הייסע, ליידענשאַפטלעכע נאַטור, גיריק נאָך נייע גייסטיקע ווערטען, דאָרשטיק נאָך ריינעם אידעאַלישען לעבען. אים האָט תמיד צוגעצויגען אַלץ, וואָס זוכט; אַלץ, וואָס פאָרשט. אין יעליסאַוועטגראַד האָט ער צופעליקערהייט באַקומען עטלעכע באַקאַנטשאַפטען, וועלכע האָבען אָף אים געמאַכט אַ שטאַר-

קען איינדרוק.

גאָרדין האָט זיך באַקאַנט מיט די דאָרטיקע „שטונדיסטען“, וואָס זייער לערע שטייט זייער נאָענט צו טאָלסטויס „גלויבען“. די שטונדיסטען אָנערקענען נישט קיין „איקאָנעס“, קיין רעליגיעזישע צערעמאָניעס.

די סעקטע האָט שטאַרק פאַראינטערעסירט דעם יונגען יידישען שריפטשטעלער. איר לערע האָט געפונען אַ גרייטען באָדען אין זיין האַרץ: גאָרדין איז שוין פריער געווען אַדורכגעדרונגען מיט טאָלסטויס אידייען.

ווי גרויס ס'איז געווען דער אינטערעס צו די סעקטאַנטען בא גאָרדינען, קאָן מען זען דערפון, וואָס אינגיכען זענען דערשינען אין גייַדעבוראָווס „נעדיעליאַ“ — אַ זשורנאַל, וואָס איז דעמעלט אַרויסגעגאַנגען אין פעטערבורג, — זיינע „טיפען פון שטונדיסטען“.

— „ווי אַ טאַלענטפולער שרייבער, — דערציילט ה' ל. ב., — האָט ער אויסגעצייכענט באַשריבען אין די סקיצען זייער לעבען און לעבענסאַרט, מאָראַלישען פרצוף און שטרעבונגען „ראַציאָנאַליזם“...

הכלל, דאָ האָבען זיך באַגעגענט צוויי ראַציאָנאַליזמען: דער ראַציאָנאַליזם פון אַ משכיל מיט'ן ראַציאָנאַליזם פון אַ נייער רעליגיעזישער סעקטע.

איך זאָג: ראַציאָנאַליזם פון אַ „משכיל“, ווייל דער גאַנצער „משכיליזם“ פון יענער צייט האָט צופיל געשטעלט אַפ'ן קאַלטען פאַרשטאַנד, און צו ווייניק זיך גערעכענט מיט דער פסיכאָלאָגיע, מיט דער נשמה.

גאָרדינען איז איינגעפאַלען אַ פלאַן איבערצוטראָגען די פרינציפען פון שטונדיזם אין יידענטום. נישט מאַכען די יידען פאַר שטונדיסטען, נאָר — רעפאָרמירען דאָס יידישע לעבען לויט די יסודות פון שטונדיזם.

מעגלעך, אַז ער האָט דעמעלט געהאַט פאַר זיך ערנעסט רענאַנס ווערטער:

— „די ריינע רעליגיע איז די, וועלכע קען אין דער צוקונפט פאַראייניגען די גאַנצע מענטשהייט. דאָס איז די יידישע אמונה, ווען מ'וועט זי באַפרייען פון אירע צערעמאָניעס“.

געזאָגט — געטון. גאָרדין האָט אָנגעהויבען אַרויסטרעטען

מיט דרשות, אין וועלכע ער האָט קריטיקירט דעם יידישען רעלי־גיעזישען לעבענסאָרט; געפּריידיקט דעם ראַציאָנאַליסטישען בליק אַף דער אמונה און אָפּ'ן לעבען; גערופען די צוהערער „אומצוקערען זיך צו דער ביבעל” און איבערבויען דאָס לעבען „אַף די יסודות, וועל־כע זענען אויסגעדריקט אין תנ"ך”.

די לילִיענבלום זעט־איין גאָרדינס שולד אין דעם, וואָס ער האָט גערופען „צוריק צו דער ביבעל”. אָבער ציִ האָבען דען אַלע משכילים פון יענער צייט נישט געדרשנט דאָס־זעלביקע, נאָר אַף אַנ'אַנדער נוסח?

די שוואַכע זייט פון גאָרדינס אונטערנעמונג איז געווען איר פאַנטאַסטישער גרונט.

גאָרדין האָט זיך נישט גערעכענט מיט דער געשיכטע. ער האָט זיך אויך ווייניק גערעכענט מיט די סאָציאַלישע געזעצען פון געזעלשאַפטלעכען לעבען. ער האָט דעמעלט נישט פאַרשטאַנען, אָדער נישט געקענט פאַרשטיין, אַז מענטשלעכע גרופען, ווי איינצעלנע פּערזענלעכקייטען, זענען נישט פריי אין זייער אייגענעם גורל; אַז טויזענטער בלינדע כחות שליידערען דעם מענטשען קייגען זיין ווי־לען, ווי די כוואַלעס אין ים אַ נישטיק שפּענדעל. ער האָט גע־גלייבט: ס'איז מעגלעך, רויק, אָהן איבערקערעניִשען, איבערבויען דאָס לעבען אַף אידעאַלישע יסודות, אַזוי ווי דער קאַלטער פאַרשטאַנד הייסט. גענוג איז נאָר, אַז דעם מענטשענס פרייער ווילען זאָל פּאָל־גען דעם באַפעל פון שכל...

זיין אַ פאַנטאַזער איז, אָבער, נישט קיין חטא. אַלע באַוועג־גונגען, וואָס שטעלען צו פיל אָפּ'ן בלויזען פאַרשטאַנד, זענען או־טאָפּיסטיש.

ביסלעכווייס האָט אַרום דעם יונגען פּריידיגער זיך געבילדט אַ גרופּע אָנהענגער, און ער האָט באַשלאָסען צו גרינדען אַ געזעל־שאַפט, וואָס איר צוועק זאָל זיין „רעפאָרמירען דאָס יידישע לעבען פון רעליגיעזיש־מאָראַלישען שטאַנדפּונקט”.

וועגען די ערשטע שריט פון דער נייער חברה דערציילט ה' ל. ב.:

— „עס זענען אויסגעאַרבעט געוואָרען תקנות, וועלכע האָבען

אַנגעוויזען, באַ וואָס אַ מענטש דאַרף זיך אָנהאַלטען אין לעבען...
די געזעלשאַפט האָט געפּרידיקט אַחדות און נישט געמאַכט קיין
אונטערשייד צווישען מענטשען לויט נאַציאָנאַליטעט און רעליגיע, —
דערפאַר איז באַשלאָסען געוואָרען דער פּאַראייניגונג אַ נאָמען גע-
בען: „בראַטסטוואָ”. און ווייל די „ברודערשאַפט” איז געקומען צום
געדאַנק, אַז מ׳דאַרף גייסטיק זיך אַנטוויקלען, האָט זי זיך גערופען
„דוכאָוונאָיע”, — אַן׳אָנצוהערעניש, אַז די חברה זוכט נישט קיין
שום מאַטעריעלישע צוועקען. דערנאָך האָט מען צו דעם נאָמען גע-
מוזט צוגעבען „ביבלייסקאָיע”, ווייל די גאַנצע לערע וועגען אַ
ביי גייסטיק לעבען איז געווען באַגרינדעט אַף ביבלישע גע-
דאַנקען, וואָס האָבען אַן׳אַלוועלטלעכע און אייביקע ווערט פאַר
אַלע”.

דער ערשטער פּאָגראָם האָט אַ דונערדיקען איינדרוק געמאַכט
אַף די מיטגלידער פון דער יונגער חברה. „זיי האָבען אויפגעהערט
צו גלייבען, אַז צווישען מענטשען קאָן זיין אמת און ליבע”.

— „פאַרוואָס שלאָגט מען אונדז?” — דאָס איז געווען די
שאלה, וואָס האָט אָהן רחמנות געפּיקט אין מוח.

„אָ, ווען זיי זאָלען געווען דעמעלט וויסען דאָס, וואָס מיר
וויסען איצט!” — שרייט-אויס ה׳ ל. ב.

נאָר דעמעלט איז דער אמת וועגען די פּאָגראָמען נאָך נישט
געווען איינגאַנצען קלאָר. די שפּרינגפעדערס זענען געלעגען טיף באַ-
האַלטען. די ראָלע פון דער אַדמיניסטראַציע איז נאָך נישט איינגאַנ-
צען אַנטפּלעקט געוואָרען.

און ווי ס׳טרעפט אָפטמאָל באַ אומשולדיק-געליטענע, האָט מען
זיך אָנגעהויבען צוצוהערען צו די טענות פון די שונאים.

— „יידישע עקספּלאָטאַציע... פאַקטאָריי, שענקעריי... שאַכער-
מאַכער”...

דאָס איז דעמעלט געווען דער פּזמון פון „נאָוואָיע ווראַמיאַ”
און „נאָוואָראָסיסקי טעלעגראַף”.

גאָרדין האָט נאָך פריער מבזה-געווען די פּרנסות, וועלכע
דער אומברחמנותדיקער גורל האָט אָפּגעטיילט די יידען אין גלות.
די שטונדיסטען האָבען אים אויסגעלערנט צו ליבען די ערדאַר-
בעט, אַלס די איינציק-נאַטירלעכע, געזונטע און שיינע באַשעפטי-
גונג. „אין דאָרף אַריין, צו דער מוטער-ערד, צו די פרישע, לופטי-

קע פעלדער!" — איז געווען דער דעוויז פון דער „ביבלישער חברה", באַלד ווי זי איז געגרינדעט געוואָרען, און נאָך פאַר'ן פּאָג־ראָם האָבען אירע מיטגלידער געחלומט צו גרינדען אַ קאָלאָניע, כדי „צו ווייזען אַ ביישפּיל אַלע רוסישע יידען".

נאָכ'ן פּאָגראָם האָט גאָרדין אין דעם דערזען דעם איינצי־קען אויסוועג.

ס'האָט זיך צוזאַמענגעשטעלט אַ גרויסע קאָמפּאַניע, אין וועל־כער ס'האָבען ענערגיש אָנטיילגענומען די חברים פון דער „בראַט־סטוואָ". מ'האָט אָנגעגעבען אין אינערנמיניסטעריום אַ בקשה, מ'זאָל דערלויבען קויפען ערד, און צום פּעטערבורגער יידישען „פאָנד" האָט מען זיך געווענדט נאָך געלטשטיצע... דער מיניסטער האָט אָפּ־געזאָגט, פּאָליאַקאָוס פאָנד — אויך. נאָר יעקב גאָרדין איז באַ זיך נישט געפאַלען און איז אַוועק אין דאָרף צו אַ פריינט, וואָס האָט אים אויסגעליגען אַ שטיק ערד און דאָס נייטיקע ווערקצייג. 3 יאָר האָט גאָרדין מיט זיינע הענט באַאַרבעט דאָס פעלד, ווי אַן־עכ־טער פויער. קען זיין אַ ריידע וועגען „קאַריעריזם" בנוגע צו אַזאַ פאַרשוין?

אין יאָר 1884 איז ער צוריקגעקומען קיין יעליסאַוועט־גראַד. די מהומה האָט זיך אַביסעל איינגעשטילט, און ער האָט געהאַלטען, אַז מ'דאַרף זיך נעמען צו דער פּראָפּאַגאַנדע.

— „אָבער דאָס, וואָס מ'האָט געקענט טון אין אָנהייב פון די אַכציקער יאָרען, איז געווען פאַרווערט אין 1884־טען. מ'האָט זיך געמוזט פאַרזיכערען מיט אַ דערלויבעניש פריי צו פּריידיגען די אי־דייען פון דער חברה".

איינציקע מיטגלידער האָבען אָנגעגעבען אַ בקשה צום אָרטיקען פּאָליצמייסטער. ער האָט זי אָפּגעשיקט צום גובערנאַטאָר, און דער לעצטער — צום מיניסטער.

זיי האָבען זיך געמוזט פאַרשטעלען אַלס „סעקטע", און ס'האָט זיי געקאָסט געווים מי, ביז דער מיניסטער האָט זיי דערלויבט צו האָבען אַנ'אייגען „געבעטהויז" און אַנ'אייגענעם מנהיג.

אין מאַך אויפמערקזאַם אַף דעם פאַקט: נישט „פּראַוועס", נישט פּאָליטישע און בירגערלעכע גלייכבאַרעכטיגונג האָבען געבעי־טען פאַר זיך די מיטגלידער פון דער חברה. זיי האָבען נאָר גע־וואָלט באַקומען די מעגלעכקייט אומגעשטערט זיך צונויפצוקומען.

דאָס „געבעטהויז" איז פאַר זיי געווען אַ זאַל פאַר פאָרלעזונגען.

יעדען שבת פלעגען פאַרקומען גרויסע אַסיפות. איינער פון די חברים האָט פאָרגעלייענט אַ פסוק פון חומש און דערנאָך געהאַלטען אַ דרשה אַף דער טעמע. דעם גרעסטען ערפאָלג פלעגט האָבען יעקב גאָרדין.

„אַלס אויסטייטשער פון דער ביבעל האָט ער נישט געהאַט צו זיך קיין גלייכען. זיינע דרשות און דערקלערונגען מכח פאַרשיידענע רעליגיעזישע שאלות פלעגט מען אויסהערען מיט אַנטציקונג", — דערציילט ה' ל. ב.

אַן'אַנדער מיטגליד פון דער חברה — ד"ר ב. פּאָרטוגאַלאָוו, גיט-איבער וועגען די דרשות:

— „אין יעדען וואָרט זיינעם האָט זיך געפונען אַן'אויסדרוק זיין אינערלעכע איבערצייגונג, די קראַפט פון זיין געדאַנק און געפיל. ס'איז קלאָר געווען, אַז דער מענטש איז אַ סך אין לעבען אויסגעשטאַנען, איבערגעליטען, אַ סך געדענקט און איבערגעטראַכט, און ענדלעך באַשלאָסען, אַז מ'טאָר זיך נישט באַציען גלייכגילטיק צו דער אָרעמער, נישטאויפגעקלערטער מאַסע, אַז מ'מוז ווירקען אַף איר מיט וואָרט און טאַט".

די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון דער חברה איז געגאַנגען שוואַך. אין דער יידישער מאַסע איז שוין נישטאָ קיין באָדען פאַר רעליגיעזישע סעקטעס. איבעריגענס, ווי געזאָגט, איז די גאַנצע תורה גאָרדינס געווען פאַנטאַסטיש. גוט צו שרייען: „וואַרפט-אַוועק פאַקטאָריי, ווערט ערדאַרבעטער", — אָבער ווו נעמט מען ערד און ווערקצייג?... די צאָל פון די מיטגלידער איז גאָרנישט געוואַקסען.

אין 1889-טען יאָר איז אין דער חברה אַריינגעטרעטען איינער פון די אָנגעזעענסטע תלמידים טאָלסטויס — פּיינערמאַן. אים איז געלונגען צו קריגען אַ שטיקעל ערד און אַביסעל געלט, און ער האָט געגרינדעט אַ קליינע אינטעליגענטישע קאָלאָניע פון 4–3 משפחות.

גאָרדין איז אויך געווען מיט זיי.

אָבער די ערד איז געווען נישט קיין גוטע. עטלעכע יאָר דורכגעאַנגען האָט די קליינע קאָלאָניע געליטען פון נישט גערעטעניש. פון שטאָט זענען אויך אָנגעקומען נישט פריילעכע ידיעות. די רעגירונג האָט אַפּנים דערשנאַפּט, אַז די חברה האָט עפּעס אַ שייכות

צום שטונדיזם און צו טאָלסטויס אידייען. ס'האָט זיך אָנגעהויבען אַנ'אויספאָרשונג. די דברים זענען געוואָרען אומרויק, זיך געשראָקען פאַר אַרעסטען. יעקב גאָרדין איז באַצײַטענס אַוועקגעפאָרען קיין אַמעריקע. באַלט נאָכדעם איז אַרויס אַ באַפעל צו פאַרווערען דער חברה פאַרזאַמלונגען. איר „געבעטהויז" איז פאַרמאַכט געוואָרען, און פון די מיטגלידער האָט פאָליציי גענומען אַ חתימה, אַז זיי וועלען מער זיך נישט צונויפקומען אַף קיין שום דרשות.

אַזוי האָט זיך געענדיקט די פאַנטאַסטישע פּראָבע.

אָט דאָס איז דער אמת וועגען גאָרדינס „חטאות נעורים".

ווי מיר זעען, קען מען אונדזער פאַרשטאָרבענעם דראַמאַטורג דורכויס נישט רעכענען פאַר אַ „פּושע-ישראל".

פאַר אונדז איז ער אַ טיפּישער פאָרשטייער פון דעם בעסערען טייל פון דער אינטעליגענץ אין די אַכציקער יאָרען. ערנסטע, זודיקע, שיינע מענטשען געווען. געזוכט אַנ'אויסוועג. און ווער עס זוכט, קען פאַרבלאָנדזשען. פיל גרויסע אידעאַליסטען, ריינע, האַרציקע האָבען פאַרבלאָנדזשעט אין אַסימילאַציע. גאָרדין און זיינע חברים, ווידער, האָבען פאַרבלאָנדזשעט אַפ'ן וועג פון טאָלסטויזם און שטונדיזם, וועלכע האָבען דעמעלט געהאַט אַ גרויסען רייץ פאַר די בעסטע עלעמענטען פון דער רוסישער יוגענט און שטאַרק געווירקט אויך אַף אונדזער יוגענט.

גאָרדינס סעקטע איז אַנ'אינטערעסאַנטישער און — אויב איר ווילט — אַפילו גאַנץ אָריגינעלישער מאָמענט אין דער געשיכטע פון אונדזער אינטעליגענץ.

ה' ליליענבלום האָט פאַראיבעל, פאַרוואָס האָם גאָרדין עפענטלעך נישט אָפּגעזאָגט זיך פון זיינע „זינד". ווי עס זעט-אויס, געפינען זיך נאָך באַ אונדז מענטשען, וואָס וואָלטען וועלען היינטיקע צייטען איבערחזרען די באַוווסטע סצענע פון „אוריאל אַקאָסטאַ"... אָבער פון וואָס האָט גאָרדין זיך געקאָנט אָפּזאָגען? פון „סעקטע"? זי איז זיך אַליין צופאַלען!...

פון זיינע אידייען? גאָרדין איז זיי, אָבער, געבליבען טריי זיין גאַנץ לעבען!

ליבע צו דער יידישער מאסע (די באציונג צו כאשע דער יתומה און צו איר פאטער); פאראכטונג צו עקספלאטאציע (די באציונג צו די נגידים טראכטענבערג און ראפאפארט); דער האס צו דעם פארפעסטען שטאטלעבען און די צאפעלדיקע ליבע צום דארף, צו ערדארבעט („כאשע די יתומה“, „קרייצער-סאנאטע“); עקעל צו ביאוף און יראת-הכבוד פאר דער ריינער פרויענליבע (כמעט אלע בעסטע שטיקער) — דעם אידייענאינהאלט פון זיינע פיעסען האט גארדין מיטגעבראכט מיט זיך פון רוסלאנד.

קאריעריזם, אייגענוציקייט — זענען געווען ווילדפרעמד דער-דאזיקער באגאבטער און דופטיקער נאטור. זוכען געמיינע און שמו-ציקע מאטיווען אין דער טעטיקייט, וועלכער גארדין האט אוועק-געגעבען גאנצע 12 יאר פון זיין לעבען, איז מער ווי נישט-שיין...

פעטערבורג, זומער 1909.

[„אונדזער לעבען“ נ"ג 188, 211].

יעקב גאָרדינס וידוי.

(„דער אמת". — דראַמע אין 4 אַקטען).

די פּיעסע איז זייער אינטערעסאַנט פאַר דער באַקאַנטשאַפט מיט יעקב גאָרדין — דעם אמתזוכער.

מ. ל. ליליענבלום האָט געזען אין אַמעריקאַנער דראַמאַטורג אַ „מומר־להכעיס". דעם מחבר פון „חטאת נעורים" האָט פאַרדראָסען, פאַרוואָס האָט דער אַמאָליקער גרינדער פון דער „דוכאָוונאָ־ביבלייסקאָיע בראַטסטוואָ" זיך שפּעטער נישט אָפּגעזאָגט פון זיינע אַנשויונגען — עפּענטלעך. ווען דער פאַרשטאָרבענער נאַציאָנאַלישער כּלל־טוער זאָל געוועען זען „דעם אמת", וואָלט ער זיך איבערצייגט, אַז זיין באַציִונג צום רעפאָרמאַטאָר פון דער יידישער בינע איז נישט באַגרינדעט. דאָס שטיק, וואָס איז דאָנערשטיק צום ערשטען מאָל אויפגעפירט געוואָרען אין וואַרשע, איז אַן עכטער וידוי. פון יענער זייט ים איז אין די אָנשויונגען פון רעליגיעז־סאָציאַלישען פּריידיגער פאָרגעקומען אַן עוואָלוציע, און ער ליקווידירט אָפּיציעליש די חלומות פון זיין יוגענט.

אין די אַכציקער־נייינציקער יאָרען פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט ראַציאָנאַליסט־פאַנטאַסט, האָט יעקב גאָרדין געטראָגען אין זיין האַרץ אַן אומענדלעכען גלויבען אין דער מענטשלעכקייט פון דער פאָרטגעשריטענער פערזענלעכקייט, אין דער אייזערנער קראַפט פון אויפגעקלערטען פאַרשטאַנד. דעם איינציקען וועג, אַלדעס אומרעכט פון דער וועלט אויסצוראָטען, האָט ער געזען אין עטישען אַליינפאַרפולקאָמעניש, וואָס ברענגט דעם יחיד צו דער מדרגה פון ליבע צו אַלע מענטשען, — און ווען אַלע ליבען איינס ס'אַנדערע — האָבען זיי אויך „איין גלויבען, איין גאָט, איין רעליגיע".

„באַ אונדז, באַם יונגען דור — זאָגט דעם יעליסאַוועטגראַדער רעפאָרמאַטאָרס גלגול, מייק, אין „אמת", — שפּילען נישט קיין ראָלע די אַלטע מיינונגען, די אַלטע נאַציאָנאַלישע און רעליגיעזישע פאָראורטיילען. מיר ווייסען, אַז אַלע מענטשען זענען גלייך, אַלע מענטשען קענען זיך פאַראייניגען דורך הויכע שטרעבונגען, דורך ערלעכע איבערצייגונגען, דורך ריינער ליבע".

געטרוימט האָט דער ליידענשאַפטלעכער כּלל־טוער פון „דער ליכטיקער צוקונפט, וועלכע דער נביא האָט צוגעזאָגט: איינאָרדנען וועט דער איבערשטער אַף זיין הייליקען באַרג אַן'אַלגעמיינע סעודה פאַר אַלע פעלקער, און דאָרטען די מאַסקעס און דעקטיכער פון זייערע פנימער אַראָפּרייסען, — דאַן וועט קיין זאַך שוין נישט שטערען אַלע אומות זאָלען זיך פאַראייניגען און צונויפגיסען".

אַלייגבאַפרייונג פון אַלע רעליגיעזישע און נאַציאָנאַלישע טראַדיציעס איז דעמעלט געווען גאָרדינס פּראָגראַם, — אין זיין אָרגאַניזאַציע האָט ער געשטרעבט צו פאַראייניגען דעם יונגען דור פאָרטגעשריטענע יידען און קריסטען, באַשאַפענדיק אַזויאַרומער די ערשטע בריק צווישען צוויי ווילדפרעמדע וועלטען, אויסוועבענדיק דעם איבערגאַנג פון מיאוסען עבר צום שיינעם עתיד, אויסבילדענדיק דאָס קערענדעל פון אַ נייעם מין מענטשען, וואָס דער אויסגעלייטערטער פאַרשטאַנד איז זייער איינציקער וועגווייזער...

ערשט אין אַמעריקע, ווען דער פאָטער פון דער יידישער דראַמע איז, אַלס ליטעראַט, נעענטער צוגעגאַנגען צוםווירקלעכען לעבען, אויפמערקזאַמער זיך איינגעקוקט אין די לעבענסדערשיינונגען, איז ער פון זיין אוטאָפּיע אויסגעניכטערט געוואָרען. אין „אמת" איז יעקב גאָרדין מודה, אַז ראַציאָנאַליסטישע אידייען זענען זייער נישט זיכערע באַגלייטער אין לעבענסוועג, אַז בלויז דער ווילען „לויז צו ווערען פון אַלע אַלטע קייטען" איז נאָך נישט קיין ערבות פון נצחון אין קאַמף פאַר אַ ניי גליק...

...„באַם ברעג איז דאָס וואַסער פון אָקעאַן שמוציק און ברודנע, אָבער וויַט איז עס קלאָר און ריין. ווער עס האָט מוט, נעמט זיין שיפעל און שווימט אַוועק וויַט פונ'ם אַלטען ברעג"... צוויי יונגע נפשות האָבען זיך דערוועגט, זענען איינגעזעסען, געוואָלט וויַזען דער וועלט אַ בייַשפּיל, אַז „מ'דאַרף אַכטען טראַדיציע, דאָך העכער פון אַלץ דאַרפען שטיין די מענטשענרעכט: יעדער האָט דאָס רעכט צו בויען זיין גליק!"... ער — אַ קריסט, דורך־און־דורך אַמעריקאַנער; זי — אַן'אינטעליגענטיש יידיש קינד. אויסגערופען האָבען זיי שטאָלץ: „מיר דאַרפען קיינעם נישט, מיר האָבען אונדזער גליק פאַר זיך!" — דער חשבון איז, אָבער, געמאַכט געוואָרען אָהן דעם בעל־הבית — דעם לעבען, — „איז געקומען ס'קעצעלע און האָט אויפגעפרעסען ס'ציגעלע"... — „עס איז וואָר, מיר האָבען

זיך ליב, אָבער צוזאַמען גליקלעך זײַן קאָנען מיר נישט; אָנשטאָט צו ווערן נענטער, ווערן מיר טאָגטעגלעך װײַטער", — ראָזעס ווערטער פאַר'ן שײדען זיך מיט ווילי...

זײ בײדע זענען טאַקע אינדיפערענט אין רעליגיעזישע פראַגען, — לעבען, אָבער, מענטשען נישט איזאָלירט, — פאַראַן אַ געזעלשאַפט אַף דער וועלט, און איז אַ גרויסער טיראַן.

„איך האָב געמוזט אָנהײבען דאַווענען אין אַ פרעמד בית-המדרש: איך האָב נישט געקענט מײַנע לאַנדסלײַט קוקען אין פּנים אַרײַן", — קלאָגט זיך ראָזעס אַלטער פאָטער, און ווילי'ס מוטער טענהט: „די וועלט, די געזעלשאַפט קוקט אַנדערש אַף אַזעלכע זאַכען. זײַט ווילי האָט מיט דיר חתונה געהאַט, לײַדען מיר זײער. גאַנץ אײַנפאַך, מ'פאַרפאָלגט אונדז... אָפען נישט. אָבער וואָס קענסטו טון, ווען קײגען דיר איז אַ שטילער גײַסטיקער בויקאָט. אַלע ווײסען, אַז ד"ר פשאַרנער האָט געוואָלט חתונה האָבען מיט אונדזער ווילי, און צוליב דעם סקאַנדאַל האָט ער זיך אָפּגעזאָגט. ווילי איז געווען די ערשטע לערערין אין זונטיקשול און האָט געמוזט זיך אָפּזאָגען; אַז מיר גײען, טײַטעלט מען אַף אונדז מיט די פינגער"...

פון צרות קומען די עלטערען צו די קינדער מיט פּרעטענזיעס און צושטערען דעם שלום-בית פון יונגען פּאָר. —

איבעריגענס, קענען דען בכלל הויזען פאַרשטײער פון צווי פרעמדע נאַציאָנאַלישע טעמפּעראַמענטען? גאָרדין האָט מיט אַ כּיוון צונויפגעפּירט אַ ייִדישקינד, אַ 'אידעאַליסטין, מיט אַ „בלאָנדער בעסטיע", ווי ניטשע דריקט-זיך-אויס, מיט אַ קאַלטען, געזונטען אַריער.

— „איר זענט אַ פאָלק פון אַנטקעגענגעזעצטע עקסטרעמען: אָדער איר זענט צו פרײלעך אָדער צו טרויריק, און מיר זענען געזונטע, מיטעלמעסיקע, — זאָגט ווילי, — איר זאָלט זיצען אַף דער ערד, וואָלט איר נישט געקראָכען אין די הימלען"... — און נאָך: „די ייִדען זענען צו אַנטפינדלעך, צו אויפרײצעדיק און מאַכען פון איעדער נאַרישקײט אַ טראַגעדיע. איר נעמט יעדע זאַך לײַכט, און זי נעמט יעדע זאַך ערנסט"... — און ווײַטער: „אַ ייִד מוז פאַר אַיעדער זאַך האָבען זײַן אײגענע, אינדיווידועלישע טעאָריע. מ'דאַרף נישט עסען, נישט לעבען, נישט אויפפירען זיך ווי אַלע מענטשען... זײ איגנאָרירען אײגער דעם אַנדערען, יעדער וויל זיך גײן מיט זײַן אײגענעם וועג. מיר, אָבער, פילען ווי אַלע"...

צוויי קולטורען באַגעגענען זיך, וואָס זענען אין אַלע אָהן אויסנעם געביטען ווייט איינע פון דער אַנדערער, ווי צפון פון דרום... ראָזע לעבט מיט׳ן בוך, פאַר ווילי איז גענוג אַ בלאַט צייטונג; זי שטאַרבט פאַר בעטהאָווענס סימפאָניע, און ער לעקט די פינגער פון אַ מאַרש; באַ איר איז דאָס עסען נאָר „אַ מיטעל צו שטילען דעם הונגער", באַ אים — „אַנ׳אַרט גאָטעסדינסט"... אַ פּרט: זי לערנט זיך קאָכען פון ענגלישען בוך, און פאַר אים האָט איר געקעכטס אַ יידישען געשמאַק.

ער האָט נאָרמאַלישע אַמעריקאַנישע נערוועך, ער שטויגט: „ווען מ׳שלאָגט יידען אין מאָסקווע, שרייען די סאַן־פראַנציסקער יידען געוואַלט... די יידען ווילען נישט וויסען, אַז אַפילו מיטלייד וועקען צו זיך, דאַרף מען אויך מיט טאַקט". — און זי האָט אַ צו־וויי־טיקטע יידישע נשמה: „מ׳צאַפּט פון אַ מענטש דאָס בלוט, און מ׳פאָדערט, ער זאָל שרייען מיט טאַקט"...

דער אַמעריקאַנער איז גראָד נישט קיין רוצח, ווי, למשל, דער פויער פון דער קליינרוסישער מעלאָדראַמע „זשידיווקאַ וויכרעסטקאַ". ער באַליידיקט נישט דאָס ווייב. ער רעדט מיט איר זייער איידעל. ווען ער מאַכט עפּעס אַ באַמערקונג וועגען אַ יידישער זאַך, וואָס געפעלט אים נישט, איז נישט, חלילה, פון אַנטיסעמיטיזם, נאָר פּשוט אַזוי, גאַנץ אָביעקטיוו, ווי וועגען יעדער דערשיינונג, וועלכע ער פאַרשטייט נישט. ראָזען רונצעלט, אָבער, יעדעס וואָרט זיינס, און זי מאָטיווירט זייער ריכטיק די פּסיכאָלאָגיע אירע:

„מיין ברודער האַלט זיך אין געזעלשאַפט אַזוי שטאָלץ ווי ראָקפעלער. פונדעסט־וועגען, אַז דו וועסט זאָגען ראָקפעלערען: „באַ דיר אַ סענט אַ נדבה", וועט ער זיך נישט באַליידיקען — ער וועט לאַכען, נעמען דעם סענט און באַהאַלטען. ווען דו זאָגסט עס, אָבער, צו מיין ברודער, וועסטו אים יאָ פאַרצאַפּען זיין בלוט. דער דייטש, דער פראַנ־צויז זענען שטאָלצע מיליאָנערען, דער ייד איז, אָבער, אַ שטאָלצער קבצן מיט אַ פאַרוווּנ־דעטער נשמה"...

און אַזוי לעבט מען אין איין ברוגז־ווערען און איבערבע־טען זיך. דער אמתער צוזאַמענשטויס קומט, אָבער, ווען ס׳ווערען געבוירען קינדער. טאַטע־מאַמע אַרט טאַקע נישט, זייער בעני זאָל אויסוואַקסען אָהן אַ שום רעליגיע, — איז דאָך פאַראַן אַ יידישער זיידע, וואָס בעט זיך באַ דער טאָכטער: „מילא, מיט דיין מאַן, זע איך, איז אַ פאַרפאַלענע זאַך, — דיין זון, אָבער, מוזטו מגייר־זיין. איך וועל אַזוי לאַנג רעדען, ביז איך וועל שטאַר־בען פאַר דיינע פיס. ווי מיר! דיין קינד וועט זיין אַ גוי, אַ שונא־

ישראל? וועט שלאָגען יידען, וואַרפען שטיינער אַף דײַן אַלטען טאַטען, פאַרפאָלגען דײַנע ברידער? ניין! ער מוז און וועט זײַן אַ ייד! אומשטיינס געזאָגט, אַ שיינער ייד וועט ער אויסוואַקסען באַ דיר און באַם גוי, נאָר זאָל ער כאָטש צוגעבונדען זײַן צום יידישען פאָלק, זאָל זײַן נשמה נישט באַלאַנגען צו די פרעמדע". — פאַראַן אויך אַ קריסטלעכע באָבע, וואָס פאָדערט: „איך ווייס עס, ראָזע, פון דיר איז שוין איבעריק צו רעדען. אָבער דו האָסט אַ קינד, עס איז שוין צוועלעף וואָכען אַלט, וואָס וועט דאָס קינד זײַן? צו וועלכער רעליגיע וועט עס געהערען? פאַרוואָס זאָל דאָס אומשולדיקע קינד איבער אײַך דאַרפען לײַדען און זײַן פרעמד פון דער גאַנצער וועלט?.. דאָס קינד מוז געטויפט ווערען"!.. דער חילוק איז, אָבער, ווי מיר זעען, אַז דער יידישער זיידע „זיצט באַ זיך אינדערהיים, און וויינט אין דער שטיל און האָפט", — און די קריסטלעכע באָבע קומט ביד-חזקה און צווינגט...

דער, וואָס צווינגט, פירט אויך אויס.

ווילי נעמט יעדע זאַך לײַכט —, און טאַקע מחמת אים איז אַלצאיינס, צו וואָסער אמונה זײַן זון וועט אָפיציעליש אָנגעהערען, איז ער גיך מסכים צו דערפילען זײַן מוטערס ווונטש. ער קוקט אַף דער טויפצערעמאָניע נאָר ווי אַף אַ פאָרמאַלישקייט. דערבײַ האָט ער אַ פראַקטישען חשבון: „איך זאָל מײַן קינד שטויסען אין אומגליק, פאַראַכטונג?"...

ער טרייסט דאָס ווײַב: „וואָס פאַר אַ קריסט ער וועט זײַן, איז דײַן זאַך: דו וועסט אים דאָך דערציען!" — קומט די אָביעקטיווישע ווירקלעכקייט און צוקלאַפּט אומדערבאַרעמדיק אויף דעם לעצטען חלום. ראַציאָנאַליסטישע דערציונג איז פונקט אַזאַ אוטאָפּיע, ווי די אַבסטראַקטע מענטשלעכע פערזענלעכקייט, אויסגעטוענע פון נאַציאָנאַלישע און רעליגיעזישע עלעמענטען. ראָזע האַלט זיך אָן ספּענסערס פּעדאַגאָגישע פּרינציפּען, — קומט די גאַס, די הערשענדיקע מיינונג און מאַכען צו-נישט איר גאַנצע מי. דאָס זיבעניעריקע יינגעל רײַסט זיך אַליין אין דער קריסטלעכער זונטיקשול: די באָבע און די מומע זענען ביין, וואָס ער באַזוכט נישט לעקציעס פון קאַטעכיזיס; די חברים מאַכען פון אים חוזק, רופען אים „ייד". — „אַלע קינדער גייען. איך וויל נישט, מ'זאָל לאַכען פון מיר. איך וויל זײַן אַן אַמעריקאַנער", — וויינט בעני.

ראָזע לאָזט אים נישט גיין, נאָר סוף־כל־סוף ווערט ווילין במאס די סצענע, וואָס חזרט זיך איבער רעגולעריש יעדען זונטיק: „ראָזאַ, פאַרוואָס זאָלסטו פון איעדער זאַך מאַכען אַ לעבענספראַגע. זיינע פריינט פלאָרענץ און דזשים גייען, זאָל ער אויך גיין מיט זיי. דיין גאַנצע פילאָזאָפיע האָט באַ מיר נישט אַזוי פיל ווערט, וויפעל איין טרער פון מיין קינד“. — בעני גייט צום ערשטען מאָל אין דער זונטיקשול, און ראָזע דערפילט מיט גרויל, אַז זי האָט פאַרלוירען איר קינד. פריער מיט עטלעכע מינוט האָט עס זיך אויסגעדריקט: „פאַפאַ, איך האַס דאָס יידישע פאָלק“. — און די מוטער באַגרייפט, אַז מיט יעדען טאָג וועט דאָס יינגעל אַלץ מער אַסימילירט ווערען. — „ער וועט שוין גיין אַלע זונטיק, — קלאָגט זי זיך: — די גוים זענען אַגרויסע מאַכט. דאַכט זיך, אומגערן, אומווילליק, רויבען זיי די אומאָפּהענגיקייט פון אַלע די, וואָס זענען נישט זייער־גלייביקע. ווילי, שיינט עס, איז אינדיפערענט אין רעליגיע, אָבער ער דענקט און האַנדעלט, אַלס שטאַרקער, הערשענדיקער גוי. ער האָט געוואָלט, דאָס קינד זאָל זיין געטויפט, — איך האָב געמוזט נאָכגעבען. ער האָט מיר פאַרשפּראָכען, עס וועט זיין אַ פאָרמאַלישקייט נאָר, — היינט האָט ער אים שוין געשיקט אין אַ זונטיקשול“. —

אין די ווערטער שטעקט די הויפטאידייע פון גאַנצען שטיק, אַלע אַזויגערופענע פאָרטגעשריטענע לאָזונגען, וואָס רופען צו איגנאָרירען די נאַציאָנאַלישע און רעליגיעזישע ווענט, זענען נאָר ניינסטיק פאַר די שטאַרקע פעלקער, פאַר דער הערשענדיקער מערהייט, — פאַר'ן שוואַכען יידישען פאָלק ווערען זיי אַ קוואַל פון נייע ליידען, פון נייער אונטערדריקונג. ווען מ'דרשנט: נישטאָ קיין פאָליאַקען, דייטשען, פראַנצויזען, ענגלענדער, יידען, — הייסט עס נישט, אַז פאָליאַקען, דייטשען, פראַנצויזען, ענגלענדער, יידען דאַרפען אויפהערען צו זיין דאָס, וואָס זיי זענען, און בילדען איין נייע נאַציע: מענטש, — ניין, דאָס הייסט בלויז, אַז דער ייד דאַרף אַוועקוואַרפען זיין יידישקייט און ווערען פאָליאַק, דייטש, פראַנצויז, ענגלענדער, קורץ: אויסמישען זיך מיט די „בעל־הבתים“ פון לאַנד, אין וועלכען ער זיצט... ווען מ'רעדט־איין: „דאָס אָנבאַלאַנגען צו אַן'אָפיציעלישער רעליגיע איז מער נישט ווי פאָרמאַליש־

קייט, איז דערפון קודם־כל געדרונגען, אַז ווייל ס'איז נאָר אַ פּאָר־מאַליִשקייט, דאַרף דער ייִד זיך טאַקע נישט אָפּזונדערן — ער דאַרף גיין מיט אַלע, ד. ה. טויפען זיך... די הערשענדיקע פעלקער האָבען אַפילו פון די פּראָגרעסיווע אידייען באַוויזען צו מאַכען אַ פּריִש מיטעל צום אונטערדריקען די שוואַכע, און צום אַלעמערשטען — די ייִדען.

חתונה־האָבענדיק מיט אַ ייִדיש מיידעל, בלייבט ווילי פאַר זיינע עלטערען דאָך אַ נ׳א י ג ע נ ע ר: זיי פילען זייער מאַכט, זיי האָבען נישט מורא, דער זון זאָל פון זיי אַוועקגיין צו די ייִדען. — „מיינע קינדער פילען און פאַרשטייען ווי איך!" —זאָגט דער אַלטער ס ט ע נ ט אָ ן, און ר אָ ז ע ס ברודער איז מודה: „יאָ, עס איז אמת, אַנדערע קינדער גייען נישט אַזוי וויט פון די עלטערען, ווען זיי פאַנגען זיך אָן צו בילדען, ווי מיר, ייִדישע קינדער; צווישען אונדז און אונדזערע עלטערען, אָבער, ווערט געשאַפען אַ גאַנצער אָפּ־גרונט". — און דערפאַר, ווען ראָזע ווערט אַ גויס אַ ווייב, האַלט זי שוין דער פאָטער אירער פאַר אַ פ ר ע מ ד ע: — ער פילט אונדזער שוואַכקייט, ער ווייסט, אַז די משפחה, אין וועלכער די טאָכטער איז אַריינגעגאַנגען, וועט זי נישט רעכענען פאַר קיין אייגענע, ביזוואַ־נעט זי וועט ווירקלעך זיך נישט אָפּפרעמדען פון ייִדישקייט, ביז־וואַנעט זי וועט נישט ענדערען איר גלויבען...

און דער גרינדער פון דער „דוכאָוונאַ־ביבלייסקאָיע בראַטסטוואָ" שטעלט זיך איינגאַנצען אָף דער זייט פון אַלטען א ב ר ה ם ג ע ר ש ו נ י, פון וועלכען ער מאַכט אַ סימבאָל פון טראַדיציאָנעלי־שען ייִדענטום, וואָס איז באַוווסטזיניק פון זיין לאַגע און היסטאָרי־שען שיקזאַל. גאָרדין טוט אים אַפילו צוליב און גיט אין סוף פון דריטען אַקט אַ סצענע, ווו ס'ווערט מקוים דאָס אויבענדערמאָנטע נביאות פון ייִדישען זיידען: דאָס קריסטלעכע אייניקעל צוזאַמען מיט אַנדערע חברים באַפאַלען אים מיט שנייקוילען, וואַרפען־אום און צובלוטיקען... דאָס בילד איז אפשר אַביסעל מעלאָדראַמאַטיש, אָבער ס'איז אַ שטאַרקער שטריך. בײַ אונדזער מעמד — דאַרף יע־דער ייִד געדענקען, — זענען אַזעלכע טראַגישע פאַלען תמיד מעג־לעך... געלעבט אין פּעטערבורג אַ באַקאַנטער העברעישער דיכ־טער — א ב " א ש אַ פ י ר ע. אין דער יוגענט איבער אַ נאַרישקייט געטויפט זיך און דערנאָך ס'גאַנצע לעבען אַ טיפע וווּנד אין ברוסט

געטראָגען. איינמאָל האָט ער זיך פאַרענטפערט פאַר'ן צווייטען באַ־וווסטען העברעישען דיכטער — יהודה־לייב גאָרדאָן, און דער לעצטער האָט אים אַ הארבען זאָג געטון: „וואָס טויגען מיר די טענות, — איך גלייב, אַז כ'וועל נאָך דערלעבען, ווי דײַנע איינקלעך וועלען אויסזעצען די שויבען באַ מײַנע"! — אַב"אַ שאַפּירע האָט געקריגען ספּאַזמעס...

אַזוי טיף־פּסיכאָלאָגיש און אַמ־נאַציאָנאַליש האָט יעקב גאָר־דין באַגריפען און באַלײַכט דאָס פּראָבלעם פון געמישטע חתונות. איבערהויפּט, באַווײַזט ער, אַז די אַלע ראַציאָנאַליסטישע אוטאָפּיעס שטאַמען פון אַזעלכע באַנקקוועטשערס, ווי מייק, וואָס קענען נישט ס'רעאַלישע לעבען, און מעסטען אַלץ בלויז מיט'ן בוך.

אַלס דראַמאַטיש ווערק איז דער „אמת" — שוואַך. דער רײַ־כער פּסיכאָלאָגישער מאַטעריאַל — נאַכלעסיק באַאַרבעט. כ'ווייס נישט, ווען ס'שטיק איז פאַרפאַסט געוואָרען, נאָר קענטיק פאַר „סאַפאָ", „קרייצערסאָנאַטע" און „שחיטה", ווען גאָרדינס פעדער האָט נאָך געפעלט די פעסטקייט פון אַ געניטען דראַ־מאַטורג.

די האַנדלונג איז נישט אַרומגעשליפען.

דאָס אָפיציעל־קאָמישע פּאָרעל קלמן און גראָסי וואָלט מען געמעגט דרייסט אַרויסלאָזען.

איבעריק איז די צווייטע פּאַרוואַנדלונג פון צווייטען אַקט. די ערשטע וואָלט געדאַרפט אַנדרש באַאַרבעט ווערען.

די דראַמע ענדיקט זיך מיט'ן דריטען אַקט, ווען ראָזע קערט־אום צו די עלטערען, — דער גאַנצער פערדער אַקט, מיט'ן גט פאַר'ן ריכטער, — איז לגמרי נישט נייטיק.

בעני, וואָס איז געבליבען באַם פאָטער, ווערט קראַנק, און די מוטער קומט צוריק אין דעם פאַרלאָזענעם הויז. קיין שלום צווי־שען מאַן־און־ווייב ווערט, אָבער, נישט, און אין אַ צײַט אַרום גייט ראָזע ווידער אַוועק. דאָסמאָל גייט דאָס יינגעל נאָך נאָך איר: זיין האַרץ האָט זיך צוגעקלעפּט צו דער פרוי, וואָס האָט אים דערראַ־טעוועט צום לעבען... ווילי וויל דערשיסען זיך און ס'קינד, נאָר האָט חרטה און לאָזט אַרויס די קוילען אין לופט... ראָזע האָט

אויסגעטראַכט אַף זיך אַליין אַ בלביל וועגען עפּעס אַ געליבטען, וואָס זי האָט קלוימערשט געהאַט, — דאָס איז „אַנ'אָפּגערעדטע זאַך“ אַף צו באַקומען אַ גט. ווילי פּרווט אויסנוצען די געלעגענהייט — פּאָדערט באַם ריכטער, ער זאָל אָפּנעמען ס'קינד באַ דער „נישט־מאָראַלישער פרוי“... נאָך אַ גאַנצען בילינ־עפּעקטישען ויכוח צווישען ביידע צדדים, דערקלערט ווילי, אַז ראָזע איז ריין ווי אַ טרער, — און ער זאָגט זיך גערנווילליק אָפּ פון בענו...

דאָס אויסמישעכץ פון מעלאָדראַמע און פאַרס, וואָס האָט שוין קיין שייכות נישט צום פּראָבלעם פון דער פּיעסע, — איז, קענטיק, צוגעשטיקעוועט געוואָרען ספּעציעליש פאַר'ן אַמעריקאַנער פובליקום, — אפשר לויט פאָדערונג פון „מענעדזשער“: — „אַ קלאַפּ צו טון אײַבער'ן קאַפּעלוש“.

אַ שלעכטען איינדרוק מאַכט די שפּראַך פון „אמת“.

גאָרדין איז געווען דורך־און־דורך רעאַליסט. אַלע פּעדעם פון זיינע ווערק האָט ער גענומען גלייך פון לעבען. שילדערט ער פּראָסטע יידען, — רעדען זיי באַ אים מיט אַנ'אמת פאָלקסטימלעכען, כאַראַקטעריסטישען, געזונטען, קוילעכדיקען יידיש. ס'איז נאָר צו שטוינען, ווי קומט צום שרייבער, וואָס האָט ביז אַמעריקע מאָמע־לשון נישט געקענט, — אַזאַ רייכטום פון געשליפענע, יאָדערדיקע פּראָסט־יידישע אויסדריקען און ווערטלעך.

אָבער ווי ס'קומט נאָר צו מענטשען, וואָס רעדען נישט קיין יידיש — קריסטען אָדער אינטעליגענטישע יידען, — ווייסט ער שוין נישט, וואָס מיט זיי צו טון. ער מוז אַליין באַשאַפען פאַר זיי אַ שפּראַך — איז זי טויט, געבראָכען, ס'פעלט איר די זאַפטיקייט פון אַנ'אָרגאַנישען, לעבעדיקען דיאַלעקט. משונה פאַרדייטשט, מיט אויסלענדישע ווערטער איבערפולט, — אַז ס'איז אַ וואונדער, ווי די אַקטאָרען צוברעכען זיך נישט די ציין...

* *

*

די אויפפירונג באַ די „פּאַראיייניקטע“ האָט מיך אַנ'איבעריק מאָל איבערצייגט, ווי שטאַרק ס'איז דער מוז אויסצוגעפינען עפּעס אַנ'אָנשטענדיקען ליטעראַריש־דראַמאַטישען רעזשיסער, וואָס זאָל אונדזער בעסטע טרופּע ענדלעך שטעלען אַף די פיס.

ס׳מעג זיין די ערשטע פארשטעלונג פון א נייע שטיק, אבער די ראלען איז א חיוב צו קענען. ווי פילט זיך דער צושויער, אז אפילו אין דער לעצטער רייע הערט ער דעם דיאלאג פריער פון סופלער, און ערשט דערנאכדעם פון די אקטארען?

אנ׳ארטיסטין פון דער מאס, ווי אסתר-רחל קאמינסקי, קומט-אריין אין אנהייב פון צווייטען אקט פון גאס — און שטויסט זיך נישט אן ביז צו דער לעצטער מינוט, צוצוגיין צום וויגעל, וואס שטייט אף דער סצענע, א קוק טון, וואס מאכט דאס קינד!

נאר די אמתע פלאג פון אונדזערע אקטארען איז דאס לאכען אף דער בינע, און דוקא אין די סאמע ערנסטע מאמענטען. אפנים, מ׳טאר טאקע נישט מישען קיין צוויי פארשידענע רעפערטואַרען, — דער נישט גלייכער שידוך איז זיך נוקם...

די סצענע גופא וואלט באדארפט אנשטענדיקער אויסזען. מיט-וואך, און פינסקיס „מוטער“, אין רוסלאנד, אף דער וואנט — צוויי געמעלער עפעס, — און דאנערשטיק דיזעלביקע צוויי לייווענטען — אין גארדינס „אמת“, אין אמעריקע.

א פיעסע מוז קארעגירט ווערען. פארשטייען די „פאראייניקטע“ אז דער פערדער אקט דינט נאר „א טריל צו געבען איבער די געהיי-רען“, פארוואס האבען זיי אים נישט אפגעווארפען? דעם אוועגט פאר-ענדיקען וואלט געקאנט עפעס אנ׳אייגאקטער...

צוגעבען נארישע קונצען, וועלכע זענען באם מחבר נישטא, איז אודאי נישט קיין חכמה. בא גארדינען טרייסעלט קלמן איינמאל נאר אויס א מאטראץ, און דאס וואלט געקאנט געטון-ווערען איידעל, אין הינטערגרונט, — האט זיך וויסמאן פארגינען דעם „וויץ“ דוקא צוויי-מאל, און דורכויס אין מיטען סצענע, אז ס׳טעאטער איז פול געווארען מיט שטויב.

בא גארדינען הערט מען נישט, ווי דער צוג קומט-אן און גייט-אוועק. די „פאראייניקטע“ האבען געוואלט, מ׳זאל הערען, — איז גע-נוג געווען א פייף פון לאקאמאטיוו, — צו וואס האט נאך געטויגט דאס פויקען אין בעקענס?

פרוי קאמינסקי האט געהאט עטלעכע מאמענטען, ווען זי איז געווען די אלטע באקאנטע אסתר-רחל, — איבערהויפט אין דריטען אקט, וועלכער איז דער בעסטער אין גאנצען שטיק. זייער שיין איז געווען די סצענע פון שיידען זיך מיט ווילי.

ה׳ סיעראָצקי, אַלס איִר מאַן, איִז געווען אַנ׳עכטער אַמע־ריִקאַנער — געשאַפען אַ לעבעדיִקען טיִפּ.

דער פייַנפיִלענדיִקער ליִבערט האָט זיִך אַליין טיִף אַדוויכגענו־מען מיִט דער ראָלע פון אַלטען ייִדען, און איִן ערשטען אַקט, — איינ־געהיִלט איִן טלית, האָט ער פאָרגעשטעלט אַ מאָלעריִש בּיִלד.

ה׳ קרויזע איִז אַ נוצלעכער אַקטאָר, אָבער אַפ׳ן אַמפּלואַ פון רעזאָנער דאַרף ער נאָך אַ סך אַרבּעטען איִבּער זיִך. אַלס מייק — צו־פיִל פּאַטאָס, און ווייניִק בּאַוווסטזיִניִקייט פון די אייגענע רייד.

פרוי יערמאָלינע און ה׳ בּערמאַן אַפ׳ן אָרט.

[„אונדזער לעבען“ 1909, נ״ג 110—108].

„מירעלע אפרת" אין פעטערבורג.

אפגעזונדערט פון יידישען תחום, פילט זיך דאס היגע יודענטום שטענדיק עלענט, בענקט נאך א יידישער ספערע, גארט צו הערען א יידיש ווארט. דאס קומען פון א יידישער טרופע איז תמיד א גרויסער יום־טוב פאר אלע קרייזען פון דער יידישער באפעלקערונג אין דער רעזידענץ. איך געדענק — מיט 4 יאר צוריק, ווען אהער איז געקומען ספיוואקאווסקי מיט א שונדרעפערטואר, איז מען אויך געלאפען ווי אף ווונדער. בא זייער טייערע פרייזען—4 מיט א האלבען ביז 5 מיט א האלבען רובל א שטול אין ערשטער צייל— איז דאס טעאטער זייער אפט געווען איבערפולט איבער די ברעגעס. און א מאדנע באקוועמע ווארעמקייט, א מאדנע הארציקע באגייסטערונג האט געשוועבט איבער'ן זאל: אנ'אילוזיע פון היימישען ווינקעל האבען די צושויער דא געהאט און זיך געקוויקט מיט דעם פארדארבענעם, דייטשמערישען זשארגאן, וואס האט געקלונגען אין זייערע אוירען, ווי א זיס ליד פון די ווייטע קינדעריארען...

נאך די פאראיאריקע גאסטראלען פון קאמינסקיס טרופע איז די ליבע צום יידישען טעאטער הי געווארען נאך שטארקער. די יידישע בינע איז פאר די פעטערבורגער יידען איצט שוין נישט נאר א קוואל, פון וועלכען זיי שטילען זייער איניקסטען נאציאנאלישען סענטימענט: זי נערט זייער נאציאנאלישען שטאלץ. פארא ארען איז אונדזער סצענע פייערלעך אנערקענט געווארען דורך די פארשטייער פון דער רוסישער דראמאטישער קונסט און קריטיק, און איז אפיציעל אריינגעטרעטען אין דער משפחה פון די קולטורעלישע איירארפעישע סצענעס. קריסטען — אקטארען, שריפטשטעלער און גלאט אינטעליגענטען — זענען געגאנגען זען רחל קאמינסקי און האבען איר געגעבען דעמזעלביקען נאמען, מיט וועלכען נאך דער ווארשעווער „וועג" האט זי געקריינט,—„יידישע דוזע". און גארדין, וועלכען נאר א פוילער זידעלט היינט נישט אין דער יידישער גאס, איז געפעלען געווארען אלס קלוגער און געניטער דראמאטורג, פראכטפולער קענער פון דער סצענע און צארטער פסיכאלאג. באזונדערס האט אויסגענומען זיין „מירעלע אפרת",

וועלכע איז איבערזעצט געוואָרען אַף רוסיש, דרוקט זיך איצט אין פאַרלאַג „טיעאַטער אי איסקוסטווא" און וועט אינגיכען אויפגעפירט ווערען אין איינעם פון די הינע רוסישע טעאַטערס.

קורץ: די יידישע בינע ווערט איצט געשעצט הי, אַלס איינע פון אונדזערע נאַציאָנאַל-קולטורעלישע גיטער.

מיט אומגעדולד האָט די גאַנצע יידישע קהלה געוואַרט, ווען וועט די ער טע אונדזערע ליטעראַריש-דראַמאַטישע טרופּע נאָכאַמאָל קומען אַהער. איך קען הייזער, ווו די פרויען האָבען זיך באַציי-טענס געמאַכט קניפּלעך, כדי צו קאָנען באַזוכען אַלע ספּעקטאַק-לען פון דער טרופּע.

נעכטען—מאָנטיק—איז פאָרגעקומען דער ערשטער ספּעקטאַקל אין טעאַטער פון פרוי קאַמינסאַרזשעווסקאַ. דעמזעלביקען אָוונט איז אין די קאָלאָסאַלע זאַלען פון „דוואָריאַנסקאָיע סאָבראַניע" גע-ווען דער גראַנדיעזישער יערלעכער באַל פון דער חברה „מפיצי השכלה", וועלכער איז אָפּגעלייגט געוואָרען צוליב'ן באַראָן גינצ-בורגס טויט, און אַף וועלכען מ'האָט נאָך מיט אַ חודש צוריק פו-נאַנדערגעטיילט די בילעטען. נישט קוקענדיק דערויף, איז דאָס טע-אַטער געווען פול, און דאָס פּובליקום — די סמעטענע פון דער היגער אינטעליגענץ — האָט הייס באַגעגענט זיין ליבלינג, רחל קאַמינסקי.

געגאַנגען איז „מירעלע אפרת".

באַ אונדז איז איצט אַ מאָדע צו שרייען, אַז גאָרדין איז „אַמעריקאַניש", און זיינע פּיעסען — שונד, לייכטפאַרגרימירטער מיט ליטעראַרישע פאַרבען. נאָר די שאָלעכץ איז אין זיי ליטעראַריש, דער קערן — פויל, און דער אָנשטעל אַף ליטעראַטור איז „געפערלעך", ווייל ער פאַרדאַרבט דעם געשמאַק פון פּובליקום. איך זע אין די געשרייען נאָך איינעם פון די פיל אויסדריקען פון אונדזער אויבער-פלעכלעכקייט. מענטשען מיט גראָשעדיקער בילדונג און צווייפעלדיקער קולטור, מענטשען אָהן געוויינהייט צו ערנסטען דענקען און אָהן אַ היסטאָרישען בליק, געבען אונדזערע היימישע קריטיקער זיך נישט די מי, זיך אַליין קלאָר-צו-מאַכען די דערשיינונג, וועגען וועלכער זיי שרייבען, און ווייסען אויך נישט, ווי צו אַכטען די וויניקע אַרבעטער, וואָס אַקערען און באַפרוכטען דאָס אָרעמע פעלד פון אונדזער געגענווערטיקען קולטורעלישען לעבען.

מ׳מוז מודה־זיין: גאָרדין האָט אָנגעשריבען אַ סך שוואַכע פּיעסען; זיין „יידישער קעניג ליר“ און „געבריידער לוריע“, למשל, זענען נידעריקער פון יעדער קריטיק. אָבער ווענען אַ שריפטשטעלער דאַרף מען דאָך אורטיילען נישט פון זיינע שוואַכע ווערק, נאָר פון די בעסטע, אין צוזאַמענהאַנג מיט זיין היסטאָרישער ראָלע אין דער אַנטוויקלונג פון דעם געביט, אין וועלכען ער אַרבעט.

און ווער וועט לייקענען אין דער היסטאָרישער ראָלע, וואָס גאָרדין האָט שוין אָפּגעשפּילט אין דער געשיכטע פון יידישען טעאַטער?

ווען די יידישע בינע האָט נאָך נישט עקזיסטירט, איז געקו־מען גאָלדפאַדען, האָט צונויפגעשטעלט אַ טרופּע און גענומען אויפפירען זיינע „שמענדריק“, „שפּרינצע די אַדעסער מעקלערין“, „חפני און פנחס“ א. ד. ג.. שטעלט אייך פאָר, אז דעמעלט וואָלט אַרויסגעשפּרונגען עפּעס אַ חכם פון דער מה נשתנה און אָנגעהויבען שרייען: „געוואַלט, יידען, גאָלדפאַדען פאַרדאַרבט דעם געשמאַק פון יידישען טעאַטערפּובליקום!“ דערויף וואָלט מען געוויס געענטפערט: „ר׳ ייד, גאָט איז מיט אייך! ווו האָט איר אַ יידיש טעאַטערפּובלי־קום? ! איר רעדט וועגען געשמאַק פון דעם סוביעקט, וועלכער דאַרף ערשט אַמאָל געבוירען ווערען! מיט זיין שונד טוט גאָלדפאַדען איצט ערשט שאַפען אַ פּובליקום פאַר׳ן יידישען טעאַטער!“

דעמזעלביקען ענטפער קאָן מען געבען גאָרדינס קריטיקער: „וועגען וואָסער געשמאַק רעדט איר? אויב דאָס יידישע פּובליקום האָט אַ שטיקעל געשמאַק, האָט ער דאָך זיך אויסגעבילדעט אונטער גאָרדינס איינפלוס! דאָס האָט דאָך ער, גאָרדין, דער ערשטער אַ טויטשלאָג געגעבען דעם אַלטען רעפּערטואַר; דאָס האָט דאָך ער, גאָרדין, געבראַכט דער יידישער בינע די ערשטע ליטעראַרישע פּיעסען, און אָט אַף די פּיעסען זענען דאָך אויסגעוואַקסען איבער נאַכט אי דער ערנסטער יידישער אַרטיסט, אי דער ערנסטער יידישער טעאַטערבאַזוכער... דאָס ליטעראַרישע געשמאַק, וועל־כעס מ׳קאָן געפינען אין ביסעל יידישען טעאַטערפּובליקום, איז איין גאָרדינס אַרבעט, זיין פאַרדינסט און זיין רום!“

אמת, אַרום דעם יידישען טעאַטער האָט זיך ביסלעכוויס אויס־געבילדעט אַ קליינע גרופּע באַזוכער, מייסטענס—אינטעליגענטען, וועל־

כע זענען שוין איבערגעוואַקסען גאָרדינס רעפּערטואַר, און גאַרען נאָך עפּעס סובטעלישערעס, פיינערעס, דינערעס, אָבער דאָס פאַרקלענערט גאָר נישט דעם ווערט פון גאָרדינס פּיעסען און זיין גרויסע ראָלע אין דער אַנטוויקלונג פון אונדזער בינע.

אַזאַ שטיק ווי „מירעלע אפרת״ וועט נאָך לאַנג, אָ, זייער לאַנג, פאַרנעמען אַ בכבודיק אָרט אין אונדזער רעפּערטואַר, און אַפילו די ליבהאָבער פון העכערער קונסט וועלען מיט פאַרגעניגען פאַרברענגען דעם אָוונט אַף דער פאָרשטעלונג פון „מירעלע אפרת״.

יעדעס פאָלק האָט זיך זיינע גרויסע גייסטער. אַ טייל זענען — געניאַלישע קינסטלער, טאַלענטפולע כּלל־טוער. אַנדערע — בלויז שטילע מענטשען, וואָס זייער טעטיקייט גייט נישט אַרויס פון די פיר ווענט פון זייער קליין ווינקעלע. אַזעלכע שטילע מענטשען זענען פאַר דער קליינער אַרומיקער סביבה אַ לעבעדיקער קוואַל פון קלאָרען פאַרשטאַנד, ווייכען טאַקט, האַרציקער גוטסקייט, ריינעם שטאָלץ און דערהויבענער פעסטקייט. גלאַט ווי אַ שפּיגעל איז די פלאַך פון זייער מאָראַלישען לעבען, גלייך ווי אַ סטרונע דאָס שנירעל פון זייערע טאַטען, האַרמאָניש ווי אַן אַקאָרד פון אַ האַרף איז זייער האַנדלונג אין אַלע פראַגען און אין אַלע פאַלען, מיט וועלכע ס׳איז אַזוי רייך דאָס לעבען. און אַ צירונג זענען זיי פאַר דער סביבה, וועלכע באַשאַפט זיי.

„ברײַנדעלע־קאָזאַק״ — דאָס איז דער פאָלקסטימלעכער נאָמען פון דער ייִדישער אשת־חיל. מירעלע אפרת — דאָס איז דער טיפער ליטעראַרישער טיפּ, אין וועלכען דער קינסטלער, דער פראַכטפולער קענער פון ייִדישען לעבענסשטייגער, האָט פאַרקערפּערט די „ברײַנדעלע־קאָזאַק״. אַ פּערעל פון קונסט איז דאָס, ווייל פון זעלטען ריינע, איידעלע, גייסטיק־אַריסטאָקראַטישע ליניעס איז זי אויסגעוועבט. נאָר זייער אַלטע פעלקער קאָנען אַרויסגעבען אַזעלכע שיינע, טיף־מענטשלעכע גייסטער.

די אויסערגעוויינלעכע ענערגיע פון מירעלע אפרת, איר מיניסטאָרישער קאָפּ, איר פאַראַכטונג צו אַלעם קליינלעכען, שמוציקען, נאַרישען; איר געטלעכע זעלבסטאויפּאָפּערונג, קלאַסישער טאַקט און אומדערשיטערלעכע פעסטקייט אין אַלע באַשלוסען; דערביי — דאָס ווייכע ווייבלעכע, טיף־פילענדיקע האַרץ, די ברייטע האַנט, אַנטפּינדלעכע ווירדיקייט, אַריסטאָקראַטיע פון געדאַנק, וואָרט און

גאַניערע — דאָס אַלץ איז אַזוי דערהויבען, אַזוי שיין, אַזוי שטאָלץ, אַזוי אינטים־יידיש. מ׳זאָגט, אַז „מירעלע אפרת" איז נאָכגעאַהמט שעקספּירס „קעניג ליר". מ׳זאָגט: מירעלע אפרת איז די יידישע קעניגין ליר. איך געפין דאָס נישט. מירעלע אפרת איז קליי־נער, טיפער און שטאַרקער פון קעניג ליר, זאַנפטיקער אין דער פסיכיק, שענער אין די לעבענספאָרמען... מירעלע אפרת איז אַ פאָלקאַם אָריגינעלישע קרעאַציע.

נאַציאָנאַל־יידיש נאָכ׳ן גייסט, איז מירעלע אפרת נאָך די אויסערלעכע אַקסעסוארען פון איר לעבען און טעטיקייט אַ כאַ־ראַקטעריסטישע פאָרשטייערין פון איין באַשטימטער עפּאָכע אין אונדזער לעבענסשטייגער. זי פאַרקערפּערט די שענצטע שטריכען פון דער אַלטער פאָרמאַציע פון יידישען לעבען אין רוסלאַנד, פון דער פאָרמאַציע, וואָס איז שוין כמעט אינגאַנצען אָפּגעשטאָרבען און גוססט נאָך ערגעץ אין די פאַרוואָרפענע ווינקעלעך אַף דער פּראָ־ווינץ. מירעלע אפרת איז אַן אידעאַלישע פאַרטרעטערין פון דעם אַלטמאָדישען יידישען גבירישען לעבען, וועלכעס שלום־עליכם שילדערט אין „סטעמפעניו", אין די „מעשות פאַר יידישע קינדער". דאָס לעבען האָט זיך געהאַט זיין שיינעם אַריסטאָקראַטישען גייסט, וועלכער האָט זיך געפונען אַ גלענצענדיקען אויסדרוק אין דער אויסערלעכער קולטור פון מירעלע אפרת.

רחל קאַמינסקי איז נאָר אַביסעל ווייניק מאַיעסטעטיש פאַר דער ראָלע. איך האַלט נישט, ווי די היגע רעצענזענטען, אַז דאָס איז איר בעסטע ראָלע. פאַר דער ראָלע איז אונדזער רחל צו מאָדערען־באַוועגלעך. זי שפּילט, אָבער, געניאַליש! דער סוד פון רחל קאַמינסקיס קראַפט באַשטייט אין דעם, אַז זי געפינט יעדע ראָלע אין זיך. זי דאַרף זי נישט אויסטראַכטען פון קאָפּ, זי דאַרף נישט באַקלערען יעדע באַוועגונג באַזונדער, זי דאַרף נישט באַשאַ־פען דעם טיפּ, זי דאַרף נישט אַרבעטען איבער אים. ער דריי־מעלט אין איר נשמה אַלס מעגלעכקייט. בעסער — אַ סך לעבענס טראָגט אין איר ברוסט רחל קאַמינסקי. זי וואָלט אַליין געקאָנט זיין אַנ׳עטיע („קרייצערסאָנאַטע"), אַ כאַשע („די יתומה") אַ מי־רעלע אפרת. און נעמט זי איינע פון די ראָלען — ווערט קאַ־מינסקי אַף אַנ׳אָוועט פאַרשוווּנדען, בעסער — פון דער קאַמינסקי וואַקסט אַרויס פאַר אונדזערע אויגען אַ כאַשע, אַ מירעלע אפרת

און לעבט־דורך אַף דער בינע אַ שטיק פון איר לעבען אָדער דאָס גאַנצע לעבען...

דערבײַ איז די שפיל זייער סובטעליש, רײַך אין דינע ניואַנסען, — פיליגראַניש.

אַן׳אוצר פאַר אונדזער בינע איז דאָס פּאָרעל וויסמאַן־ירמאָלינע... וויסמאַן — אַ לעבעדיקער טביה דער מילכיקער, ירמאָלינע — אַ געבוירענע שיינע־שיינדעל, — ד. ה. צוויי נאַציאָנאַל־יידישע טיפּען. דערפאַר, וויסמאַן אַ ליכטיקער, אָפּטימיסטישער, גוטהאַרציקער קאָמיקער. ירמאָלינע — אַ מרה־שחורהניצע, די יידישע קלאָגפרוי מיט איר פעסימיזם און נישטגעזערלעכע זלזולים.

זייער שפיל אין די ראָלען פון מירעלעס מחותנים איז אַ קאָנצערט פון נישטגעקינסטעלטען, כאַראַקטעריסטישען יידישען הומאָר. ביידע פאַרמאָגען דערבײַ — געפיל פון מאָס און גרויסע אינטויציע, און דאָס מאַכט זיי פאַר ערנסטע אַרטיסטען.

ה׳ ליבערט איז, ווי שטענדיק, זייער גוט אין דער ראָלע פון זלמן, כאָטש די ראָלע גיט אים נישט די מעגלעכקייט צו אַנטוויקלען זײַן געוואַלטיקען טעמפּעראַמענט.

אַפּ׳ן אָרט איז ה׳ סיראָצקי אַלס יוסעלע. זײַן שפיל איז זייער וויך, סובטעליש, ווירדיק און אַדורכגעדרונגען מיט אַ האַרציקען סענטימענט.

גוט איז געווען ה׳ זשעלאַזע, אַלס דאָניע, און פולקאָם באַפרידיגענדיק פרײַלין אײַדעלמאַן, אַלס די שנור. די אַרטיסטקע מאַכט באַטײַטעוודיקע פּאָרטשריטען. אַ גרויסען פּאָרטשריט האָט אויך געמאַכט די לעצטע צײַט פרוי בערטעל־ליבערט, וועלכע האָט מיט טאַקט און געפיל אַדורכגעפירט די שווערע ראָלע פון מחלה. מיר האָבען געזען אַף דער בינע אַ טרײַע, איבערגעבענע, אַלטמאָדישע יידישע דינסט, וועלכע איז אין גרונט אַ יינגערער מיטגליד פון דער משפחה.

אַנ׳אָנגענעם נײַעס פאַר דער יידישער בינע איז דער סופלער, ה׳ פרידמאַן, וועלכען מהערט נישט אַפילו אין דער ערשטער ריי!

[„אונדזער לעבען״ 1909].

„מירעלע אפרת" אין װאַרשע.

מירעלע אפרת איז נישט בלויז אַ „ברײַנדעלע קאָזאַק", אַ יידענע אַנ׳„אשת חיל", אַ װײַבעל אַ „בריה".

אירע סוחרישע טאַלענטען פאַרנעמען טאַקע אַנ׳אָנגעזעען אָרט אין ספור־המעשה פון דער פּיעסע. אָבער װער ס׳קוקט זיך בעסער צו, מוז באַמערקען, אַז נישט דאָס איז אין שטיק דער עיקר.

אַ קליין סצענקעלע בעת יאָסעלעס חופּה:

שלמון: „דער בעל-הבית דאָ װיל פאַרקויפן פיר טויזענט פוד פלאַקס".

מירעלע: „דאָ אפ׳ן פלאַץ קויף איך נישט, נאָר מיט׳ן צושטעלען קיין ריגע".

גאַנץ עפעקטיש, — אָבער דער פעסטער שטעל פון אַ געאיבטען קאָמערסאַנט איז, סוף־כל־סוף, װייניק כאַראַקטעריסטיש פאַר דער פרוי.

ס׳גאַנצע האַנדלען פון מירעלע אפרת, אין די װיכטיקערע מאָמענטען פון איר לעבען, איז גאָר נישט פון אַ „ברײַנדעלע קאָזאַק".

אַ פּראָסטע „אשת־חיל" װאָלט נישט אַרויסגעלאָזט די שליסלען פון דער האַנט, די עלעמענטאַרישע פּראַקטישע לאָגיק װאָלט זי אָפּגעהאַלטען פון אַזאַ ריזיקאַלישען שריט. װי גיט מען עס איבער אַ גרויס געשעפט צװיי אומדערפאַרענע יינגלעך?

אַ װײַבעל אַ „בריה" װאָלט אויך נישט געקומען דערצו, זי זאָל אַף דער עלטער דאַרפען איבערגיין אַף בעטעלברויט צו איר געװעזענעם „פּריקאַזטשיק". — איין ביזער אויסגעשריי מירעלעס איז געװען גענוג, דער פאַרדאָרבענער דאָניע זאָל אָהן אַ שום פּראָטעסט אָפּגעבען דעם טײַסטער, װעלכען ער האָט אַרויסגעכאַפּט פון שיינדעלעס הענט... איין האַרב װאָרט דער שװיגערס, — און שיינדעלע איז שוין גרייט אומצוקערען דאָס צירונג, װאָס זי האָט אַרויסגעגנבעט פון דער שקאַטולע... כ׳מיין, מירעלע זאָל געװען װעלען, װאָלט איר גאָרנישט שװער אָנגעקומען צו פּועלען, מ׳זאָל איר צוריקגעבען די שליסלען פון גאַנצען פאַרמעגען...

דאָס גאַנצע, פון סוחריש־בעל־הביתישען שטאַנדפּונקט נישט לאָגישע האַנדלען פון מירעלע אפרת, אַנטפּלעקט פאַר אונדזערע אויגען אַ טיפען, שיינעם גײַסט, אַנ׳איידעלע, אַריסטאָקראַטישע נאַטור.

ס'איז אַ שטאַרקער מענטש, וואָס דערשרעקט זיך ניט פאַר די לעבענסמלחמות. ווען דער מאַן איז „געשטאָרבען פון יסורים און שאַנד, ווייל ער האָט געמוזט באַנקראָטירען", האָט די יונגע אַלמנה באַוויזען, מיט אייגענע כחות „צו רעטען זיין נאָמען", — „אַלע זיינע שולדען האָט זי באַצאָלט, אַ רובל פאַר אַ רובל", און געטון אַלץ, „אַז דאָס הויז פון שלמהלע אפרת זאָל זיך פירען, ווי פריער", די יתומים דערצויגען „ווי עס פּאַסט פאַר אפרתעס קינדער, מיט לערערס, מיט מוזיקפּראָפעסאָרען, מיט אַלע ווילטיקען"... אָבער אַנ'אמתע העלדין איז די פרוי דערמיט, וואָס אין שווערען קאַמף פאַר עקזיסטענץ האָט די איינגעבוירענע ריינקייט פון הארץ תמיד זי געהאַלטען אַף דער הייך, ווו אַף די ווייסע פליגעל האָט קיין שטויבעלע זיך ניט געקאָנט זעצען.

מירעלע אפרת גיט איינגאַנצען אַ ציטער, ווען נחומצע חנה־דבורהס וואַרפט אַוועק דאָס שוועבעלע אַף דער פּאָדלאָגע. — „מ'דאַרף ניט וואַרפען קיין שמוץ אַרום זיך!" — זאָגט זי. דאָס איז ניט קיין פּעדאַנטיזם. אין דעם פּינטעלע שפּיגעלט זיך נאָר אָפּ די אַלגעמיינע צ י כ ט י ק י י ט, וואָס איז דער גרונטשטריך פון דער־דאָזיקער פרוי, אַלס כאַראַקטער, אַלס פּערזענלעכקייט.

אַ שטילען טעמפּעל פון דערהויבענער גייסטיקער אויסגעלייטערטקייט טראָגט מירעלע אין איר ברוסט, און אַנטלויפט פאַר אַלץ, וואָס קאָן באַפלעקען אירע אינערלעכע הייליקטימער.

זי גיט־איבער דאָס פּאַרמעג, ווייל זי פילט זיך א ו מ פ ע י ק צו קעמפען מיט'ן געמיינקייט, וואָס האָט זיך אַריינגעכאַפּט אין איר הויז.

— „איך האָב ניט געמיינט, אַז פאַר אַזאַ נאַרישקייט, ווו עס זאָל שטיין אַ בענקעל, וועלען מיר זיך דאַרפען קריגען", — זאָגט ש י י נ ד ע ל ע, און מירעלען רונצלען די ווערטער: „קריגען זיך? הם! קריגען זיך, קריגען זיך"... חזרט זי איבער מיט פאַראַכטונג.

זי קען זיך ניט קריגען, און וויל זיך ניט קריגען.

צו איידעל, צו שטאָלץ איז זי דערצו.

אין איר רעדט אויך די מוטערליבע. יעקב גאָרדין האָט פיל טיפער ווי דוד פינסקי אויפגעפאַסט די פּסיכאָלאָגיע פון אַ מוטער. טיפער: — דראַמאַטישער און מענטשלעכער.

מירעלע אפרת קען געוועלטיקען איבער די קינדער מיט מאָ־

ראַלישען אויטאָריטעט. מוז מען שוין לאָזען אין די אַרבעט דעם שטעקען, בייגט זי בעסער אָן דעם קאָפּ: „לאָז מיינס איבער־גיין“... אַפילו אין מוטערליבע קען מען בלייבען אַריסטאָקראַט פון גייסט.

— „מיין גליק איז — איר זאָלט זיך פילען גליקלעך, און מיין צופרידענקייט איז — איר זאָלט צופרידען זיין“, — מיט די ווערטער רוקט זיך מירעלע אָפּ פון געשעפט...

זי וואָלט אפשר געקענט צווינגען יאָסעלען צו אַ גט מיט'ן ווייב, וואָס האָט דעמאָראַליזירט די גאַנצע שטוב, — אָבער זי האָט דאָס נישט געטון:

— „אַ גאַנצער פאָלק אַזעלכע שנירען־בריות, ווי דו, וואָלטען מיך נישט פאַרטריבען און וואָלטען באַ מיר נישט אויסגעפירט די קלענצטע זאַך, ווען עס זאָל גיין נאָר אין עקשנות. אָבער, פאַר־שטייסטו מיך, דאָ האָט זיך געהאַנדעלט, וועמענס לעבען זאָל צו־בראָכען ווערען: מיין לעבען, אָדער יאָסעלעס? איך האָב אָפּגע־טרעטען, ווייל, דו פאַרשטייסט, איך האָב יאָסעלען ליב. —

געוואַלטיקע זעלבסטאָפּפערונג, וואָס האַרמאָנירט אַזוי מיט'ן גאַנצען אָנבליק פון מירעלע אפרת, אַלס פאַרקערפּערונג פון אידע־אַלישער ריינקייט.

אַמוויכטיקסטען איז, אָבער, פאַר'ן גייסטיקען פּאָרטרעט פון דער פרוי, אַז באַ איר אומענדלעכע צוגעבונדענקייט צו די קינדער, טרעט זי נישט איבער די גרענעץ, נאָך וועלכער זעלבסטאָפּפערונג נעמט שוין אָן נישט עסטעטישע, בהמהשע פאָרמען. אויך אין זעלבסטאָפּפערונג טאָר די פרוי נישט פאַרגעסען איר מענטשענווירדע.

די זעלבסטאָפּפערונג קען באַוועגען מירעלע אפרת, אין אַלץ נאָכצוגעבען דער שנור, אָבער ס'געפיל פון מענטשלעכער זעלבסט־ווירדע לאָזט זי נישט פאַרבלייבען אַף ווייטער אין אייגענעם הויז:

— „גענוג! איך וויל נישט, איך קען נישט, איך דאַרף נישט מער דולדען! מירעלע אפרת איז נאָך נישט אַזוי אַראָפּגעפאַלען באַ זיך, זי זאָל דערלויבען, יעדען טאָג זאָל מען זי טרעטען מיט די פיס!.. קינדערליבע און געפילען פון אַ מו־טער האָבען אויך אַ מאָס און אַ גרענעץ“...

איינס וואָלט זי נאָך געקאָנט אָפּהאַלטען פון דעם שריט: די בושה פאַר מענטשען.

זאָגט איר, אָבער, דער אײנזיקסטער אַריסטאָקראַטישער אינס־טינקט אונטער אויך די גרענעץ צווישן באַרעכטיקטער און פאַלשער בושה.

— די װוּנדען פון מײַן האַרצען װיל איך ניט אויפדעקן פאַר פרעמדע! — זאָגט זי שטאָלץ פאַר׳ן אַוועקגײן, מיט געוואַלט אײַנהאַלטענדיק די טרערען, וואָס שטיקען זי. דאָס איז די הייליקע שעמעוודיקייט פון פײַנפילענדיקע נאַטורען, וואָס באַהאַלטען אייפער־זיכטיק די אינטימע ווינקעלעך פון זייער אײנזיקסטען לעבען פאַר׳ן קאַלטען בליק פון זײַטיקע מענטשען. מירעלע אָנערקענט, אָבער, ניט די איבערפלעכלעכע, צבועדיקע שעמעוודיקייט, וועלכע צווינגט קליינלעכע נאַטורען, די שענדלעכסטע מעשים צו פאַרדעקן אונטער דער מאַסקע פון אויסערלעכער אָנשטענדיקייט:

— „איך גיי — זאָל די גאַנצע וועלט וויסען דעם אמת... באַ־האַלטען די שאַנד, וואָס איז שוין געשען, נאַרען די וועלט און זאָגען ליגען? ניין! דאָס איז געווען פון מיר אַ שוואַכקייט... שענד־לעכס עקזיסטירט נאָר דערפאַר, ווײַל מ׳פאַרליקענט עס“...

מירעלע אפרת, אַלס טיפּ, איז אויך די אידייע פון דער פּיעסע.

אַריסטאָקראַטיש־אידעלער און ריינער מענטשענגײַסט, ווײַטער פון קליינלעכקייט און צביעות, — דאָס איז גאָרדינס אידעאַל.

ווער עס איז נעענטער באַקאַנט מיט יעקב גאָרדין, אַלס פּערזענלעכקייט, אַלס כלל־טוער, אַלס דענקער און מאָ־ראַליסט, — דער ווייסט, אַז מירעלע אפרת — איז דער פאַר־שטאָרבענער דראַמאַטורג אַליין.

אַזאַ אײנהײַטלעכער, פּסיכאָלאָגיש־טיפער, גײַסטיק־ליכטיקער טיפּ — איז געווען גאַר אַ נײַעס פאַר דער יידישער בינע, ווי אי־בערהויפּט די אידייען, וועלכע מירעלע אפרת פאַרקערפּערט אין זיך און אין איר האַנדלונג.

פאַר דעם ביסעל נײַעס, פאַר דעם שריט פאָרווערטס מעגען גאָרדינען געשענקט ווערען די חסרונות פון זיין פּיעסע, וועל־כער ס׳פעלט די סובטעלישערע ליטעראַרישע באַאַרבעטונג.

דער „אל־מלא־רחמים“ צום סוף פון ערשטען אַקט איז טאַקע גאַנץ עפעקטיש, אָבער צו שרײַענדיק.

נחמצע חנה=דבורהס וואָלט געמעגט זײַן נישט אַזאַ קוני=לע=מעלישע פיגור.

מחלה איז אַ בלאַסער שאָטען. ווײנט צו פיל.

די פערזאָנען רעדען צו זיך אַליין — אַ גאַנץ פרימיטיוויִשער מנהג.

שלמונס קונץ מיט די קלוימערשטע צדקהחברות — צו גראָב.

די פוטערוויַיכע צוויי בילדער, — אויב נישט דער גאַנצער פערדער אַקט, — לגמרי איבעריק.

די חסרונות, וואָס זענען נישט מער ווי מעשה=אָנפענגער און אַביסעל רעזולטאַט פון איילעניש, קענען, אָבער, ווי געזאָגט, נישט פאַרטונקלען דעם גאָלדענעם גלאַנץ, וועלכער איז אויסגעגאָסען אַף דער פיעסע. אין איר שפירט זיך דער ריינער אָטעם פון אַ שטאַר=קער פערזענלעכקייט, דער צאַרטער דופט פון אַ גרויסען טאַלענט.

נישט אומזיסט האָט „מירעלע אפרת" אַזאַ געוואַלטיקען דער=פאָלג אַף דער רוסישער סצענע. אין מאָסקווע — האָט מען מיר דערציילט — איז אַף דער פופצעטער פאָרשטעלונג נישט געווען צו קריגען אַ בילעט!

דער מחבר איז נישט געפאָרען זיך משתדל=זיין, נישט גע=חנפעט קיינעם, נישט געזוכט קיין פראַטעקציעס: טאַלענטפולע ווערק געפינען זיך אַליין דעם וועג צו רום...

אין דער אויפפירונג פון די „פאַראייניקטע" האָט זיך געפילט אַ געוויסע נישטצונויפגעשפילטקייט: אין דער לעצטער מינוט פאַר'ן ספעקטאַקל זענען צוויי ראָלסטען פון דער פיעסע — פרוי יערמאָ=לינע און ה' וויסמאַן — אָפגעפאָרען פון וואַרשע, און מ'איז געווען געצוואונגען אַף גיך זיי פאַרטרעטען מיט אַנדערע.

זשעלאַזאָ, אַלס נחומצע, האָט נישט געשאַפען קיין טיפ.

פרוי בערטעל איז אַ בעסערע מחלה, ווי אַ חנה=דבורה. — פריילין איידעלמאַן האָט פון מחלה געמאַכט עפעס אַ שטיקעל קאַריקאַטור.

ה' קרויזע איז צו אַלט פאַר אַ דאַניע.

ווייך און באַהאַרצט איז געווען ה' סעראָצקי, אַלס יאָסעלע.

— לעבעדיק און געשליפען האָט די באַגאַבטע פריילין רעגינסקע אַדורכגעפירט די ראָלע פון שיינדעלע. — ווי שטענדיק גוט און סוב=טעליש האָט זיך געהאַלטען ה' ליבערט (שלמון).

און דיִ העלדיִן פון אָוועגט, מיִרעלע אפרת? — דיִ אַלטבאַקאַנ־
טע אסתר רחל קאַמיִנסקיִ, — דערמיִט איִז אַלץ געזאָגט!

[„אונדזער לעבען“ נ׳ 100 פון 30. אפּריִל 1909].

„די שבועה".

יעקב גאָרדין — דערציילט מען — האָט אין אַ משך פון 18 יאָר אָנגעשריבען בערך 80 פּיעסעס.

צוויי סבּות האָבען אים געשטופּט צו זיין אַזוי אויסערגעוויינליך פּרודוקטבאַר.

ראשית, האָט ער געלעבט פון דער פען, און אַ יידישער קינסטלער, אַז ער וויל לעבען פון דער פען, מעג ער פאַרגעסען אָן דעם גאָלדענעם חלום פון פרייער שאַפונג. די ניויאָרקער אַנטרעפּענערס האָבען געמאַכט פון ערשטען יידישען דראַמאַטורגס אַרבעטצימער אַן'עכט אַמעריקאַנישען „שאַפּ", אין וועלכען דער רעפּערטואַר פון אונזער בינע האָט געמוזט אַדורכגיין אַלע „שבעה מדורי גיהנום" פון „שוויצסיסטעם".

אויסער דאגת־פּרנסה איז, אָבער, געווען נאָך אַ מאָטיוו, אַ העכערער, אַ הייליקער, וואָס האָט געגעבען דעם מחבר פון „מירעלע אפרת" כח און מוט, אַזאַ לאַנגע צייט צו טראָגען דעם יאָך פון קנעכטשאַפט בּאַ די עם־ארצישע שפּעקולאַנטען: דאָס באַוווסטזיין פון דער היסטאָרישער מיסיע, וואָס ס'איז באַשערט געווען, אַף זיינע שטאַרקע פּלייצעס זאָל זי זיך לייגען, האָט מיט אייביקע קייטען אים צוגעשמידט צו די ברעטער פון דעם באַלאַגאַן, אין וועלכען ער האָט דער ערשטער פאַרפלאַנצט די קונסט.

קומענדיק קיין אַמעריקע, איז יעקב גאָרדין געווען צובראָכען פון דער מאָראַלישער קאַטאַסטראָפע, וועלכע ער האָט געליטען אין רוסלאַנד אַלס גרינדער פון דער אומגליקלעכער סעקטע. ווען ער האָט דערשפּירט, אַז די יידישע בינע איז דאָס פעלד, וועלכעס ער קאָן באַפרוכטען מיט דעם התלהבות פון זיין רייכבאַגאָבטען גייסט, אַז דאָ ליגט זיין אמתער באַרוף אַלס פרידיקער פון סאָציאַלישער און עטישער ריינקייט, האָט אַ ניי לעבען אָנגעהויבען צו שטראָמען אין זיינע אָדערען, און מיט דער גאַנצער קראַפט פון זיין פלאַמיקער נאַטור האָט ער זיך אַ וואָרף־געטון צו דער גרויסער אַרבעט.

איין שטאַרקער מענטש האָט אַראָפּגעטריבען פון דעם פעלד די טשאַטע שאַקאַלען, וואָס לעבען פון דעם המונס גראָבען געשמאַק און נידעריקע אינסטינקטען ... אַן'איינגענומענע פעסטונג דאַרף מען, אָבער, קענען איינהאַלטען. און דאָ האָט יעקב גאָרדין פון

קיין שום זייט הילף נישט געזען, „אַרום זיך נאָר אומוויסענקייט, קנאה, שנאה, און פֿאַרדראָס“ (זיין אייגענער אויסדרוק) באַגעגענט.

„איינער איז קיינער“, — זאָגט דאָס שפּריכוואָרט. דער פֿאַרשטאָרבענער דראַמאַטורג האָט נישט אָנערקענט דעם כּלל. — „מיט אַ טעמפּעראַמענט, ווי זיינעם — זאָגט מ אָ ר י ס ו י נ ט ש ע ו ו ס ק י, — וואַגט מען ווייט, קלעטערט מען הויך, לאָזט מען זיך אַרונטער טיף, שפּילט מען מיט אַזעלכע סטאַווקעס, אַז דאָס לעבען ווערט געשטעלט אין קאָן, און מען פֿאַרזאַכט די געפֿאַרען“... און דער פֿאַנאַטיקער, וואָס איז פֿעיק געווען 5 יאָר צו גראָבען ערד אין אַ דאָרף, האָט זיך אַליין געצוווּנגען 18 יאָר צו זיין כּמעט אַליינהערשער אָף דער יידישער בינע אין אַמעריקע. פֿאַרפֿולען דעם רעפּערטואַר מיט זיינע פּיעסען; 18 יאָר פֿאַרקערפּערען דעם וווּקס פֿון דער יידישע דראַמע, פֿון וועלכער טאַקע ער האָט דעם ערשטען ווינקעלשטיין געלייגט; 18 יאָר אַ טריט נאָך אַ טריט בויען „די בריק, וואָס פֿירט פֿון באַלאַגאַן צום מוזענטעמפּעל“...

4—5 אָריגינעלישע שטיקער אַ יאָר איז, אָבער, איבער די כּחות פֿון דעם סאַמע באַגאָבטען שרייבשטעלער. קיין איבערזעצונגען האָבען זיינע ברויטגעבער נישט אָנגענומען. „דער קעניג ליר“, „קאַבאַלאַ און ליבע“ און אַנדערע קלאַסישע פּיעסען האָבען געמוזט פֿאַריידישט ווערען. דערפֿילענדיק די אומדאַנקבאַרישע אַרבעט, האָט ג אָ ר ד י ן גאַנץ שכלדיק געקלערט זיך: אַלץ בעסער, ווי „בלימעלע“, ווי „שלמה גאָרגעל“!..

אויך „די שבועה“ באַלאַנגט צו די פֿאַריידישטע שטיקער, מיט וועלכע ג אָ ר ד י ן האָט פֿאַרבאַריקאַדירט זיינע טירען פֿאַר די הערען לאַטיינער, הורוויץ עט קאָמפּ׳.

צו אַלץ, וואָס י ע ק ב ג אָ ר ד י ן האָט ווען־עס־איז פֿאָרגענומען, האָט ער זיך תּמיד באַצויגען, ווי אַ כּהן צו דער עבֿודה.

אין די פֿרעמדע, דורך אים איבערגעאַנדערשטע, דראַמעס האָט ער אַריינגעלייגט זיין גאַנצע נשמה פּונקט אַזוי, ווי אין זיינע אָריגינעלישע שאַפֿונגען. צוזאַמען מיט׳ן וווּקס פֿון זיין קינסטלערישער קולטור, איז אויך געשטיגען דער ליטעראַרישער ווערט פֿון זיינע פֿאַריידישטע שטיקער. „ד י ש ב ו ע ה“ איז פֿאַרפֿאַסט אין די לעצטע יאָרען, ווען גאָרדינס טאַלענט האָט זיך אויפֿגעוויקעלט אין זיין גאַנצען גלאַנץ, און דערפֿאַר איז פֿון דייטשישען „פֿורמאַן הענשעל“

אַרויסגעקומען כמעט אַ זעלבסטשטענדיקע, פולקאָם יידישע דראַמע, איינס פון אונדזער פאַרעכאַרבעטעם דראַמאַטורגס בעסטע ווערק.

דאָס פּראָבלעם, דער ענין, די כמעט פון דער האַנדלונג און פון די הויפּטפיגורען, זאָגאַר די וויכטיקסטע דראַמאַטישע מאָמענטען זענען געבומען באַ הערהאַרדט הויפּטמאַן, אָבער גאָרדין האָט די געלינגענע ליניעס, די בלויזע ביינער פון דער זאַך, אָנגעטון אין זיין איינגען לייב און הויט. דאָס בלוט, דער גייסט פון דעם שטיק זענען זיינע. די טיפען זענען נאָך אַלעמען — פון איינגענער פאַר־טרעטענגאַלעריי, דער שטעל פון דער האַנדלונג — לויט זיין איינגענעם שטייגער.

אָנשטאָט דעם פורמאַן הענשעל האָבען מיר די פּאָטש־טאַרקע ראָניע, — גאָרדין שילדערט תמיד שטאַרקע כאַראַקטערס גערנער אין פרויענגעשטאַלט — נאָך אַ מירעלע אפרת, נאָר פון נידעריקען גראַד, ווי די איבעריקע העלדינס זיינע — קלוג, ענערגיש, טיכטיק, דערביי נאַיוו, ווייל — ריין. טרויט אַלעמען, ווייל אינערלעך זיכער, אַז איטלעכער איז אַזוי ערנטלעך ווי זי. און — ווי אַלע גאָרדינס פרויען — פאַלט אַריין צו אַ גאָרנישט און קומט אום...

איזביש: — מיט אייניקע שטריכען — וולאַדימיר טראַכטענבערג, מיט אַנדערע — גרעגואַר פון „קרייצער־סאָנאַטע", אָבער אינגאַנצען — אַן איינגענאַרטיקער טיפּ. — ווייל אויך די סביבה, וועלכע ווערט דאָ כאַראַקטעריזירט, איז אַן איינגענאַר־טיקע...

און ווי לעבעדיק, ווי זאַפטיק איז אין דער פּיעסע טאַקע אָט די סביבה, דער לעבענסשטייגערישער עלעמענט. — די קליינ־רוסישע דאָרפישע לופט, די אַטמאָספערע פון אַ פאַרצייטיקער פּאָטשטסטאַנציע... אין אמתען, אַ זעלטענעם זכרון אַף דעטאַליען און אַ סך אינטויציע האָט געמוזט פאַרמאָגען דער פאַרשטאָרבענער, אויב נאָך 18 יאָר אָפּגעריסענקייט פון רוסלאַנד איז ער געווען אימשטאַנד אַזוי פאַרביק זיך אַלץ אויסצומאָלען...

האַרמאָניש, און וואָס ווייטער —אַלץ אָריגינעלישער, אַנטוויק־קעלט זיך די האַנדלונג נאָכ'ן ערשטען אַקט.

אַ שיינער איינפאַל איז די סצענע פון צווייטען אַקט, ווו איזביש פּרוווט זיך מיט אַקסלען. די איינזענקראַפט, וועלכע דער

ערשטער ווײַזט בעת־מעשה אַרויס, דאַרף אַ שטאַרקען אײַנדרוק מאַכען אָף דער צורודערטער אלמנה, וואָס געפינט זיך אין אַ קריטישען גײַסטיקען צושטאַנד; נאָכמער צוטומלען דעם קנויל געגענגעזעצטע געדאַנקען און געפילען, וואָס צורײַסען איר נשמה; נאָכמער צוטרייסלען די יסודות פון דער אַמאָליקער אינערלעכער האַרמאָניע...

נאָכ'ן צווייטען אַקט ווערט די האַנדלונג אַלץ אָנגעשפּאַנטער און דראַמאַטישער. מיט אַ זיכערער האַנט שפּינט דער אויטאָר דעם דראַמאַטישען פאָדעם, וואָס ברענגט אונדז דורך די לײַכטע און לעבעדיקע סצענעס, ווי אייביש זאָגט־אָפּ אַקסלען, שאַפט זיך מיט דער שטאָלצער פּאָטשטאַרקע, שלאָגט דעם יתום א. אַ. וו., צום שרעקלעכען, אָבער אומפאַרמײַדלעכען, ווײַל פּעסטמאָטיווירטען, פינאַל.

דעם צוקוקער איז קלאָר, אַז קיין אַנדער אויסוועג איז נישטאָ. איינזאַם — דאָס קינד דערטרונקען, אייביש געפינט, אַז זי איז שוין צו אַלט; באַליידיקט אין אירע איידעלסטע געפילען — דער מאַן זי אָפּגענאַרט מיט'ן דינסטמיידעל; מיט שרעקלעכע מאָראַלישע שמערצען — דאָס גליק, צוליב וועלכען זי האָט געבראָכען די שבועה, דעם שטאַרבענדיקען ערשטען מאַן געגעבענע, איז אַוועקגעפלויגען ווי אַ רויך, און דאָס געוויסען האָט אָנגעהויבען אומדערטרעגלעך צו נאָגען, — קען דען ראָניע בלײַבען לעבען? אייביש מיט זײַנע געמיינע קאָמבינאַציעס, שכורער אָפענהאַרציקייט און גראָבער לײַכטשעצונג, צובלאָזט נאָכמער איר פאַרצווייפלונג, און אין דער לעצטער מינוט גיסט זיך די קאַטאַסטראָפע אויס אין אַ פיל גרויזאַמערער פאָרם, וועלכע איז מיט אַ רגע פריער דער אומגליקלעכער פרוי אַפילו אַפ'ן געדאַנק נישט געקומען.

ווי אַלע גאָרדינס פּיעסעס, אַפילו די בעסטע, האָט אויך די „שבועה" פעלערען, וועלכע קומען פון אײַלעניש. איבעריקע פראַזען, ווייניק אַרומגעשליפענע מאָמענטען, איבערטריבענע אויסדריקען. ווײַל די דראַמע איז אַ שיינע, פאַרדריסט נאָכמער, — נאָר לאָז די שאַנד דערפאַר פאַלען אָף די טעאַטערדירעקטאָרס, וועלכע זענען כסדר געשטאַנען איבער'ן פאַרשטאָרבענעם מיט דער בײַטש פון גראָבער עקספּלאָאַטאַציע, האָבען געטרעטען מיט די פיס זײַנע געפילען אַלס קינסטלער, נישט געלאָזט קיינמאָל ווי ס'דאַרף צו זײַן אַדורכצולייענען אַפילו דאָס, וואָס ער האָט אָנגעשריבען. פיליײַכט געדענקען די לעזער, אַז ערשט מיט אַ יאָר צוריק האָט איינער פון די גרויסע אַמעריקאַ־

בער „סטאַרס“ זיך אָפגעזאָגט צו באַצאָלען דעם דעמעלט שוין שטערבלעך-קראַנקען דראַמאַטורג דעם האָנאָראַר פאַר זיין לעצטער פיעסע דערפאַר, וואָס ער האָט זי צוגעשטעלט מיט אַ פאַרשפעטיגונג פון אַ פאָר וואָכען קיגען דעם אָפגערעדטען טערמין...

פרוי גורעוויטש האָט גאַנץ נישט שלעכט, מיט געוויסער עקספרעסיע זאָגאַר, אַדורכגעפירט די ראָלע פון ראָניע דער פאָטשטאַרקע.

אַ טיפּישע, ווי פון פעלז אויסגעהאַקטע, פיזיש-רייכע און גייסטיק-אָרעמע פיגור האָט געשאַפען ה' ליבערט, אַלס איזביש.

נאָך איין אידעלע קרעאַציע, פול מיט פיינגעפיל און קינסטלערישען טאַקט איז צוגעקומען צום רעפערטואַר פון טיף-פילענדיקען ה' זשעלאַזע, אַלס לייבוש.

אַפ'ן אָרט איז געווען ה' ווייסמאַן, וואָס האָט אין דער ראָלע פון „משוגענעם אַקסעל“ געגעבען אַ סך פשטות, ה' קרויזע און פ' בערטעל.

אַגב, — אַ באַמערקונג פאַר די רעזשיסערען: ס'וואָלט נישט געשאַדט, אַז אין הינטערגרונט זאָל אין די לעצטע 2 אַקטען, אָנשטאָט דער ווייסער פלאַכטע, קומען עפעס אַ שטיקעל דעקאָראַציע. אויך די פאַפירענע „לבנה“, וועלכע מ'ציט אַדורך אין פערדען אַקט אַף אַ צוקערשטריקעל, גלייך איבער'ן קאָפ פון די אַקטאָרען, שמעקט אַביסעל מעשה פורימשפיל...

[„אונדזער לעבען“ נ, 291 פון 7 יאַנואַר 1910].

נח פרילוצקי.

„אָהן אַ היים“.

אזוי הייסט יעקב גאָרדינס פּיעסע. מ׳זאָגט: זיין לעצט טעאַטערשטיק.

„אָהן אַ היים“ — דער מחבר האָט, קענטיק, געוואָלט, דער טיטעל זאָל קלינגען סימבאָליש.

„אָהן אַ היים“ — דאָס איז די כאַראַקטעריסטיק פון יידישען פאַמיליענלעבען אין אַמעריקע, — פון אַמעריקאַנישען לעבען בכלל. — דאָס איז אויך דער עצם פון גאַנצען יידישען לעבען.

אָהן אַ היים איז אייבי ריווקין. ער הייסט שוין „אייבי“; דאָס ווייב זיינס — אַלץ נאָך: בת-שבע. ער — שוין אַמעריקאַניזירט; זי — דיאייגענע פרומע, קליינשטעטעלדיקע יידענע. — אין שטוב, — קלאָגט ער זיך, — האָט זי די דעה: אַלס ווירטין, אַלס מוטער. ער וואָלט וועלען געבען דעם טאָן — איז ער אַ גאַנצען טאָג באַ דער אַרבעט, — און אינדערהיים טוט זיך אַלץ, ווי זי וויל. — איז אים, זאָגט ער, ענג. — דערצו איז זי קראַנק, אַלס פרויענצימער, — און דאָס שפּילט אפשר אין דער דראַמע די גרעסטע ראָלע.

אָהן אַ היים איז אויך בת-שבע. זי ליבט דעם מאַן, און ער האָט זיך פון איר דערווייטערט. צווישען זיי שטייט שוין בעסי שטיינבערג. די אייפערזוכט ברענט. די אומגליקליכע פרוי טרוימט וועגען אַנ׳אָפּעראַציע, וואָס קען זי צוריק מאַכען פאַר ווייב, נאָך אַ קינד מיט אים צו האָבען! — און אין מינוטען פון יאוש הייבט זי אָן צו פאַרפאָלגען די געשיכטע מיט שרהן און הגרען. אפשר איז דאָס דער אויסגאַנג? זי וועט דערשטיקען אין זיך די אייגענליבע, זי וועט זיך ברענגען פאַר אַנ׳אָפּפער, און אין גליק פון מאַן מיט דער צווייטער וועט זי אויך איר טרייסט געפינען. — און אָט קומט זי צוריק פון דולהויז, ווהין עס האָט זי אַריינגעוואָרפען דעם זונס אַרעסט, און טרעפט: „אברהם“ מיט „הגרען“ אונטער איין דאַך, אַ זאַט באַקוועם לעבען, דער פאַרצווייפעלטער פּלאַן פאַרווירקליכט – אָהן איר באַטייליגונג. און איר דערשיינען רופט אַרויס אַ מהומה. פונדערווייטענס האַלט מען זיך. איבעראַשטע, צוטראָגענע, אומצופרי-

יענע פנימער. אַפילו דער בן־יחיד, וואָס האָט זי אַמאָל אַזוי געליבט, בלייבט קאַלט, שרעקט זיך צוצוגיין. — נישטאָ פאַר שרהן קיין אָרט אין דער „אידיליע"! — אין אַ משוגעימהעמדעל פירט מען זי צוריק אַוועק.

אָהן אַ היים איז משה ווייס. די מוטער לויפט צופיל אַרום אַף מיטינגען און פאַרלעזונגען. פאַרלאָזט צום סוף דעם מאַן. דאָס יינגעל וואַקסט אָהן אַ האַנט איבער זיך, — ווערט אַ גנב, הגם אין נאַטור, איז ער אַ וואויל קינד.

אָהן אַ היים איז זיין פאָטער, דער לעקיש, — ווי אַ קאָטער פאַרליבט אין דאָס לייכטזיניקע ווייבעל און האָט ווייניקער ווי אַלץ אין זינען דעם זון.

אָהן אַ היים איז, ענדלעך, די יונגע, שיינע בעסי, וועלכע מוז איר גליק בויען אַף די חורבות פון אַ פרעמדער נעסט, נישט האָבענדיק קיין מינוט אינעווייניקסטע רו — תמיד שפירענדיק פאַר זיך בת־שבעס טראַגיש געשטאַלט.

נישט אָהן אַ היים איז בלויז יעקב אלחנן, בת שבעס אַלטער טאַטע, וואָס האָט ס'גאַנצע לעבען צו טון נאָר מיט גמטריות: רעכענט אַלץ, ווען משיח וועט קומען, און איז איבערגליקלעך: אַלע חשבונות ווייזען, אַז ס'איז שוין נישט לאַנג צו וואַרטען: סך הכל 31 יאָר!

איין צופרידענער מענטש, — איז דער קוואַל פון זיין שטענדיקער גוטער לוין דערין, וואָס ער איז לגמרי בלינד פאַר דערווירקלעכקייט, פאַרטראָגען אין ראָמאַנטישע חלומות! —

אין דער פיעסע איז פאַראַן אַביסעל צופיל מעלאָדראַמאַטיזם: דעם אַנטלאָפענעם אייביס צוריקקומען אַהיים פונקט צום סדר, אָפגערופען זיך אַפ'ן רירענדיקען געבעטבריף, וועלכען דער קליינער הערי האָט אין פאָטערס שטענדיקער צייטונג אַלס אַנאָנס פאַרעפענטלעכט; די גנבה, וואָס הערי באַגייט; משהס אומקערען, אָפגעריסען־אָפגעשליסען, אַף אַ קיל, פון דער תפיסה; דאָס משוגעימהעמדעל אַף דער סצענע...

די גרונטאידייע פון שטיק איז עטוואָס פאַרנעפעלט, צושוואומען: צופיל טוט זיך אין אים, צופיל פעדים קרייצען זיך, — און דאָס שטערט דער האַרמאָניע פון גאַנצען, דער אויפוויקלונג פון הויפט־ספור־המעשה.

נאָר אין אַלגעמיין בלייצען דאָ און דאָרט דורך געלונגענע איינפאַלען. אייניקע פון זיי דערמאָנען די מאָטיוועו פון דעם פּאַר־פאַסערס פריערדיקע דראַמעס. די פּיעסע איז פול מיט רעמיניס־צענצען פון יעקב גאָרדינס ב סטע ווערק. ווי שטענדיק באַם פּאַר־שטאָרבענעם מחבר פון „מירעלע אפרת", האָבען מיר אַ סך לע־בענסאַרט. „אָהן אַ היים" באַזיצט גענוג וואָרהאַפטיקע שטריכען פון יידישען לעבען אין אַמעריקע. ענדלעך, דאָס שטיק פאַרמאָגט עטלעכע, טרעפלעך און לעבעדיק אויפגעצייכענטע, עכט־גאָרדינישע טיפּען.

אויסגעצייכענט, אַלס פיגור, איז דער אַלטער בדחן, וואָס דרייט זיך אַרום אַף דער ביינע, ווי אַ׳ענלעכער טיפּ אין דער „וואָרהייט", — אַלס סימבאָל, סימבאָל פון אַלטען יידענטום, מיט זיין גייסטיק גלייכגעוויכט, וואָס זיין מקור איז אין דער שטאַרקער אמונה. — מייסטערהאַפטיק איז געווען אין דער קליינער ראָלע — ה׳ וויסמאַן, מיט זיין האַרציקער ווייכקייט, גוטמוטיקער שטילקייט, און מיט זיין אויסגעצייכענטער כאַראַקטעריזאַציע.

אַ סובטעלישער קאָמישער טיפּ איז פיליפּ וויס, וועלכען עס האָט זייער גוט, נישט שאַרזשירט, מיט טאַקט, געשפּילט דער אַלזיי־טיק־פעיקער ה׳ לאַנדע.

אַפ׳ן אָרט איז געווען ה׳ סירעאָצקי, אַלס אייבי; פרוי נאַדי־נאַ־דראַנאָוו, אַלס ליבאַ וויס. — גוט — די באַגאַבטע אידאַ קאַ־מינסקאַ, אַלס הערי; ה׳ קליין, אַלס משה. —

אַ נייע קרעפטיקע ראָל איז צוגעקומען דער פרוי אסתר רחל קאַמינסקי. די לעצטע צוויי אַקטען פון שטיק האָבען דער באַוווס־טער דראַמאַטישער אַרטיסטין געגעבען די געלעגענהייט אַרויסצוווי־זען איר גרויסען טאַלענט פון אַ נייער זייט.

גוט איז זי אין דריטען אַקט, אַלס „שרה", וואָס טראָגט זיך אַרום מיט די געדאַנקען וועגען געבען „אברהמען" — „הגרען". זייער פיל אמת־יידישע ווייבלעכקייט ווייזט זי דאָ אַרויס.

און ווירקלעך אויסגעצייכענט איז אסתר רחל קאַמינסקי אין פערטען אַקט. מיט געוואַלטיקער אינטויציע שפּילט זי די אומגליקלע־כע, פון דולהויז צוריקגעקומענע בת־שבע. דערקענסט, וואָס זי איז אַדורכגעגאַנגען, און פונוואַנען זי קומט, — אָן דער פּראַסטקייט פון די קליידער, און אָן דער אַרט, ווי זיי ליגען אַף איר; אָן איר

אייגענטימלעכען האלטען די הענט און דעם קאפ, אן איר שטים און שפראך; אן דעם טאן פון איר גאנצער פיגור. די צובראכענקייט פון איינעם, וואס קערט אום „פון יענער וועלט"; און די קינדישע זעליקייט פון אנ'אומגעקומענעם, וואס די כוואליע האט אים גאר אומגעריכט צוריק צום ברעג פון לעבען צוגעבראכט; און די אומ־ענדלעכע צוגעלאזענקייט פון א שטערבלעך קראנקען, וואס איז ערשט נאר וואס פון דער סכנה ארויס; און דאס שרעקלעכע לאקערען פון דער ווילדער חיה — משוגעת, — וואס אט־אט כאפט זי ווידער דעם אומגליקלעכען קרבן אין אירע שארפע נעגעל, — דער גאנ־צער אזוי געמישטער צושטאנד, די גאנצע גאמע שטימונגען און פי־לונגען איז אויסגעגאסען אף איטלעכען ריר, אף איטלעכס ווארט פון אסתר רחל קאמינסקי.

און אזוי פראסט, אזוי ביז גאר נאטירלעך וואקסט אין איר אן די אנטטוישונג, און דער וויטיק, — די אויפרעגונג, — דאס ווילדקייט, — ביז דער שוידערלעכער געפעל הילט ווידער איין די אומגליקלעכע נשמה, און אין דער שוואכער, דערשלאגענער פרוי ברעכט־אויס דער שטורם, דער ווט, דער דארשט צו שטיקען, פארניכטען...

[„מאמענט" נ' 105 פון 1913].

„געברידער לוריע".

דאָס וואָס, די טעמע איז אַלט, איז דוקא פון די לעצטע זאַכען. שעקספּיר איז אויך נישט אָריגינעליש אין זיינע סיוזשעטען! די מענטשהייט פאַרמאָגט אַ באַגרענעצטע צאָל אידייען, כאַראַקטערס און לאַגעס, און די קונסט דרייט זיך אין זיי, ווי אין אַנ'ענגגעשלאָסענעם עיגול. נישטאָ קיין נייעס אונטער דער לבנה! אַלץ חזרט זיך איבער — אמת, אין אַנדערע פאָרמען, אין אַנדערע פאַרבען.

דאָס אוראַלטע פּראָבלעם פון מאָנטעקיק־אַפּולעטי, פון צוויי אייזערנע שטאַמען, וואָס פלאַקערען מיט טייוועלישער שנאה איינער צום אַנדערען, און וואָס זייערע צווייגען רעכענען זיך נישט מיט דעם פאַמיליענהאַס און ציען זיך איינס צום אַנדערען, איני־דערהויך, איבער דער ערד, אונטער'ן בלאָען הימעל, באַוועגט פון דעם הייסען געפיל, וועלכעס הייסט — ליבע, — דאָס פּראָבלעם איז פאַריידישט געוואָרען פון ה' גאָרדין, אָבער געלונגען זענען דאָ טאַקע נאָר די יידישע פאָרמען.

מענדעלע־מוכר־ספרים און שלום־עליכם האָבען אונדז געגעבען אַ סעריע געניאַלישע טיפּען, וועלכע דערשעפּען די גרונטשטריכען פון אַ נאַציאָנאַלישען יידישען כאַראַקטער און זענען טיפּע נאַציאָנאַלישע סימבאָלען. יעקב גאָרדינס טיפּען זענען אויך ספּעציפיש־יידישע, אין אַ געוויסער מאָס, קאָן מען זאָגען, נאַציאָנאַלישע, אָבער די סומע פון זייער גייסטיקען אינהאַלט איז אַנ'אַנדערע, מער אינדיווידועליש־פּסיכאָלאָגישע, שטעלט אונדז פאָר אין יידישען געשטאַלט אינטערעסאַנטע קאָנצעפּציעס פונ'ם אַלמענטשלעכען פּסיכאָלאָגישען לעבען. גדליהו לוריע און זיין ברודער טוביה זענען אַזעלכע טיפּען.

דער יידישער „סאַמאָדור" אין צווייערליי אויסגאָבען: גדליהו — אַ געלערענטער, טוביה — אַ פּשוטער ייד. ביידע — פלאַמיק בלוט, איינגעשפּאַרט ווי די בעק, בעלי־כעס, צינדען־זיך אָן ווי אַ שוועבעלע און דערביי — דעספּאָטען. דאָך, אין גרונט גענומען: גוטהאַרציקע. נאָר אימאַלגעמיין: קליינלעך. — די סבה פון דער

שנאה: געלט, פון גדליהוס זייט — פוסטע גאוה; פון טוביהס — דער גראָשען! דער לעבענסשטייגערישער עלעמענט, ד. ה. די מאַטעריעליש-זייטלעכע לעבענספאָרמען, זענען גוט געכאַפּט דורך יעקב גאָרדין. צוזאַמען מיט „מירעלע אפרת" און מיט דער „יתומה" איז די פּיעסע אַ דענקמאָל פון אַלטמאָדישען יידישען לעבען, פון יענע זיינע פאָרמען, וואָס שטאַרבען שוין איצט אָפּ.

אָבער דאָך אַ שוואַכע פּיעסע. קיין דראַמע נישט: אַביסעל איז, אפשר, שולדיק דאָס יידישע לעבען, וועלכעס האָט פאַר אַזעלכע פּראָבלעמען אָרעמע אויסערלעכע פאָרמען. נאָר מער שולדיק איז גאָרדין אַליין. ער האָט צו איבערפלעכליך געצוימען די דערשיינונג: אויפגעכאַפּט אירע קליינלעכע צוגען און אַדורכגעלאָזען די טיפערע, אמת-דראַמאַטישע פעדעם. און דערפאַר טאַקע איז אויסגעקומען אַ הילצערנע מעלאָדראַמע: אָנשטאָט ערנסטע דראַמאַטישע מאָמענטען גיט אונדז דאָ גאָרדין נאָר מעכאַנישע עפעקטען: אַ געשלעג — אין ערשטען אַקט, אַ צובראָכענע האַנט — אין צווייטען. דער דריטער אַקט טויג אינגאַנצען אַף כפּרות, וואָלט זיך געפּאַסט אין „חנה די נייטאָרין". דער לעצטער אַקט מיט זיינע פוטערדיקע סצענעס, ווי עס מישען זיך גראָב אויס אַלע מענטשלעכע געפילען און צום סוף טריומפירט דער צוקערזיסער שלום, און מיט די באַלאַגאַננומערען פון דעם איבערגעניצעוועטען קוני-לעמעל, וואָס הייסט בא גאָרדינען — „רחמיאל" — איז שוין אַנאמתע שאַנדע פאַר אַן ערנסטען דראַמאַטורג. קענטיק, אַז די זאַך איז אויפגעבייט געוואָרען איבערנאַכט, לויט באַשטעלונג, און צוגעפּאַסט צום געשמאַק פון פובליקום. —

די אויספירונג?

ה' קליין (יאַנקעל) און פרוי שלאָסבערג (רבקהלע) האָבען אָנשטאָט אַ יידישער „ראַמעאָ און יוליע" אונדז געגעבען, אַ דועט פון גרויזאַמען פּאַטאָס אין זשאַנר פון „אָפּעליע, גיי אין מקוה!" נישט שלעכט, נאָר וויניק מאַיעסטעטיש אין איינדרוק, איז געוועזען ה' לאַנדע, אַלס ר' שרגא. פרוי אַבעלמאַן (שרה-דבורה) — נישט קיין גרויסער טאַלענט — שפּילט, אָבער, שטענדיק מיט טאַקט און זיינער אויסגעהאַלטען, און דאָס איז אַ זעלטענע דערשיינונג אַף

דער יידישער בינע. ה׳ ראַפּעל, וועלכער פּאַסט זיך פאַר אַזעל־כע ראָלען ווי טוביה, פעלט נאָר — טעמפּעראַמענט און נאַטירלעכע מאָדולאַציע אין דער שטימע. ה׳ דראַנאָוו האָט דעם טעמפּעראַמענט, וואָס איז נייטיק פאַר גדליהן, אין ערשטען אַקט איז ער געווען גאַנץ נישט שלעכט, נאָר דערנאָך איז ער אָפט אַרויסגעגאַנגען פון דער שטימונג.

[„טעאַטערוועלט״ נ׳ 5 פון 12 נאָוועמבער 1908].

וואָס זאָגען פרעמדע וועגען יעקב גאָרדין?

פון זיך אַליין, אָהן שום השתדלותען, קריכעניִשען, פּראָטעקציעס, „בריף“, און עפּעס אַזוי מיִטאַמאָל, אַזוי אומדערוואַרטעט און אַזוי שיין, אַזוי קעניגלעך איז יעקב גאָרדין אַריבער אַף די איירָאָפּעיִשע סצענעס און געוואָרען אַ שריפטשטעלער מיִט אַנ׳אַלבאַקאַנטען, שטאָלץ-קלינגענדיקען נאָמען.

ניִשטאָ קיין יאָר, ווי מ׳האָט אָנגעהויבען אויפפיִרען זיינע פּיעסעס אַף דער רוסיִשער ביִנע, — און „מיִרעלע אפרת“, „די שחיטה“, „דער אומבאַקאַנטער“, „גאָט, מענטש און טייוועל“ פאַרנעמען שוין דאָס אָנגעזעענסטע אָרט אין רעפּערטואַר פון אַלע רוסיִשע טעאַטערס, ווערען געשפּילט אין די פאַרוואָרפענסטע וויִנקעלעך, גייען-אַדורך באַ פולגעפּאַקטע זאַלען, רופען אַרויס אַ שטורמיִשע אַנטציקונג...

די טעג איז געמאַכט-געוואָרען די ערשטע פּראָבע צו פאַרפלאַנצען דעם פאַרשטאָרבענעם דראַמאַטורגס ירושה אַף דער פּויליִשער סצענע, — און די פּראָבע האָט אַ פריִשען קראַנץ אַרויפגעלייגט אַפ׳ן קבר פון גרויסען קינסטלער, וואָס האָט נאָכ׳ן טויט און באַ פרעמדע זוכה-געווען צו אַ גרעסער גליק, ווי באַם לעבען באַ אייגענע...

אין וואַרשעווער „קליינעם טעאַטער“ ווערט געשפּילט „גאָט, מענטש און טייוועל“, — דאָס שטיק, וועגען וועלכען דער באַקאַנטער פראַנצויזיִשער טעאַטערקריטיקער בריסאָן האָט זיך אויסגעדריקט אין דער פאַריזער צייטונג „טאַן“: „דאָס איז די מערקווירדיקסטע פּיעסע פון צוואַנציקסטען יאָרהונדערט“, — און אָט וואָס מיר ליינען וועגען דער ערשטער פאָרשטעלונג, אין די וואַרשעווער בלעטער:

די איינגעהאַלטענסטע רעצענזיע — אין „קוריער פאָראַנני“ — איז געשריבען מיִט אַזאַ נוסח:

„גאָרדינס שטיק וועגען „גאָט, טייוועל און מענטש“ איז געווען אַ געוויסע סענסאַציע פון פאַראַיאָריקען טעאַטערסעזאָן אין מאָסקווע... דאָס שטיק איז אָנגע-

שריִבען געוואָרען דורך אַ שריִפטשטעלער, וועלכען מ'קאָן נישט אָפּזאָגען אין געוויִסער ליטעראַריִשער קולטור און אמתען טע־אַטראַליִשען טאַלענט. אויסגעהערט האָט מען זי נעכטען אין קליינעם טעאַטער מיט אַלץ מער שטייגענדיקער פאַראינטערעסירטקייט און מ'האָט לעבעדיק אַפּלאָדירט אי דאָס שטיק אי די אַרטיסטען... דאָס שטיק, וואָס האַלט זייער סצעניש און מייסטעריש אונטער דעם עפעקט פון דראַמאַטישער אָנשפּאַנונג, האָט אַלע תּנאים פאַר פאָלקאָמענעם און לאַנגדויערענדיקען ערפאָלג"...

פיל שטאַרקער און הייסער רופט זיך אָפּ די „נאָוואַ גאַזעטאַ":

„יעקב גאָרדינס פּיראַקטיק שטיק „דער שטן" (אָדער „גאָט, טייוועל און מענטש". ווי ס'קלינגט דער טיטעל אין יידישען אָריגינאַל), וואָס איז נעכטען צום ערשטען מאָל אויפגעפירט געוואָרען אויף דער „פרייער סצענע" באַם קליינעם טעאַטער, איז נאָך איין פּראָבע פאַרצושטעלען אין דראַמאַטישער פאָרם דעם גרונטמאָטיוו פון „געטעס פאַוסט". אַ פּראָבע, איבעריגענס, זייער אַ געלונגענע. גאָרדינס שטיק האָט פיר אַקטען. דער ערשטער, צווייטער און דריטער פון זיי זענען קליינע מייסטערווערק פון מחברס טעכנישער קונסט... דעם נעכטיקען אָוונט אין קליינעם טעאַטער דאַרף מען פאַררעכענען צו די סאַמע געלונגענסטע אין היינטיקען סעזאָן",

אַ גרויסען פעליעטאָן ווידמעט דאָס שטיק איינער פון די עלטסטע און געבילדעטסטע פּויליִשע טעאַטערקריטיקער, ה' אַ. דאָבּ־ראָוואָלסקי אין „קוריער וואַרשאַווסקי".

דער אָנהייב פון אַרטיקעל:

„אַ יידישער מחבר און אַ דראַמע, וואָס איז איִרע אויסערלעכע פאָרמען אויפגע־שטעלט אַפ'ן פאָן פון יידישען לעבען, און באַריִרט די וויכטיקסטע פּראָבלעמען פון אַלגעמיין־מענטשלעכען גייסט. ענלעך צו „פאַוסטען", איז גאָרדינס „שטן" דורך־און־דורך אַ מאָדערן ווערק און, נישט אַכטענדיק אף די מעלאָדראַמאַטישע שטריכען, איז עס זייער אָנציִענדיק, אין די עפעקטען שטאַרק, אין גאַנג פון דער האַנדלונג נישט איינטאָניק, און אין אידייענאינהאַלט נישט אַלטעגלעך, אָריגינעל און העכסט־אינטערעסאַנט"...

אָנווייזענדיק אַף איינִיקע פעלערען אין דער פּיעסע, ענדיקט דער פּוילישער רעצענזענט:

„האָבענדיק אין אַכט די אָנמערקונגען, דאַרף מען יעקב גאָרדינס שטיק אָנערקע־נען פאַר איינס פון די אויסגעצייכענטסטע סצענישע ווערק פון די לעצטע יאָרצענדליקער. ס'וועקט שטאַרקע איינדריקען, נייגט צו געדאַנקען, באַריִרט און נעמט אַדורך ביז'ן גרונט פון דער נשמה... די איינדריקען האָט אויך איבערלעבט נעכטען דאָס פּובליקום און האָט הייס אויפגענומען די פּרעמיערע... דאָס קליינע טעאַטער און זיין דירעקציע האָבען ווי־דער באַלייגט אַ באַווייז פון אַרטיסטישען לעבען... דאָס פּובליקום האָט פאַרלאָזט דאָס טעאַטער אונטער אַ שטאַרען איינדרוק, וואָס וועט לאַנג נישט אָפּגעריבען ווערען"...

דאָס איינציקע יידישע בלאַט, וואָס האָט זיך אָפּגערופען אַפ'ן

ערנסטען און גלאַנצענדיקען טריומף פֿון דער יידישער דראַמאַטישער קונסט אַף דער פּוילישער סצענע, — „דער שטראַל“ — שלאָגט זיך על-חטא:

„ניט ווילענדיק הייבען מיר זיך אָן צו דערמאָנען, ווי אונדזערע געשווירענע רעצענזענטען האָבען באַשאָטען מיט בלאָטע דעם פֿאַרשטאָרבענעם גאָרדין; ס'האָט שוין געהאַלטען דערביי, אַז פֿון דער עסטראַדע אין „פֿילהאַרמאָניע“ האָט מען אַ חרם געוואָרפֿען אַף גאָרדינס ווערק. „גייט נישט אַף גאָרדינס טעאַטערשטיק: אין זיי איז גיפֿט!“ — האָט געקנאַלט דער עפֿעקטפּאַטאָס. דער אמת שווימט, אָבער, אַרויס, און די קולטורעלישע וועלט קוקט נישט אַף אונדזערע רעצענזענטען און נעמט-אויף דעם יידישען גאָרדין מיט ברייטע אָרעמס. ער איז אַף זייערע סצענעס אַ געווינשטער גאַסט, אַן'אורח הגון. מיר ווילען און שטרעבען צו אַ יידיש וואָרט, און קוים קומט אַ מענטש, וועלכער קען די סצענע אויסגעצייכענט און באַזיצט אַ פּראַכטפֿולען דיאַלאָג, שטויסען מיר אים אָפּ מיט ביידע הענט און מאַכען פֿון אים אַ קאַריקאַטור. פֿרעמדע ליבען מיר, אייגענע באַמערקען מיר נישט, ביז עס קומט דער פֿרעמדער און עפֿענט אונדז אויף די אויגען“. —

דער שרייבער פֿונ'ם אַרטיקעל פּרוּווט זיך אַפֿילו צו פֿאַרענטפֿערען אַביסעל יענע „רעצענזענטען“, וועלכע האָבען נישט פֿאַרשטאַנען גאָרדינס ווערט. ער זאָגט וועגען דער פּוילישער אויפֿפֿירונג:

„מיר הערען זיך צו צו די ווערטער, מיר זעען די געשמאַקפֿולע דעקאָראַציעס, די ערנסטע באַהאַנדלונג פֿון די איינצעלנע עפּיזאָדען, און מיר ווילען נישט גלייבען, אַז דאָס איז דערזעלביקער גאָרדין, וועלכען מיר האָבען אַזויפֿיל געזען אין „ערמיטאַזש“, „עליזעום“ און אַנדערע יידישע טעאַטערס. ווי מיט אַ צויבערשטעקען זענען פֿאַרשוווּנדען געוואָרען אַלע באַנאַלישע תנועות, שאַרזשירטע עפֿעקטען און שרייענדיקע סענסאַציעס. די דראַמאַטישע אינטערהאַנדלונג גייט כסדר, יעדער טיפּ האָט זיין אָרט, קיינער דרייט זיך נישט איבעריק אַף דער סצענע, און די אמתע דראַמאַטישע מאָמענטען מאַכען אַן'אומגעהייערען עפֿעקט“. —

זאָל, הייסט עס, דערפֿון געדרונגען זיין, אַז די „גאָרדינפֿרעסערס“ האָבען געקאָנט אַ טעות האָבען...

אמת איז, אַ פּיעסע געווינט אומגעהייער בײַ אַ גוטער אויפֿפֿירונג און ליידט אומגעהייער בײַ אַ שלעכטער. אָבער אַ קריטיקער אין ריכטיקען באַגריף פֿון וואָרט, ד. ה. אַ מענטש מיט עסטעטישער קולטור, מיט קענטענישען, מיט פֿאַרשטאַנד און קודם-כּל מיט טאַלענט און חוש, וועט אין אָרעמסטען טעאַטערעל און בײַ דער געמיינסטער אויפֿפֿירונג אימשטאַנד זיין צו אונטערשיידען ליטעראַטור פֿון שונד...

אונדזער טעאַטער פֿעלט טאַקע אַ רעזשיסער אַן'אייראָפּעיער, די דעקאָראַציעס, די קאָסטיומען, די אויספֿירונג זענען טאַקע נאָך זייער פּרימיטיוו, אָבער נישט אין דעם דאַרף מען זוכען די סבה

דערפון, וואָס די „געשווירענע רעצענזענטען", פון וועלכע „דער שטראַל" רעדט, האָבען נישט באַמערקט, אַז יעקב גאָרדין איז אַן'ערשטקלאַסיקער קענער פון יידישען לעבען, אַ טיפער פאָרשער פון דער מענטשלעכער נשמה, אַ מייסטער פון דער סצענע, אַ קינסטלער פון דיאַלאָג, און — דאָס איז דער גרונט — אַ גרויסער קאָפּ און אַ גרויס האַרץ...

עם־הארצות און טאַלענטלאָזיקייט גייען האַנט אין האַנט מיט חוצפּה, — איז טאַקע נישטאָ אַזאַ געמיין וואָרט, וועלכעס אונדזערע „געשווירענע רעצענזענטען", מ'שטיינסגעזאָגט, וואָלטען שוין נישט צוגעקלעבט צו גאָרדינס נאָמען... קיין דרך־ארץ פאַר אַ פרישען קבר! קיין אַכטונג צו פערציק יאָר אַרבעט פאַר'ן! קיין איינפאַכיקע קאָרעקטקייט פון אַ דערצויגענעם מענטשען! קיין כבוד צום געדרוק־טען וואָרט!...

זייער אָרעם איז נאָך די יידישע גאַס אין קולטור, און דאָס רופט זיך אָ אַף שריט און טריט: אין קהלזאַכען, אין טעאַ־טער—אויך אין דער פּרעסע: איבעראַל דאָסזעלביקע ווילדקייט, די־זעלביקע הפקרות, דאָסזעלביקע אומרעכט...

און ערגער פון אַלץ — די חוצפּה...

[„מאָמענט" נ' 14 פון]

שלום־עליכם

שלום־עליכם אַלס דראַמאַטורג

אײנער פון די געצײלטע אינטעליגענטישע שריפטשטעלער אין אונדזער אָרעמער ליטעראַטור, האָט שלום־עליכם פאָרט נישט דאָס, וואָס הײסט בײַ די אומות העולם — קולטור פון אַ קינסטלער. שולדיק דערין זענען די אומשטענדען, אין וועלכע ס'איז אַדורכגעגאַנגען זײַן ביזאַנציקע ליטעראַרישע טעטיקײט. אונדזער ליטעראַרישע וועלטעל האָט נאָך נישט קײן טראַדיציעס, קײן אָרגאַנישע סביבה. אַלץ איז אין אים צופעליק, און אויך דער קינסטלער לעבט בײַ אונדז ווי אין דער לופטען: נישטאָ די תנאים, וואָס זאָלען אים מאַכען באַוווסטזיניק פון אַלע מעגלעכקײטען, וועלכע נעסטען אין זײַן טאַלענט; און פון אַלע מיטלען, מיט וועלכע ער קען וואָס פולער און אַלזײַטיקער אויסדריקען זײַן קינסטלערישע פערזענלעכקײט.

שלום־עליכם האָט זיך זײַנע באַליבטע ליטעראַרישע פאָרמען. ליינט די בריוועלעך פון מנחם־מענדעל און שײַנע־שײנדעל, צי די מאָנאָלאָגען פון טביה דעם מילכיקען, פון יענטע דער קוראַלאַפניטשקע, פון דעם קאַסרילעווקער בעל־עגלה, פון ייד מיט'ן מאָגען — און אײַך מוז זיך וואַרפען אין די אויגען דאָס באַזונדערע אַרטיסטישע פאַרגעניגען, וואָס פילט זיך אין יעדער שורה פון דידאָזיקע שאַפונגען. שלום־עליכמען איז אָנגענעם צו וועבען די בריוועלעך און די מאָנאָלאָגען. מיט אינטימער באַקוועמלעכקײט שפינט ער אַ פעדעמעל נאָך אַ פעדעמעל, און יעדעס באַזונדער איז אויפמערקזאַם אויסגעפרווט — ס'זאָל, חלילה, קײן פגימהלע אַף אים נישט זײַן; און דאָס גאַנצע געוועב — האַרמאָניש און ריין, ווי די לײַווענטען פון דזשאָן רעסקינס האַנטפאַבריק.

אָבער שלום־עליכם האָט זיך אָפּגעשטעלט אַף זײַנע באַליבטע פאָרמען גאָר אומבאַוווסטזיניק, בלויז אינסטינקטיוו. די בריוועלעך פון די „מיליאָנען" און די מעשהלעך פון טביה דעם מילכיקען זענען אידעאַלישע מוסטערען פון עפּיסטאָלאַרישער דערציילונג און פון מאָנאָלאָג, און זײַער קראַפט ליגט טאַקע אין דער נאַטירלעכער אומיטעלבאַרישקײט און אין געטלעכען פשטות, — אָבער די

דערמאָנטע ליטעראַרישע פאָרמען זענען פאָרט פון די פרימיטיווע אין דער קונסט פון וואָרט. שלום-עליכמען האָט געפעלט דאָס באַוווסטזיניקייט פון זיינע אייגענע קרעפטען, און ער האָט נישט פאַרשטאַנען אויסצונוצען אַלע זייטען פון זיין טאַלענט, וואָס איז רייך ווי די סיבירער גאָלדגרובען.

למשל, איך בין איבערצייגט, אַז שלום-עליכם ווייסט נאָך ביז היינט נישט, וואָס פאַר אַ גרויסע פעיקייטען ער פאַרמאָגט אַלס דראַמאַטורג. שוין דער פאַקט אַליין, אַז ער שרייבט נישט ווי אַ מאָלער, וואָס דריקט-אויס איינערלעכען אינהאַלט אין אויסערלעכע שטריכען; אויך נישט ווי אַ בילדהויער, וואָס האַקט-אויס פיגורען פון שטיין; — נאָר גיט אונדז די נשמה פון זיינע העלדען אין אירע ריינע פאָרמען, אין וואָרט און האַנדלונג, דער פאַקט אַליין האָט אים געדאַרפט געבען אַן׳אימפולס, ער זאָל פרוווען זיינע כחות אויך אין דראַמע. שלום-עליכם האָט זיך אַפילו געכאַפט אַמאָל צו דער דראַמאַטישער פאָרם, אָבער זייער זעלטען, און האָט נישט גע-קוקט ערנסט אַף די זאַכען, וועלכע ער האָט אָנגעשריבען אין דעם זשאַנר. דאָס זענען פאַר אים געווען נאָר „שפריצען פון פעדער“. ער האָט, דעריבער, נישט געזאָרגט צו דערפילען די עלעמענטאַרישע פאָדערונגען פון דראַמאַטישער קונסט.

זיין „צוזייט און צושפרייט“ האָט ער אויך אָנגעשריבען תחלת אַלס אַ פעליעטאָן, און ער אַליין דריקט-זיך-אויס: „הגם די דאָזיקע ביל-דער זענען געשריבען אין אַ דראַמאַטישער פאָרם, דאָך האָט זיך מיר אַפילו נישט געחלומט, אַז איך וועל אַמאָל זוכה-זיין צו זען זיי אויפ-געפירט אַף דער סצענע“. נאָר דער אומדערוואַרטעטער ערפאָלג פון דער זאַך אַף דער פוילישער בינע האָט אַביסעל געעפענט שלום-עליכמען די אויגען אַף זיין אייגענער פיעסע. אין אים האָט דער-וואַכט דער אינסטינקט פון אַ דראַמאַטורג. — „מיך האָט דאָס „בראַ-וואָ“ שטאַרק פאַרדראָסען — דערציילט ער. — איך האָב געפילט, אַז דער פיעסע פעלט אַ סך מער, וויפעל זי פאַרמאָגט; איך האָב געפילט, אַז אַף דער בינע ווערט געשפילט אַ פעליעטאָן, נישט קיין דראַמע“.

שלום-עליכם איז נישט געווען בלינד זיך איינצורעדען, אַז די פעלערען פון דער פיעסע זענען נאָר אַ מעלה, אַז דאָס איז קלוימערשט אַ „צוקונפטסדראַמע“ — ער האָט זיך נישט געפוילט, האָט

זיך אַוועקגעזעצט „אויסבעסערען“ די זאַך, און — האָט אָנגעשריבען כמעט אַ נייע שטיק.

II.

אַז שלום=עליכמס דראַמאַטישע ווערק האָבען אַלע מעלות פון די איבעריקע זאַכען זיינע, — וועגען דעם האַלט איך פאַר איבעריק ברייטער צו רעדען: דאָס פאַרשטייט זיך אַליין. נישט נאָר „צוזייט און צושפּרייט“, — אַפילו „אַ דאָקטער!“, „דער גט“, „מזל=טוב“, „אַגענטען“ — זענען גוטע ליטעראַרישע ווערק. זייער אינהאַלט איז אין די גרונטשטריכען כמעט דערזעלביקער, ווי אין שלום=עליכמס ראָמאַנען, מעשהלעך און מאָנאָלאָגען. דאָס לעבען איז דאָסזעלביקע. דער גאַנצער „מזל=טוב“ איז פאַר מיר, פּונקט ווי „סטעמפּעניו“ צי „סענדער בלאַנק“, אַ טייערער מעדאַליאָן, אַן אַנטיק, וואָס טראָגט אַף זיך פאַר די קינפטיקע דורות דעם גייסט פון דער אַלטמאָדישער יידישער שטוב, אַף וויפעל ער דריקט זיך אויס אין די כאַראַקטעריסטישע פּרטים פון דער מאַטעריעלישער און זיטלעכער קולטור... די סכעמע און די אידייע פון די „אַגענטען“ געפינט איר שוין אין די „מיליאָנען“... די טיפּען זענען אויך דיזעלביקע. דאָס יונגע פּאָרעל פון „גט“ איז לעבעדיק אַרויסגעכאַפּט פון „סטעמפּעניו“. די שוויגער פון „גט“ איז אַן׳אויסגעבעסערטער אויסגאָב פון מנחם=מענדעלס שוויגער. פּעסעל פון „צוזייט און צושפּרייט“ איז טביה דער מילכיקער אין אַ קליידעל; דאַווידקאַ — אָסיפּ זעמעלס אַ לייביקער ברודער; משהלע זיידענשטאַמער פיגורירט שוין אונטער אַן׳אַנדער נאָמען אין „עס פידעלט נישט“. — אויך שלום=עליכם איז דאָ דערזעלביקער: מיט זיין האַרציקפרייליכען, געזונטען געלעכטער אין „מזל=טוב“, מיט דעם שטילען סאַרקאַזם מיט ווי געמישט אין „אַגענטען“ און מיט דער בענקשאַפט נאָך אַ שענערער, ליכטיקערער וועלט אין „צוזייט און צושפּרייט“. —

III.

נישט צופעליק האָט שלום=עליכם אָנגערופען זיין „צוזייט און צושפּרייט“: „בילדער פונ׳ם יידישען לעבען“. ער האָט זיך געמוזט וואַקלען צווישען „דראַמע“ און „קאָמעדיע“, ווייל אין דער פּיעסע זענען ביידע עלעמענטען ענג צונויפגעפלאָכטען.

דאָס פּראָבלעם איז אין גרונט עכטדראַמאַטיש. מאיר שאַ־לאַנט, „אַ ייִד אַ סוחר, אַן׳אויפגעקומענער גביר״, איז עטענדיק פאַר־יאָגט אין זײַנע געשעפטען. פאַרדינט אַ סך. נאָר וואָס דאַרף ער אַזוי־פיל געלט? וואָס פאַרלאַנגט ער פון לעבען? זײַער ווייניק: בלויז — נחת פון קינדער. — „פון וועמענס וועגען, אײַגענטלעך, האָבען מיר דאָס גאַנצע לעבען געהאָרעוועט, אויסגעריסען געוואָרען, אָפּט־מאָל נישט דערשלאָפען, נישט דערעסען, אַ סך מאָל געליטען בזיונות, הכלל זיך מפקיר־געווען, געקליבען אַ קערבעל צו אַ קערבעל?״ — פרעגט ער זײַן טאָכטער חנה, און ענטפערט אַליין: „אײַך נאָכגע־געבען אַלצדינג, וואָס אײַער האַרץ גלוסט״... נאָר אים איז נישט באַשערט דעם נחת צו האָבען. דאָס הויזגעזינד שאַלאַנט איז נישט קיין אָרגאַניש לײַב, פאַראײַניקט דורך איין מאָראַלישער קראַפט, — דאָס איז בלויז אַ מעכאַנישע גרופּע מענטשען, וואָס וווינען צופעליק אונטער איין דאַך. דער פאָטער קוקט ווייניק אַרײַן אין לעבען פון די קינדער. איז ער אין גוטען מוט — שענקט ער זיי מתנות, איז ער בייז — שרײַט ער. רעדען צו זיך, ווי צו אַ גלײַכען, לאָזט ער נישט: פאַר אַ טאַטען דאַרף מען דרך־ארץ האָבען. הערען און שווײַגען. זאָל גאָט היטען - ענטפערען! — די מוטער, ווידער, איז אַ שוואַכער כאַראַקטער, כאָטש „אַן׳ערלעכע, כשרע נשמה״; די גרויסע שטאָט האָט זי גאָר איבערראַשט, און זי גייט־אַרום ווי אַ פאַר־לוירענע; ליבט די קינדער, אָבער זיי הערען זי נישט, ווײַל דער פאָטער אַליין מיט זײַנע אומטאַקטישע וויצען האָט אונטערגעגראָבען איר אויטאָריטעט.

די גרויסע שטאָט טוט אירס. מאַטווי ווערט אַ שאַרלאַטאַן, אַ קאָרטענשפּילער. פלאָרע אַ גרושה, פירט זיך אַלאַ „פען־דע־סיעקל״, — ווי שלום־עליכם אַליין דריקט־זיך־אויס. סאַשקע, אַ בחור פון 13 יאָר, שפּילט זיך נאָך מיט קעץ און מיט הינט. — חיים און וואָלאָדיע, ווידער, זענען היינטוועלטיקע: דער ערשטער — אַ ציוניסט, דער צווייטער — אַ סאָציאַליסט, קריטיקירען שוין דעם פאָטער. חנה — רײַסט זיך אַף די קורסען. הכלל: „איטלעכער גייט, וואוהין ער וויל; איינער אין ליסי, דער אַנדערער אין סטריסי, מישטיינסגעזאָגט, צוזייט און צושפּרייט אַף אַלע זיבען ימים״... שלום־עליכם ווײַזט אונדז, ווי די שטוב צוקריכט זיך ביסלעכ־ווײַס. די ערשטע באַמערקט דאָס די דערשלאָגענע מוטער, דערנאָך

הייבט-אָן צו באַמערקען אויך דער פאָטער. טראָפּענסוויץ טריפט זיך אַריין דער אמת אין זיין באַוווסטזיין, און אין דריטען אַקט דער-פילט ער שוין מיט זיין גאַנצען וועזען, אַז ער האָט קיין קינדער נישט. ווערט אינגאַנצען צזבראָכען.

דאָס איז, אַלדזאָ, די אַלטע דראַמע פון די עלטערען און די קינדער. די אַלטמאָדישע עלטערען קוקען אַף די קינדער ווי אַף טויט ציירונג, מיט וועלכען מען קאָן טון, וואָס מען וויל, — און זוכען פון זיי נחת — פאַר זיך. דאָס לעבען איז זיך, אָבער, ביטער נוקם פאַר אַזאַ עגאָיזם און איז גורם אַ טרויריקע אַנטטוישונג.

אָבער דער אַלגעמיינער פּאָן איז אַ קאָמיש ער. די העלדען זענען קליינלעכע, און אינטערעסען האָבען זיי אויך קליינלעכע, לאַנג-ווייליק און נודנע איז שאַלאַנטס אידעאַל פון פאַמיליענגליק. זיין עמבלעם וואָלט געקאָנט זיין: אַ הון, וואָס זיצט אין זיפּ און האַלט אונטער די פליגעל אַ טוץ דראָבנע עופעלעך. צולויפען זיך די הינ-דעלעך — איז אויס גליק. שאַלאַנט פאַרשטייט, אַז עלטערען קאָנען זיך שיידען מיט קינדער, „אָבער, — זאָגט ער, — „שיידען זיך הייסט באַ מיר, אַז קינדער האָבען חתונה, באַזעצען זיך ווי מענט-שען, דער באַ אַזאַ געשעפט, דער באַ אַזאַ געשעפט“... נאָר אַז אַ טאָכטער זאָל קאָנען פאַרלאָזען די עלטערען און פאָרען אין דער פרעמד שטודירען, — דאָס קאָן שוין זיין קליינער מוח נישט פאַר-נעמען! און וויל זיינע אידעאַלען זענען אַזוי פלאַך, מוז זיין דראַ-מע האָבען אַ קאָמישען נאָכגעשמאַק.

קאָמיש איז דאָס, ווי שאַלאַנט צאַפּעלט אַזוי נאָך אַ יחוס-דיקען שידוך פאַר זיין טאָכטער. קאָמיש איז די מוטער — אין אמ ען אַ דראַמאַטישע פיגור — אין איר אומבאַהאָלפענער שוואַכקייט. קאָמיש — דער מחותן, וואָס האַנדעלט מיט יחוס, ווי מיט ציבעלעס.

ווי מיר זעען, מעג מען זאָגען, אַז „צווייט און צושפּרייט“ איז די העכסטע פאָרם פון קאָמעדיע: דאָס איז אַ קאָמעדיע, וואָס גייט-איבער אין דראַמע, אַ טרויריקע קאָמעדיע. דערביי אַ קאָמעדיע פון זיטען[1]. די אָרדנונג אין שאַלאַנטס הויז; די באַציונגען פון

[1] די ליטעראַטורטעאָריע ווייסט צוויי ארטען קאָמעדיע: פון אינטריגע און פון זיטען, אין דער ערשטער—פאַרנעמט זיך דער מחבר דערהויפּט מיט דער אינטריגע, אין דער צווייטער— לייגט ער מער אַכט אַף שילדערען די זיטלעכע סביבה.

פֿאָטער צו די קינדער און פֿון די קינדער צו דער מוטער; פּעסעלס וויזיט; די העויות פון דעם מחותן, דעם בעל־יחוס, און בכלל די באַציִונגען צווישען צוויי מחותנים, באַזונדערס דער וויזיט פון שדכן אין לעצטען אַקט — דאָס זענען פּראַכטפֿולע בילדער פון די אַלטמאָדישע יידישע זיטען.

IV.

די דראַמאַטישע האַנדלונג אין „צוזייט און צושפּרייט" איז אַנטוויקעלט מיט אַ געניטער האַנט. די גאַנצע אַקציע וויקעלט זיך אויף פּאָר אונדזערע אויגען, ווי דער פּאַרמעט פון אַ מגלה. די פֿאַרבינדונג איז זייער אַ געלונגענע. דער ערשטער אַקט פירט אונדז מיטאַמאָל אַריין אין סאַמע קאָך פון דער פיעסע. אַלע פּאַרשוינען זענען אַף דער סצענע, און זייער האַלטען זיך שפּיגעלט־זיך־אָפּ זייער כאַראַקטער. 3-2 געוויינלעכע פּראַזען, אַ פּאָר שטעכווערטלעך, וועלכע זענען אַזוי נאַטירלעך אין אַזאַ שטוב, דעקען אונדז אויף אַלע אירע סודות. די סצענע מיט'ן בריף צום גראַף איז געניאַליש. אין איר איז דער פֿאָטער אינגאַנצען. און זי זשע עפּענט אויף דעם תהום, וואָס צווישען פאָטער און די אינטעליגענטישע זין... דער פאָטער זאָרגט וועגען געלט, און הינטער זיינע פּלייצעס טוען־זיך־אָפּ מעשים, וואָס וועלען אים מאַכען אומגליקלעך. דערנאָך — דער וויזיט פון מחותן: עס ציילכענט־זיך־אָן דער שאָטען פון אַ רעאַלישער קאַטאַסטראָפֿע — דער יחוסשידוך איז אין סכנה! איין סצענע פּלינקט, נאַטירלעך, נישט געצווונגען, אַרויס פון דער אַנדערער, אַלץ בינדט זיך אַזוי האַרמאָניש, און דער אַקט ענדיקט זיך מיט אַן'אמת־שלום־עליכמדיקען אָקאָרד, דערוויילע נאָך אַ קאָמישען... דער צווייטער אַקט — אַביסעל אַ שוואַכער — דעקט אונדז נאָך מער אויף די אַנאַרכיע און דעם חורבן פון מאיר שאַלאַנטס שטוב. — דער דריטער אַקט איז שוין זייער אָנגעשטרענגט. ער איז אינגאַנצען אַדורכגעפלאָכטען מיט קאָמיזם, אָבער דער דראַמאַטיזם וואַקסט שוין פון דער ערשטער סצענע, ווען שאַלאַנט קריגט זיך מיט'ן ווייב: „ווער איז שולדיק?" דער פֿאָטער רעדט דאָס ערשטע מאָל ערנסטע ביטע די קינדער, און באַמערקט מיט שרעק, אַז זיי פּלאַפּלען נישט, נאָר רעדען „ווי אַ בר־דעת". דאָס איבערציינגט אים, אָבער, נישט. זער יאוש וואַקסט. כּראַכטפֿול איז דער געדאַנק מיט'ן פּריצס קומען.

אָנגעהויבען מיט׳ן פּריץ, — געענדיקט מיט׳ן פּריץ, — דער גאַנ־צער עגול פֿון די יידישע אינטערעסען! אָבער דאָכמאָל האָט דער ווייַ גובר־געווען: שאַלאַנט לאָזט זיך גייַן צום פּריץ, נאָר דאָס האַרץ האַלט נישט אויס. אים ווערט נישט גוט. ער בלייבט אין דר׳היים. צווייַנט זיך ווי אַ קינד. שטאַרק מוז שוין זייַן דער ווייַ! מיט דעם רייַן־דראַמאַטישען אַקאָרד ענדיקט זיך די פּיעסע.

די דראַמאַטישע מאָמענטען זענען זייַער געלונגען: אין ערשטען אַקט — דער וויזיט פון מחותן, אין לעצטען — דער געשפּרעך מיט דער טאָכטער. אָריגינעליש זענען די קאָמישע מאָ־מענטען: דער בריף, אין ערשטען אַקט, און דער שפּייַ, אין סוף פון ערשטען; דער וויזיט פוג׳ם שדכן — אין דריטען.

דאָס טעמפּאָ פון דער פּיעסע איז זייער לעבעדיק, ווי שוי־מיקער ווייַן, לייַכט, גראַציעזיש, פּליסיק. אָהן לאַנגווייַליקע ערטער. די פּיעסע ווירקט אַפּ׳ן צושויער: פריער ווייַלט זי אים, מאַכט אים פרייַלעך; דערנאָך ווערט ער טרויריקער, צום סוף — גערירט.

די שפּראַך — אַ שלום־עליכמדיקע.

V.

קורץ, „צוזייַט און צושפּרייַט" דאַרף גערעכענט ווערען פּאָר אַ קלאַסישער פּיעסע פון אָרעמען יידישען רעפּערטואַר. דאָס פּשטות און די נאַטירלעכע אוממיטעלבאַרישקייַט פון דער דראַמאַטישער שטי־מונג און די לופטיקע לייַכטקייַט פון די ליניעס איז אַ זעלטענע דערשייַנונג אין אונדזער דראַמאַטישער ליטעראַטור.

[„טעאַטערוועלט" נ׳ 6, אָקטאָבער 1908].

אינהאַלט

פון ערשטען באַנד.

I. אַלגעמיינס:

1) פראַגמענטען . . . . 3.
2) אינדזער טעאַטערקריטיק . . . . . . 17.
3) קריזיס פון אינדזער דראַמאַטיש טעאַטער . . 22.
4) פיר יאָר יידיש טעאַטער אין רוסלאַנד און פוילען 31.
5) דער יידישער אינטעליגענט אין דאָס יידישע טעאַטער 63.
6) באַ „זיי״ און באַ אונדז . . . . 69.
7) די רעלטלעכע לאַגע פון יידישען טעאַטער . . 73.

II. יעקב גאָרדין:

1) נעקראָלאָג . . . . 81.
2) מ. ליליענבלום און יעקב גאָרדין . . . . . 98.
3) יעקב גאָרדין און זיין סעקטע . . . . . . 102.
4) יעקב גאָרדינס ווידוי . . . . 112.
5) „מירעלע אפרת״ אין פעטערבורג . . . . . 123.
6) „מירעלע אפרת״ אין ווארשע . . . . . . 129.
7) „די שבועה״ . . . . 135.
8) „אָהן אַ היים״ . . . . 140.
9) „געברידער לוריע״ . . . . 144.
10) וואָס זאָגען פרעמדע וועגען יעקב גאָרדין? . . 147.

III. שלום־עליכם:

שלום־עליכם אַלס דראַמאַטורג . . . . 153.

נח פּריל֞וצקי'ס כּתבים

באַנד IV

נח פרילוצקי

יידיש טעאַטער

1905 — 1912.

באַנד II

פערלאַג א. אלבעק
ביאַליסטאָק

1921.

NOJACH PRYŁUCKI □ □ □ □ □
□ □ □ □ □ □ „JIDYSZ TEATER“
TOM II □ □ □ □ □ □ □ □ □
□ □ □ WYDAWNICTWO A. ALBEK
BIAŁYSTOK, 1921. □ □ □ □ □ □

□ □ □ DRUKARNIA I. HENDLERA
WARSZAWA, DŁUGA 26. □ □ □ □

אַרטיִסטען

יעקב ליבערט.

(כאראקטעריסטיק).

וואס איז אזוינס אנ'ארטיסט?

אנ'ארטיסט איז א באזונדער מין מענטש, אנ'אויסנעם פון אלע מענטשען.

יעדער מענטש האט זיך זיין פסיכאלאגיע, זיין נשמה, ווי מ׳זאגט: לעבט זיך מיט זיין אינערלעך לעבען.

דאסזעלביקע, נאטירלעך, אויך דער ארטיסט.

אבער דער ארטיסט האט אויסער דעם א באזונדער ברכה פון גאט: ער קען באוויזען „נסים“, — ער קען אראפווארפען פון זיך זיין אייגענע פסיכאלאגיע, זיין אייגען לעבען, — ווערען אף עט־לעכע שעה אנ'אנדער מענטש, מיט אנ'אנדער פסיכאלאגיע, מיט אנ'אנדער לעבען. ער קען זיך אומוואנדלען אין פארשידענע טי־פען, אין פארשידענע כאראקטערס. ער „שפילט“, ווי מ'רופט עס, דעם, יענעם „העלד“. היינט איז ער האמלעט, און מארגען קארל מאאר. היינט איז ער בר־כוכבא און מארגען שלמה גארגעל. און ווען איר זיצט אין טעאטער, זעט איר פאר זיך טאקע א לעבעדיקען האמלעט אדער קארל מאאר, א לע־בעדיקען בר־כוכבא אדער שלמה גארגעל.

צו דעם דארף מען זיין באזונדערס באגאבט, האבען, ווי עס הייסט, א טאלענט. דער ארטיסט האט נישט געזען נישט האמ־לעטען, נישט קארל מאאר. ער האט נור געלייענט א ווערק פון שעקספיר אדער שילער, ווו עס פיגורירען דידאזיקע טי־פען. מיר האבען דידאזיקע ווערק אפשר אויך געלייענט, פארשטאנען און, קען זיין, דורכגעפילט, — פאר'ן ארטיסט איז דאס נאך ווייניק. ער דארף איינזאפען אין זיך די גאנצע פסיכאלאגיע פון דעם טיפ. ער דארף נישט נאר ארייננדרינגען אין זיין נשמה, ער דארף זיין מיט איר א דורכגעדרונגען, ער דארף זיך אין איר אומוואנדלען. דער שרייבער גיט אים די ווערטער און די מעשים פון דעם העלד, און דער ארטיסט דארף דעם גאנצען העלד באשאפען. ער דארף מאכען א לעבעדיקען מענטשען, מיט

אַ באַשטימטען כאַראַקטער, פון וועלכען עס זאָלען לאָגיש און פּסי־
כאָלאָגיש אַרויסגיין די ווערטער און מעשים, וועלכע דער העלד
רעט און טוט באַם מחבר. און דערדאָזיקער מענטש דאַרף זיין דער
אַרטיסט אַליין. אין זיך, פון זיך דאַרף ער מאַכען אַ האַמ־
לעט אָדער אַ קאַרל מאָאָר. אויסער דעם, וואָס ער איז מקיים
אַלץ, וואָס דער שרייבער הייסט אים, דאַרף ער נאָך אויפשטעלען
אַלץ, וואָס דער מחבר האָט געמוזט אַדורכלאָזען. יעדער מאַך מיט
דער האַנט, יעדער ווונק פון די מוסקולען אין געזיכט דאַרף זיין
אַזוי, ווי ווען האַמלעט אַליין אָדער קאַרל מאָאָר אַליין וואָלטען
דאָ געווען פאַר'ן צושויער.

ווען דער אַרטיסט איז אינטעלעקטועליש הויך אַנטוויקעלט, ווען
ער האָט באַקומען אַ ברייטע אַלגעמיינע בילדונג, ווען ער איז באַ־
קאַנט מיט דער אַלוועלטלעכער, אָדער כאָטש נאַציאָנאַלישער ליטע־
ראַטור, מיט דער געשיכטע, מיט די יסודות פון פּסיכאָלאָגיע, —
האָט ער דערפון גרויסע נוצען. וואָס אינטעליגענטישער דער אַרטיסט
איז, אַלץ פיינער, אַלץ איידעלער איז זיין שפּיל, אַלץ לייכטער איז
אים צו דערפילען זיין אויפגאַב.

אָבער נישט אין דער אינטעלעקטועלישער אַנטוויקלונג ליגט
דער עיקר פון דעם, וואָס איז נייטיק דעם מענטשען, ער זאָל זיין
אַן'אַרטיסט. דער גרעסטער געלערטער קען זיין דער ערגסטער לא־
יצלח אַף דער בינע. ער וועט זעלטען־גוט פאַרשטיין דעם כאַראַק־
טער, וועלכען ער דאַרף שפּילען, אָבער נאָר פאַרשטיין; — אומ־
וואַנדלען זיך אין אים וועט ער נישט קענען.

די קראַפט פון דעם אַרטיסט ליגט אין דעם, וואָס מ'רופט
איטויציע.

אינטויציע איז אַן'אייגענטימלעכע, געהיימעניספולע קראַפט,
עפּעס אַ באַזונדער אינסטינקט, מיט וועלכען עס זענען געבענטשט
זייער ווייניק גליקלעכע. דער באַרימטער געלערטער פאַלעאָנטאָלאָג
קיווי האָט נאָך איין געפונענעם ביין פון אַ חיה, וואָס האָט גע־
לעבט נאָך „פאַר'ן מבול“, אויפגעבויט דעם גאַנצען אָרגאַניזם אירען.
אין אַ פּאָר יאָר אַרום האָט מען אויסגעגראָבען די איבעריקע ביינער
פון דערזעלביקער חיה, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז קיווי
האָט זי ריכטיק זיך פאָרגעשטעלט. נאַטירלעך, האָבען אים אין דעם
פאַל מיטגעהאָלפען זיינע ריזיקע קענטעניסען. אָבער די הויפּטראָלע

האָט דאָ געשפּילט גאָר עפּעס אַנדערש. די פאַנטאַזיע האָט, קוקענ־דיק אַפּ׳ן ביינדעל, אָנגעהויבן צו וועבען איר פרייע אַרבעט, אָנ־צייכענענדיק נאָך איין שטריך דאָס גאַנצע בילד, און די אינטוּ־יציע, דאָס געהיימע געפיל פון דעם, וואָס איז דאָ, און וואָס איז נאָך באַהאַלטען פאַר דעם מענטשענס אויגען, דער וווּנדערבאַרער אינסטינקט האָט געווירקט, אַז דאָס בילד זאָל זיין ריכטיק, אַנטשפּרעכען דער אומבאַוווּסטער ווירקליכקייט.

אַן׳אַרטיסט מעג זיין רוי, אומוויסענדיק, ער מעג נישט האָבען קיין ברעקעל אַנטוויקלונג, ער מעג נישט אָנהייבען פאַרשטיין דעם כאַראַקטער, וועלכען ער שפּילט, אָבער — איז ער אַן׳אַרטיסט, ציט ער עפּעס מיט אַ געהיימענישפוּלער אינערליכער, אינסטינקטיווי־שער קראַפט איין אין זיך דאָס גאַנצע וועזען פון׳ם כאַראַקטער. ער הערט אַ וואָרט פון׳ם העלד, הערט וועגען אַ טאַט פון אים, — ער פאַרשטייט זיי אפשר נישט, — אָבער דאָס וואָרט, די טאַט דירען־אָן עפּעס אַ סטרונע אין אים. די אינטוּיציע הייבט־אָן צו אַר־בעטען. ער באַגייסטערט זיך, ער אָטעמט־איין אין זיך, שעפּט־איין דעם גאַנצען אינהאַלט פון דעמדאָזיקען העלד, — און אַ נס איז געשען: דער אַרטיסט איז שוין נישט דער מענטש, וועלכער ער איז אין געוויינליכען לעבען, — ער האָט אין זיך, פון זיך באַשאַפען דעם העלד, וועלכען ער דאַרף פאַרשטעלען.

וואָס שטאַרקער און טיפער עס איז די אינטוּיציע באַם אַר־טיסט, דאָס גרעסער איז ער.

יעקב ליבערט געהערט צו די אַרטיסטען, וועלכע האָבען אַנ׳אומגעוויינלעכע אינטוּיציע. קיין גרויסע אינטעלעקטועלישע אַנט־וויקלונג באַזיצט ער נישט, — ווי אַלע יידישע אַרטיסטען, די סבה איז אַנ׳איינפאַכיקע: ער האָט נישט געהאַט, ווו זי צו באַקומען. נע-ונד איז דער יידישער אַרטיסט, זיין לעבען איז אַנ׳אייביק וואַנ־דערען אין אייביקער נויט. 31 יאָר סך־הכל איז ליבערט אַלט, און 14 יאָר קומט ער שוין אָפּ די קאַטאָרגע, וואָס הייסט — „שפּי־לען אין יידישען טעאַטער".

און באַ דעם אַלעם איז ער אַן׳אַרטיסט אין אמתען זין פון וואָרט. פאַרשידענע ראָלען קומט אים אויס צו שפּילען, און ער פילט אַדורך מיט זיין אומגעהייערער אינטוּיציע אַלע, גיט זיי איבער מיט לעבעדיקער שאַפענדיקער קראַפט. זיין רעפּערטואַר איז פילזײ־

טיִק, און די בעסטע ראָלען ליִגען איִן פאַרשיִדענע סאָציִאַליִשע שיִכ־טען און פסיִכאָלאָגיִשע געביִטען. סאַטיִן איִן „נאַ דניע״, דער גרויס־איִנקוויִזיִטאָר איִן „כל־נדרי״, דער פורמאַן איִן „הערצעלע מיוחס״ — דאָס זענען זיַינע טיִפּסטע ראָלען, איִן וועלכע ליִבערט הייבט זיִך אויף ביִז דער הייך פון אַ געניִאַליִשען אַרטיִסט. מיִט גרויס טאַלענט שפּיִלט ער די איִבעריִקע זיַינע ראָלען: זלמן איִן „מיִרעלע אפרת״, יואל — דודס פאָטער איִן „וויִלנער בעל־הביתעל״, זאַלקיִנד איִן „דער מוטער״. איִך אַליין האָב איִם ניִשט געזען, נאָר מען זאָגט, אַז פראַכטפול איִז ער אויך אַלס פאָפוס איִן „בר־כּכבא״ און שמואל־בן־נתניה איִן „חורבן ירושלים״.

ליִבערט איִז אַ דראַמאַטיִשער טאַלענט. ווען ער שפּיִלט אַ דראַמאַטיִשע ראָלע, רייסט ער מיִט דאָס גאַנצע טעאַטער. צוואַנגען פון באַגייסטערונג און עקסטאַז ציִען דעמעלט צו איִם אַלע צושויער. ער האָט איין ראָלע, דער ריִטער איִן „ד״ר יאָזעלמאַן״, ווען ער אַנטוויִקעלט אַף דער ביִנע אַזאַ קאָלאָסאַליִשע, כּמעט איִבערמענטש־ליִכע דראַמאַטיִשע קראַפט, דאָס דער אַנטוויִקעלטער עסטעטיִשער געשמאַק פיִלט פאַר איִם אַ טיִפע ערפורכט, — און דאָס דעמעלט, ווען דאָס רוב פון די פּיעסעס, איִן וועלכע ער שפּיִלט, זענען שונד. הייַנט וואָס וואָלט ער שוין געקענט באַוויַיזען איִן אַן׳אמתען ליִטע־ראַריִשען רעפּערטואַר! דאָס זעען מיִר טאַקע איִן די וועניִקע ליִטע־ראַריִשע ראָלען, וועלכע ער האָט.

קיין „געליִבטער״ איִז ליִבערט ניִשט קיין פאַסענדיִקער, און דאָך פיִרט ער אַזוינע ראָלען אויס אויך מיִט גרויסער דראַמאַטיִשער קראַפט (אַרנאָלד איִן „חנה דער ניִיטאָרין״).

און וואָס איִז נאָך מער צו באַוואונדערען: ער איִז אַ פראַכטפול־לער קאָמיִקער. דאָס האַרץ בלוטיִקט צו זען אַזאַ גרויסען דראַ־מאַטיִשען טאַלענט, ווי ליִבערט, איִן אַזעלכע ראָלען, ווי שלמה גאָרגעל איִן דעם שונדשטיִק מיִט דעמזעלביִקען נאָמען, און ווי דער קעלנער איִן דעם שונדשטיִק „אייַזיִק־קצב״. אָבער אָנערקע־נען מוז מען, אַז אַפילו דיִדאָזיִקע ראָלען שפּיִלט ער, ווי ליִבערט.

ווי אַ רויטער פאָדעם ציִט זיִך דורך דער גאַנצער שפּיִל פון ליִבערטען איין איִנטערעסאַנטער מאָטיִוו. איִן זיין שפּיִל פּיִלט זיִך שטענדיִק עפּעס אַזאַ שטיִלע, גוטהאַרציִקע איִראָניִע. אַ מענטש,

וואָס טראָגט אין זיך אַ גרויסע קראַפט, וואָס שטייט, נישט פילענדיק און נישט וויסענדיק דאָס, העכער פון דעם אַלטעגלעכען לעבען, קוקט ער, ווי פון אויווען אַראָפּ, ווי אַ דערוואַקסענער אַף קינדער, — אַף די אַלע מענטשען, אין וועלכע עס קומט אים אויס זיך אומצוּוואַנדלען.

און אפשר אין דערדאָזיקער איינגעבוירענער באַציִונג צו די געשטאַלטען פון זיין אייגענער שאַפענדיקער קראַפט ליגט דער סוד פון דער פאַרשידענזייטיקייט, מיט וועלכער עס צייכענט זיך אויס זיין גרויסער טאַלענט?

[„דער וועג“, 5־טער יוני 1906, נ' 143].

פּעני װאַדיאַ־עפּשטײן.

„דִי פרוי עװאַ“.

מאַדאַם פּעני װאַדיאַ־עפּשטײן — װער פון אײַך האָט געהערט דעם נאָמען?

זאָל דִי פרוי האָבען געװוען אויפטרעטען אִין דִי פאַראײניקטע שטאַטען, װו ס׳אִיז פאַראַן אַ גרויסע יִדִישע פּרעסע, װאָלט צו אונדז, פִילײַכט, דערטראָגען זִיך אַ װײַטער אָפּקלאַנג פון אִיר אַרטִיסטִישער טעטִיקײט. זִי האָט געשפִּילט אִין פּאַריז, לאָנדאָן, בועגאָס־אײַרעס, — קײן באַטײַטעװדִיקע יִדִישע צײַטונגען אִיז דאָרט נִישטאָ, — װײסען מִיר גאָרנִישט פון אִיר.

דאָס טעאַטער „אַלעקסאַנדרִין“, װו דִי אַרטִיסטִין גאַסטראָלִירט, אִיז שבת און זונטִיק נִיט געװוען געפּאַקט: װעמען, כ׳לעבען, גײט עס אָן, אַז עפּעס אַ מאַדאַם פּעני װאַדיאַ־עפּשטײן האָט זִיך פאַרװאָלט אַרײַנצופאָרען קײן װאַרשע?... פאַר דעם הײַפעל מענטשען, װאָס האָט זִיך יאָ פאַראינטערעסירט מִיט דער אומבאַװוסטער יִדִישער אַרטִיסטִין, זענען, אָבער, דִי צװײ פאָרשטעלונגען געװוען אַן אמתע אִיבעראַשונג.

אַ יִדִישע אַרטִיסטִין, װאָס טראָגט נִיט אַף זִיך דעם טרויערִיקען גלותשטעמפּעל.

אַ אִינדִיװִיד, װאָס אִיז נִיט צוקװעטשט און נִיט צובראָכען פון לאַנגע יאָרען אַרומװאַלגערען זִיך און אונטערהונגערען. אַ שױשפּילערין, װאָס האָט נִיט פאַרזוכט דעם טעם פון דִי רוסִישע רדיפות.

דִי ערשטע דאַמע אַף דער יִדִישער בִינע אִין פּוילען און רוסלאַנד, — דאָס, װאָס קאָן אויסגעדריקט װערען מִיט׳ן פּוילִישען באַגריף „Pani“.

אַ פרוי, װאָס װעט זִיך קענען האַלטען און באַנעמען אִין אַ גרויסװעלטִיקען סאַלאָן.

אַ יִדִישע אַקטריסע — מִיט אינטעליגענטישקײט, אַ יִדִישע אַקטריסע — מִיט אַרטִיסטִישער קולטור.

אַ גליקלעך אויסזען פאַר דער סצענע. הויכװוקסִיק און שלאַנק. מִיט דער פִיגור און מִיט׳ן האַלטען זִיך אִיז מאַדאַם עפּשטײן זײ־

ער ענלעך צו סאַראַ בערנאַר; איבערהויפּט, ווען זי הייבט די אַקסלען און בייגט אַראָפּ דעם קאָפּ איז די ענלעכקייט מערקווירדיק.

אַ צאַרטע ווייבלעכע ווייכקייט און גראַציע אין יעדער באַוועגונג.

אַ ווייס, איידעל, באַוועגלעך פּנים מיט אַ פּאָר גרויסע טיפע אויגען, וואָס באַלייכטען ס'גאַנצע געזיכט.

אַ רייכע שטים מיט אַ שטאַרקען, טיפען, ברוסטלעכען, העכסט-מעלאָדישען טעמבר.

דערביי — אַ זידיקער טעמפּעראַמענט, ממש — קוועקזילבער.

אויפגעפירט איז געוואָרען „די פרוי עוואַ“ — עפּעס אַן איבערגעמאַכץ פון ענגלישען, אַן'אַמעריקאַנישע שטיק מיט מיליאָנען, פאַרשווענדונגען, דועלען, — פון וועלכען ס'לוינט נישט אַ סך צו רעדען. אין אַזעלכע פּיעסעס וועט איר געפינען כלערליי אויסערלעכע עפעקטען, אָבער זייער ווייניק פּסיכאָלאָגישען און דראַמאַטישען (ניט מעלאָדראַמאַטישען!) מאַטעריאַל. מאַדאַם עפּשטיין אין דער טיטעלראָלע האָט, אָבער, באַוויזען פון דעם ביסעל, וואָס דער אַנאָנימער מחבר האָט פאַר איר צוגעגרייט, צו באַשאַפען עטוואָס שיינס און רירענדיקס.

זי פאַרמאָגט אַ בייגעוודיקע דראַמאַטישע קראַפט, וואָס פאַראייניקט זיך אין איר מיט ליריזם, וועלכער פלייצט פון די טיפסטע ווינקעלעך פון איר פרויענהאַרץ. אַפילו די לאַנגע מעלאָדעקלאַמאַציעס, מיט וועלכע ס'שטיק איז אָנגעשטאָפּט, קלינגען אין איר מויל באַהאַרצט און איבערצייגענדיק.

זי האָט אונדז געגעבען אַף דער סצענע אַן'אייגענאַרטיק, שטאַרק און ווייך, פעסט און מילד, דופטיק, סובטעליש פרויענגעשטאַלט, די פאַרקערפּערונג פון דראַמאַטישען ליריזם, און מינוטענווייז האָט זיך מיר געדאַכט, אַז כ'זע פאַר זיך די שיינע און אומגליקלעכע זאַבעידאַ פון הוגאָ פאָן האָפמאַנסטאַלס פּאָעטישער טראַגעדיע.

קיין איין מאָמענט איז בא מאַדאַם עפּשטיין ניט קיין געמאַכטער. פון דער ערשטער מינוט ביז דער לעצטער איז זי באַגייסטערט. דערצו באַזיצט זי אַ גוטע רוטינע; דער עלעמענט פון באַוווסטזיניקייט נעמט אַדורך איר גאַנצע שפּיל, וועלכע איז דאַדורך פיליגראַניש, איידעל און חנעוודיק.

פול מיט דיסטינקציע און באַחנט איז איר ווינען און איר לאַכען, איר ביזוערען זיך און איר אויפרעגונג.

איר מימיק איז פּראַכטפול, אויך די מאָדולאַציע פון דער שטים.

איטלעכס אבער אין איר באַטייליקט זיך אין דער שפּיל, — איר שווייגען רעדט אָהן ווערטער.

יעדער ריר האָט אין זיך אַנ'אינעווייניקסטע ווירדיקייט, אַנ'ערנסטע איינגעהאַלטענקייט, — און אַלע צוזאַמען זענען זיי שטרענג־האַרמאָניזירט, — איטלעכע פּאָזע קומט, דעריבער, אַרויס געטאָקט, פּלאַסטיש.

שיין זענען די שנעלע איבערגאַנגען פון איין געפיל, געזיכטס־אויסדרוק און סיטואַציע צום אַנדערען. פלינק און גראַציעזיש זענען זיי און ווייך, שטיל, כמעט אומבאַמערקבאַר, באַלייט מיט די סובטע־לישסטע ניואַנסען פון מימיק און קול.

ליידער, איז דאָס שטיק אויסגעשטעלט געוואָרען אַף גיך, און פון די היגע אַקטאָרען האָט, אויסער מאַדאַם קאָמפּאַנייעץ און ס ע ם־אַ ד ל ע ר, קיינער די ראָלע נישט געקענט. אַנ'אומדערהערטע זאַך! אַזאַ באַגאָבטער און סימפּאַטישער אַרטיסט, ווי ד ר אַ נ אָ ו, זאָל זיך דערלויבען אַרויפגיין אַף דער סצענע, ניט געדענקענדיק אַ וואָרט. דער סופלער האָט געאַרבעט אַף אַלע כלים, אַזוי אַז דאָס פּובליקום האָט עטלעכע מאָל הויך פּראָטעסטירט.

[„אונדזער לעבען" נ' 121 פון 7. יוני 1910].

„מעדעאַ".

פראַנץ גריל פּאַרצער[1] — דער באַטייטעוודיקסטער עסטרייכישער דראַמאַטורג. אַ לאַנגע צייט איז ער נישט אָנערקענט געוואָרען, — ערשט גאָר פאַר'ן טויט האָט מען זיך אַף אים אומגעקוקט, — מיט כבוד באַשיט... פאַראַיאָרען האָט הערהאַרד הויפּ־טמאַן דערהאַלטען אַ פּרעמיע אַפ'ן דראַמאַטישען קאָנקורס פון גרילפּאַרצערס נאָמען וועגען, — און שטאָלצירט זייער מיט דער פּעולה.

די זאַכען פון פאַרשטאָרבענעם שריפטשטעלער האָבען, אָבער,

[1] געלעבט פון יאָר 1791 ביז 1872.

שוין אָפּגעלעבט. איבסען און הויפּטמאַן, מיט זייער נייַ וואָרט אין דראַמע האָבען אים לגמרי פאַרשטעלט. גרילפּאַרצער באַלאַנגט צו דער אַלטער, אַזויגערופענער קלאַסישער שול, ער האָט ליב ראָמאַנטישע שרעקען און הילכענדיקע עפעקטען, — אָבער די טעכניק זיינע איז שוואַך, די האַנדלונג רייסט זיך, איר טעמפּאָ איז לאַנגווייליק, איינע און דיזעלביקע סיטואַציעס חזרען זיך איבער כמעט אין אַלע אַקטען פון שטיק.

„מעדעאַ", וועלכע איז פאַרפאַסט געוואָרען נאָך אין 1822-טען יאָר, האָט אַודאי אַלע, פאַר גרילפּאַרצער כאַראַקטעריסטישע, חסרונות, — און איז פּאָפּולעריש נאָר צוליב'ן געלונגענעם טיפּ פון דער טיטעלהעלדין.

אין דער טראַגעדיע ווערט אַדורכגעפירט די אידייע, וואָס וואַקסט נאָך פון זשאַן-זשאַק-רוסאָ: דער מענטש אין ווילדען צושטאַנד איז ריינער, ווי אין קולטורעלישען, וואָרען די ציוויליזאַ-ציע איז דורך-און-דורך פאַלש, געבויט אָף צבועישע יסודות. אַלס אילוסטראַציע האָט דער דייטשישער קינסטלער אויסגענוצט דעם אַלטגריכישען מיטה וועגען העלד יאַזאָן, וואָס האָט זיך אַוועקגע-לאָזט אין אומבאַוווסטען ים, צום פינצטערען לאַנד קאָלכיס, נאָך דער לעגענדאַרישער גאָלדענער שעפּסענפעל. אין דער ווילדער מדינה האָט זיך אין אים פאַרליבט אַ שטאָלצע פּרינצעסין, באַרימטע שיינקייט, איינציקעל פון געטער, און אַליין פון פאָלק פאַרגעטערט. צו ראַטעווען דעם פרעמדען, האָט זי דעם פאָטער און דעם ברודער מקריב-געווען. דער פלאַם פון ליידענשאַפט האָט איר גורל צו זיי-נעם צוגעשמידט. זי איז נאָך נאָך יאַזאָנען, שטיל געטיילט מיט אים די צרות און יסורים פון צוועלף יאָר וואַנדערען. צוריקקומענ-דיק קיין קאָרינט, האָט דער העלד אַזוי איר אָפּגעדאַנקט: צוגענו-מען ביידע קינדער, וועלכע זי האָט אים געבוירען, — און די מוטער זייערע פאַרטריבען פון זיך... און אָפּגעטון געוואָרען איז דאָס אומרעכט — אין נאָמען פון דער גריכישער „קולטור", אין נאָמען פון דער „געטלעכער גערעכטיקייט"!

מעדעאַ, דער קרבן פון די ציניש-עגאָיסטישע פּרינציפּען, וועלכע דער קעניג און דער כהן פאַרדעקען מיט'ן פייגענבלאַט פון באַרקריפּעלטער עטיק, איז אויך דער מעכטיקער פּראָטעסט קייגען זיי, — מיט איר פרייער ערלעכער נאַטור, איינגעבוירענעם געפיל

פון גערעכטיקייט, אומפעיקייט צו האנדלען מיט׳ן געוויסען, שטאָל־צער פאַראַכטונג צו די קליינינקע מענטשעלעך, צו זייער געמיינעם פחדנות און שמוציקען אכזריות. —

דאָס שטיק, וואָס פאַרלאַנגט גוטע עטלעכע חדשים אַרבעט, אַ סך קאָפּ און מי בלויז אַף דער דרויסענדיקער זייט אַליין, — אַף דער בינע זאָל אויפלעבען דער גייסט פון דער אוראַלטער עפּאָכע, פון וועלכער דער ספּור־המעשה איז גענומען, — איז אין „אַלעק־סאַנדרין״ אויפגעפירט געוואָרען צווישען יאָ און ניין, — פאַרשטייט זיך, אַז וועגען די דעקאָראַציעס און קאָסטיומען איז בעסער נישט צו רעדען. איבעריגענס, אַ יידישער טעאַטערדירעקטאָר איז גאָרנישט אימשטאַנד צו ליינען די הוצאות, וואָס זענען פאַרבונדען מיט דער געהעריקער אויסשטעלונג פון אַ היסטאָריש שטיק. כל־זמן אונדזער כלל וועט נישט איבערנעמען די יונגע יידישע בינע אין זיינע הענט, האָבען מיר גאָרנישט ס׳רעכט אַפילו פאַראיבעל צו האָבען אַף איר פרימיטיוויקייט.

אָבער, הגם אויך דער אַנסאַמבל איז ווייניק צוגעגרייט געווען צו באַטייליגען זיך אין דער טראַגעדיע,[1] האָט מאַדאַם עפּשטיין פונדעסטוועגען באַוויזען בלויז מיט איר אייגענער שפּיל צו באַצווינ־גען דאָס פּובליקום און אַרויסרופען אומאויפהערלעכע אָוואַציעס. אַלע מעלות פון דער אַרטיסטין האָבען זיך אָפּגעשפּיגעלט אין דער ראָלע, וואָס מוז זיין די בעסטע אין איר רעפּערטואַר. קענטיק, גוט איינ־געשטודירט האָט די קינסטלערין ס׳שטיק, טיף פאַרשטאַנען און אַדורכגעפילט דעם כאַראַקטער און דעם גורל פון דער שיינער מעדעאַ.

אַדורכגענומען זיך מיט אירע אָנשויונגען און געפילען, מיט איר ווילדער אוממיטעלבאַרישקייט און טראַגיש־געהיימעניספולער קראַפט, האָט מאַדאַם עפּשטיין פון דער ראָלע באַשאַפען אַ גרויזאַמע און ליכטיקע, האַרבע און מילדע פּאָעמע, וואָס וויקעלט זיך אויף אַף דער סצענע האַרמאָניש און פּליסיק, ווי דער פּאַרמעט פון אַ מגילה.

סטיכיש, מעכטיק, ווי די אַפריקאַנישע זון — היים, ווי די טויער אין וואַלד — נאַיוו, ווי דער שטורעם אין מדבר — פריי, איז אַדורכגעגאַנגען פאַר אונדז די לעגענדאַרישע פּרינצעסין, קעניג־

[1] בלויז מאַדאַם קאָמפּאַנייעץ איז געווען אַם׳ן אָרט און האָט געהאַט עט־לעכע שיינע מאָמענטען. —

לעך־שיין אין איר ווילדער ריינקייט, אין אירע פלאַקערדיקע ליידענ־שאַפטען. פאַטערמערדערין און קינדערסמערין, בלוטפאַרגיסערין און אונמערציינדערין, — און דערביי פּאַעטיש, ווייך, גוט, רייצעוודיק אין איר אומענדלעכער ליבע, באַחנט אין איר נאַיווען גלויבען, נאָ־ענט אין איר צובראָכען געמיט, דערהויבען אין אירע מוראדיקע ליי־דען. די גאַנצע גאַמע פון אירע שטאַרקע און איידעלע, שוידער־האַפטיקע און האַרציקע איגערלעכע איבערלעבונגען, האָט מאַדאַם עפשטיין באַוויזען אַדורכצושפּילען דייטלעך און ריין, ווי אַ מוזיקער אַ ווירטואָז, וואָס פירט־אויס אַפ׳ן אינסטרומענט דאָס ווערק פון אַ גרויסען קאָמפּאָזיטאָר.

אויסער איינגעבוירענעם טעמפעראַמענט און קינסטלערישער אינטויציע, האָבען מיר דאָ צו טון מיט אינטעליגענטישער באַוווסט־זיניקייט. איטלעכער שטריך אין דער שפּיל פון מאַדאַם עפשטיין איז קענטיק אויסגערעכענט און באַקלערט. פריי אַף דער בינע, ווי נאָר אַ טאַלענטפולע אַרטיסטין קאָן פריי זיין אַף די טעאַטערברעטער, יאַרליירט זי דאָך אַפילו אין די שטאַרקסטע מינוטען נישט די קאָנ־טראָלע איבער זיך. יעדע רגע פילט זי און ווייסט, וואָס זי טוט און רעדט, — איטלעכער זשעסט, דריבער, איז געמאָסטען און געשליפען, איטלעכס וואָרט מערקווירדיק אַקצענטירט.

און נאָכאַמאָל מוז איך מיך אָפּשטעלען אַף דער זעלטענער פּלאַסטיק פון אירע באַוועגונגען און פּאָזעס. ווי אַ ווילדע קאַץ, ווי אַ טיגערין, עלאַסטיש און לייכט טראָגט זי זיך אַף דער סצענע, און די איינגעבוירענע גראַציע מאַכט יעדען ריר פון דער אַרטיס־טין פאַרקיילעכדיקט און באַחנט. אַ שטיקעל מאָדערניסטיש־מיסטישער רייץ שטעקט אין אירע באַוועגונגען און פּאָזעס: זיי רעדען מיט דער איידעלסטער פּאָעטישער שפּראַך, וואָס איז פול מיט הונדערטער אומדערוואַרטע און סובטעלישע ניואַנסען. איבערהויפּט איז שיין, ווען פרוי עפשטיין שטרעקט־אויס די הענט מיט געבעט אָדער טרויער: זייער גראַציע דערמאָנט דעמעלט אַ ייזעדאָראַ דונקאַן.

ענדלעך — דאָס שטאַרקע קול מיט דעם ברייטען דיאַפּאַזאָן, מוזיקאַלישען קלאַנג און רייכער גאַמע. די שטים איז מאָדנע באַ־האַרצט. אין איר ציטערען אָפּטמאָל אַזעלכע דינע סטרונעס, אַז ס׳פאַרכאַפּט דעם אָטעם, פון געריריטקייט און אַנטציקונג. כ׳וועל אָנ־ווייזען נאָר אַף צוויי מערקווירדיקע מאָמענטען: מעדעאַס אויסרוף:

„יאַזאָן, כ׳ווייס אַ לידו!“ און דערנאָך איר פּראָטעסטאויסגעשריי: „אָ, איר שלעכטע געטער!“ — וויפיעל צאַרטע קונסט, וויפיעל כשוף איז געווען אין די צוויי פראַזען, ווען זיי האָבען זיך אַרויסגעריסען פון תּרוי עפּשטיינס מויל, — ריכטיקער: גלייך פון איר ברוסט, אַדורכגעוויקט מיט׳ן פרישען בלוט פון דער ליידענדיקער פּרינצעסין אויס קאָלכיס!...

איין חסרון, פון וועלכען מאַדאַם עפּשטיין דאַרף וואָס גיכער פּטור־ווערען, כדי צו זיין אַווירקליך גרויטע אַרטיסטין, אַנ׳אמתער אוצר פאַר אונדזער אָרעמער בינע: דער פּאַטאָס, אין וועלכען זי פאַלט אַריין אין מאָמענטען, ווען זי דאַרף אַ סך רעדען, דעמעלט רעדט זי מיט אַ ניגון. שוין אין „פרוי עוואַ“ האָב איך באַמערקט דעם פעלער, — בשעת דער דערקלערונג מיט׳ן מאַן. — אין „מעדעאַ“ האָט זי גלייך פון אָנהייב גענומען אַ פּאַטעטישען טאָן. אמת, אין קלאַסישע פּיעסען איז שוין אַזאַ מנהג צו רעדען מיט אַ געהויבענער שטים. צו דער ראָלע פון מעדעאַ פּאַסט ספּעציעליש דאָס צוזינגען, דען די ווילדע רעדען געוויינטליך מיט אַ ניגון. כמעט אין אַלע אייראָפּעישע לשונות שטאַמען די ווערטער, וואָס באַטייטען „רעדען“ און „זינגען“ פון איין שורש.[1] דאָך האָט מאַדאַם עפּשטיין אַריבערגעכאַפּט די מאָס. אין די גאָר שטאַרקע מאָמענטען פון פערדען אַקט האָט זי גערעדט דוקא אָהן פּאַטאָס, — און דעמעלט איז דער איינדרוק געווען פולער. —

[„אונדזער לעבען“ נ׳ 124 פון 10 יוני 1910].

אין דער „שחיטה“, אין „סאַפּאָ“ און „כאַשע די יתומה“.

באַווסטזיניקייט איז זייער אַ זעלטענער גאַסט אַף אונדזער בינע, און ס׳איז אַ האַרציקע פרייד, דעריבער, צו האָבען פאַר זיך אַ יידישע אַרטיסטין, פאַר וועלכער איטלעכע ראָלע איז אַ בוך, וואָס דאַרף געווויסענהאַפטיק אַדורכגעליינט, אַנאַליזירט, באַגרייפט און איינגעחזרט ווערען.

[1] למשל, אף דייטש: „זינגען“ און „זאגען“. —

כ׳האָב געזען די וואָך מאַדאַם פעני עפּשטײַן אין דער „שחיטה״, אין „סאַפאָ״ און אין „כאַשע דער יתומה״, — יעדעס מאָל איז זי געווען אַנ׳אַנדערע, — אי מיט דער פּסיכיק, אי מיט׳ן גאַנצען אויסזען — מיט די מאַנערען און מיט דער קליידונג. קענטיק איז, אַז די פרוי באַגנוגט זיך נישט מיט בלויזער אינטויציע. — שטודירט אויס יעדעס שטיק אַפ׳ן אייראָפּעישען שטייגער; דער־גראָבט זיך ביז׳ן מײַן פונ׳ם מחבר; טײַטשט זיך אויס אַף אַלע זײַטען איטלעכס וואָרט, וואָס איר וועט אויסקומען צו רעדען אַף דער סצענע, איטלעכע פּאָזע, געזיכטאויסדרוק, גלידערבאַוועגונג; מאַכט זיך קלאָר די מינדסטע פּרטים פון אָנטון.

אסתרקע אין מאַדאַם עפּשטײַנס אינטערפּרעטאַציע איז, דאַכט זיך, טאַקע דיינע אסתרקע, וועלכע יעקב גאָרדין האָט זיך פאָרגעשטעלט, — נישט אַ שטאַרקע נאַטור, וואָס איז באַוווסטזיניק זיך מקריב צוליב אירע עלטערען, נאָר די שטילע, די ווייכע, די צנועהדיקע, די כשרע ייִדישע טאָכטער, וואָס פּאַסיווקייט איז דער גרונטשטריך פון איר כאַראַקטער. איר ערשט דערשײַנען אַף דער בינע רופט אַרויס אַנטציקונג: דאָס פּנים — פאַרקערפּערונג פון ייִדישער נאַיווקייט, מיידלישער ווײַסקייט און שעמעוודיקייט; דער גאַנג — מיידליש־געבונדען און גראַציעזיש צוזאַמען. דאָס פּראָסטע פּראָווינציעלישע יאַקעלע פאַרפולקאָמט דאָס בילד, אָפּשפּיג־לענדיק אין זיך די גאַנצע שטילקייט און ווייכקייט פון דעם שיינעם ייִדישען כלהמיידעל. אונדז ווערט גלײַך פאַרשטענדלעך, פאַרוואָס אסתרקע, ליבענדיק שמואל־יאָסעלען, איז מסכים חתונה צו־האָבען מיט צלאל ראַפּאָפּאָרט: טאַטע־מאַמע הייסען; ווי־זשע קען אַנ׳אָרענט־לעכע ייִדישע טאָכטער ווידערשפּעניק זײַן? דערדאָזיקער מאָטיוו איז מערקווירדיק אויסגעדריקט אין דער סצענע פון תנאים־שרײַבען; פול מיט מורא, מיט טרערען אין די גרויסע אויגען, זיצט אסתרקע און קוקט אַף דער מוטער, — מיט אַזאַ טיף און צוזאַמען נאַיווי געבעט, — ווי אַ קינד, וואָס ווייסט, אָט־אָט קומט־צו דער דאָקטער צו מאַכען די שרעקלעכע אָפּעראַציע; צאַפּעלט איינגאַנצען און האַלט זיך מיט געוואַלט איין ניט צו וויינען, ווײַל די גוטע טײַערע מאַמע באַרויקט, זאָגט־צו, ס׳וועט נישט וויי־טון... ווען דאָס אומגליקלעכע מיידעל הייבט דאָך אָן צו העשען, הערט איר, דאַכט זיך, אין די כאַראַקטעריסטיש־מיידלישע ספּאַזמעס דעם גאַנצען קומענדיקען גורל

אסתרקעס, איר שפעטערדיקע שוואַכקייט און היסטעריע, און פילייכט אויך אַ ווייטען אָפּקלאַנג פון בלוטיקען סוף... שיין, ווי אַ נאַיוו, טרויריק, ליריש ליד איז אסתרקע אין ערשטען אַקט, פון וועלכען די איבעריקע דריי בינדען זיך שוין אויס מיט איגעווייניקסטען מוז.

אין דער „שחיטה" — פאַרקערפערונג פון פאַסיווקייט, אין „סאַפאָ" — די פריע, די זעלבסטשטענדיקע פרוי, דייענקע, וועלכע רעכענט זיך ניט מיט די הערשענדיקע מיינונגען, נאָר — מיט'ן אייגענעם האַרץ, מיט'ן אייגענעם שכל, מיט'ן אייגענעם ווילען. שיין, קלוג, געבילדעט, מוזיקאַליש, פּאָעטיש, שטאָלץ איז די העלדין פון דער פּיעסע — אָפּשפּיגלונג פון יעקב גאָרדינס אידעאַל — איינציקסט ערלעך, ריין — ווי דער שניי אַף די בערגשפּיצען. זי ליידט אָרגאַניש ניט קיין פאַלשקייט, קיין צביעות, ווי אויך קיין אויסבאַהאַלטען זיך מיט דעם אמת, קיין שעמען זיך מיט'ן ערנסטען געפיל. גאַנץ, ווי פון איין שטיק ליכטיק גאָלד אויסגעקריצט, איז אין „סאַפאָ" איר פּסיכיק, וויסט ניט פון קיין איינעווייניקסטע שפּאַלטונגען און ריסען, און דעריבער — אמת שטאַרק — אין אירע ליידענשאַפטען און אין אירע יסורים, אין איר גליק, ווי אין אומגליק. און אַזעלכע איז אויך מאַדאַם עפּשטיין אין דער ראָלע. פריי, שטאָלץ, קלוג און שיין אין יעדער באַוועגונג, דורכזיכטיק־ריין און ליידענשאַפטלעך־שטאַרק אין יעדען אָטעם. מיט געפיל און דין גיט זי איבער סאַפאָס ליבע, וואָס איז פלאַקערדיק ווי די זון, און דופטיק ווי די בלוטיקע רויז, שטורמיש ווי אַ טייך און צאַרט ווי די טוי, פריי ווי אַ פויגעל אין בלאָען חלל פון דער לופט און ליכטיק ווי ווענוס, וואָס טויכט־אויף פון דער שוים אין ים... אין דער פּיעסע איז נישטאָ קיין שרייעדיקע עפעקטען. נישטאָ קיין משוגע־ווערען און קיין מאָרד, ווי אין דער „שחיטה", און קיין סמען זיך, ווי אין „כאַשע די יתומה". — די ראָלע פאַרלאַנגט אַ שטילע, איינטעליגענטישע שפּיל, מיט געטאָקטער מימיק און געשליפענער זשעסטיקוליאַציע, — און מאַדאַם עפּשטיין, וועלכע איז אויסגעצייכענט אין דעם פערדען אַקט פון די דערמאָנטע צוויי פּיע־סעס, איז נאָכמער אַפ'ן אָרט, נאָכמער נאַטירלעך און פריי דאָרט, ווו מ'דאַרף זיין איינציקסט־איינגעהאַלטען, מאָדערן־רויק.

אַלס „כאַשע" — גאָר אַנ'אַנדער מענטש אַף דער בינע. ס'גייט־אַרויס אַנ'אמת דאָרפיש מיידעל, אַ ווילדס, אַ פאַרשייטס. דער־

פון, ווי זי שטעלט די פיס, זעסטו, אַז זי איז נישט געוווינט צו קיין שיך, איר איז ענג. אויך די ראָלע איז גוט באַקלערט געוואָרען, מאַדאַם עפשטיין מאַכט בולט פיל נייע, ביז־איצט אומבאַמערקטע, מאָמענטען. איינציקע ניואַנסען באַקומען באַ איר אַנ'אייגענאַרטיקע סובטע־לישע באַאַרבעטונג. פאַקטיש, די אַרטיסטין לאָזט נישט אַדורך קיין איין פרט. אַלץ ווערט גענומען אין חשבון און אַריינגעוועבט אין דער ווייכער סטענגע פון דער ראָלע. אויך אין דעם שטיק באַשאַפט מאַדאַם עפשטיין אַ גאַנצען טיפ, פון אָנהייב ביז צום סוף איינ־הייטלעכען. דאָך האָט זי מיך אין דער ראָלע נישט צופרידענגע־שטעלט. ס'איז נישט דאָס, וואָס מעדעאַ, נישט דאָס אַפילו, וואָס סאַפאָ. אַ געוויסע געקינצעלטקייט שפירט זיך אין די ערשטע צוויי אַקטען: אָדער די טאַלענטפולע אַרטיסטין האָט זיך נאָך נישט צו־נויפגעוואַקסען מיט דער ראָלע, אָדער זי איז בכלל צו אינטעליגענ־טיש פאַר כאַשען, און איר איז שווער איינגאַנצען צוצופאַסען זיך צו דאָרפישקייט, וואָס איז דער היפך פון מעדעאַס פאָעטישער, פאַנטאַסטישער, מיסטישער ווילדקייט. אַ חסרון איז אויך, וואָס אין דערדאָזיקער ראָלע ווענדט זיך די אַרטיסטין צופיל מיט'ן פנים צום טעאַטערזאַל...

אין אַ געוויסער מאָס דעטאָנירט זי אין אַלע דריי פיעסען דער אַנסאַמבל.

ה' מאָגילניצקי איז גראָד אַ גאַנץ גוטער ר' זיסעל און גאָרנישט קיין שלעכטער ציינער. — מאַדאַם שלאָמאָוויטש — אַ פעיקע אַרטיסטין, אַלס טשאַרנע און קריינע גאָר אַפ'ן אָרט. — גוט איז ה' סעם־אַדלער, אַלס אלקנה און מאָטי־שטריי־כעל, — אין לעצטען אַקט פון „כאַשע דער יתומה" — פשוט פראַכטפול, און אַלס מאַטיאַס פינגערהוט אין „סאַפאָ", — אויסגעצייכענט. אין דער ראָלע ווייזט דער טאַלענטפולער אַרטיסט אַרויס אַ סך סובטעלישען קאָמיזם, דערמאַנט מאָמענטענווייז קאַזשי־מיעזש קאַמינסקי אין „באָגאַטי וויאַשעק". — דערפאַר איז ה' בראָנשטיין — ווי געבוירען פאַר'ן שוחטעל, — שוואַך און צוקראָכען אַלס אַפּאָלאָן און אַלס טראַכטענבערג. — ה' ליפּ־מאַן — נישט שלעכט אַלס באָריס סטאַוראָפאָלסקי, אָבער נישט אַפ'ן אָרט אַלס צלאל ראַפּאָפּאָרט. — און אַלע אָהן אויסנעם, גוטע, ווי די שוואַכע, זעען־אויס פריש אין די פיעסען: ס'פעלטדייד

צונויפגעשפּילטקייט און די איינגעשפּילטקייט, וועלכע מאַכען פון ספּעקטאַקל אַ האַרמאָנישׁ גאַנצקייט. — אַפילו סעם-אַדלער קען נישט שטענדיק די ווערטער פון דער ראָלע. — די פאָרשטעלונג גייט מיט אַ צו לאַנגווייליקען טעמפּאָ, „קלאַפּט נישט“, אַפ'ן אַקטאָרישען לשון זיך אויסגעדריקט. — מאַדאַם עפּשטיין, וועלכע קען יאָ די ראָלע און איז באַוועגלעך ווי קוועקזילבער, מוז זיך צופּאַסען צו די חברים, — דאָס וואַרטען אַף דער רעפּליק ציט איר אַרויס די נשמה, די לאַנגווייליקייט מאַכט זי מיד, — דאָס מוז זיך אָפּרופען אַף איר שפּיל. אַזוי איז דער גאַנצער דריטער אַקט פון דער „שחיטה“ אַדורך אָהן איינדרוק נאָר צוליב דעם, וואָס די פּאַרטנערען האָבען אַראָפּגעזעצט די גאַסטראָלערין פון טראָפּ.

דאָס איז שוין, אָבער, די טונקעלע זייט פון אַלע גאַסטראָלען, ווען אַ פרישע קראַפט גייט אַריין אין אַ צופעליק צונויפגעשטעלטער טרופּע.

[„אונדזער לעבען“ נ' 128 פון 7. יוני 1910].

נעקראָלאָג.

אַ ביסעל שפּעטלעך, — נאָר די האַנט האָט זיך אַלץ נישט אויפגעהויבען צום שרייבען.

ס'האָט זיך נישט געגלייבט, אַז ס'איז אמת: פּעני עפּשטיין, די הויכע, די שלאַנקע, די אָריגינעלישע, די שטענדיק עלעגאַנטישע, די שטענדיק עקספּאַנסיווע, די עטוואָס עקזאָטישע, עטוואָס רעטזעלהאַפטיקע פּעני עפּשטיין איז שוין נישטאָ.

נישטאָ. — קיינמאָל וועט שוין נישט קלינגען איר טיפע האַרציקע שטימע. קיינמאָל וועלען די לאַנגע, ציכטיק-מאַניקירטע פינגער זיך שוין נישט צונויפפלעכטען אין דער כאַראַקטעריסטישער, אומגעדולדיק-נערוויי'ישער באַוועגונג. קיינמאָל וועלען די גרויסע קאַרע אויגען מיט די עטוואָס בלאָלעכע ווייסלען שוין נישט פאַרלויפען מיט אַ קרישטאָלענער טרער פון אויפרעגונג, עגמת-נפש אָדער ה פּעלות. — נישטאָ, ווי קיינמאָל גאָר נישט געווען!

מ'האָט זיך אַפילו געריכט. שוין אַ יאָר צוריק איז זי אַראָפּ פון דער בינע. און וואָס איז אַנ'אַרטיסטין, ווען זי הערט אויף צו

שפּילען? — עפּעס ווי אין אַ מאָדנע פּוכטער, מאָדנע טריבער ווײַטקײַט איז זי פֿאַרשוואונדען, און פֿון דאָרטען, פֿון דערדאָזיקער אויסטערלישער ווײַטקײַט, זענען פֿון צײַט־צו־צײַט אומגלויבלעכע ידיעות, ווי שווערע, בייזע חלומות, אָנגעקומען. די שרעקלעכסטע קראַנקהייטען, וואָס לאָקערען נאָר אַפּ׳ן מענטשלעכען גוף, האָבען זיך ווי צונויפגערעדט, ווי אָנגעזעצט זיך, די לעבענסלוסטיקע און לעבענסדורשטיקע פּעני עפּשטיין אומצובריינגען: אַ קרעפּס אין די לונגען, אַן׳אָנצינדונג אין די נירען, שווינדזוכט, — אַלץ אַף איין מאָל. מ׳האָט געוווסט, אַז זי וועט נישט לעבען. מ׳האָט געוווסט, אַז אירע טעג זענען שוין געציילט. און דאָך ווען מאָנטיק אין אָווענט, נאָך אַ שיינעם, זוניקען, וואַרעמען טאָג, וואָס האָט געשמעקט מיט פרילינג, איז מען געוואָר־געוואָרען, אַז פּעני עפּשטיין איז אַנטשלאָפען געוואָרען מיט דעם לעצטען שלאָף, האָט די ידיעה איבערראַשט. — ווי אַ שטיין האָט זיך געלייגט אַף דער ברוסט. — טאַקע ווײַל די לעצטע עטלעכע חדשים זענען געווען אַזוי מוראדיק, טאַקע ווײַל מ׳האָט זיך געריכט, טאַקע דערפֿאַר האָט דער טראַגישער סוף אַזאַ מרה־שחורה געוואָרפען. דער פֿאַרשטאַנד האָט משיג געווען, נאָר דאָס געפיל האָט זיך אָפּגעזאָגט אָנצונעמען דעם געשעענעם פֿאַקט.

און מאָדנע אויסטערליש האָט, דעריבער, עפּעס אויסגעזען די לויה, וואָס איז געגאַנגען פֿון הינטער דער שטאָט, פֿון ייִדישען שפּיטאָל אַף טשיסטע, אין אַן׳עכט־קליינשטעטעלדיקער בלאָטע, אונטער אַ גאָסרעגען. — דאָס זילבערנע באַשלעג אַף דער דײַטשישער עגלה האָט זיך עפּעס צופיל געוואָרפען אין די אויגען, נישט געשטימט מיט דעם טריבען וועטער און מיט דעם עצם פֿון דער פּראָצעסיע, אָפּגעיאָגט דעם שאָטען פֿון טויט, וואָס האָט געדאַרפט אַף איר שוועבען. — הינטען איז געהאַנגען אַ גרויסער קראַנץ מיט ברייטע בלעטער פֿון אַ פּעכערפּאַלמע, וואָס האָבען מער דערמאָנט אָן עפּעס אַ יום־טוב, ווי אָן טרויער. — תחלת זענען נאָכגעגאַנגען כמעט בלויז אַקטאָרען. זעלטען איינער אָהן אַ צילינדער, דראָזשקעס זענען נאָכגעפֿאָרען. די זענען אויסגעשטיגען, צוגיין אַביסעל צופוס, יענע זענען אויפגעזעסען, אָפּצורוען זיך אַביסעל. די נאָכגייענדיקע האָבען איבער די קעפּ פֿון מענטשען און פֿערד זיך אַדורכגעשמועסט מיט די נאָכפֿאָרענדיקע. ס׳האָט גערעשט, געטומעלט.

אויסגעזעצן אַף אַ מחנה מחותנים, וואָס פאָרען פון איין שטעטעל אין דאָס צווייטע אַף אַ חתונה.

און געדאַכט האָט זיך מינוטענווייז, אין לאַנגען צוג, אַז זי אַליין, די פאַרשטאָרבענע, דאַרף אויך דאָ ערגעץ, אין דעם רוישי־קען אַקטאָרענגעיינדעל מיטגיין.

זי, די לעבעדיקע, די פריילעכע, וואָס האָט אַזוי ליב־געהאַט צו זיין צווישען מענטשען, אויס דעם איינגעבוירענעם געפיל פון געזעלשאַפטלעכקייט, פאַרברענגען אין אַ שמועס וועגען דער וועלט, וועגען די שטעט, וועלכע זי האָט באַזוכט, וועגען די פּערזאָנען, וואָס זי האָט געקענט, וועגען די ביכער, וואָס זי האָט געלייענט, וועגען דער מענטשלעכער נויט, וועגען וואוילטעטיקייט.

זי, וואָס האָט געקלעבט צו די חברים פון דער בינע, נישט בלויז ווי אַ חברטע, נאָר ווי אַ שוועסטער, רעדענדיק וועגען יעדען פון זיי מיט דער צערטלעכער זאָרגלעכקייט כמעט פון אַ מוטער, — געוויינטיקט מיט זיינע ליידען, געפרייט זיך מיט זיינע פריידען, — מעג ער אַפילו זיין איר אַ שונא, מעג ער אַפילו האָבען איר אַנ־עולה געטון.

אָט איז זי אויסגעמישט מיט דעם לעבעדיקען עולם, וואָס באַלייט דעם שוואַרצען וואָגען. זוכסט זי אומבאַוווסטזיניק מיט די אויגען. ווי? דען? ווי וועט זי דאָס נישט זיין דאָרט, וווּ אירע ליבע ברידער און שוועסטער האָבען זיך צונויפגעזאַמעלט? לעבט זי דען נישט? זי איז דאָך אַזוי יונג: קוים 34 יאָר אַלט. אַ רויז אין בליען.

* * *

באָר פאָרט געשטאָרבען אַזוי יונג.

דאָס לעבען האָט זי אויפגעגעסען.

און, ווילט איר, פּאַסט זיך דער פריצייטיקער טויט צו דעם גאַנצען אָנבליק פון פּעני וואַדיאַ־עפּשטיין.

אַזעלכע, ווי זי, קענען נישט לאַנג לעבען.

אַ גרויס קינד. גוט ווי די יועלט. אַ טויבענהאַרץ.

שנעל זיך צוגעבונדען צו מענטשען. יעדען געגלייבט. אַוועקגע־געבען דעם ביסען פון מויל. קיין שפור קנאה. געפרייט זיך מיט יענעמס ערפאָלג, מיט יענעמס גליק נישט ווייניקער, ווי מיט אייגע־נעם. נישט אויסגעקומען פון איר צו הערען אַ שלעכט וואָרט אַפילו

וועגען די קאָנקורענטען. האָט זי פון עמיצען אַנ׳עולה געליטען, זע־בען איר נאָר די גרויסע אויגען מיט אַ שטילער טרער פאַרלאָפען. קיין שנאה האָט זי, אָבער, נישט נאָכגעטראָגען. און קיין נקמה נישט געזוכט, אדרבא, זייער שנעל פאַרגעסען.

אָפט באַגעגענט, נאָר קיינמאָל נישט געפרעגט: „פאַרוואָס קומט איר נישט אַף מיינע אַרויסטריטען? פאַרוואָס שרייבט איר פון מיר נישט?״ — אירע ערשטע גאַסטראָלען אין וואַרשע האָבען אַרויסגע־רופען די אָנערקענונג פון יענע שריפטשטעלער, וועלכע פאַרמאָגען אַנ׳איינגענע באַציונג צו דער זאַך און שטעען זיך נישט קלאָר אַרויסצוזאָגען דאָס, וואָס זיי מיינען, נישט רעכענענדיק זיך דערמיט, ווי אַנדערע וועט געפעלען צו קוקען אַף דעם געגענשטאַנד. — פעלט, אָבער, נישט קיין „קריטיקער״־לצים, וואָס האָבען נישט דעם מינדסטען זין פאַר דאָס פאָזיטיווע, וואָס האָבען אין זייער לעבען גאָרנישט געשאַפען, וואָס זייער גאַנצע קונץ באַשטייט אין דעם, צו זאָגען קאַפּויר, נאָכדעם ווי עמיצער האָט שוין אַרויסגעגעבען דעם אָדער יענעם אורטייל. איינער אַזעלכער, — מיט 6 יאָר צו־ריק, ווען אַנדערע האָבען אסתר־רחל קאַמינסקי אין יידישען „באַלאַגאַן״ אַנטדעקט, האָט ער אין אַ סקאַנדאַליעזישען מאמר די ער־שטע דראַמאַטישע אַרטיסטין אונדזערע מיט גראָבע זידלערייען באַפאַ־לען, געפינענדיק, אַז מער ווי אַ „פורים־ווינקעלשפּילערין״ איז אסתר־רחל קאַמינסקי נישט, — האָט געהאַלטען פאַר זיין חוב אויך פעני עפשטיין אַ גראַטש צו טון: אַריינגעפאַלען אַף איינע פון אירע לעצטע גאַסטראָלען און אויסגעשאָסען מיט אַ „רעצענזיע״, — צווישען נאַרישע, געשמאַקלאָזיקע, אין פולער מאָס געמיינע, בלויז פאַר דעם לאַנדלוי גופא אפשר כאַראַקטעריסטישע אַנצוהערעני־שען מכח עפּעס אַ „רעקלאַמע״, מכריז־געווען, אַז די קלענצטע באַריסטין האָט גוט געשפּילט, בלויז אין פעני וואַדי־עפשטיין טויג אַפילו פאַר קיין סטאַטיסטין נישט. — מיינט איר, די קינסט־לערין האָט געהאַט טענות? — ס׳האָט איר וויי־געטון, זייער, זייער טיף וויי־געטון דאָס אומרעכט. אָבער גערעדט האָט זי דערפון אין אַ טאָן, ווירדיק, וואָס זעלטען צו טרעפען, מיט פולער אַכטונג צו דער פרייהייט פון קריטיק, מיט דעם גרעסטען דרך־ארץ פאַר דער פערזענלעכקייט פון געגנער. די אמתע קולטור פון געדאַנק און געפיל. די אמתע דיסטינקציע, אַלס רעזולטאַט נישט אַזוי־

פיל פון דערציִונג, ווי פון אײַנגעבוירענעם טאַקט, פון אײַנגעבוירענעם אַריסטאָקראַטיזם.

אין אַ פאַנטאַסטישען גאָרטען, ווו די ביימער זענען אייביק גרין, ווו די בלומען וועלקען קיינמאָל נישט, ווו די ווילשמעקעדיקע לופט ווייסט נישט פון קיין קאַלטען ווינט, ווו דאָס גראָז איז ווייכער פון סאַמעט, ווו דאָס וואַסער איז שטאַרקער און זיסער פון ווײַן, — אין אַזאַ ווינקעלע, וואָס איז, ליידער, אַף דער ערד נישטאָ, וואָלט אַזאַ פ ע נ י געקענט בליִען און ביז צום נאַטירלעכען אויסלאָז.

די אומפּראַקטישקייט אַליין, פון אָרעמקייט צו פירשטלעכען רײַכקייט דערהויבען, געוואָרען דאָס ווײַב פון אַנ׳אינדישען פרינץ, וואָס האָט זי מער פון זײַן לעבען פאַרגעטערט, פונאַירעטוועגען צו 25 יאָר אין לאָנדאָן זיך יידישען געלאָזט. נאָר דערשפירט, אַז דאָס עשירות איז אַ קייט פאַר איר פרײַהײַט, פאַר איר גײַסט, פאַר איר קונסט, — די וואַדיאַ ווערט צוריק אַנ׳עפּשטיין, אַוועקגעוואָרפען דעם קעניגלעכען פּאַלאַץ, די אייגענע רײַטעלעפאַנטען און דעם גאַנצען אָריענטאַלישען לוקסוס, — צוריק געלאָזט זיך אין לעבען, ווי אַף אַ שמאָלער ברעט איבער׳ן שטורמישען ים.

נישט געוואוסט דעם ווערט פון געלט. געדאַרפט — געקומען, גענומען. געהאַט — אַוועקגעגעבען דעם ערשטען, וואָס האָט אויסגעשטרעקט די האַנט.

איר גאָט — די קונסט.

די קונסט אין לעבען און אַף דער סצענע.

צוויי זאַכען האָבען אָנגעפילט פעני עפּשטיינס לעבען: די בינע און טואַלעטען.

מיט דער בינע אויפגעשטאַנען, מיט דער בינע זיך געלייגט. אַף די רעפּעטיציעס — די ערשטע. געשפּילט — איז אַ גאַנצען טאָג געלעבט מיט דעם אָווענט, וואָס דאַרף קומען, געפיבערט, געקאָכט. זעקס אין אָווענט שוין געווען אין טעאַטער. געהאָלפען דעם רעזשיסער, דעם דעקאָראַטאָר, דעם סצענאַריער, דעם סופלער, דעם מינדסטען אַקטאָר. אָנגעוויזען יעדערען, ווי זיך אָנטון, ווי זיך גרימירען. מ׳האָט געטריבען קאַטאָוועס: „אַליין די בינע אויסגעקערט". — און אַהיימגעגאַנגען די לעצטע. מ׳האָט זיך געווויצעלט: „פאַרלאָשען די לאָמפּען אין טעאַטער". — און נישט געשפּילט — גלאַט

אַזוי געקומען, אָפּגעזעסען ביז 1 באַנאַכט אין טעאַטער, כאָטש אָטע־מען מיט דער לופט פון דער בינע.

די סצענע — אַ טעמפּעל.

די ראָלע געקענט — צום שטוינען.

יעדען פּרט אין דער האַלטונג און אין טואַלעט פּליַיסיק, געוויסענהאַפטיק, אַלזייטיק באַקלערט.

כ׳וועל נישט פאַרגעסען איר ערשטען אַרויסטריט אין וואַרשע.

דער אַנסאַמבל האָט איר ווייניק מיטגעהאָלפען, אַראָפּגעשלאָגען זי פון טראָפּ. דאָס פּובליקום האָט דאָס אַפילו ווייניק וואָס באַמערקט. אַלע אויגען זענען געווען געווענדעט בלויז אַף איר. — כ׳קוק אַריין הינטער די קוליסען. ערשט — זי ציטערט אינגאַנצען פאַר אויפ־רעגונג, און טרערען, ווי גרויסע פּערעל, קייקלען זיך איר פון די אויגען. זי, וועט אַנטלויפען. מ׳האָט פאַרשוועכט די הייליקייט פון אָרט! פאַרשוועכט דאָס מיסטעריום פון שוישפּיל!

...טאָפּעלט, ווי געגומען געהאַלט, האָט זי אויסגעגעבען אַף קאָסטיומען און די איבעריקע זאַכען פאַר דער בינע.

נישט געפרעגט: פון וואַנען? — נישט געפרעגט: ווי לאַנג וועט קלעקען?

אָנגעטון זיך תמיד מיט געשמאַק, תמיד שטרענג אויסגעהאַלטען, נישט אַזוי רייך, ווי עלעגאַנט, קינסטלעריש.

און דאָס אַריינגעפירט אין יידישען טעאַטער. די ערשטע און איינציקע פאַר אַ מאָדערן־איראָפּעישען רעפּערטואַר.

אָפּגעשפּילט אַ זומער אין „אַלעקסאַנדרינע", דערנאָך אַפּ׳ן מוראַנאָוו.

ווינטער — אין „עליזעום".

אַ גאַנצען סעזאָן האָט מען געטרעטען מיט די פיס איר מענטש־לעכע און אַרטיסטישע ווערדע.

אַנ׳אַרטיסטין פון דער מאָס — געצוווּנגען נאָכט אין נאַכט צו ליידען, צו קאָמפּראָמעטירען זיך אין אַ לעצט עפּיזאָדיש ראָלכעל אין אַזאַ שמאָטע ווי „דאָס פינטעלע ייד".

אויסגענוצט איר עלענט, איר אומבאַהאָלפענקייט, איר נאָכגיבי־קע אומפּראַקטישקייט.

און כ׳געדענק אַ שרעקלעכען אָוונט. אַ קנאַקעדיקער פּראָסט, און די פרוי פון אינדישען פּרינץ האָט מיט דעם שטענדיקען באַחנ־

טען שמייכעלע אַף די בלאָע ליפּען, שטיקענדיק אין זיך אַליין דעם איינגעקסטען שרעק, געהילט דאָס ציטערענדיקע לייב אין אַ רויטען טו־כענעם מאַנטעל, אָהן פוטער, אָהן אונטערשלאָג זאַגאַר.

די ערד איז נישט קיין פּאַראַדיז. דאָס לעבען שוינט נישט קיין גרויסע קינדער. מענטשען זענען שלעכט, מענטשען האָבען אַ האַרץ אָפּצוּנאַרען אַ קינד. מענטשען מיסברויכען דעם צוטרוי פון לייכטגלויביקע. ווייסען נישט דאַנקבאַר צו זיין פאַר דאָס גוטע,וואָס מ'טוט זיי.

און פאַר קיין פאַל האָט פ ע נ י נישט געוואָלט פאַרלאָזען רוסלאַנד, ווו נאָר, ווי איר האָט זיך געדאַכט, די יידישע דראַמאַטישע קונסט קען נאָך האָבען אַ צוקונפט.

מיט די לעצטע כחות האָט זי, מיט אַ האַלב יאָר צוריק, פון רייגערץ צוריק קיין וואַרשע זיך דערשלעפּט. נישט קיין לאָנדאָן, ווו זי האָט עלטערען, קרובים, פריינט. אַף דזיעלנע גאַס, באַ אַ וויטען גואל, ווי מ'רופט דאָס אַף יידיש, — אַנ'אָרעמען בעל־מלאכה, אין אַ חדרעל ד' אַף ד', אַפ'ן קראַנקען בעט זיך געלייגט.

דעם לעצטען זונטיק, ליגענדיק מיט נאָך דריי קראַנקע יידע־נעס אין איין קעמערעל אַף טשיסטע, פאַנטאַזירט, וויאַזוי זי וועט נאָך שפּילען „מעדעאַ“.

וואָרום נישט האָבענדיק אַף אַ גלאָז מילך, האָט זי דעם מערקוויר־דיקען קאָסטיום פאַר דער ראָלע, אין פאַריז פאַר,אַ ריזיקען פּרייז באַשטעלט.. ווי אַנ'אויג אין קאָפּ געהיט, נישט געלאָזט אַף געלט פאַרוועקסלען...

*   *
*

אפּט: אַ קינסטלער גייט יונג פון דער וועלט.
איז דער יונגער טויט נישט אַ דירעקטער פּועל־יוצא פון לעבען, איז ער — אַ נ אַ ט י ר ל ע כ ע ר, — פון אַ לאַנגער קרענק; — אַ ק אַ ט אַ ס ט ר אָ פ אַ ל י ש ר, — עמיצער ווערט „אויס־געכאַפּט“, ווי מ'זאָגט דאָס, — דער ווי: איז גרויס, נאָר דער פאַקט ליגט זיך ווי נישט איז איין אין די אינערלעכע איבערלע־בונגען.

נאָר איז דער יונגער טויט ווי געבוירען צוזאַמען מיט דעם קרבן, איז ער ווי אַנ'אומפאַרמיידלעכער געדראַנג פון דער פּערזענ־לעכקייטס גייסטיקער הויכקייט, דאַן האָט דער צער אין זיך נאָך עפּעס אַזוינס, נאָך אַזאַ מין ביטערקייט, וואָס איר עצם איז גאָר אוממעגלעך אין ווערטער אויסצודריקען.

מאריס מאסקאוויטש.

אלם אוריאל מזיק.

דער אַמעריקאַנער גאַסט באַלאַנגט, קענטיק, גראָד נישט צו יענעם טיפּ גאַסטראָלערען, וואָס האָבען פֿײַנט צו שפּילען מיט אַ גוטען אַנסאַמבל און באַ אַן׳אָנשטענדיקער רעזשי, נאָר ליבען — אַרום זאָל אַלץ אָרעם, אָפּגעלאָזען, נישטיק, טאַנדייט זײַן, דאָס פּובליקום זאָל זען — ב ל ױ ז זיי, זיי — באַוואונדערען, זיי — אַפּלאָדירען.

מ אָ ר י ס מ אָ ס ק אָ װ י ט ש שפּירט זיך אַף דער בינע, נאָך איידער ער ווײַזט זיך אַרויס פון הינטער די קוליסען, — א ו ן צ ו ם ג ו ט ע ן. באַ אַזאַ ענגער סצענע, ווי אין טעאַטער „עליזעום“, באַ אַזאַ צאָל ראָליסטען, ווי אין דער פּיעסע „גאָט, מענטש און טײַוועל“, און באַ אַ טרופּע, וואָס האָט אַ גאַנץ יאָר אַדורכגעשטופּט מיט —

אוי, ס׳איז מיר וויל!
אוי, ס׳איז מיר גיט!
אוי, ס׳איז מיר דאָבזשע!

האָט אַף דער זונטיקדיקער פֿאָרשטעלונג אָנגענעם זיך געוואָרפֿען אין די אויגען דער געוויסער סדר אַף דער בינע, די געוויסע צונויפֿגעשפּילטקייט פון די אַקטאָרען, דער געוויסער אויסגעהאַלטענער טעמפּאָ אין דער אויפֿוויקלונג פֿון די סצענעס.

מ׳דערציילט, אַז דער ניויאָרקער אַרטיסט איז אַ דערפֿאַרענער רעזשיסער, און ס׳האָט זיך געלאָזט פֿילען אין איטלעכען פּרט, אַז ער האָט זיך געגעבען די מי אַפּדאָסניי אײַנצואַרבעטען דאָס לאַנג־אָפּגעשפּילטע שטיק מיט זײַנע וואַרשעווער קאָלעגען, — און דאָס איז שוין אַ סימפּאַטישער שטריך, וואָס ווײַזט אָן אַף אַן׳ערנסטען און סובטעלישען כאַראַקטער.

אַ שאָד, וואָס דער מענטש איז אַראָפּגעקומען נאָר אַף עטלעכע ספּעקטאַקלען און קען נישט פֿאַרבלײַבען באַ אונדז אינגאַנצען. אַף דער יידישער בינע אין רוסלאַנד און פּוילען איז מ אָ ר י ס מ אָ ס־ ק אָ װ י ט ש נישט קיין אַלטעגלעכע דערשײַנונג. מיר פֿאַרמאָגען טאַ־

קע שוין עטלעכע זייער באַגאָבטע דראַמאַטיִשע אַרטיִסטען, — מיִר האָבען אַ יעקב ליִבערט, אַ דראַנאָוו, אַ יוליוס אַדלער, — מאָריִס מאָסקאָוויִטש איִז, אָבער, ניִשט ענלעך צו קיינעם פון זיי, ער האָט זיך זיין אייגענע פיִזיִאָנאָמיִע, און מיִט איִם וואָלט דאָס געזיִנדעל רייכער, שענער געוואָרען.

וואָס מיִר געפעלט באַזונדערס איִן דעמדאָזיִקען אַרטיִסט, — דאָס, וואָס צייכענט איִם אָפּ פון זיינע טאַלענטפולע קאָלעגען, דאָס, וואָס געהערט ספּעציִעליִש איִם, — איִז די זעלטענע גריִנגקייט, די פליִנקייט, מיִט וועלכער ער באַוועגט זיך אַף דער סצענע, און די מערקוויִרדיִקע, אמת־קיִנסטלעריִשע דיִקציִע.

אַ הויכער, אַ שלאַנקער, שוויִמט מאָסקאָוויִטש, קען מען זאָגען, אַף דער סצענע. ער שלייכט זיך אַדורך פון איין עק צימער איִן אַנדערען אַזוי לייכט, אַזוי גראַציִעזיִש, אַז דו באַמערקסט ניִשט די שריִט — זעסט נאָר: אָט ערשט איִז ער געווען דאָ, אָט איִז ער שוין דאָרט. — איִן די פּאָזעס, וועלכע ער נעמט אָן, איִן גאַנצען האַלטען זיך, איִן די מאַניערען, איִן די העויות, איִן דער מיִמיִק איִז איִם, וויִרקלעך, געראָטען איִן דער ראָל פון אוריאל מזיק צו באַשאַפען די פיִגור פון אַ ניִשטגוטען, אַזוי ווי די פאָלקס־פאַנטאַזיִע מאָלט איִם זיך אויס: — אַ ספּריִנזשיִנדיִקער, עלאַסטיִשער קערפּער, מיִט בייגעוודיִקע גליִדער און אונטערשפּריִנגענדיִקע באַוועגונגען און מיִט אַ בייסענדיִקען סאַרקאַזם, וואָס איִז צוגאָסען איִן אַלע געזיִכטסצוגען און איִן אַלע אברים, איִן איִטלעכען ריִר.

די ראָל איִז, קענטיִק, גוט איינשטודיִרט, יעדער שטריִך פּאָרויס באַקלערט, אָפּגעמאָסטען, אַרומגעטאָקט און אַרומגעשליִפען, — אָפּטמאָל קומט עס אַפילו אויס צו געקיִנצעלט און אַביִסעל איִבער־טריִבען.

מאָסקאָוויִטש באַזיִצט דערביי גרויסע איִנטויִציִע און אַ סך געפיִל. נעמט זיך אַדורך מיִט דער ראָלע ביִז גאָר. איִן די סצענעס, ווו דער טייוועל גיִסט זיין סם איִן הערשעלע דובראָוונערס האַרץ, רעדט איִם איִבער, ברעכט איִן איִם אַלע איינגעוואָרצעלטע אמתען, גלייבונגען און מדות, — רעדט דער אַרטיִסט אַזוי פליִסיִק, אַזוי זיִכער, מיִט אַזאַ גיהנומפלאַם, מיִט אַזאַ פּעך־און שוועבעל־איִבערציינגונג, אַז דעם צושויער איִז קלאָר ווי דער טאָג: דער פרומער סופר מוז זיך אונטערגעבען, מוז גיין איִן דער נעץ. —

מזיקס זשעסטיקולאציע איז אין די מינוטען אזעלכע, אז דו זעסט באשיימפערלעך: ער פאנגט דעם קרבן, ער וועבט אים ארום, זיי גיסען זיך ביידע צונויף, ווערען איינס: פאר אונדז איז א שוואכער כאראקטער, וואס לעבט איבער אנ'איגנערלעכען איבערבראך, און לע־בען אים — זיין פארקערפערטער יצר־הרע.

אין דער ראל העלפט דעם גאסטראלער באזונדערס צו זיין דיקציע, וועלכע האט צו זיך קיין גלייכען נישט אין אונדזער טעאטער. מאסקאוויטש רעדט מיט א פראסטען שיינעם יידיש. דאס איז נישט קיין ליטווישער דיאלעקט, נישט קיין פוילישער, נישט קיין וואלינער, דאס איז אנ'אליידישע קולטורעלישע אויסשפראך. מיט א שטים איז ער באשאנקען מיט א געזונטער, ריינער, רייכער, וואס לאזט זיך בייגען ווי נאר איר בעל־הבית וויל, און ווי נאר דער מאמענט פאדערט. אט רעדט אוריאל הייס, ליידענשאפטלעך, געשווינט, אזוי, אז דאס קול גייט־איבער אין א צופלאקערט פליסטערען, און אט דערהייבט עס זיך פלוצים, ווערט הויך, שטארק, — און דער איבערגאנג איז אומדערווארט און שיין, ווייל נאטירלעך, ווייך, הארמאניש, אהן שום אנשטרענגונג, אהן א ריס און אהן א גראטש...

מאסקאוויטש לאווירט מיט זיינע באוועגונגען און מיט זיין שטים, קען מען זאגען, ווירטואזיש.

צוליב'ן גאסט האבען אויך די איבעריקע אנטיילנעמער פון אוועגט ערנסטער זיך באצויגען צו זייערע ראלען.

אנ'אמתע איבערראשונג פאר'ן פובליקום איז געווען ה' פי־שעלעוויטש אלס ליזער בדחן. ווער וואלט זיך געגלייבט, אז דערדאזיקער קלאון, וואס זיין הויפטאויפגאב איז פריילעך צו מאכען דעם עולם אין „פינטעלע ייד" מיט א ריקודעל, א קאזיאלעק און ענלעכע שווארצע קונצען, זאל טראגען אין זיך אזא געטלע־כען פונק, פארמאגען אזא ערנסטען, טיף־טובטעלישען, קאמישען טאלענט, אזויפיל צארטע אינטויציע און ווייך געפיל! ווי אויסגע־וועבט פון טייערען זייד איז אויסגעקומען דער טיפ פון דער פאר־פאלענער נשמה, וואס איז געבוירען געווארען אפשר צו עפעס א הויכען ציל, און איז אומגעקומען אין די וויסטע אומשטאנדען פון דער עלענטער יידישער גאס, און בענקט, בענקט, מאכט זיך צו נאר, ווייל דאס הארץ אינעווייניק נאגט, רייסט זיך, טריפט בלוט און טרערען...

אַנ׳אומגליקלעך פאָלק, באַ וועלכן פישעלעוויטשעס באַדאַרפען שפּילען ציקראָלען!..

גוט, ווי געוויינלעך, איז געווען אַלס פּריידע די טאַלענטפולע מאַדאַם עפּשטיין, וואָס ליגט אין איטלעכער ראָלע אַריין אַ סך האַרץ און שטימונג.

געוויסענהאַפטיק און מיט געפיל האָבן געשפּילט די ה״ה ראַפּעל, שאַפּירע און די פרויען קרויזע און גאָטליב. די לעצטע אַרבעט זיך אויס אַף אַ גוטער מוטערראָליסטין.

[„מאָמענט״ נ׳ 127 פון 16 יוני 1911].

אַלם ראָטמיסטער.

ענדלעך, נאָך אַ לאַנגער, זייער לאַנגער הפסקה, האָבן מיר זוכה־געווען צו זען אַף דער בינע, וואָס ווערט סיסטעמאַטיש אויסגענוצט צו באַלאַגאַנפאָרשטעלונגען, — אַ נייע ערנסטע דראַמע.

אַ נייע, פאַר׳ן יידישען פובליקום. באַ די אומות העולם איז דער „פאָטער״ שוין יאָרען פּאָפּולער.

סטרינדבערגס שנאה צו פרויען איז אַ פאַקט, פון וועלכן אַפילו „קינדער אין די וויגען״ האָבן שוין געהערט. פלאַכקעפּ ווייזען זיך: דער פאַרשוין האָט זיך געמוזט טעלעכע מאָל גאַנץ פיין אָפּבריען, — שעלט ער. ס׳איז ריכטיק: דער באַרימטער סקאַנדינאַווישער שריפטשטעלער האָט שוין געהאַט דריי אָדער פיר ווייבער און קיין איינמאָל, דערציילט מען, נישט צוגעטראָפען. ס׳קען קיין ספק נישט זיין: די פּערזענלעכע אַנטוישונגען האָבן דעם מענטש פאַרביטערט קיינען דעם „שיינעם געשלעכט״. אָבער, ס׳איז מער ווי נאַיוו צו מיינען, אַז סטרינדבערגס באַציונג צו דער פרוי איז כמעט אַף אַ האָר ענלעך צו דעם אויבערפלעכלעכען פּלוידעריי פון די פולע וויצלינגער, וואָס ליווערען הומאָריסטיש ציינג אַפּ׳ן אַרשין און אַפּ׳ן פונט פאַר די „פליגענדע בלעטער״ און אַנדערע אַזעלכע יוקסט־זשורנאַלעכלעך.

ס׳איז פאַר קיינעם קיין סוד נישט, אַז דער שורש פון אָטטאָ

וויינינגערס תורה דארף מען זוכן אין סקאנדינאווישן דיכטערס ווערק. דער מחבר פון „פאטער“ האט זיין האס צו דעם „שוואכן מין“ טיף באגרינדט. אין זיין באקאנטער דראמע, — איך האלט, זאגאר, פאר מעגלעך זי צו רעכענען פאר א טראגעדיע, — האט ער אויפגעשטעלט א קלאר אויסגעדריקטע טעאריע, וועלכע מ׳קען, אמת, אננעמען נאר מיט גרויסע באגרענצונגען, וועלכע איז, אבער, כולל אין זיך עטלעכע היסטארישע, סאציאלאגישע און ביאלאגיש שטארק־באַרעכטיקטע גרונטגעדאנקען.

סטרינדבערג האט, קענטיק, געהאט צו טון מיט טיפישע פרויען, ד. ה. מיט אזעלכע, וואס זענען רייך באשענקט געווארען מיט די ספעציפיש־ווייבערישע איינגענשאפטען. באמערקענדיק אין דער פסיכיק פון דעם „שיינעם געשלעכט“ איניקע איינגעבארטי־קע, פאר א מאנצבעל ווילדע, אויסטערלישע, אומפארשטענדלעכע שטריכען, האט דער טאלענטפולער דראמאטורג זיך געגעבען די מי צו דערגראבען זיך ביז צו די ווארצלען פון דער דערשיינונג, וועלכע האט צוגעצויגען צו זיך זיין אויפמערקזאמקייט.

זייענדיק פון קאפ ביז פיס באוואפענט מיט קענטעניסען, און באזיצענדיק א שארפען געדאנק, איז ער געקומען צו א געדאנג וועלכען מ׳קען נישט אפזאגען אין אריגינעלישקייט.

צוויי געשלעכטען — צוויי ראסען. איטלעכע פון זיי איז פון דער נאטור באשטימט געווארען צו אנ׳אנדער וועלטציל. — דערפון וואקסט דער גרונטחילוק צווישען זייער פסיכיק.

די פרוי איז קודם־כל און אויסשליסלעך, — איבערהויפט אין אנהייב פון דער מענטשלעכער קולטור — א מוטער, און דאס לייגט אנ׳אייזערנע חתימה אף אלע אירע פסיכישע קרעפטען, פע־יקייטען און נייגונגען. די קרוין דערפון, וואס א פרוי איז אימשטאנד צו באשאפען, איז — א קינד, דערפאר קען גאר פאר איר קיין שום העכערע זאך אין דער וועלט נישט זיין. איבער אלץ שטייט דאס קינד. דאס מוטערלעכע געפיל איז דאס איינציקע געזעץ אין לעבען. דעמעלט, ווען עס האנדעלט זיך וועגען קינד, איז א כפרה — רעליגיע, א כפרה — מאראל, א כפרה — אלץ, אלץ! די מוטער אין דער פרוי איז פעיק זי צו מאכען הארט ווי א שטיין, ווילד — ווי א טיגער.

דער מאנצפערשוין — איז פריי פון דעם היפנאטישען, דעס־

פּאָטישען געפיל, וואָס פאַרשקלאַפט זיך די גאַנצע נשמה פון מענ־
טשען. דער מאַנצפערשוין — האָט, דעריבער, פון די ערשטע טעג
זיינע אָף דער ערד, תמיד געהאַט פאַר זיך אַנדערע וועגען, און אַ
סך. דער מאַנצפערשוין — איז שטענדיק אַ זוכער, אַ קעמפער, אַן
אַנטדעקער, אַ דערפינדער, אַ רעוואָלוציאָנער. ער האַלט אין איין שאַ־
פען. ער שאַפט און ברעכט, כדי אָף די חורבות נייע וועלטען אויס־
צובויען, וואָס וועלען סוף־כל־סוף אויך צושטערט ווערען, אָפּצוטרע־
טען דאָס אָרט נאָך פרישערע. דער מאַנצפערשוין קלעטערט אָהן
אויפהער אַפ'ן הויכען באַרג, וואָס זיין שפּיץ שפּאַרט אָן אין הימעל,
ווו דער אמת נעסט. דער מאַנצפערשוין איז דער דיכטער און דער
קינצלער, דער כהן און דער פילאָזאָף, דער געלערטער און דער
פאָרשער. דער מאַנצפערשוין איז דער באַשאַפער פון אונדזער
גאַנצער גייסטיקער קולטור.

און ווייל די מאַכטיקע אַרבעט פאָדערט קרבנות, ווייל צוליב
איר שטעלט מען אָפט אָף דער קאָרט דאָס פאַמיליענלעבען, די מאַ־
טעריעלישע עקזיסטענץ, — האָט דער מאַנצבעל אין גאַנצען לויף
פון דער מענטשלעכער געשיכטע געהאַט די פרוי קיגען זיך.
די פרוי איז אַ פאַרביסענע היטערין פון דעם, וואָס איז שוין דאָ.
זי איז לויט איר גאַנצער פסיכיק פעסט־קאָנסערוואַטיוו. און קוים
זעט זי אין מאַנס טעטיקייט אַ סכנה פאַר איר הויז, פאַר אירע קינ־
דער, — מעג ער זיין אַ גאון, מעג ער שטרעבען צו דערהויבענע
צילען, — זי שטעקט אים שטעקענס אין די רעדער, זי וואַרפט
אים שטיינער אונטער די פיס, — דאַרף מען — בינדט זי אים
די הענט, שערט זי אים אָפּ, ווי דלילה שמשונען, זיינע כשופלאָ־
קען, צוטרעט זי אים, ווי מ'צוטרעט אַ נישטיקען וואָרעם.

היסטאָריש און ביאָלאָגיש איז דאָס בילד, וועלכעס סטרינד־
בערג מאָלט, העכסט־ריכטיק. דער גרויסער טעות פון קינצלער־
דענקער באַשטייט, אָבער, אין דעם, וואָס ער לייקענט, אַז די פרוי
פון אונדזער צייט איז שוין נישט די מוטער־חיה פון דער וואַלד־
מענטשהייט, אַז דער שוואַכער מין האָט אויך פיל, זייער פיל גע־
נאָסען פון דער מענטשלעכער קולטור, גרויסע, זייער גרויסע פאָרט־
שריט געמאַכט, אַז אין די בעסערע פרויען פון דער נייער צייט
זענען די ספּעציפיש־ווייבערישע שטריכען כמעט אינגאַנצען אָפּגעריס־
סען, אַרויסגעשטופּט פון מענטש, וואָס איז אין דער פרוי ביז גאָר

אויסגעוואַקסען. אַז אַזעלכֿע פּרויען ווי לאַורע פון „פּאָטער“, זענען איצט נאָר אַ טרויריקער אויסנעם, נישט קיין כּלל, ווי סטרינדבערג וויל דאָס פאָרשטעלען.

אין וואַרשע, אַף דער יִדִישער סצענע, האָבען מיר געהאַט די מעגליכֿקייט צו זען די אָריגינעלישע פּיעסע, נאָר אַ דאַנק אַ פּראָסטען צופאַל, אַ דאַנק מאָסקאָוויטשעס גאַסטראָלען, הגם איך ווייס פּאַקטיש, אַז אויך בּאַ אונדז דרייט זיך שוין אַרום פון אַ יאָר פיר אַ כּתב־יד מיט דער איבערזעצונג פון „פּאָטער“, קיינער פון אונדזערע טעאַטער־בּעלי־בּתּים האָט נישט געפונען פאַר מעגלעך דאָס שטיק אויפצופירען, האַלטענדיק, אַפּנים, אַז „מאַדאַם איקס“ צי „חורבּן ירושלים“ זענען מער מיוחס.

אָנגעמערקט מוז, אָבער, ווערען, אַז די אַמעריקאַנישע איבערזעצונג איז, צום בּאַדויערן, זייער אַ שלעכֿטע, אָנגעשריבען מיט אַ צוקאַליעטשעטען דייטשמעריש, וועלכעס אין אַ סך מאָמענטען גרילצט פּשוט אין די אויערען און רייצט בּיז וויטיק. שוין־זשע איז אַזוי שווער אָפּצוזוכֿען אַ שרייבּער, וואָס זאָל די זאַך אָנשטענדיק איבערזעצען?!...

אַ פעלער איז אויך געווען פון מאָסקאָוויטשען, אַלס געוויסענהאַפטיקען רעזשיסער, איבערצוגעבען אַזאַ שווערע ראָל, ווי לאַורע דער פרוי גאָטליב, וועלכע איז אַ גאַנץ בּאַגאָבּטע אַרטיסטען און האָט אין דעם שטיק אויפגעטון אַלץ, וואָס נאָר אירע כּחות האָבען איר דערלויבּט, — וועלכע קען, אָבער, דורכויס נישט פאַרטרעטען קיין דראַמאַטישע פּרעמיערשע.

נאָר אין אַלגעמיין, איז דאָס שטיק גוט אויסגעשטעלט געוואָרען, וואָס ס'איז צוזען, למשל, שוין פון פרוי ראַפּעל, וועלכע בּאַזיצט בּאַגאָבּונג, קען זי, אָבער, נישט אויסנוצען, ווייל איר פעלט שולע, — דאָסמאָל, אונטער מאָסקאָוויטשעס רעזשי, האָט זי בּאַשאַפען אַנ'אויסגעהאַלטענע און רירענדיקע מאַרגאַריטע.

אַ פאַרגעניגען איז געווען צו זען דאָס שטיק צוליב מאָריס מאָסקאָוויטש אין דער טיטעלראָל.

העכֿסט סימפּאַטיש איז אין דעם אַרטיסט די ערנסטע בּאַציִונג צו זיין אויפגאָבּ. אים פאַרלאָזט נישט אַף אַ מינוט דאָס בּאַוווסטזיין, אַז יעדער אויפטריט אַף דער בּינע דאַרף פאַר'ן שוישפּילער זיין אַ טאַט פון בּאַגייסטערונג, פון קונסט. ער „שפּילט“ נישט קיין „ראָלע“,

ער באַגנוגט זיך נישט מיט איבערחזרען, שיין און ריכטיק די ווערטער, וועלכע דער מחבר האָט אַרייַנגעלייגט אין מויל פון זייַן העלד. ער באַשאַפט אַף דער סצענע אַ גאַנצען לעבעדיקען מענטש, אַ באַזונדערע גייַסטיקע וועלט, אַנ'איינהייַטלעכע אייגענאַרטיקע נאַטור, וואָס איז אַ האַרמאָנישער, קלאָרער, ריינער אויסדרוק פון דער אידייע, וועלכע דער אויטאָר האָט אין איר געוואָלט פאַרקערפּערען.

אין מאָסקאָוויטשעס ראָטמיסטער איז פאַר אונדז דער קינסטלעריש-אויפגעפאַסטער אידעאַליזירטער מאַנצבעל, דער סימבאָל פון אַלדעס גוטס, שיינס, דערהויבענס, ריינס, ווי סטרינדבערג וויל אים זען, אַנטקעגענשטעלענדיק אים דער פרוי, דער שלאַנג, דער צונויפזאַמלונג פון אַלדעס בייז, מיאוס, נידעריקס, פאַלשס. — אַ דענקער, אַ פּאָעט, אַ זוכער, אַ טרוימער, וואָס שוועבט איבער דער פּראָזע פון לעבען, נישט באַרירענדיק זי אַפילו מיט די קנאַפּעל פון די שיך, — און זייַן וועזען איז איינגאַנצען צונויפ-געגאָסען מיט די ליכטיקע רוימען פון הויכע אידייען, שיינע געדאַנ-קען, דערהויבענע געפילען, ריינע פאַרלאַנגען. אָפען, פראָסט, גלייַך, כשר, צנועדיק ווי אַ קינד, ווי אַ גרויס קינד, — דען איטלעכער אמת-גרויסער גייַסט — איז אַ גרויס קינד, — און דעריבער שוואַך, שוצלאָזיק, הילפלאָזיק, אוממעכטיק קעגען די פינצטערע ערדישע כחות, קעגען מענטשלעכען רשעות און נידערטרעכטיקייט.

גוטסקייט און ווייכקייט זענען בכלל, ווי עס שייַנט, גרונט-שטריכען פון מאָסקאָוויטשס כאַראַקטער. ער באַזיצט אומענדלעכע קוואַלען פון טיפען, שטילען, לויטערען, וואַרעמען ליריזם. אמת-שטאַרק איז ער, ער באַצויבערט אין יענע מינוטען, ווען אַ ברייטע כוואַליע סענטימענט רייַסט זיך אַרויס פון זייַן ברוסט, און טראָגט אַרויס גאַנצע שטיקער האַרץ, לעבעדיקע, נישט געקינ-צעלטע, צאַפּעלדיקע געפילען, סובטעלישע, איידעלע, זאַנפטיקע באַ-וועגונגען פון אַ פאַרחלומטער, פאַרבענקטער נשמה.

מערקווירדיק שנעל, באַ איניקסטער שלאַנקייט, זענען באַ מאָסקאָוויטשען די איבערגאַנגען פון איין עמאָציע צו דער אַנ-דערער, פון ברענענדיקען וויטיק צו אַ האַרצרייַסענדיקען קינדערשען קלאָג, פון וויטענדיקען משוגעת צו צובראָכענער, אומבאַגרענעצטער נאָכגיביקער ווייכקייט. זעסט באַשייַמפּערלעך, ווי די פאַרשידענע רייד פון די אַרומיקע גיסען זיך איבער שנעלער ווי אַ בליץ אין

דער נשמה פון אַנטפינדלעכען ראָטמיסטער. אַ מאָמענטאַלישע, כעמישע רעאַקציע געשעט, דאָס פּנים ווערט אין איין אויגענבליק אַנדערש פאַרפאַרבט. אָט האָט אַ קרעפטיקער צאָרן אַף דער פרוי געקרומט זיין געזיכט — זי זאָגט נאָר אַרויס אַ וואָרט געדעכעניש וועגען די ערשטע טעג פון זייער יונגער ליבע, — וואָסער דורכזיכטיקע, צאַרטע, ראָזע שיין שטראַלט גלייך אויף אַף דיזעלביקע באַקען, ליפּען און אויגען, וואָס האָבען זיך נאָר יואָס געראונצעלט פאַר כעס!... ווי נאַטירלעך און ווי פיליגראַניש, ווי פּאָעטיש גייט אַדורך באַ מאָסקאָוויטשען די לעצטע סצענע, די סצענע ווי די אַלטע ניאַניע פאַרכשופט אים מיט די אַלטפאַרגעסענע קינדערמעשהלעך, פאַרכשופט, ווי אַ צויבערין, אַזוי, אַז ער באַמערקט אַזש נישט, ווי זי טוט אַף אים אָן דאָס משוגעימהעמד...

...און דאָס פּובליקום האָט דאָס אָפּגעשאַצט, פאַרפילט דאָס טעאַטער אַף אַלע פאָרשטעלונגען, באַוויזען, אַז פאַראַן באַזונדער פאַר אַ ליטעראַרישען רעפּערטואַר.

[„מאָמענט" נ' 139 פון 30 יוני 1911].

נח פּרילוצקי.

באָריס טאָמאַשעווסקי.

זעלטען וואָסער באַגאַבטער דראַמאַטישער אַרטיסט פֿאַרמאָגט ליטעראַרישען געשמאַק. — דאָס איז אַ באַקאַנטע דערשיינונג.

אַזעלכע מייסטערס, ווי דאַוויסאָן, זאָנענטאַל, קאַינץ, סטאַניסלאַווסקי, מאַקס ריינהאַרד, קאָמיסאַרזשעווסקאַ וכדומה, וואָס זאָלען אויסער סצענישען טאַלענט באַזיצען נאָך אַלגעמיינע גייסטיקע קולטור, אויסער אייגענער קאַריערע זען נאָך די הויכע אויפֿגאַבען פֿון דער בינע, אַלס איינער פֿון דער קונסט קוואַלען, — אַזעלכע קינסטלער געהערען צו די „ראַריטעטען”.

אַ טעאַטער־„שטערן” זוכט, געוויינליך, קודם־כל אַ ראָל. — די פּיעסע אַליין גייט אים קנאַפּ אָן. די מיסיע פֿון דער סצענע, אַלס פֿאַרמיטלערין צווישען די גרויסע דיכטער פֿון דער מענטשהייט און די ברייטע קרייזען פֿון דער געזעלשאַפֿט, — פֿאַרמיטלערין־שאַפֿערין, וואָס איר פֿאַרמיטלערישע טעטיקייט איז אַ זעלבסטשטענדיקע פּרעכטיקע פֿלאַנצונג אין די גערטנער פֿון דער מענטשלעכער גייסטיקער קולטור, —— דאָס איז דעם „סטאַר”, ווי מ׳רופֿט עס אין אַמעריקע, מערסטענטיילס, לגמרי פֿרעמד.

דער רעפּערטואַר פֿון ס׳מייינסט אייראָפּעישע טעאַטערס באַשטייט, דעריבער, על־פּי־רוב פֿון מיסט, וואָס ווערט פֿאַרגעסען צומאָרגענס נאָך דעם, ווי מ׳הערט עס אויף צו שפּילען, און לאָזט נישט איבער דעם מינדסטען פּאָזיטיווען שפּור אין דער געשיכטע פֿון דער דראַמע.

זעלטען וואָסער פּעיקען אַקטאָר עס פֿעלט, אָבער, דער פּראָפֿעסיאָנעלישער אינסטינקט בנוגע צו די ראָלען. — דער פּרעמיער פֿון דער טרופּע מעג זיין אַ פֿאָלקאָמענער „קאַבאַטין”, נישט באַזיצען די העכערע קולטורעלישע אַנטוויקלונג, נישט זען גאָרנישט אויסער זיך אַליין און זיין ערפֿאָלג, — אַ ראָל זיך צוצוקלויבען איז ער אַ בריה.

ניינאונניינציק פֿון יעדען הונדערטער שמאַטעס, וואָס מ׳ווייזט אונדז אַף די טעאַטערברעטער פֿון דער גאַנצער וועלט, ווערען אויפֿגעפֿירט, אין אַ באַטייטעוודיקער מאָס, — אויסער פֿיל אַנדערע סבּות

— דערפאַר, וואָס זיי אַנטהאַלטען ראָלען פאַר די הויפּטקרעפטען פון די טרופּעס.

ס'טרעפט, אַ ראָל איז ניט טיף ווי געהעריק, נישט באַאַרבעט ווי ס'דאַרף צו זיין, — אַ טאַלענטפולער קינסטלער פאַרטיפט זי, פאַרבולט, פאַרפיינערט מיט זיין איגטואיציע און ארטיזם, — אָפטמאָל, פון דער בלאַכער, שוואַכער, כרימיטיווער צייכנונג, וואָס דער ווייניק באַגאָבטער דראַמאַטורג, דער בעל-מלאכה גיט אים, — באַשאַפענדיק אַנ'אויסגעצייכענטע קרעאַציע.

דער אַמעריקאַנער גאַסט, באָריס טאָמאַשעווסקי, וואָס האָט דעם פאַרגאַנגענעם פריטיקצונאַכטס צום ערשטען מאָל זיך באַוויזען אין טעאַטער אַף אָבאָזשנע גאַס, — ליידט, ווי ס'זעט-אויס, נישט בלויז אַף מאַנגעל פון ליטעראַרישען געשמאַק, נאָר אויך אַף מאַנגעל פון דעם אויוועגדערמאָנטען פראָפעסיאָנעלישען חוש, אָהן וועל-כען ס'איז זיך שווער פאָרצושטעלען דעם מיטעלמעסיקסטען דראַמאַטישען אַקטאָר.

נאַטירלעך, פון איין גאַסטראָל איז שווערלעך צו געבען אַ פולקאָמע כאַראַקטעריסטיק פון אַ שוישפּילער, אָבער אַנ'אַלגעמיינע פאָרשטעלונג וועגען זיין אַרטיסטישען אַקטיוו קען מען באַקומען שוין פון איין מאָל זען.

ס'וואַרפט זיך אין די אויגען: די נאַטור האָט דעם מענטש אַ סך געגעבען: אַנ'אימפּאָזאַנטישע פיגור; לעבעדיקע, פלאַסטישע באַוועג-לעכקייט, אַרורכגעדרונגען מיט פיל פרייקייט, ווייכקייט, גראַציע; אַנ'-אויסדריקלעך געזיכט מיט אַנ'אומאויפהערלעכער שפּיל פון ליכט און שאָטען, אַנ'אמתע מיניאַטורע בינע, אַף וועלכער שטימונגען, געפי-לען, עמאָציעס, געדאַנקען, כוונות טרעטען-אויף און טוישען זיך, בולט, געניי, לעבעדיק; אַ דאַנקבאַרע שטימע מיט אַנ'אָנגענעמען טעמבר און טיפע ברוכטלעכע טענער, וועלכע זענען מינוטענווייס אויסגעאיילט מיט זיסער פרויענווייכקייט.

פאַר אונדז איז, אַדוּוא, אַ סך דאַנקבאַרער מאַטעריאַל, — אַ קאָמפּלעקס שטריכען, וואָס עפענען אַ פּערספּעקטיוו פאַר שיינע מעג-לעכקייטען, — אייגענשאַפטען, וואָס וואָלטען באַדאַרפט מאַכען זייער איינגענטימער פאַר אַ באַטייטעוודיקען דראַמאַטישען אַרטיסט.

אָבער, צי איז ה' באָריס טאָמאַשעווסקי אַזעלכער?

אַף דער פראַגע איז, נאָך זיין ערשטען אויפטריט, נאָך אוממעגלעך

צו ענטפּערען פּאָזיטיוו. — עס זענען פּאָרלױפיק געבליבען אומקלאָר די גרענעצען פון זיין באַגאָבונג, די מאָס פון איר ברייטקייט, דער קאָעפיציענט פון איר אָנשטרענגונגספעיקייט און פון איר אינערלעכער דיסציפּלין.

כ׳וועל שוין נישט פרעגען קיין שאלות, ווי ריזיקירט מען עס, דעם ערשטען דעביוט אין וואַרשע צו געבען אין אַזאַ שוידערהאָפטיק שטיקעל יוקסט, אַז ס׳עקעלט אַפילו בלויז באַם דערמאָנען זיך וועגען דעם, — געוואַלט געשריען: ה׳ טאָמאַשעווסקי האָט דאָך אין דעם מיכטבאַרג זאָגאַר קיין פּיצעל פּאָסיקע ראָל נישט!! — מיט וואָס־זשע, אום גאָטעס ווילען, לאָזט זיך פאַרענטפערען אַזאַ פאַרברעך, ווי דער פּרייטיקצונאַכטיקער ספּעקטאַקל אין קאַמינסקיס טעאַטער!? —

גאַנצע דריי אַקטען גייט ה׳ טאָמאַשעווסקי ניט אַראָפּ פון דער בינע — איטלעכער אַקטאָר טרוימט פון אַזאַ גליק! — אָבער דעם אַמעריקאַנער שוישפּילער נוצט די „פּריווילעגיע״ לגמרי נישט. ער גיט אונדז נישט עפּעס אַ פאַרענדיקטע גאַנצקייט. מיר זעען נישט דאָס, וואָס מ׳זאָל קענען אָנרופען פיגור, כאַראַקטער, — דאָס, וואָס מ׳זאָל, שרייבענדיק אַמאָל ברייטער וועגען ה׳ טאָמאַשעווסקי — אין דער געשיכטע פון יידישען טעאַטער, צי אין אַן ענציקלאָפּעדישען נאָטיץ, — קענען פאַררעכענען צו זיינע פּאָזיטיווע לייסטונגען פאַר דער יידישער דראַמע. — ניין, אַזעלכע „מיספאַרשטענדענישען״ — וואָלטען דאָס כאָטש געווען בלויז מיספאַרשטענדענישען! — איז, פאַרקערט, בעסער נישט צו געדענקען.

געווען זענען פרייטיקצונאַכטס איינצעלנע גוטע פראַגמענטען: איינצעלנע געלונגענע מאָמענטען, — נאָר די עטלעכע אויסנעמלעכע מינוטען האָבען געזונקען אין אַ שרעקלעכען שטראָם פון אומגעלומפּערטער געשמאַקלאָזיקייט, פון מפשער וואולגאַרישקייט, וועלכע אַ קינסטלער, וואָס איז נאָר אַזעלכער, אַן אַרטיסט, וואָס וויל שוינען זיך און זיין גאָב, דאַרף מיידען, ווי אַן עפּוש.

מיט אַ שווער געפיל, אויפגערעגט ביז גאָר, בין איך אַרויסגעגאַנגען פון טעאַטער. געקענט האָט זיין אַן עסטעטישער גענוס, נאָר ער איז געשטערט געוואָרען, — און אַף אַזאַ אופן, אַז פאַרדראָס, צאָרן און ווייטאָג דאָס געמיט. — ענלעכס איבערלעבט מען, זעענדיק אַ שיין פרויענגעשטאַלט, וואָס די פּאָקען האָבען עס אַכזריותדיק אין אַ פאַרקריפּעלט פּאַרזעניש פאַרוואַנדעלט.

דעם ערשטען אַקט, וואָס איז אָן=און פאַר=זיך דורך און דורך פּאַלש, הן אין דער פאַרבינדונג הן אין די סיטואַציעס און אין דער גאַנצער אַרכיטעקטאָניק, — ראַטעוועט נאָך ה׳ טאָמאַשעווסקי ווי בישט איז, — זיין שפּיל איז דאָ אַ וואַרעם ליריש געדיכט, אַ צאַרטע אידיליע פון ריינעם געפיל.—ריין, אין דער אמתען, זענען די מיטלען, מיט וועלכע דער שוישפּילער באַמיט זיך אויפצודעקען פאַר אונדז די צוזינגטע נשמה פון דעם שטענדיקען „העלד“, וואָס ער וויל אים פאַרקערפּערען.

אָבער שוין אין צווייטען אַקט קאַפּיטולירט ער שענדלעך פאַר דעם גרויזאַמען געץ, וואָס הייסט: שונד. — גוט איז בעניס אַריינקומען, זיין רעדען צום ווייב, די ליבע, דאָס גוטסקייט, דער צוטרוי, וואָס ער ווייזט איר אַרויס. — עס רירט דאָס בלינדע נאַיוויטעט, מיט וועלכען ער לאַכט, זעענדיק פעניין באַטריבט, הערענדיק אירע ווערטער, אַז זי איז גאָר קלוימערשט עפּעס שולדיק פאַר אים. — נאָר אָט מוז ער שוין אָנהייבען צו פאַרשטיין, אַז דאָ האַנדעלט זיך מער, ווי וועגען אַ ווייבערישען קאַפּריז. — „אַ שאַרלאַטאַן“ האָט געקושט זיין פעני. טאָמאַשעווסקי ווערט בלאַס, די אויגען עפענען זיך ברייט, און פון זיי שלייכט זיך אַרויס אַ שטומער, הכנעהדיקער, אומענדלעך רחמנותדיקער בליק פון אַ שטערבלעך-פאַרוואונדעט האַרץ. דער בעסטער מאָמענט טאָמאַשעווסקיס אין משך פון גאַנצען אָוונט. — און דאָ דאַרף זיך ערשט אָנהייבען די אמתע דראַמאַטישע האַנדלונג, דאָ איז ערשט די אמתע פאַרבינדונג אירע. — נאָר באַם אַמעריקאַנער גאַסט ענדיקט זיך גאָר די דראַמע גראָד אַף דעם אָרט. — דער אומדערבאַרעמדיקער טאַנדייטניק צווינגט אים צוצוגיין צום בוטיל משקה, איבערקערען אַ קעלישעק נאָך אַ קעלישעק. — אין אַ פאַרס וואָלט מען דאָס אפשר נאָך געקענט דערליידען, אין אַ דראַמע איז דאָס אַ האָטענטאָטיש באַרבאַרישקייט. — אָנשטאָט דראַמאַטישער אָנשפּאַנונג דערלאַנגט מען אייך אַ נאַרישען, אַ העסלעכען שיכורען סקאַנדאַל, מיט ברעכצן לייכטערס און מיט ערב=יום=כפורדיקע יללות. — דער שכל זאָגט זיך אָפּ משיג=צו=זיין: ווי שעצט מען אַזוי ווייניק די אייגענע ווערדע! — ה׳ טאָמאַשעווסקי פּרעטענדירט דאָך אַף דעם טיטעל פון אַ דראַמאַטישען שוישפּילער — און פאַרמאָגט גענוג מיטלען, דורך וועלכע ס׳איז מעגלעך צו דער פאַרענטפערלעכער שטעלונג צו קומען!

און מיט „הייליקען תּמימות“ ווייזט זיך ה׳ טאָמאַשעווסקי אין דריטען אַקט שכּור ווי לוט, — פון קאָפּ ביז פיס איינגעריזט אין מעל — אַנדערש קען מען אין אַמעריקע נישט אויסדריקען דעם יאוש פון אַן׳אָפּגענאַרטען מאַן. — דאָס ווייב שפּילט אין צווייטען צימער פּיאַנע, — בעני ווערט אין כּעס, וואַרפט־אַריין אַהין אַ שטול: „גענוג געשפּילט!“ — דאָס איז נאָך פאַרשטענדלעך. — אָבער ווייטער גייט אַוועק אַ יריד, — רחמנא־לצלן, — זיצסט, ווי אַף הייסע קוילען, ווי אַף אַן׳אינקוויזיציעשטול, און די פּיין איז גאָרנישט צו באַשרייבען. — איינציקוויס, אָהן אַ סדר, אָהן וואָסער נישט איז לאָגישען צוזאַמענהאַנג, גייען־אַדורך דורכ׳ן צימער כּמעט אַלע פּערזאָנען פון דעם „שטיק“. צו יעדען רעדט בעני, קלאָגט זיך פאַר אים, וויינט, — און דערנאָך שרייט אַף אים, באַליידיקט אים. — אַ מבול מיט גראָשענער פילאָזאָפיע און שכּורע פלוידערייען, קריגערייען און זידלערייען, אַ פלאָנטער פון „דראַמאַטישע מאָמענטען“, וועלכע זענען אפשר מעגלעך אין אַזאַ סיטואַציע, נאָר וועלכע וואָלטען געקלעקט אַף צוואַנציק אַקטען. — און סקאַנדאַלען — אָהן אַ שיעור: איבערגעקערט דעם טיש, געשליידערט בענקלעך, געבראָכען טעלערס, געזעצט שויבען אין דער שאַנק. — אַ פּאָגראָם פון אַ זויפער אָנשטאָט שטילער, נאַטירלעכער דראַמאַטישער האַנדלונג. — ה׳ טאָמאַשעווסקי באַגרייפט, קענטיק, נאָך נישט, אַז ליאַרעם און גערויש זענען ווייט נישט דאָסזעלביקע, וואָס דראַמאַטישע אָנשפּאַנונג. — דער צושויער איז נישט גערירט, — ער קריגט בלויז קאָפּשמערצען, און ס׳טוט אים באַנג דער פאַרלוירענער אָווענט...

פרוי נעמי איז, זעט מען, אַן׳אינטעלעגענטישע שוישפּילערין. זי קען זיך האַלטען נאַטירלעך. טוט זיך אָן מיט געשמאַק. נאָר, מיר דאַכט, אַז ביז־איצט האָט זי אין ה׳ יוגיויצס טרופּע נאָך נישט געהאַט קיין ראָלע, וואָס זאָל פּאַסען צו איר אַרט פעיקייטען. אי אין די „געגנאַרטע מענער“, אי אין „דעם פאַרלוירענעם גן־עדן“ האָט זי נישט איבערצוגעבען אַ פּסיכאָלאָגישע דראַמע, וואָס פאַרבינדט זיך, אַנטוויקעלט זיך, שטייגט און לאָזט זיך אויס נאַטירלעך, מיט אינערלעכער נויטווענדיקייט, — זי איז געצוואונגען צו ווייזען בלויז אָפּגעריסענע, פאַלשע, שרייענדיקע קינעמאַטאָגראַפישע עפעקטען מיט באַ־

באַלישען איינהאַלט און ביליקער ווערט. — אַזאַ באַלאַגאַנסחורה איז נישט פון דעם דאַנקבאַרען מאַטעריאַל, פון וועלכען אַן'אַרטיסט זאָל קענען עפּעס אויפטון.

אמת־גוט איז פרוי קרויזע־מילער, אַלס דאָס דינסטמיידעל סערקע. — ערטערווייס, פּילייכט, אַביסעל אונטערגעשטראָכען, פירט זי, אים אַלגעמיין, נאַטירלעך, מיט אַ סך הומאָר, טעמפּעראַמענט און אויפטוערישקייט אַדורך די קליינע, קוים־קוים אָנגעצייכענטע, אין שטיק איינגענטלעך כמעט, קען מען זאָגען, לגמרי איבעריקע ראָלע.

ה' האָכשטיין (מרדכי) איז נישט קיין שלעכטער און גאַנץ פליייסיקער קאָמיקער מיט אַ שטילער, נאַטירלעכער מאַניערע.

פרוי גאָטליב (דאָבע), די קלאָגמוטער פון דער „פּיעסע", האָט זיך גאָר פיין אַנ'עצה־געגעבען מיט דעם ים יאָמער און טרערען. — ס'איז בא איר אַרויסגעקומען גאַנץ נאַטירלעך. — [1]

[„מאָמענט" נ' 142 פון 4. יולי 1913].

מילטאָן האָט פאַרפאַסט „דעם פאַרלוירענעם גן־עדן"; קאָראָלענקאָ האָט אָנגעשריבען „דעם בלינדען מוזיקאַנט". — אין קאָברינס „שאַפּ" זענען צוגעשניטען געוואָרען צוויי שונדשטיק פאַר דער יידישער בינע אין אַמעריקע, האָט ער די העזה געהאַט אַ נאָמען צו געבען איינעם נאָך דער באַרימטער ענגלישער פּאָעמע, דעם צווייטען—נאָך דעם שיינעם רוסישען עטיוד. — פּונקט ווי די קליינע פאַבריקאַנטלעך פון ציקאָריע, גילזען אָדער שוואַקס, וואָס קלעפּען־אָן אַף זייערע פאַלסיפיקאַטען עטיקעטען פון גרויסע באַוווסטע פירמעס.

אין ערשטען אַקט פון „בלינדען מוזיקאַנט" האָבען מיר אַ חופּה אַף דער סצענע. אין זאָלאָטאַרעווסקיס „אַף דער עלטער", וואָס איז נישט לאַנג פון נאַטאַנזאָנס טרופּע געשפּילט געוואָרען אין „עליזעום", קען מען זען אַ גאָלדענע האָכצייט. — דאָרט, ווו עס קלעקט נישט קיין טאַלענט, מוזען אַרויסהעלפען אומשולדיקע „עפעקטען".

אין סאַמע מיטען פון דער פייערלעכער צערעמאָניע, דאָ אַפ'ן פּלאַץ, צווישען די פיר שטאַנגען, ווערט קאָברינס העלד פּלוצים

[1] געשפּילט:—„דער פאַרלוירענער גן-עדן".—

בּלינד. — פאַרוואָס נישט טויב? — פאַר אַ מוזיקער דאַרף דאָס, דאַכט זיך, זײַן אַ גרעסער אומגליק! — נאָר אַזוי וויל דער מחבר, — און אַז אים איז עס ליב, מוז עס אונדז זײַן ניחה. — גוט כאָטש, וואָס דער פאָרהענג לאָזט זיך אין דער מינוט אַראָפּ, און מ׳קען אַרויסגיין אין „פאָיע“ רייכערען.

אין צווייטען אַקט און אין דריטען, וואָס איז מער נישט ווי זײַן נודנע איבערחזרונג, קומט ערשט פאַר די אמתע „דראַמע“, די איינציקע—סטערעאָטיפּישע — „דראַמע“, אַף וועלכער די איצטיקע אַמעריקאַנער „דראַמאַטורגען“ זענען פעיק, דער אומבאַהאָלפענער מעכאַנישער מישמאַש פון טאָוולענע פיגורען — אַלס „פּערזאָנען“; שכּורות און זנות — אַלס „ליבע־אינטריגע“; מייזיש אַרומפּילדערען אַף דער סצענע — אַלס „האַנדלונג“; גראָבּ, ציניש אַרומקריגען זיך— אַלס „דיאַלאָג“; קינדערשע, לעכערלעכע צופעליקייטען — אַלס „דראַמאַטישע אָנשפּאַנונג“.

אין פערדען אַקט, וואָס באַשטייט בלויז פון איין סצענע, פאַלט אַריין אומגעריכט, ווי פון דער לבנה אַראָפּ, — „טראַגעדיע“: דער סגי־נהור דערשטיקט דאָס ווייב. — פאַרוואָס — פאַרוועןְ? — זוכט נישט קיין פאַרבינדונג דאָרט, ווו אַ וואָרט צו אַ וואָרט קלעפּט זיך נישט. — מענטשלעך געדולד האָט קיין גרונט נישט, און קיין איין פאַרשטונקען איי, קיין איין פוילער עפּל איז יענעם אָוונט נישט געפלויגען פון צושויערזאַל.

און ה׳ טאָמאַשעווסקי האָט, קענטיק, זיך געשמאָלצען פאַר תּלנו: אַמאַוּוע האָט געשפּרייזט איבער די ברעטער, און פון מינדסטען ריר האָט געשפּריצט זעלבּסטצופרידענקייט. אַ קליינינקייט: אַ סאַמעטען רעקעל, אַ גרויסער, שוואַרצער, פרייפאַרבונדענער שניפּס — אַ „מוזיקער“ מיט׳ן קנאַק. אַ זעץ זיך ברייט צום קלאַוויר — געגנומען עטלעכע אַקאָרדען, — אמת, פאַלשע, אָבער דערפאַר עכטע. און די בלאָע שפּאַקולען וועקען רחמנות באַם פעבעל. — היינט, אַז מ׳זעצט זיך אַנידער אין אַ שטול סאַמע באַ די לאָמפּען, — אַראָפּ די ברילען, — פאַטעטישע ווערטער זעצען ווי פון אַ שפּרינגברונען, — און מיט׳ן קאָפּ וואַרפט מען, און מיט די אויגען דרייט מען, — די ווייסלעך זאָלען כסדר בלאַנקען — ס׳זאָל אויסזען, דער „אומגליקלעכער“ איז טאַקע אַף אַן׳אמתען בּלינד,—ווי „שיין“, ווי „אינטערעסאַנט“ מוז מען דעמעלט זײַן?

און ס׳פאַרזעט דער אַמעריקאַנער גאַסט לגמרי, צוזאַמען מיט זײַן יאָרליווערעאַנט, אַז דער עיקר פעלט אין דער „פּיעסע“: דער בּלינ־

דער איז אין איר נישטאָ, — און דער מוזיקאַנט — אויך נישט, — שוין נישט רעדענדיק פון אַלעם איבעריקען, אָהן וואָס אַ שטיק איז קיין דראַמע נישט, און וואָס איר וועט אין דעם קריפּעל מיט ליכט נישט געפינען. — ביידען — דעם באַשטעלער און דעם צושטעלער — דאַכט זיך, אַז מ׳איז יוצא, איינמאָל, פאַרבייגייענדיק, לאָזענדיק פאַלען אַ פראַזע: „אוי, וואָסער געהער איך האָב דאָס געקריגען, זינט כ׳האָב אָנגעווירען די ראיה!״ — אין דעם איינעם זאָג, זענען זיי ערנסט איבערצייגט, שטעקט שוין די גאַנצע פּסיכאָלאָגיע פון אַ טונקעלען, — מער דאַרף מען נישט. — און אַז דער „העלד״ איז, ווירקליך, אַ „מוזיקאַנט״, מוז מען גלייבען, הערענדיק שמועסען וועגען זיין קומענדיקען קאָנצערט, וואָס וועט אים געבען אַ נאָמען און געלט.

ווידער קיין טיפּ, ווידער קיין לעבען. אַ מאַנעקען אָהן אַ נשמה, אַ סצענישער זייפענבלאָז, — און ס׳איז בין פאַרדרוס, פּראָסט אומדערבאַרעמדיק קלאָר דאָס, וואָס עס האָט זיך שוין נאָכ׳ן ערשטען אָוענט געבעטען אונטער דער פען, נאָר וואָס דו האָסט עס בכח אין זיך געשטיקט, נישט צו ווילען דעם איינעם איינדרוק זיך אונטערצוגעבען: די רייכע אויסערליכע מיטלען פון דעם גאַסטראָלער האָבען נישט הינטער זיך די פּאַסיקע גייסטיקע באַגאַבונג, וועלכע זאָל זיי קענען אויסנוצען. ס׳איז אַ פאַרגילדעט ניסעל אָהן אַ יאָדער אינעווייניק.

מ׳קען נאָך מוחל־זיין אַ שוישפּילער, וואָס פּרעטענדירט אַף אַ נאָמען, דאָס, וואָס ער טרעט־אויף אין אַ נישטעל. — ס׳איז, אָבער, אוממעגלעך צו פאַרצייען אַזאַ אַקטאָר דאָס, וואָס שפּילענדיק אין אַ טאַנדייט־„פּיעסע״, פילט ער נישט און באַגרייפט נישט איר נישטיקייט. פאַרקערט — האַלט זי פאַר אַ מייסטערווערק, פאַר אַ קונסטשטיק, — האָט די שמאַטע ליב.

ה׳ טאָמאַשעווסקי האָט פאָרט געוואָלט געווינען יענץ פּובליקום, באַ וועלכען זיינע אויפטריטען אין די צוויי אויוועגדערמאָנטע „פּיעסעס״ האָבען נישט געקענט אויסנעמען, — האָט ער אויפגעפירט „בערטשע אין אַמעריקע״; — און מ׳איז געקומען אָנזאָגען: „אָט דאָ איז ער אמת גוט! אָט דאָ איז דער עכטער טאָמאַשעווסקי״.

„כאַנטשע אין אַמעריקע״ — די טעמפּעראַמענטפולע קלאַרע יאַנג אין מאַנצבילשע הויזען. — האָסט זיך געריכט, דעם אַמערי־

קאַנער „סטאַר“ צו דערזעען אין אַ ווייבעריש קליידעל. — נאָר אַזוי שלעכט איז עס נאָך נישט געווען.

אַ קאַנווע פאַר אַ לוסטיקען פּאַרס: אַ יונג מיט ביינער פון דרום-רוסלאַנד, אַ בעל-גוף און אַ מגושם, נאָר מיט אַ וויל הארץ, קומט קיין אַמעריקע, און ווערט פאַרפּלאָנטערט אין אַ שמוציקער אינטריגע, וואָס ברענגט אים צו אַ געצוווּנגענעם שידוך, דאַן ווען ער האָט גאָר אין רוסלאַנד אַ רחלע, וועלכע ער ליבט מיט דער גאַנצער קראַפט פון זיין פּרימיטיוויש ער נאַטור.

נאָר ה׳ קאָברין האָט דעם נישקשהדיקען איינפאַל אויך באַוויזען צו פּאַרדאַרבען, אָנפילענדיק דאָס שטיק מיט גרילצענדיקען „דראַמאַטיזם“ און מיט אומגעלומפּערט-עקעלהאַפטיקען „נאַטוראַליזם“.

ה׳ טאָמאַשעווסקין איז דער פּראָסטער פערדהענדלער בערטשע פיל בעסער, ווי די „ליטעראַטען“ און „מוזיקאַנטען“ פון זיין איבעריקען רעפּערטואַר; גרינגער צו פאַרשטיין — ער ווייסט כאָטש, „מיט וואָס מ׳עסט דאָס“, און לייכטער צו שפּילען: מ׳קען זיך וואַרפען, שפּרייזען, שפּרינגען, רוישען, מאַכען מיט די פיס און מיט די הענט, מיט׳ן מויל און מיט די אויגען. און דאָס איז, קענטיק, דעם אַמעריקאַנער גאַסטראָלער זאַמליבסטען.

און אויך די ראָלע פירט-אויס ה׳ טאָמאַשעווסקי בלויז מיטעלמעסיק, „אַף אַ דריי“. — ס׳איז יאָ אַ טיפּ און נישט קיין טיפּ. — זיין בערטשע איז נישט אַ פיגור פון איין גאָס. נישט אַ גאַנצע, האַרמאָנישע קרעאַציע. — אין דער ערשטער העלפט פון די ערשטע 3 אַקטען איז ער אַן׳אַנדערער: צו וווילעריש; אין דער צווייטער העלפט פון דיאייגענע אַקטען און אין לעצטען אַקט, שוין נישט אינגאַנצען דערזעלביקער: תמעוואַטער און ציטעריקער. — מינוטענווייס איז ער נאַטירלען, אוממיטעלבאַריש, און באַלט נאָכדעם געמאַכט; די אַנטוויקלונגסליניע פון טיפּ רייסט זיך און די פּגמים שטעכען די אויגען.

אין בערטשען האָט ה׳ טאָמאַשעווסקי אַרויסגעוויזען דאָס בעסטע, וואָס ער איז פעיק, — און האָט נישט פיל געוויזען. — אים פעלט קודם כל דער אמתער פּאַטאָס, יענע אינערלעכקייט, אָהן וועלכער בלויז די אויסערלעכע פליוסען געבען נאָך נישט קיין דראַמאַטישען אַרטיסט.

[„מאָמענט“ נ׳ 148 פון 11. יולי 1913].

דוד קעסלער.

אײניקע גוטמוטיקע האָבען זיך אַלײן געװאָלט נאַרען: — דוד קעסלער איז אַן'אַרטיסט אין אײראָפּעישען זין. — האָט זײ באָטש געעפענט די אויגען זײַן לעצטע „גאַסטשפּיל"?

— מ'דערצײלט: ער האָט געקערט װעלטען: נאָר לאָזט אים אויפטרעטען אין „בר כּכבא". אַף אַ „זײַ־געזונט" דעם װאַרשעװער פּובליקום דערלאַנגט זײַן אמתע װיזיטקאַרטע: אָט דאָס בין איך.

אין די אַנאָנסען, װאָס די דירעקציע האָט געלאָזט דרוקען אין די צײַטונגען, האָט זי אים גערופען נישט אַנדערש, װי: „דער װעלטקינסט־לער". עכט־אַמעריקאַנישע העזה! — דער ריכטיקער נאָמען װאָלט געװען: „אַ גאַסט פון יענער װעלט".

דוד קעסלער איז אַ טיפּיש קינד פון גאָלדפאַדענס טעאַטער. — די פאַרשידענזײַטיקע טעטיקײט פון דעם פאַרשטאָרבענעם דיכטער — דער אויטאָר פון „שולמית" האָט אומבאַדינגט געהאט אין זיך אַ פּאָעטישען אָדער — פאַרנעמט אַ בכבודיק אָרט אין דער געשיכטע פון דער יידישער בינע, פאַר װעלכער ער האָט אַזוי פיל אויפגעטון, — װעלכע ער האָט אַף די װעלט גערופען. די עפּאָכע, װאָס איז פאַרבונדען מיט גאָלד־פאַדענס נאָמען, איז אונדז ליב, — זי פאַרדינט געשעצט און געפּאָרשט צו װערען. אָבער נאָר אַלס פאַרגאַנגענהײַט. לכל־הפּחות אין אונדזער באַװוסטזײַן איז זי שוין בלויז אַ נעכטען. — און רײַסט זי זיך אַרײַן אין דעם הײַנט, װאָס זעט שוין אויס, דאַרף שוין אויסזען אַנדערש; און פאַרנעפּעלט זי די פּערספּעקטיװ פון דעם נײַעם מאָרגען, — זענען מיר איר, אין דער מינוט, שונאים, און מער װי עגמת־נפש, צער פאַרשאַפט זי אונדז דאַן נישט. — קעסלערס גאַסטראָלען זענען, דעריבער, געװען פאַר אונדז נישט אַן'אָנגענעם נײַקײַט, נישט אַ שײנער גרוס פון דער יידישער קולטורשאַפונג אין נײַעם, גרויסען יידישען צענטער, — נאָר אַ פריקרע דערמאָנען עפּעס, װאָס מיר באַמיען זיך מיט אַלע קרעפטען עס נישט אַרויסצולאָזען מער פון אַרכיװ; װאָס עס טאָר נישט פאַרשאָטענען די מאָדערנע טענדענצען אין אונדזער יונגער דראַמאַטישער קונסט. דער מעטיקער יידישער קבוץ אין אַמעריקע האָט אונדז צוגעשיקט אַ פאַר־טרעטער פון זײַן קולטורלעבען, — און גלײַך באַ דער ערשטער באַקאַנט־

שאַפט האָט זיך אַרויסגעוויזען: אַ פאַרקריפּעלט איבערחזרניש פון דעמזעלביקען, וואָס די ערשטע יידישע עמיגראַציעכוואַליעס האָבען מיט 30 יאָר צוריק מיטגענומען מיט זיך אויס דער אַלטער גלותהיים.

פון אַלע פּיעסעס יעקב גאָרדינס האָט דער ניו-יאָרקער טעאַטער-דירעקטאָר אויסגעקליבען דווקא די שוואַכסטע, — „שלמהקע שאַרלאַטאַן“, איינס פון די 80 — 90 שטיק, וועלכע דער פאַרשטאָרבענער דראַמאַטורג האָט געמוזט פאַרפאַסען נאָר דערפאַר, וואָס די „סטאַרס“ האָבען באַשטעלט, און די מאַטעריעלישע אומשטאַנדען האָבען געצווונגען אַזאַ באַשטעלונג אויסצופירען. די טיטעלראָלע איז לחלוטין נישט דראַמאַטיש אין טיפערען זין פון באַגריף. — אין ערשטען אַקט: אַ לעבקינד אין דער יוגענט. „אַנ׳אַדעסער שאַרלאַטאַן“. „אַנ׳אַפּיקורוס“. נאָך אַ סך יאָר נישט זיין אינדערהיים, קומט נעמען ירושה נאָכ׳ן פאָטער. לייכטזיניק ביז גאָר: אַבי אַביסעל מזומנים אין האַנט אַריין, לאָזט ער זיך באַשווינדלען און באַגזלענען פון ברודער, דעם „פרומאַק“. — אין צווייטען אַקט — שלמהקע אין 20 יאָר אַרום: אַלט, אָרעם, אָפּגעריסען-אָפּגעשליסען, דאָס, וואָס מאַקסים גאָרקי רופט: אַ „געוועזענער מענטש“. צושרויפטע גלידער, צושרויפטע באַוועגונגען, צושרויפטע צונג. — אַלדזאָ, אייגענטלעך, נאָר צוויי סטאַטישע מאָמענטען, ווי אַף יענע מוסר-אָלעאָגראַפיעס, וועלכע מ׳קען געפינען אין פרומע דייטשישע בירגערהייזער: 1) אַ הולטאַי אין די יונגע יאָרען, 2) אַ הולטאַי אַף דער עלטער. — ס׳פעלט דאָ די דינאַמיק, וואָס איז די נשמה פון דראַמע: נישטאָ קיין אויפוויקלונג פון דעם דראַמאַטישען פאָדעם; דער מחבר ווייזט אונדז נישט די שטאַפּלען פון דער ירידה און זייער אינערלעכע באַגרינדונג, די איבערגאַנגען פון „אַפ׳ן פערד“ ביז „אונטער׳ן פערד“ און צוריק — און זייער אינערלעכע נויטווענדיקייט, וואָס פליסט פון כאַראַקטער און זיינע גרונטשטריכען; מיר זעען אויך נישט דעם אינערלעכען קאַמף, וואָס דאַרף, — אַלענפאַלס, וואָס קען באַלייטען אַזאַ שטורמיש לעבען. — וואָס-זשע איז דעם אַמעריקאַנער שוישפּילער אַזוי געפעלען אין ז ע ׳ ראָלע, אַז דווקא אין איר האָט ער געהאַלטען פאַר מעגלעך, פאַר נייטיק צו דעביוטירען אין וואַרשע? — ווי לעכערלעך דאָס זאָל נישט קלינגען: גראָד איר אויסערלעך קוריאָזישקייט! — צו וואָס זיך געבען די מי איינצושטודירען אַ שווערע, אַ רייכע, אַ פולקאָם-דראַמאַטישע ראָלע, אַז מ׳קען יוצא זיין בלויז מיט וואָלוועלע עפעקטען: אין ערשטען אַקט — אַ מאָלדאַוואַנקער פראַנט אַף דער סצענע, — אַ ווייסער אָנצוג, לאַנגע כאַלעוועס; אין

צוויייטען — אַ שכורער בעטלער, האַלב-געפרווירען, האַלב-מטורף, אַלץ אויסגעוועזען און געבליבען באַ די מאַניערען, וויצען און קינצען פון אַ פּראָווינציעלישען קלאָון „אַנ׳עובר-ובטל“. — גיין אַפּ׳ן קאָפּ אַף דער בינע! — קען נאָך זיין עפּעס דערהויבענערס, עפּעס טיפערס, עפּעס פּרעכטיקערס פון אַ ראָלע, וואָס גיט די מעגלעכקייט אַ „וועלטקינסטלער“ זיך צו ווייזען דעם פּובליקום אין אַזאַ אויסעראָרדענטלעכער פּאָזע, מיט די פיס אַרויף! — און ה׳ קעסלער טוט זיין שטיקעל אַרבעט מיט גרויס ערנסט און איבערגעבענקייט, זאָגאַר מיט זעלבסטאָפּפערונג. אַ מענטש שטעלט זיך ממש איין דאָס לעבען, — אַ קלייניקייט: אין די יאָרען זיך שטעלען אַפּ׳ן קאָפּ און אַרומשפּרינגען אַף איין פוס. און פאַר אַזאַ „מקריב-זיין זיך“ פאַרלאַנגט דער „סטאַר“ פון יענער זייט ים — רחבות. די ראָלע איז אַ פלאַכע, אַ צופעליקע. אין צווייטען אַקט טאָר שלמהקע ניט פאַרנעמען מער, ווי 2—3 מינוט, — ה׳ קעסלער איז אין ניו-יאָרק אַ בעל-הבית פון אַ טעאַטער, „טוט ער זיך וואָ״ל“, צולייגט זיך אַף דער סצענע, ווי באַ זיין טאַטען אין ווייַנגאָרטען, — צוציט דעם הומאָ-ריסטישען אויפטריט אַף אַ קנאַפּע האַלבע שעה, חזרט יעדע קונץ איבער צו עטלעכע מאָל, פאַלט-אַריין אין שאַרזש, — און לסוף פאַרגעסטו, ווו דו ביסט: אין טעאַטער צי — אין צירק? — אין דעם קלענצטען ראָל-כעל קען מען זיין אויסגעצייכענט, ווען מ׳באַציט זיך צו דעם מיט פאַר-שטאַנד און געשמאַק, ווען מ׳באַקלערט עס ווי ס׳דאַרף צו זיין, ווען מ׳באַזיצט געפיל פון מאָס און דאָס, וואָס מ׳רופט — „דאָס געהיימעניש פון דער פאָרם“. — דאַרף מען אַ מער עפּיזאָדישע און עקסטראַוואַגאַנ-טע ראָלע, ווי דער קאָנטאָרשטשיק מיט׳ן צונאָמען „צוויייאונצוואַנציק אומגליקען“ אין טשעכאָווס „ווייַנשעלגאָרטען“, — אָט ווו עס איז באַ-זונדערס גרינג צו פאַרלירען דעם טאָן, אוטרירען און אַ תל-מאַכען פון דעם סובטעלקאָמפּאָנירטען טראַגיקאָמישען געשטאַלט. און וואָסער פערל שאַפּט דערפון דער אַרטיסט פון סטאַניסלאַווסקיס טרופּע — מאָסקווין, גדאַנק זיין אַרטיסטישער באַשיידענקייט, פיינגעפיל און טאַקט. דאָס קאָ-מישע טרעט אָפּ פאַר׳ן טראַגישען. און צוזעענדיק דעם אומגעלומפּערט-סטען, דעם אוממעגלעכסטען, דאַכט זיך, טיפּ אַף דער וועלט, — לאַכט זיך דיר עפּעס ניט, נאָר ס׳פאַרקלעמט דיך באַם האַרצען, אַ פּחד נעמט דיך אַרום פאַר דער געהיימער, אומדערבאַרעמדיקער קראַפט, וואָס פירט אָן די וועלט און טרייבט אַזעלכע קאַטאַוועסען מיט לעבעדיקע מענטשען, אירע באַשעפענישען. — דעם הער קעסלער בינדט גאָרנישט, — ניט

די אינטעליגענטישקייט, וועלכע ער האָט זיך נישט באַוויזען צו דערווערבען; נישט די אַרטיסטישע קולטור, וועלכע איז אין אַמעריקע, קענטיק, לגמרי נאָך נישט בנמצא; נישט די אַכטונג צו דער קונסט, וועלכע גייט אים, ליידער, קנאַפּ אָן; נישט די הויכע אַרטיסטישע אַספּיראַציעס, וועלכע ער האָט קיינמאָל נישט געהאַט. — און עס שפּילט זיך אָפּ אין צווייטען אַקט פון „שלמהקע שאַרלאַטאַן" אַנ'אמתע אָרגיע פון געשמאַקלאָזיקייט און קאַבאַטיניזם.

דער חסרון איז, וואָס דוד קעסלערס שוישפּילערישער אַקטיוו איז נישט רייך: אַ זעלטענע פיזישע קראַפט; אַ שטאַרקער „אָרגאַן", ווי מ'רופט דאָס אַפ'ן טעאַטערזשאַרגאָן; אַ גענוג-באַוועגלעך געזיכט, און געוויסע אימפּולסיווקייט: דער אַמעריקאַנער רעגט זיך שנעל אויף, אַפ'ן פאַרלאַנג, אַף דער מינוט, — וויינט לייכט, לאַכט לייכט, פרייט זיך, בייזערט זיך גרינג. — אַלדזאָ, מער נישט, ווי אַ שאַבלאָנישער קאָמפּלעקס, בלויז טעכנישע מיטלען, אַזויצוזאָגען, — הינטער וועלכע עס פעלט, אָבער, ליידער, די אויסדריקלעכע אַרטיסטישע פערזענלעכקייט, וואָס זאָל מיט זיי דיריזשירען, — עס פעלט דאָס, וואָס מאַכט ערשט איינעם פאַר אַ וואָרען קינסטלער פון דער בינע, — נאַטור פעלט. — וואָרום אויסערלעכע מיטלען אַליין זענען דאָך נאָך גאָרנישט. אַ געזונטער קערפּער, אַ קרעפטיקע שטימע, מימיק, זשעסטען — דאָס זענען ווי פאַרבען אין מאָלעריי. נישט זיי אַליין זענען דער עיקר, — דער תּוך איז: ווי מ'לייגט זיי, און ווער; ווי מ'קאָמבינירט זיי, און וואָס דערפון קומט אַרויס, דאָס גאַנצע, וואָס בליקט אויס זייער האַרמאָניע, — די נשמה פון דעם געמעל, — דער גייסט פון מאָלער.

פון גרויסען יוסף קאַינץ שרייבט הערמאַן באַר: דער עפּאָכעמאַכער פון דייטשישען טעאַטער האָט געשפּילט אַ מענגע קלאַסישע ראָלען, אָבער אַ טעות איז צו מיינען, אַז אַף דער סצענע איז תמיד געווען בלויז קאַינץ; עס איז אויך נישט ריכטיק זיך פאָרצושטעלען, אַז ווייזענדיק זיך פאַר'ן פּובליקום אין דער אָדער יענער ראָלע, איז קאַינץ אַליין, קאַלט און אומבאַוועגלעך, גלייך ווי אַ צושויער, געשטאַנען לעבען דער ליידענשאַפט פון דעם „העלד", וועלכען ער האָט געשפּילט. — ניין, און דאָס איז וויכטיק צו פאַרשטיין, — דער באַרימטער רעוואָלוציאָנער פון דער דייטשישער סצענישער קונסט האָט שטענדיק אָפּגעזונדערט רוסטאַנען פון קאַרלאָסען, ראַ-

מעאָן פון האַמלעטען, און זיי אַלע פון קאַינצען: ער האָט תמיד באַשאַפען לעבעדיקע, זעלבסטשטענדיקע, אין זיך איינגעשלאָסע־נע געשטאַלטען. — ווי אַ סקולפטאָר, וואָס האַקט־אויס סטאַטועס פון מאַרמאָר: יעדע איז זיך אַ וועלט פאַר זיך, מיט איר „איך", — און אָף אַלע ליגט די אָפּזיגלונג פון זייער באַשעפער, — זיי זענען קינדער פון זיין הייליקער באַגייסטערונג און שפּיגלען אין זיך אָפּ דעם געטלעכען גלאַנץ פון זיין גרויסער פערזענלעכקייט.

קעסלערס „איך" דערלויבט אים נישט צו שפּילען עפּעס הע־כערס, ווי פּראָסטע, מגושמדיקע, פּרימיטיווע טיפּען. אָבער זיין שאַ־פונגספעיקייט איז אַף אַזויפיל קליין, אַז אַפילו מיט די נישטשווע־רע, נישטפאַרוויקעלטע, איינפאַכיק־געקנאָטענע כאַראַקטערס קען ער זיך אויך קיין עצה נישט געבען. — ער איז אוממעכטיק צו געבען אַ פיגור פון איין גאָס, — אַזוינס, אַף וואָס מ'זאָל קענען זאָגען: ס'איז אַ געשטאַלט. — כסדר זעט מען אַף דער סצענע נאָר דוד קעס־לער, וואָס פאַרשטעלט זיך, דאָ פאַר אַ שלמהקע שאַרלאַטאַן, דאָ פאַר אַ יעקעל שאַפּשאָוויטש, דאָ פאַר אַ יעקעל שמיד. — דער אַקטאָר קען זיך בשום אופן נישט אָפּטיילען פון די פערזאָנען, וואָס ער שטעלט־פאָר. דער שטראָם פון דער שאַפונג האַלט זיך אין איין אָי־בערהאַקען, מינוטענווייס קען זיך איך אויסדאַכטען: אַנ'אמתער שאַפּ־שאָוויטש! אַ ריכטיקער שמיד! — און דידאָזיקע אָפגעריסענע מאָמענטען זענען דער זעניט פון קעסלערס שוישפּילערישער מאַכט, דער העכ־סטער פונקט, צו וועלכען זיין באַגאַבונג איז אימשטאַנד זיך צו דער־הייבען. נאָר אַ רגע — און די אילוזיע איז צושטרייט. דאָסט פאַר דיר נאָר אַנ'אַקטאָר, וואָס מיינט, אַז ער שניצט אַ סטאַטוע, דאַן, ווען ער פלאָנטערט זיך אין אייגענער אַרטיסטישער אימפּאָטענץ, — און דיר איז קלאָר: געווען איז אַמאָל אַ מעגלעכקייט, נאָר זי איז נישט רעאַליזירט געוואָרען.

דער ניויאָרקער גאַסטראָלער איז, זאָגאַר, נישט ביכולת אָפּצו־זונדערען איין העלד אויס זיין רעפּערטואַר — פון צווייטען. — אַלס יעקעל דער שמיד איז ער כאַראַקטעריזירט פונקט אַזוי, ווי אין דער ראָלע פון יעקעל שאַפּשאָוויטש: דאָסזעלביקע בערדעל, דעראייגענער ראָק. — אין דריטען אַקט פון פּינסקיס קאָמעדיע, אין דער סצענע פון בעל־בריתס אָנשיכורען זיך אין דער קוזניע, פלוידערט יעקעל פאַרשיידענע נאַרישקייטען, און כאַפּט זיך אַרויס מיט אַזאַ „וויץ":

„איך האָב אַ יאַטעל, אַ ייִטעל, אַ יוטעלי!" – דאָס איז אַ „חכמה" אויס „שלמהקע שאַרלאַטאַן", ווו דער אַלטער קינצענמאַכער רעדט בערדי־טשעווער דײַטשיש און קאַלעטשעט יעדעס וואָרט דרײַפאַכיק, – ווי למשל: „אַ פערד, אַ פאַרד, אַ פאָרד", – וכדומה. – אין דער דראַמאַטיש־סטער סיטואַציע פאַרגעסט דער פאַרשוין, וואָס ער שפּילט און „כמאַ־ליעס" אַרײַן אַ טריוק פון אַן׳אַנדער ראָלע! – אַזאַ „טועה־זײַן זיך" איז אומגעהײַער כאַראַקטעריסטיש, אָהן רחמנות פאַרראָטענדיק דעם שוי־שפּילערס פלאַכקייט און אומבאַהאָלפענקייט, — דער מענטש פאַרמאָגט זײַן אייגענס אַ בײַטעלע אָפּגעריבען מינץ, אַ בינטעל פאַרשמאָלצעווע־טע שטיקלעך פון נישטפאַרענדיקטע קרעאַציעס, אַ שנירעל אַלטגע־באַקענע אײַנצעלנע עפעקטען, און דערמיט מאַכט מען אַ „וועלטקינסט־לעריש" קאַריערע! — אַ וווּנדער, אַז מ׳געדענקט אָפּטמאָל נישט, ווו מ׳איז אין דער וועלט, אַז מ׳פאַרבלאָנדזשעט זיך „צווישען דרײַ סאָס־נעס", אַז מ׳שטעלט די פּיס אין „גאָט פון נקמה" און אין „יעקעל דער שמיד" אַקוראַט אַזוי, אַף אַ האָר נישט אַנדערש, ווי אין ער־שטען אַקט פון „שלמהקע שאַרלאַטאַן"; אַז איין פּאָר שטיוועל דינט פאַר אַלע דרײַ פּיעסעס, איין גרים פאַר די לעצטע צוויי, און איין אַרט רעדען, אויפרעגען זיך און וויינען פאַר׳ן גאַנצען רעפּערטואַר! –

אַביסעל מי, עפּעס אויפּצוטון, האָט ה׳ ק ע ס ל ע ר, קענטיק, זיך יאָ וויי־ניט־איז געגעבען — אין אַשס פּיעסע, — און באַ ווייניק קרי־טישער באַציוּנג צו דער זאַך, האָט ער דאָ, אַפילו, געקענט „געפע־לען" — אָבער אויך אין „גאָט פון נקמה" איז ער נישט בכח גע־ווען צו געבען אַן׳אויסגעהאַלטענע קרעאַציע, — אַדורכגיין דורך דאָס גאַנצע שטיק אַ ל ס א יי ן פּ ע ר ז אָ ן, פון דעם ערשטען אויפ־טריט ביז צום לעצטען — אין דעם אַנטשפּרעכענדיקען טאָן, די איבערלעבונגען פון דעם געשפּילטען „העלד" אַרויסגעבענדיק אין ריכטיק־אָנגעטאַפּטע שטריכען.—

דער אַמעריקאַנער „סטאַר" פאַסט־אויף איטלעכען אַקט פון אַ פּיעסע אַלס אַ זעלבסטשטענדיק ליטעראַריש ווערק, גאָר אָהן שום צוזאַמענהאַנג מיט די איבעריקע טיילען פון שטיק. ער באַגרײַפט נישט, אַז די שטימונג, האַלטונג און האַנדלונג פון אַ פּערזאָן אין צווייטען אָדער דריטען אַקט העגנגט־אָפּ, מוז אָפּהענגען דערפון, וואָס עס קומט פאָר אין ערשטען, אָדער אין די ערשטע צוויי.—זײַן שפּיל איז, דעריבער, אָפּגעריסען, פראַגמענטאַריש,—און קען נישט האָבען

די ווערט פון אַ קינסטלערישער גאַנצקייט.

אין ערשטען אַקט פון אַשס שטיק האָט דער גאַסטראָלער,— מער צופעליק, ווי באַוווסטזיניק,—קען מען זאָגען, געכאַפּט, אין אַ געוויסער מאָס, דעם טאָן, אין וועלכען ס׳איז אַמגעהעריקסטען אַדורכ־צופירען די ראָלע פון יעקעל שאַפּשאָוויטש,—אָבער אין דריטען — האָט ער פאַרלוירען דעם פאָדעם, אַריבערגעשפּרונגען אַף אַנ׳אַנדער ליניע און אויסגעלאָזט גאַרנישט דערמיט, מיט וואָס אָנגע־הייבען.

לויט דער אידייע פון דעם טיפּ, וועלכע דער פּאַרפאַסער אַליין האָט, לאָזט זיך באַמערקען, נישט אינגאַנצען קלאָר תּופס־געווען,— איז יעקעל שאַפּשאָוויטש אַ פּאַרשוין מעין יענע, פינצטערע, אָבער־גלויבערישע איטאַליענער, וואָס יעדער פון זיי מוז זיך האָבען אין שטוב די סטאַטוע פון זיין „פּאַטראָן״; צו איר ווענדט ער זיך אַף שריט און טריט: „באַשירם מיך פון דער סכּנה!—לענק אָפּ פון מיר דאָס אומגליק!—שטיץ מיך אין מיין אונטערנעמונג!״—וכדומה; אָפּטמאָל פאָלגט נאָך אַ צוזאָג: „קריגסט דערפאַר אַ שיינע מתּנה,״— ליכט, בלומען, מינץ;—די זאַך אַדורך בשלום—: „ביסט דער גרעסטער, דער מעכטיקסטער פון אַלע הייליקע!״—; חס־וחלילה, נישט געראָ־טען—: „טויגסט צו גאָרנישט!״—דער און דער איז טויזענט מאָל בעסער פון דיר!״—דאָס געצעל באַקומט אַ פּאָר שמיץ און ווערט אַרויסגע־וואָרפען.

יעקעל טרוימט, זיין טאָכטער צו דער חופּה צו פירען אומ־שולדיק, ווי אַ טויב, און נעמט אַריין—זי צו פאַרהיטען—אַ ריינ־קייט אין שטוב אַריין; אָבער דעם אָפּגרונט, אונטער דער פּאָדלאָגע פון רחלעס צימער, פאַרשייט ער נישט—אַ שאָד: אַזאַ שמאַלצגרוב!— וואָס־זשע איז דער חידוש, אַז דאָס „כּשרע, ריינע, יידישע כּלהמיידעל״ פאַלט אַהין אַריין?—דאָס טיר אין מענטשלעכען געשטאַלט האָט גע־וואָלט אָפּנאַרען גאָט און איז אַליין געבליבען צו נאַר,—די סיטו־אַציע פון דעם אַנטוישטען שאַפּשאָוויטש, פון דער אינערלעכער און פון דער אויסערלעכער זייט, שיינט מיר, אין איינינקע פּונקטען, זייער ענלעך צו זיין צו דער לאַגע פון סקוואָזניק־דמוכאַנאָווסקי אין לעצטען אַקט פון גאָגאָלס באַרימטען „רעוויזאָר״.—ס׳קען קיין ספק נישט זיין: יעקעל ליידט פיל, ס׳טוט אים שטאַרק ווי, ער לעבט איבער אַ טראַגעדיע,—אָבער ער איז דערביי דאָך זייער קאָמיש,—

ווײל נאַריש, פּינצטער, פֿאַרגרעבט: די שולד פֿאַר דאָס געשעענע ליגט אַף אים און אין אים אַליין—און ער בײזערט זיך אַף דער תּורה,—ווי דער עם־הארצישער פֿויער פֿון הינטער נעאַפּאָל אַף זײן ליימענעם „באַשירמער״;—זיך—שפּירט ער אין גאָרנישט; אַלע זענען שולדיק, נאָר ער זעלבסט איז אין אָרדנונג.

דער שוישפּילער, וואָס וואָלט פֿאַרשטאַנען דעם כאַראַקטער און זײן ווירקלעכן אינהאַלט, וואָלט אין דריטען אַקט באַדאַרפֿט שיל־דערען אַ ווילד געוויטער פֿון בליַנדען, דעספּאָטישען פֿאַרדראָס, בהמהשען, שכּורען צאָרן און נאַיווער, אומגעלומפּערטער לעסטערונג.— ה׳ קעסלער האָט אונדז געוויזען, להיפּך, אַ שטערבלעך־פֿאַרוווּנדע־טען, גײַסטיק אומגעהײַער־צובראָכענעם מענטש, וואָס גייט אויס פֿון פּײַן און טרערען,—און דאָס בילד פּאַסט זיך לחלוטין נישט אין „גאָט פֿון נקמה״.

וואָרום אַשס פּיעסע איז אין גרונט אַ קאָמעדיע, הגם ער גופא האָט דאָס, אפשר, נישט געמיינט און נישט געוואָלט, — און דערין, אין דער סתירה צווישען דעם פּלאַן און דער אויפֿפירונג, שטעקט, איינגענטלעך, די סיבה דערפֿון, וואָס דאָס שטיק איז אַרויס אַזוי־ שוואַך.— אַ דראַמע, און אַן׳אינטערעסאַנטע, אין גײַסט פֿון די גריכישע „מאָירא״־טראַגעדיעס, וואָלט זײַן דאַן, ווען שאַפּשאָוויטש זאָל, לאָ־זענדיק שרײַבען דאָס ספר, גלייכצייטיק אַוועקוואַרפֿען דאָס שענד־לעכע געשעפֿט און זיך נעמען צו אַ מענטשלעכער פּרנסה.—דעמעלט וואָלט געקענט זײַן פֿאַרשטענדלעך זײַן מרידה קייגען דעם „אל־קנא״, קייגען דער שרעקלעכער נעמעזיס פֿון לעבען,—נאַטירלעך, בײַ דעם איינעם באַדינג, אַז דער שרײַבער זאָל פֿאַרמאָגען די קראַפֿט, די אומגלויבלעכע סצענע מיט דעם מאָנאָלאָג צו דער ריינקייט אין דריטען אַקט, אַזוי קינסטלעריש־איבערצײַגענדיק פֿאַרצושטעלען, דאָס מיר זאָלען איר מוזען גלייבען.—אויך וואָלט קענען זײַן אַ דראַמע, —אפילו נישט אַזאַ טיפֿע, ווי אין ערשטן אָנגעוויזענעם פֿאַל,—ווען יעקעל זאָל, נאָכ׳ן צווייטען אַקט, דערשפּירען זײַן גרויסע שולד.—אין דער סיטואַציע וואָלט ער, ווירקלעך, געקענט זײַן אַזוי פּסיכיש־דערשלאָגען און פֿון וויטיק וואַנזיניק, ווי ה׳ קעסלער ווייזט דאָס,—נאָר דער פּראָטעסט קייגען דער איבערשטער קראַפֿט וואָלט שוין געווען פּסיכאָלאָגיש־אוממעגלעך און אין דער אַנטוויקלונג פֿון שטיק אינגאַנצען איבעריק.

דער „וועלטקינסטלער“ וויל נישט, — ער איז צום באַדויערען, אויך נישט פעיק, — זיך אָפּצוגעבען מיט אַזאַ דעליקאַטען שטאָף, ווי די ווירקליכע, אָדער מעגליכע, אידיישע פון ווערק, טאָן פון טיפּ, סטיל פון אויפפירונג. ער איז געוויינט די זאַך צו נעמען ווי אַמ־אויבערפלעכליכסטען. ער ליגט, דעריבער, זייער וויניק אַכטונג אַף דער אינערליכער זייט פון די ראָלען און רעכענט זיך, קען מען זאָגען, גאָרנישט מיט די אינערליכע מיטלען, וואָס זענען דאָס טיפּ, סטע און דאָס שענצטע אין דער דראַמאַטישער קונסט, — מיסברויכענדיק, דאַגעגען, אַף דעם באַרבאַרישסטען אופן מיט די אויסערליכע.

אין דער כצענע מיט׳ן רב דאַרף יעקעל שאַפּשאָוויטש שפּירען יראת־הכבוד, — שפּרינגט באַ קעסלערען, — און מ׳זעט, אַז ס׳איז געמאַכט, — די האַנט, ווי אין אַ קאָנוולסיע, — ווי איינער רעדט: „קוקט, מענטשען: אַט־אַ־דאַ צאַפּעל איך פון ערפּורכט!“

פּינסקיס יעקעל איז אַ שמיד, אַ בעל־עגלה׳ס אַ זון, — אַלדזאָ — אַ מענטש פון פּראָסטען גראַד. מ׳הערט וועגען דעם רעדען, און אַף דער סצענע איז דאָס זייער גרינג צו ווייזען מיט שטילע, אומבאַמערקבאַרישע מיטלען, — באַ קעסלערען קומט־אַריין עפּעס אַ פּאַרזעניש, — הגם דער קליינשטעטלדיקער דאָן־זשואַן שמט פּאַר אַ שיינעם יונג, — שטעלט די פּיס, ווי אַ גאָרילע, — און בעת דעם ראָמאַנטישען, אַנטשיידענדיקען געשפּרעך מיט דעם בעל־הביתישע מיידעל, האַלט אין איין אַרויפּציען די הויזען. די גאַליאַרקע קוּלט פּאַר געלעכטער, — און דער „סטאַר“, איר צוליב, חזרט־איבער זעט נאָר? שען העסלעכען „עפעקט“ עטלעכע מאָל.

דער אַמעריקאַנער שוישפּילער איז אַליין נישט זיכער אין דעם איינדרוק, וואָס ער מאַכט אַפ׳ן פּובליקום, העלפט ער זיך כסדר אַרויס מיט דעם אומאויפהערלעכען אונטערשטרייכען, — ווי אַ שריפטשטעלער, וואָס קען נישט אויסדריקען בולט זיינע געדאַנקען, און הייסט דעם זעצער צווייי דריטעל פון טעקסט צו „שפּאַצירען“, — און מיט די עקעלהאַפטיקסטע „טריוקען“.

מ׳האָט אָנגעהויבען אין אַמעריקע באַ אַ פּובליקום פון „פּינצטערע גרינהאָרנס“, באַ וועלכע מ׳האָט זייער גרינג אויסגענומען...

מיט דעם ביסעל אויסערלעכע פעיקייטען פון דעם אַלטפּעטערישען טיפּ, וועלכען אַ באַקאַנטער מערב-אייראָפּעישער קריטיקער באַצייכענט טרעפלעך מיט'ן טערמין „שווערע אַטלעטיק". — מ'איז שנעל געוואָרען „גדולים" און ווייטער שוין נישט געגאַנגען, — געבליבען שטיין באַ „בר-כּכבא" און „חפני און פּנחס". — פאַרקערט, נאָך געזונקען ביז אַ „כינקע-פינקע", „פּינטעלע ייד" וכדומה אַזעלכע שונדשטיק. צו וואָס זוכען נייעס, אַז די ריזענשיפען ברענגען וואָך-איין וואָך-אויס פרישע שטראָמען עמיגראַנטען פון אייראָפּע, — נייע טויזענטער צושויער פאַר די טאָמאַשעווסקיס און קעסלערס? —

און איטלעכער „גדול" איז אַ „דירעקטאָר", — און די עטלעכע געשעפטמאַכערס האַלטען אין געפאַנגענשאַפט די יידישע בינע אין אַמעריקע, — קיין פרישע קרעפטען ווערען נישט צוגעלאָזט, קיין יונגען טאַלענט לאָזט מען נישט אויפהייבען דעם קאָפּ, — און אַזוי גוססט דאָרט די יונגע יידישע דראַמאַטישע קונסט.

איצט פאַרשטייט איך יעקב גאָרדינען, וועלכער האָט אין דער קאַטעגאָרישסטער פאָרם אַרויסגעזאָגט זיין איבערצייגונג, אַז דאָס יידישע טעאַטער האָט נישט קיין צוקונפט — אין אַמעריקע. —

[„מאָמענט" 1913].

פּרי׳ מ. לאָבעל.

(אַלעקסאַנדער בריסאָן, „מאדאם איקס“.—געשפּילט אין „עליזעום“)

אַ פריש ווינטעל אין וויסטען מדבר פון יידישען טעאַטערלעבען אין וואַרשע. דינסטיק איז אין טעאַטער „עליזעום“ פאָרגעקומען די ערשטע גאַסטשפּיל פון פרוי מאַלווינע לאָבעל, וועלכע האָט זיך שוין געוויזען אין וואַרשע מיט צוויי יאָר צוריק, אָבער בלויז אין איין פּיעסע. דאָסמאָל זאָגט זי צו אַרויסצוטרעטען אין עטלעכע,— און דאָס וועט, נאַטירלעך, געבען די מעגלעכקייט צו באַקומען אַ ריכטיקע פאָרשטעלונג וועגען דער מאָס און וועגען די גרענעצען פון איר טאַלענט.

אַז טאַלענט האָט זי — דאָס האָבען מיר געזען שוין בשעת איר ערשטען וויזיט. נאָר כ׳מוז מודה־זיין: כ׳בין דעמעלט קוים דערזעסען ביז צום סוף פון צווייטען אַקט. און די לעצטע סצענעס זיינע האָבען מיר — און, ווי ס׳איז מיר דערנאָך אויסגעקומען צו הערען, אויך פיל אַנדערע — פאַרשאַפט ממש פיזישען ווייטיק, אויס לאַנגווייליקייט און פאַרדראָס. די לעצטע צוויי אַקטען האָב איך שוין נישט געהאַט קיין געדולד און קיין מוט צו זען. געגאַנגען איז דעמעלט, דאַרף איך באַמערקען, „מאַדאַם איקס“.—דער צושויער האָט אַהיימגעטראָגען אַ אומבאַשטימטען איינדרוק. קלאָר איז געווען, אַז אַף דער בינע האָט געווירקט אַ נישטגעוויינטלעכע פּערזענלעכקייט. אָבער קיינער האָט נישט געקענט ענטפערען אַף די קשיא: וואָס איז דאָ אַדורכגעגאַנגען פאַר אים — איין קינסטלערישע קרעאַציע פון אַן׳אַרטיסט, וואָס פאַרמאָגט נאָך אַנדערע, אויסער דערדאָזיקער? אָדער אַ געוויסער טעאַטראַלישער קוריאָז, באַשאַפען פון אַ באַגאָבטער, נאָר אויסגעלענקטער נאַטור, וואָס האָט אין דער און דער פיגור געפונען דעם איינציקען אויסגאַנג פאַר אירע שאַפונגסקרעפטען און פאַר איר שאַפונגסדורשט, און פיליכט — זיך אַליין אינגאַנצען?—

אויך איצט האָט פּ׳ לאָבעל אָנגעהויבען מיט „מאַדאַם איקס“. זי האַלט דאָס, מסתמא, פאַר איר בעסטע ראָלע, — אָדער אפשר, איז דאָס בלויז איר באַליבטסטע קרעאַציע?—נאַטירלעך בלייבט, נאָך דער ערשטער פאָרשטעלונג, נאָך אָפען די פראַגע מכח דעם גענויערען אַרטיסטישען אָנבליק פון דער שוישפּילערין. אָבער שוין מוז פעסטגעשטעלט ווערען,

אַז דינסטיק איז מעגלעך געווען צו זיצען אין טעאַטער — דעמעלט, ווען אַף דער סצענע איז געווען פ׳ לאָבעל, — און טאַקע נאָר צוליב איר אַליין. ווען נישט די ספעציפישע אומהיימלעכקייטען פון דעם שטיק גופא, וואָלט, זאָגאַר, געקענט זיין אַ רעדע וועגן אַ נישט מיטעלמעסיקען עסטעטישען גענוס.

אַלעקסאַנדר בריסאָן איז אין פראַנקרייך אַ נאָמען. אָבער פאַר אַ מענטש מיט געשמאַק קען קיין ספק נישט זיין, אַז אין דער געשיכטע פון מאָדערנעם טעאַטער וועט דערדאָזיקער מחבר קוים דערמאָנט ווערען. — דאָס פעבעל — דעליקאַטיש רופט מען עס: „דאָס ברייטע פובליקום“—האָט פון שנים קדמוניות ליב די מעלאָדראַמע. דער בעל־הבתישער מענטש, דער „מענטש פון אַ גאַנץ יאָר“ פאַרלאַנגט צו זען אין טעאַטער דאָס, וואָס ווערט אים טאָג־איין טאָג־אויס, פון אינדערפרי ביז אַפדערנאַכט, געפויקט אין די אויערען פון כלערליי גאַטספאָרכטיקע מגידים, און וואָס עס ווערט אין ווירקלעכען לעבען זייער זעלטען באַגעגענט. אַף שריט און טריט לויערט די זינד. לייכטזיניקע ווערען געשטרויכעלט און קומען־אום. ווער עס גייט נאָך דעם יצר־הרע, מוז סוף־כל־סוף באַקומען זיין ערלעך אויסקומעניש. די מדות־טובות, דאַגעגען, מוזען תמיד באַלוינט ווערען. די מעלאָדראַמע גיט אַ טרייסטעל מיט׳ן צושויער, ווייזט אים די תפיסה, די תליה און דעם גיהנום, מאַכט אים וויינען און גלייך — לאַכען, — און אַהיים גיט זי אים מיט אַ צוקערלעקעכעל און אַ פּאָר זיסע טראָפּען — אַף גוט צו שלאָפען. דער געדאַנק זיינער און די טיפערע סטרונעס פון זיין האַרץ ווערען געשוינט. די מעלאָדראַמע ווירקט מיט שרייעדיקע עפעקטען. רק קאָנטראַסטען: ווייס — לעבען שוואַרץ, אָפּגרונטען— לעבען בערג, — און אַלץ ווערט פאַרענטפערט, פאַרגלעט מיט אַ פוטערדיקען קוש פון איבערבעטען זיך צווישען שונאים, חרטה — אין שלעכטען, גרויסמוט — אין דעם גוטען, מחילה אין שטראָף— פאַר׳ן זינדיקען, רויזענקראַנץ דורך ליידען — פאַר׳ן כשרען. — דאָס פעבעל איז אינטעליגענטישער געוואָרען — האָט מען אויך אין דער מעלאָדראַמע אַ געוויסע „פאַרפיינערונג“ אַריינגעפירט. דער גראָשענער מוסרי־השכל איז קוים קוים היינטוועלטיקער. מ׳קען פאַלען, וואַלגערען זיך אין די טיפסטע זומפען, אויסעלעך דעם מענטשלעכען אָנזען פאַרלירען, און איגערלעך דאָך בלייבען אַ מענטש מיט איידעלע מענטשלעכע געפילען און טרוימען. און נאָך: דערלאַנגט באַצייטענס דעם מאָראַלישען יורד די האַנט — קען מען אים נאָך דעראַטעווען; ווער עס פאַרזאָגט דעם בעל־תשובה אין

הילף — דער איז, אין זיין קלוימערשט שטאָלצער ריינקייט, ניט בעסער פאַר דעם ערגסטען חוטא. דאָס זענען די אידייענבערעקלעך, וואָס בריסאָן האָט אויפגעקליבען פון דער רייכער מאָלצייט פון די גרויסע אייראָפּעישע שריפטשטעלער פון 19-טען יאָרהונדערט. די מיטלען — אין פלוג אַנדערע, אין תוך — דיזעלביקע. אין ערשטען אַקט ווערט אַ שיינע אינטעליגענטישע פרוי פאַריאָגט פון איר מאַן, ווילכען זי איז געוואָרען אומטריי, צו ווילכען זי קומט צוריק מיט הכנעה, קושענדיק זיינע פיס און צוזאָגענדיק אים ליבע, נאָר ווילכער שטויסט זי עגאָיסטיש אָפּ פון זיך, און אין צווייטען אַקט זעען מיר זי שוין אין 20 יאָר אַרום — דאָס, וואָס מ'רופט מיט גאָרקיס וואָרט: „געוועזענער מענטש“. אויסגעוואַנדערט די גאַנצע וועלט, איבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט, אַלץ נידעריקער און נידעריקער געפאַלען, אַלץ טיפער און טיפער געזונקען, און לסוף, אין בוענאָס-איירעס — דער נאָמען אַליין וואָס איז ווערט! — אויפגעקליבען געוואָרען, אַף דער גאַס, נאָך אַ טיפוס, וואָס האָט פאַרצערט די שפורען פון איר ווייבלעכקייט, — פון איינעם אַנ'אַפּאַש מיט אַ רייכער קרימינעלישער פאַרגאַנגענהייט. אַלץ איז מעגלעך אונטער דער זון. און דעם אונטערפּראָקוראָרס פאַרשייטע פלוניתטע קען, נאָך צוויי יאָרצענדליקער טלטולים דורך די מ"ט שערי טומאה, ווערען אַזאַ אַלטע פאַרוואָרלאָזטע שכורטע, ווי בריסאָן ווייזט זי אייך. נאָר דער אויפגאָב פון אַ דראַמע איז — אָנצווייזען דעם פּראָצעס, ווי אַזוי איז דאָס פאָרגעקומען, — און נישט אַזוי די אויסערלעכע געשעענישען, די פאַקטענטערעפּ פון פאַלען, נאָר די אינערלעכע איבערלעבונגען, קאַמפען און אומגעשטאַלטונגען. דער מחבר פון דער מעלאָדראַמע יכולט, אָבער, נישט. דעם איינציקען זין פון דער דראַמע — דאָס לעבען און די איבערקערעניש פון דער מענטשלעכער נשמה — לאָזט ער אַרויס. ער דערלאַנגט אייך בלויז דעם פאַרטיקען רעזולטאַט. דעם אויסערלעכען סך-הכל.

און אָט איז פאַר אייך אַ צושרויפטע מאָרפיניסטין מיט דעם טריבען בלאָנדזשענדיקען בליק און מיט די אומנאַטירלעכע, אומאָנגענעמע, איבעריקע אברימבאַוועגונגען און מוסקולצאַפּלונגען פון אַ פאַרשוין, וואָס קיין איין נערוו אין אים איז נישטאָ אַ געזונטער. — און, ווידעראַמאָל, ווי אין די אַלטע, גוטע מעלאָדראַמעס, נעמט מען אייך — מיט דער אויסערלעכקייט. אַ נקבה, מיט אַ פרצוף ווי ערשט

פון ריינשטאָק אַרויס, מיט בלאָע באַקען, אַ רויט נעזעל און אונטערגעשלאָגענע אויגען, — טרינקט אַבסענט און אַנדערע געהיימעניספולע פלעשלעך עפּעס; רייכערט פּאַפּיראָסען, לייגט קאָרטען; געגעצט און ציט זיך, און שפּייט און הוסט אַף די פאַרשידענסטע אופנים, און סמאָרעט מיט דער נאָז, און שרייט מיט אַ לעכערענדיק קול, און לאַכט, און וויינט — שטיל, און הויך און היסטעריש; מאַכט ווילדע אויגען, און וואַרפט זיך, ווי אַ נכפהניצע... צו וואָס? זענען דען די אַלע קינצען דורכויס נייטיק פאַר׳ן נאַטירלעכען גאַנג פון דער דראַמע, פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער האַנדלונג? — וואָלט דען די דראַמאַטישע סיטואַציע נישט געווינען אין בולטקייט, קראַפט און איבערצייגונגסאיינדרוק, ווען דער צווייטער אַקט פון „מאַדאַם איקס" זאָל זיין איינגעהאַלטענער, שטילער, קאַרגער און ווייכער? און קומט דען נישט אויס, קייגען אויטאָרס כונה, טאַקע צוליב די פאַרשידענפאַרביקע „עפעקטען" פון דעמדאָזיקען אַקט, פלעריאָס שולד באַטייטעוודיק קלענער, ווי די אידייע פון שטיק פאַרלאַנגט? —

אַרויסגעוואָרפענע אַרבעט צו זוכען אין דער פּיעסע די האַרמאָניע פון גאַנצען. אָנשטאָט איין דראַמאַטישען פאָדעם, וואָס זאָל זיך שלאַנק אַנטוויקלען אַפ׳ן קאָלערעל פון סיוזשעט, האָבען מיר אַ בינטעל פאַר די האָר צונויפגעשלעפּטע פאַקטען. וועגען קיין איין אַקט קען נישט געזאָגט ווערען, ער זאָל זיין נויטווענדיק. איין סצענע קלעבט נישט איינערלעך צו דער אַנדערער. — אַרטיסטען, און, צום באַדויערען, דוקא באַגאָבטע, האָבען, אָבער, אַ באַזונדער מין שוואַכקייט צו אַזעלכע, מיט קינצענמאַכעריי שמעקענדיקע, שטיק. — געוויס, קען אינטערעסאַנט זיין צו זען אַמאָל אַף דער בינע גלאַט אַזוי אַנ׳אויסטערלישע פיגור. אין די „וואַריעטעס" ווייזט מען אָפט אַזוינע. אָבער אויפפירען אַ פּיעסע, וואָס איז תחלת געשריבען נאָר לשם דער וואַריעטעשער פיגור, הייסט — פאַרדאַרבען דאָס טעאַטער. און אַנ׳אַרטיסט, וואָס פירט אַזאַ מין שטיק איין אין זיין רעפּערטואַר, ריזיקירט זייער פיל: ער איז עלול צו פאַרלירען די גרעניץ פון קונסט, און דאַדורך צו צושעדיקען זיין אייגענע באַגאַבונג. —

דאָס איז טאַקע געשען מיט מאַדאַם לאָבעל, ווען זי האָט פאַרצווייאָרען געשפּילט „מאַדאַם איקס" אין וואַרשע. — מ׳האָט געזען: די פּיעסע — אַ טפלזאַך, אויפגעפירט בלויז צוליב׳ן צווייטען אַקט. און דער צווייטער אַקט גופא — נאָר פאַר זשאַקלין פלעריאָ.

און מאַדאַם לאָבעל, וואָס האָט די ראָלע געשפּילט, איז נישט געווען געבונדען מיט קיין זאַך, — נישט מיט'ן שטיק, וואָס איז איבדער-אמתען אַף דער בינע געווען נישט מער, ווי אַ שפּאַניש וועטעל; נישט מיט דעם דראַמאַטישען אויפגאָב, וועלכער איז אין דער פּיעסע כמעט ווי אינגאַנצען נישט אָנגעצייכענט. ס'איז אַרויסגעקומען אַ וואַריעטענומער, נאָר צופּיל צוציגען, צופּיל איבערגעטריבען, אַרויס-געלאָזט דעם רודער פון האַנט, אַרייַנגעפאַלען אין שאַרזש, נאָך ערגער: אין איינפאַכיק אומאָנשטענדיקייט. איר פּאַרטנער, ווייַסמאַן, וואָס האָט געשפּילט דעם באַנדיט לאַראָש, האָט פאַר קרענקונג שיר נישט געחלשט אַף דער סצענע. דאָס פּובליקום האָט געגלאָצט מיט די אויגען, נישט געוווּסט: צי איז דאָס שפּיל, צי וואָר? — און עס האָבען פאַרלוירען אין איינדרוק אַפילו די קורצע גוטע מאָמענטען, ווען ס'האָבען איבערראַשט די דייטלעכע סמנים פון אינטויציע און אויסעראָרדענטלעכער טעכניק. —

דינסטיק [1] האָט פ' לאָבעל דעם צווייטען אַקט אַדורכגעפירט איינגעהאַלטענער, מיט מער געפיל פון מאָס, — איך וואָלט געזאָגט: קינסטלעריש ניכטערער, און זי האָט איבערצייגט: זי איז אַן'אַרטיסטין. דאָס, וואָס איז באַ אונדז אַזוי זעלטען: אַן'איוראָפּעישער שטעמפּעל ליגט אַף איר, די שפּיל איז באַקלערט און געשליפען, באַלייט מיט אַ מענגע דעליקאַטישסטע פיינקייטען. דאָס, וואָס זי האָט געזאָלט אין דער ראָלע ווייזען, האָט די גאַסטראָלערין געוויזען אַזוי — נישט גערעדט פון די קליינע דעפעקטען, אַז בעסער איז זיך שווער פאָר-צושטעלען. די פרוי איז פעיק אַ סך און טיף צו פילען. זי איז אַרייַנגעדרונגען אין דער מעגלעכער פּסיכיק פון דעם טיפּ, וועלכען זי האָט געשילדערט, און פאַר אונדז אַנטפּלעקט — און אין די מי-נוטען אונדז געצוווּנגען איר צו גלייבען — דאָס לויטערע קוועלעכעל, וואָס פאַרבאַהאַלט זיך שעמעוודיק און די טיפסטע טיפעני-שען אפילו פון אַזאַ פאַרשמוצטער און פאַרשפּיגענער נשמה, — און אַזאַ פאַרגיפטען, מנוולען גוף. — ס'איז גוט געווען איר קאַלט, גלייכגילטיק פאַרהאַלטען זיך צו דעם פאַרברעכער, ווען מען „לעבענס-באַלייטערין" זי איז געווען די לעצטע זעקס חדשים. מיט דעם האָט זיך געבונדען די פּראַכטפול-אַדורכגעפירטע סצענע מיט'ן קאָרטענליי-

---

[1] דעם 30-טען יוני 1914.

גען — דאָס בענקען נאָך דער שטראַל און דעם שרעק פֿאַר דער פֿינצטערניש, וואָס וועט קומען נאָך איִם. אומגעריכט און געלונגען האָט זיך אַריינגעריסען די עטוואָס-קאָמישע און דאָך רירענדיקע סצענע, ווען איִן דעם שאָטען פֿון אַ פּרוֹי דערוועקט זיך די קאָקעטעריע, בײַ לאַראָשס חניפֿה, אַז זי איז געפֿעלען פּעריסאַרען. — דערבײַ זעגען די מיטלען מאַדאַם לאָבעלס זייער ריַיך, אַ דאַנקבאַרע שטים, אַנ'אויסדריקלעכע, וויַיכע מאָמענטעניוויַיס זיסע דיקציע, מײַסטערהאַפֿטיקע, אומגעריכטע, אַמאָל נאָר קוים-קוים צו שנעלע, איבערגאַנגען פֿון איין עקסטקייט צו רער אַנדערער, פֿון דעם זעליקסטען, האַלב היסטעריש-הייזעריקען, האַלב קינדערש-זילבערנעם געלעכטער — דעם ווילדסטען, שרעקלעכסטען, אוממענטשלעכסטען געוויין, — צו דער גאַנצער קערפּער שפּילט איִן איר, געהאָרכזאַם איר אַרטיסטישען ווילען. זי איז אַ קינסטלער'ין פֿון גרימאַסע, פֿון קרענקלעכע באַוועגונגען, פֿון הוסט — אין אַלע זײַנע גראַדאַציעס, געוויין און געלעכטער — אין דער גאַנצער סקאַלע פֿון זייערע מינים און מדרגות, — קורץ: פֿון אַלע אַפֿעקטען אין זייערע מעגלעכע אויסדריקונגען. —

און ס'וואָלט זיך וועלען זען די קראַפֿט ניִשט נאָר אין אַזאַ עפּיזאָדישער ראָל, נאָר אין אַ מער דאַנקבאַר רעמעל, — אין אַ פּיעסע, וואָס לייגט אַרויף אַפּ'ן אַרטיסט ערנסטע פֿליכטען, מיטהעלפֿענדיק מיט איר האַרמאָנישער גאַנצקייט, די צוואָרפֿענע עפֿעקטען אין איין אמת-פֿאַרענדיקטער קרעאַציע צונויפֿצוגיסען.

ווי שטענדיק, האָבען געקענט די ראָלען און זיך זייער גוט געהאַלטען אונדזערע סימפּאַטישע בערמאַן (פּעריסאַר) און פּישעלעוויטש (דער האָטעלבאַדינטער). — דראַנאָוו זעט תּמיד עפּעקטיש אויס אַף דער סצענע, נאָר דאָסמאָל (אַלס פֿלעריאָ) איז ער אין דריטען און פֿערדען אַקט אַביסעל צו פֿלעגמאַטיש. — ה' סאַמבערג האָט אין זיין ראָל (לאַראָש) אַריינגעלייגט אַ סך מי.

נאָך אַ וואָרט וועגען דער איבערזעצונג פֿון דער פּיעסע. ווי פּראָטעסטירען ניִשט די אַרטיסטען, ווען מ'צווינגט זיי איינצוחזרען אַזאַ מין צובראָכען, עם-האַרציש דייטשמעריש! — שוין-זשע איז אַזוֹי שווער צו קריגען אין וואַרשע אַנ'אָנשטענדיקען איבערזעצער פֿאַר אַ פּיעסע!? —

[„מאָמענט" נ"נ 144 און 146 פֿון 1914].

בוֹעז יונגוויץ.

אין טעאַטער „עליזעום" גאַסטראָלירט אַ פרישער אַמעריקאַנער גאַסט — ה׳ ב וֹ ע ז י ו נ ג ו ו י ץ.
זיין ערשטער אַרויסטריט האָט נישט געקענט איבערלאָזען קיין איבעריק גינסטיקען איינדרוק.

„ס אַ ל אָ מ אָ ן ק אַ ו ס" איז אַ מעלאָדראַמע, וואָס האָט אפשר אַמאָל, מיט יאָרען צוריק, אַף דער פראַנצייזישער פאָלקסבינע, געהאַט אַ געוויס אָרט, צוליב דעם סאַטירישען עלעמענט און די דעמאָקראַטישע פראַזען, אָבער איצט פאַסט זי העכסטענס פאַר אַ פּראָווינציעלישען אילוזיאָן.

און מער ווי אַ קינעמאַטאָגראַפישע סטענגע מיט אַ קייט אויסערלעכע עפעקטען, איינער אומדערטרעגלעכער פאַר׳ן אַנדערען, האָבען מיר, טאַקע, נישט געזען אין דער קעלערשטוב אַף קאַראָווע גאַס.

נישט קיין טיפּ פון אַ געניאַלישען דערפינדער, וואָס איז צו פרי געבוירען גע אָרען, אַ ליכטיקע זון אַפ׳ן הימעל פון אַרומיקען אַלגעמיינעם עם־הארצות און טפשות, ווייזט מען אונדז אין דער פּיעסע, — נאָר עפּעס אַן׳אומגליקלעך פאַרלוירען נעבעכל.

אַנשטאָט אַ דונערענדיקען פּראָטעסט פון אַ גייסטיקען ריז לאָזט מען אונדז צו הערען אין צווייטען אַקט היסטערישע אויסגעשרייען פון אַ האַלבען מטורף.

אין דריטען אַקט טראָגט מען אייך אונטער אַ סצענע פון משוגעת. זוכט נישט אין איר די פיינע קראַפט פון אַ טיפען פסיכאָלאָגישען מאָמענט. די סצענע איז שטאַרק — מיט דער פעסטקייט פון אַ זעץ מיט אַ דראָנג איבער דער פּאַטילניצע.

און דער פערדער אַקט — נישט קיין פען האָט אים געשריבען, — אַ מאַזניצע.

דער אַלטער בעל־תאוהניק און דעספּאָט ר י ש ע ל י ע ווערט מילד ווי יאַכענפלאַסטער און קלאָגט אַפ׳ן גורל פון גאון, יועלכען ער אַליין האָט אומגעבראַכט. דעם אינטריגאַן פון דער פּיעסע, דעם קאַרדינאַלס הויפּטשפּיאָן, שמידט מען אין קייטען, אַקוראַט ווי דעם „געלען" אין „כינקע־פינקע". מ׳ברענגט פון דולהויז אין פּאַלאַץ

אַרײַן דעם פאַרמוטשעטען קאַוס, וואָס איז שוין אַ פּולקאָמער אידיאָט און זעט־אויס ווי אבנר אין די לעצטע סצענעס פון „אשה־רעה״, אָדער ווי שמואל־הנביאס שאָטען אין אַ פּורימשפּיל. זײַן ווײַב האַלט דאָס נישט אויס, לייגט זיך אַוועק אַף אַ שטול און שטאַרבט שטיל, געלאַסען, ווי אַ לעמעלע. דערנאָך, פאַרשטייט זיך, הייבט דער מאַן אָן צו טון דאָטזעלביקע. טאָמער האָט עמיצער אַ שוואַכע ראיה און דערזעט נישט ווי ס׳דאַרף צו זײַן, לאָזט מען אַרויס דעם רעפלעק־טאָר פון פוטערפאַס, און די בינע ווערט פאַרגאָסען און פאַרפלייצט מיט ליכט. דער באַצויבערטער צושויער קוקט און האָט די זכיה צו זען אין דער העלער שײַן, ווי די פאַרב און דאָס שמירעכץ זאַפּ׳ן אַרטיסטס פנים שמעלצט און רינט אין גלאַנצענדיקע ריטשקעלעך...

לאַנגע מינוטען שטאַרבט דער גרויסער סאַלאָמאָן קאַוס, און ווען ער ליגט שוין אַף דער ערד אַ טויטער, נאָך קאָן דער פאָרהענג לאַנג נישט אַראָפּפאַלען, און דער רעפלעקטאָר אַרבעט אַף אַלע כלים, — און די ברוסט פון אומגליקלעכען בר־מנן וויגט זיך ווי אַ בלאָזזאַק...

ווען אַ דראַמאַטישער אַרטיסט קלײַבט אויס פאַר זײַן ערשטען דעביוט אַזאַ פלאַכע זאַך און צאַצקעט זיך אַזוי מיט די פּרימיטיווע עפעקטען, טרעט אויף ווי אַן׳אָפּערעטענהעלד אין באַלייטונג פון פוי־קען און רעפלעקטאָרס, דרייט זיך אַף איין מינוט נישט אויס מיט׳ן רוקען צום פּובליקום און רעדט נאָר צו די הענט פון די בראַוואָ־פאַטשערס, — קענסטו נישט האָבען קיין גרויס צוטרויען צו זײַן טאַלענט און אַרטיסטישער קולטור...

דערמיט לאָזט זיך, רעכען איך, דערקלערען דאָס, וואָס אַף דער צווייטער פּיעסע, אין וועלכער ה׳ בועז יונגוויץ האָט אויפ־געטרעטען, האָט דאָס טעאַטער געהאַט דאָס אויסזען פון אַ מדבר.

אַ שאָד, דען די נײַע פּרעמיערע גיט אַ פּיל בעסערען באַגריף וועגען אַמעריקאַנער גאַסטראָלער.

„עץ־הדעת“ איז נישט קיין געשעעניש אין רעפּערטואַר פון דער יידישער בינע. — מ׳קען, אָבער, פאַרבײַ דער פּיעסע אויך נישט אַדורכגיין גלײַכגילטיק.

זי איז, ערשטענס, אינטערעסאַנט פאַר יעקב גאָרדינס גײַסטיקען אָנבליק, פאַר זײַנע סאָציאַלישע און געזעלשאַפטלעכע אָנ־שויונגען.

„עץ־הדעת“ דאָס איז אַ מין יידישע „די פּרות פון דער בילדונג“.

די אידייע איז נישט קיין נייע, דיאייגענע ווי אין טאָל־סטויס באַקאַנטער קאָמעדיע.

בילדונג איז נאָך נישט אַלץ. ס׳איז ווייניק צו שאַרפען דעם מוח. דער עיקר איז דאָס הארץ. אין דער דערציונג דאַרף די מאָראַלישע זייט האָבען די העגעמאָניע.

פאַר יעקב גאָרדינס אינערלעכער ביאָגראַפיע גוט, אָבער, די דראַמע אַ נייעם שטריך.

אויסערדעם איז דאָס שטיק אינטערעסאַנט אויך פון דער ליטעראַרישער זייט.

„עץ־הדעת“ באַלאַנגט צו דעם פאַרשטאָרבענעם דראַמאַטורגס בעסטע דראַמאַטישע ווערק.

די פּיעסע איז טענדעציעזיש, איינזייטיק, — זעט, אָבער, שיין אויס אף דער בינע.

זי פאַרמאָגט אַלע מעלות פון יעקב גאָרדינס זאַכען, און איז פריי פון אַ סך חסרונות זייערע.

די האַנדלונג אַנטוויקעלט זיך לייכט, פליסיק, — בלויז דער לעצטער אַקט איז אַביסעל צונויפגעקנייטשט.

נישטאָ קיין איבעריקע פערזאָנען. אף דער סצענע טוט זיך נישט צו פיל.

די פיגורען זענען אַלע ריכטיק און לעבעדיק אויפגעצייכענט, און צווישען זיי ציען באַזונדערס צו דאָס אויג די עכט־גאָרדינישע טיפען — מאָזי דער סטאָליאַר און זיין געזעל — שמאַיקע.

מאָזי איז אַ נאָענטער קרוב פון גאָרדינס אַלע באַליבטע הויפּטהעלדען.

דאָס איז די גוטסקייט אַליין, די אָרענטלעכקייט אַליין, די אידעל־קייט אַליין. נאַיוו און אָפענהאַרציק ווי אַ קינד, ווי אַ וואַרעמער שטראַל, גוט און צוטרוילעך צו אַלעמען. ריין און צאַרט ווי אַ ווייסע בלום.

לויט׳ן אויטאָרס אידייע איז דער אומגליקלעכער סטאָליאַר — דער אַפּאָטעאָז פון די פּראָסטע, נישטגעלערענטע, נאָר פון גע־בורט גופא גרויסע און ליכטיקע נאַטורען, וואָס זייער גאָלדען האַרץ פאַרטרעט זיי אַלץ — אי דערציונג, אי בילדונג, אי קענטענישען, אי אינטעליגענטישקייט.

אַרויסגעקומען איז, אָבער, אויסערדעם, אַ דופטיקע פּ אָ ע מ ע פון פּ אָ ט ע ר ל י ב ע.

מיר לייענען אָפטמאָל אין דער צייטונגסכראָניק: אַ פאָטער האָט זיך דערשאָסען אַפ'ן קבר פון דער פריצייטיק פאַרשטאָרבענער טאָכ־טער, אַ פאָטער איז אַרויסגעשפרונגען פון אַ פענצטער, נישט קענענדיק איבערטראָגען דעם טויט פון זיין געליבטען זון, — מיר זענען דאָן אַביסעל פאַרוואונדערט: — שוין־זשע קען אַ מאַנצפערשוינס האַרץ אַזוי שטערבלעך זיך צוקלעבען צום האַרץ פון אַ קינד? — יעקב גאָרדין ווייזט אונדז צום ערשטען מאָל אַף דער יידישער בינע די פסיכאָלאָגיע פון אַזעלכע מאַנסלייט.

ה' בועז י ו נ ג ו ו י ץ, אַלס די הויפּטפערזאָן פון דעם שטיק, האָט אויסגענומען.

ס'איז געווען אַנ'אויסגעהאַלטענע, ערנסטע, סובטעלישע, גוטבאַ־קלערטע שפיל.

ס'איז קענטיק, אַז די ראָלע איז אַדורכגעטראַכט, אַדורכגעפילט, אַדורכגעלעבט און מיט גרויס ליבע, מיט אַ סך פיעטיזם אַרויסגעגעבען.

דער גאַסטראָלער האָט מיך איבערצייגט, אַז ס'לאָזט זיך רעדען וועגען אַ ספּעציעלישער אַ ר ט י ס ט י ש ע ר ש ו ל ע, אַף וועלכער עס ליגט מאָסקאָוויטשס שטעמפּעל. אַ גוטער סימן פאַר דער יידישער דראַ־מאַטישער קונסט אין אַמעריקע, וואָרום דאָרט, ווו ס'בילדען זיך שוין אויס ש ו ל ע ן, איז דאָ אַ פונדאַמענט פאַר ווייטערדיקען פרוכטרייכען וווּקס.

ה' י ו נ ג ו ו י ץ איז אַ פלייסיקער שילער פון זיין חדר.

דער חסרון פון דעמדאָזיקען חדרס מאַניערע איז דאָס, וואָס די אַקטאָרען פון דעם טיפּ לייגען שוין צופיל אַכט אַף דער אויסערלעכער זייט פון דער שפיל.

צו פיל קאָפּ ווערט אַריינגעלייגט אין די קלענצטע פּרטים פון האַלטען זיך און פון באַוועגען זיך.

אַנ'אַרטיסטס שפּילען טאָר נישט זיין אַזוי מאַטעמאַטיש אויסגערע־כענט פון דער אויסערלעכער זייט, דען אַז מ'וויל זיין קנעכטיש טריי דעם פאָרויסצוגעשטעלטען פּלאַן פון דעם, ווי צו שטעלען אַ פוס און ווי צו הייבען אַ האַנט, בינדט מען אַף שריט און טריט דאָס אינעווי־ניקסטע געפיל און מ'רייסט די גאַנצקייט פון דער לעבעדיקער שאַפונג אַף די ברעטער פון דער בינע.

אַנ׳אַקטאָר פון גרויסען מאַסשטאַב ווייסט, סוף-כּל-סוף, ווען יאָ צו פאָלגען דעם רעזשיסערס אינסטרוקציע, און ווען אַ שפּיי צו טון אַף רער דרעסור און נאָכגיין דעם רוף פון דער אינטויציע.

ה׳ בועז יונגוויץ איז צו פיל געבונדען מיט דעם איינגעהזרטען פלאַן.

עסט בולט: אָטאַדאָ וואָלט ער, לויט דער אינעווייניקסטער שטימונג, געוואָלט זיך אַ קער-טון אַזוי,—ער געדענקט, אָבער, אַז אַף די רעפּעטיציעס איז געבליבען, אַז די באַוועגונג דאַרף גאָר אַנדערש אויסזען, צווינגט ער זיך אַליין צו האַנדלען נישט אַזוי, ווי ס׳ווילט זיך לויט די פּסיכישע אומשטאַנדען פון סצענישען מאָמענט.

דערפון רייסט זיך דער פאָדעם. עס גייט פאַרלוירען די גאַנצקייט פון טיפּ און פון זיינע איבערלעבונגען. די אילוזיע פאַרשווינדט.

ה׳ יונגוויץ איז, אָבער, אַנ׳אַקטאָר פון דער מאָס, וואָס קען אַנדערש נישט, אים פעלט דער גרויסער שטריך, און דעם מאַנגעל אין אינטויציע און אוממיטעלבאַרישער שאַפונג מוז ער זיך פאַרטרעטען מיט אויסערלעכע עפעקטען, מיט איינגעשטודירטע פּאָזעס, זשעסטען און קערען.

אים אַלגעמיין איז דאָס אַ סובטעלישע, אינטעליגענטישע, סימפּאַטישע באַגאָבונג.

אַנ׳איינדרוק האָט איבערגעלאָזט אויך ה׳ סאַמבערג.

זיין שמאַיע איז געווען אַ פאָרטרעפלעכער פּאַרטנער פאַר מאָזי סטאָליאַרען.

דער יונגער אַקטאָר האָט זיינער דעליקאַט און טאַקטיש אַדורכגעפירט די קאָמישע ראָל פון דעם גוטהאַרציקען תמעוואַטען געזעל, און האָט דערמיט באַוויזען, אַז ער איז אַ נוצלעכער מיטגליד אין אַ דראַמאַטישער טרופּע.

אַפ׳ן אָרט איז געווען ה׳ ראַפּעל, וועלכער האָט געהאַט עטלעכע באַהאַרצטע מאָמענטען.

ה׳ סיעראָצקי האָט געמאַכט, וואָס ס׳האָט זיך געלאָזען, פון דעם סטודענט שמואל.

מאַדאַם ראַפּעל פאַרגעסט, אַז זי איז אַף דער בינע, און האַלט אין איין לאַכען—ניט שיין!

מאַדאַם נאַדינאַ-דראַנאָוו האַלט זיך צו פאַרסעוואַטע.

[„מאָמענט״, נ׳ 168 פון 2. אויגוסט 1912].

נח פּרילוצקי.

מ. מייערסאָן

אַ גרויסער פויגעל פון אברהם גאָלדפאַדענס נעסט. נישט אַ צופאַל איז, וואָס די בעסטע אַקטאָרען פון דער יידישער בינע האָבען זייער טעאַטראַלישע קאַריערע אָנגעהויבען אונטער דער האַנט פון דעם גרינדער פון אונדזער סצענע. פאַנאַטיקער פון קונסט שאַפען טאַלענטען.

געווייניג איז צוויי, דריי מאָל צו זען מ. מייערסאָן אַף דער סצינע, אום צו באַמערקען, אַז דאָס איז אַן׳אַקטאָר מיט אַן׳אייגענער, דערביי אָריגינעלישע פּערזענלעכקייט, וועלכע מאַכט אים פאַר אַן׳אמתען אַרטיסט.

איין זייט פון זיין נאַטור — אַ שטאַרקער, און דערצו אייגענאַרטיקער, עקזאָטישער טעמפּעראַמענט, וועלכער פאַרקערפּערט זיך פראַכטפול אין דער שווערער ראָלע פון „ווילדען מענטש". דידאָזיקע גאָרדינס פּיעסע איז איינע פון די באַליבסטע אין זיין רעפּערטואַר. אַ באַזונדערע סטיכישע קראַפט אָטעמט אין יעדער באַוועגונג זיינער אַף דער בינע. נאָך אַ ברייטער פעלד געפינט זיך מייערסאָנס טעמפּעראַמענט אין שילערס „רויבער". אין דער ראָלע פון פראַנץ מאָאָר האָט ער זיך באַזונדערס קונה-שם געווען בא די וואַרשעווער אינטעליגענטישע קרייזען.

דער צווייטער כאַראַקטעריסטישער שטריך פון מייערסאָנס פּערזענלעכקייט — אַ גוטע, ווייכע, שטילע סובטעלישקייט, וועלכע דרינגט-דורך זיין גאַנץ שפּילען. דערזעלביקער אַרטיסט, וועלכער איז ווי געבוירען פאַר דער ווילדער ראָלע פון אידיאָט אין גאָרדינס שטיק, האָט צו זיך קיין גלייכען נישט אַף דער יידישער סצענע אין די ראָלען פון עלטערע מענטשען, פון אַ גוטען, ליבענדיקען פאָטער אָדער זיידע. גוטסקייט, ליבע — דאָס איז אויך אַ קראַפט. גוטסקייט און ליבע גרענעצען מיט זעלבסטאָפּפערונג, און אין מייערסאָנס שפּילען פילט זיך טאַקע די קראַפט. די פיגורען, וואָס ער באַשאַפט אַף דער בינע, זענען נישט צורונען ווי בוימעל, נישט ווייך ווי וואַטע, נאָר מילד, ווי אַ שטאַרק האַרץ און אַ פעסטער ווילען, פון צרות געשליפען, — פון איינגעבוירענער גוטסקייט באַוואַשען. אַזעלכען

זעען מיר אים אין דער ראָלע פון מאיר שאַלאַנט („צוזייט און צושפּרייט“) און אין זיין איינענער פּיעסע „ווער איז שולדיק?“

נאָך אַ מעלה האָט מ. מייערסאָן, וועלכער מאַכט אים פאַר אַן אָנגעגעמען אויכנעם אין יידישען טעאַטער: אַרטיסטישע קולטור. ער האָט זיך דערוואָרבען אַף דער רוסישער סצענע, אַף וועלכער ער האָט געאַרבעט 18 יאָר נאָך דעם, ווי דאָס יידישע טעאַטער אין רוסלאַנד איז פאַרבאָטען געוואָרען, און גאָלדפאַדען איז אָפּגעפאָרען קיין אויסלאַנד.

מ. מייערסאָן האָט אָנטייל גענומען אין די בעסטע פּראָווינציעלישע רוסישע טרופּעס (6 יאָר באַ קאָראַליק-ליטאָרדאָוו, 8—באַ וואַסיליעוו-וויאַטסקי, 4 — באַ פּאָרקאַטי) און שטענדיק געהאַט ערנסטע ראָלען (גאָראָדניטשי אין „רעוויזאָר“, וואַניושין אין ניידיאַנאָווס פּיעסע א. אַ. וו.)

זיין האַלטען זיך אַף דער סצענע איז זייער נאַטירלעך, יעדע באַוועגונג ווייך, שלאַנק, געשליפען — אינטעליגענט. ער שפּילט נישט: ער לעבט-איבער די דראַמע, שאַפט אַ טיפּ אַף דער סצענע און גייט פאַר די אויגען פון צושויער אַליין אַדורך אַלע זיינע אינערלעכע פּראָצעסען.

מ. מייערסאָן איז אויך דער אינטעליגענטישסטער און געבילדעטסטער פון אַלע יידישע רעזשיסערען.

זייענדיק אַף דער רוסישער סצענע, האָט מייערסאָן, אַלס גאָלדפאַדענס אַ שילער, נישט אויפגעהערט צו בענקען נאָך דער יידישער, און ווען, מיט עטלעכע יאָר צוריק, האָט יעקב אַדלער אים איינגעלאַדען קיין אַמעריקע, איז ער באַלד אַהין אָפּגעפאָרען. געוואָרדווערענדיק, אַז די יידישע בינע האָט אין רוסלאַנד פריי־ער אָפּגעאָטעמט, איז מייערסאָן צוריקגעקומען און שפּילט שוין דאָס פינפטע יאָר אין פאַרשידענע יידישע טרופּעס.

דעם פאַריקען מיטוואָך איז צו זיין בענעפיס אין מוראַנאָווער טעאַטער געשפּילט געוואָרען אַשס „גאָט פון נקמה“. עס האָבען זיך באַטייליקט אין דער אויספירונג — דעם בענעפיציאַנט צוליב — די שטאַרקסטע קרעפטען פון דער יידישער בינע, און די פאַרשטעלונג האָט זיך גלענצענדיק איינגעגעבען. דער בענעפיציאַנט האָט די ראָל פון יעקעל שאַפשאָוויטש איבערגעגעבען מייסטערהאַפטיק, און דאָס פּובליקום האָט אים באַלוינט מיט ענטוזיאַסטישע אַפּלאָדיסמענטען און טייערע מתנות.

[„טעאַטערוועלט“ נ׳ 2 פון 21, יאַנואַר 1909]

נח פרילוצקי.

מישע פישזאָן.

מישע פישזאָן איז דער געבוירענער קאָמיקער פון דער טרופע, וואָס שפילט אין יידישען טעאַטער אַף כמיעלנע גאַס.

עס זענען פאַראַן צוויי מינים קאָמיזם. קאָמיש — איז יעדעס אומגעהייערס לעבען דעם, אין פאַרגלייך מיט וועלכען עס איז אומגעהייער. קאָמיש איז יעדער אומנאַטירלעכער קאָנטראַסט. קאָמיש איז אַלץ, וואָס גייט איבער די אָביעקטיווע אָפּגעשאַצטע מאָס. דאָס קאָמישע קאָן ליגען אין צוויי געביטען. ליגט עס אין נעגאַטיווען, פון מאוסען, שלעכטען, — איז דער קאָמיזם אַ דריקענדיקער, אַ שווערער, אַ טונקעלער. ער קאָן אַרויסרופען דעם גרעסטען געלעכטער, אָבער — ער לאָזט־איבער באַם צושויער אין האַרצען עפּעס אַ ביטערען, נישט אָנגענעמען שפור. פאַרקערט, ווען דאָס קאָמישע ליגט אין געביט פון פאָזיטיווען, פון גוטען, פון שיינעם, איז דער קאָמיזם אַ לייכטער, אַ ליכטיקער.

מישע פישזאָן איז דער טרעגער פון דעם העלען גוטהאַרציקען קאָמיזם. ער באַשאַפט מיך גרויס טאַלענט פּראָסטע, נאַיווע נאַטורען, מיט אַ ריינער און גוטער נשמה, מיט אַ גלייכען, אַפילו נישט איבערגעשפּיצטען שכל. דער קאָמיזם פון אַזעלכע נאַטורען ליגט אין דעם קאָנטראַסט, וואָס זיי בילדען אין דעם צוזאַמענגעשטעלטען, פאַרשידענגעשטאַלטיקען, פאַרוויקעלטען לעבען, וועלכעס האָט שוין לאַנג צריבערגעשפּאַנט איבער די שטופען פון נאַיווער ערלעכקייט און פּראָסטער אוממיטעלבאַרער אָפענהאַרציקייט.

ווען מ. א. פישזאָן שפילט, האָט אים דאָס פובליקום ליב דערפאַר, ווייל ער פאַרקערפערט זייער געטראָפען די דערמאָנטע קאָמישע, אָבער ליכטיקע טיפען.

מ. א. פישזאָן קומט אויס אַממערסטען צו שפילען אין שונדשטיק אַף דער וואַרשעווער בינע. ער איז אַרויסגעטרעטען בסך־הכל אין איין ערנסטער ליטעראַרישער ראָלע. די לעצטע צייט שפילט ער כאַשע דער יתומהס פאָטער אין גאָרדינס פיעסע. די ראָלע איז אַ שווערע פּראָבע פאַר אַ קאָמיקער. מ. א. פישזאָן האָט די פּראָ־

בע גלענצענדיק אויסגעהאַלטען. ער האָט באַוויזען, אַז ער איז נישט קיין פּאַיאַץ, ווי מ'האָט געקאָנט מיינען, זעענדיק אים אַזוי אָפט טאַנצען און מאַ־כען קינצען אַף דער סצענע, — נאָר אַנ'אַרטיסט, וועלכער איז אימשטאַנד צו פאַרשטיין דעם טיפען דראַמאַטיזם, וואָס שטעקט זייער אָפט אין דעם לעבענסקאָמיזם, און קאָן זיך איינהאַלטען אין נייטיקע רעמען, נישט איבערכאַפּען די מאָס און נישט אַריינפאַלען אין שאַרזש אָדער פאַרס.

מ. א. פישזאָן ווייסט, ווי זיך צו האַלטען אַף דער סצענע, ער האָט פראַכטפולע, לעבעדיק מימיק, מיט איין וואָרט — ער האָט שאַנסען צו ווערען אַ גרויסער און ערנסטער אַרטיסט. ער איז נאָך יונג, שפּילט סך־הכל דריי יאָר, און האָט נאָך פאַר זיך אַ ברייט פעלד. זיין צוקונפט ליגט, אָבער, נאָר אין זיינע אייגענע הענט.

דאָס יידישע פובליקום מיט זיין נישט אַנטוויקעלטען געשמאַק פאַרדאַרבט אים אַביסעל. מ. א. פישזאָן פאַסט זיך צו די לעצטע צייט זייער אָפט צו דעם געשמאַק פון פובליקום. ער כאַפּט־איבער די מאָס, פאַרנאַכלעסיקט די מימיק, לאַכט אַליין אַף דער בינע, ווען מ'דאַרף נישט. דאָס גיט אים אפשר אַנ'איבעריקע פּאָר אַפּלאָדיס־מענטען, ער רייסט, אָבער, גלייכצייטיק איבער זיין טאַלענט.

מ. א. פישזאָן דאַרף איצט ביסלעכווייס איבערגיין צו אַנ'־ערנסטערען ליטעראַרישען רעפּערטואַר, דאַן וועט ער דערהייבען זיך, מיט זיך — דאָס יידישע טעאַטער, און מיט'ן יידישען טעאַטער — דאָס יידישע פובליקום, אַף וועלכען ער האָט אַזאַ שטאַרקען איינפלוס.

[„דער וועג" נ' 113 פון 1906].

פאַרשידענס

„דודס פידעלע".

(אַ שטיק אין 4 אַקטען מיט געזאַנג פון ה' לאַטיינער).

איבער דעם יידישען טעאַטער קאָן מען קיין שום נייעס נישט זאָגען. נאָך יעדער פאָרשטעלונג בלייבט די לאַגע דיזעלביקע: די פיעסעס זענען נישט ווערט קיין קריטיק. אייניקע אַרטיסטען האָבען אין זיך אַ פונק, נאָר זיי האָבען נישט ווו אים צו אַנטוויקלען.

דאָס יידישע טעאַטער האָט צוטיילט דעם שיקזאַל פון'ם גאַנצען יידישען פאָלק. דער גלות האָט אים געקוועטשט, געקנייטשט, נישט געלאָזט זיך אַנטוויקלען, דיפערענצירען. דאָס יידישע טעאַטער איז נישט ספּעציאַליזירט פאַרצושטעלען אַלע מינים פון דער טעאַטערקונסט. „דודס פידעלע" איז צוזאַמענגעשטעלט פון שטיקלעך, וואָס האָבען נאָר אַן אויסערלעכען צוזאַמענהאַנג צווישען זיך. איר געפינט דאָרט אַ שטיקעל „אָפּערע" (דאָס געזאַנג פון „טייבעלע"), אַ שטיקעל „אָפּערעטע" (די קופּלעטען פון „יענקעלע"), אַ שטיקעל „דראַמע" (ר' טוביה מיט הוהן, שלמה מיט חוהן), אַ שטיקעל „וואָדעוויל" (דוד דער קינסטלער), אַ היפּש שטיקעל „פאַרס" און „שאַרזש" („קיילע-ביילע ספּאָדעק" מיט אַלטערוני און „איצעלע פּיפּעק" מיט טילען), ווייטער, אַ שטיקעל צירק (נח דער משרת).

וואָס אָנבעלאַנגט די אַרטיסטען, מוז מען אָנערקענען, אַז אייניקע פון זיי האָבען גאָרנישט שלעכט געשפּילט זייער ראָלע דאָרט, ווו עס פלעגט זיך טרעפען אַ גוטער און שיינער מאָמענט. אַזעלכע מאָמענטען געפינען זיך אין דער פּיעסע זייער ווייניק. ה' ליבערט (טוביה), ה' בערמאַן (נח), ה' קאַמינסקי זענען געוויס די בעסטע טאַלענטען פון דער טרופּע. ה' בערמאַן און קאַמינסקי זענען זייער גוטע קאָמיקער, נאָר ה' בערמאַן שפּילט צו וואולגאַריש, מאַכט אַף דער סצענע אַזעלכע זאַכען, וואָס איז גאָרנישט עסטעטיש, און פאַרלירט אָפט די מאָס. — פרוי קאַמינסקי האָט אויך אַ געוויסען טאַלענט און אַ גאַנץ שיינע שטימע, וואָס איז, ליידער, נאָך ווייניק באַאַרבעט. איר „אַ גוטע נאַכט" אין דעם צווייטען אַקט איז זייער געפעלען דעם עולם. — זי מאַכט אויך נאָך דער וויאַלצעווע

און זינגט קופּלעטען מיט דעם מאָטיוו פון די באַרימטע ציגיינער־ראָמאַנסען. דאָס איז די ערשטע פּראָבע אַריינצוברענגען אין דעם יידישען טעאַטער לייכט געזאַנג פון דעם זענזוכט־ערָאָטישען זשאַנר, און ווי אַזעלכע, נאַטירלעך, גאָר שוואַך.

מיט איין וואָרט — בעסערע פּיעסעס, — און די אַרטיסטען וועלען זיך קענען ביסלעכווייז אַנטוויקלען.

איבער די געוויסע אומשטענדען, וואָס הערשען איצט אין וואַרשע, איז דאָס טעאַטער געווען ווייניק באַזוכט, עס זענען געווען צופיל קאַפּעלדינערס, דאָס פּובליקום איז געוועזען זייער מילד און האָט זייער פיל אַפּלאָדירט — און גראָד דאָרט, וו מ'האָט נישט באַדאַרפט. דאָס באַווייזט, ווי נישט ערנסט עס קוקט אַף דעם יידישען טעאַטער.

דער אויסערלעכער טייל פון דעם יידישען טעאַטער דאַרף נאָך פיל אויסגעבעסערט ווערען. די סטאַטיסטען און דער כאָר זענען שלעכט אָנגעטון. איין סטאַטיסט גייט אַרויס אַף דער סצענע אַ מאָל אונטער אַנדערע נעמען! דאָ ווי אַ סטודענט, דאָ ווי אַ כלי־זמר, דאָ ווי אַ נאָטאַריוס, און ענדערט נישט, נישט די מינע, נישט דעם אָנצוג און נעמט אַפילו די ברילען נישט אַראָפּ...

דער כאָר קען נאָך נישט גיין נאָכ'ן טאַקט און דער כלי־זמר לערענט זיי אַף דער סצענע:

„כאַפּט נישט".

בעת די אַנטראַקטען הערט מען, ווי די משרתים אונטער דער סצענע קריגען זיך און זידלען זיך. איינער שרייט: „הייב אויף, דו, כאָלערע, דו!" איינמאָל איז דאָרט דערגאַנגען כמעט צו פּעטש, און אַלץ הערט מען אין טעאַטער...

דאָס אַלץ איז זייער טרויריק...

נאָר צי זענען דען אין דעם שולדיק די אַרטיסטען? גיכער קאָן מען רעכענען, אַז דער אַנטרעפּרענער לאָזט נישט שטעלען קיין מער ערנסטע פּיעסעס, כדי נאָר צו געפעלען דעם פּראָסטען עולם. און אפשר איז גאָר שולדיק די אינטעליגענץ, וואָס פאַרהאַלט זיך אַזוי גלייכגילטיק צום יידישען טעאַטער?

מעגלעך, אַז יאָ![1]

[„דער וועג" נ' 15, 31 אויגוסט 1905]

1) מיין ערשטע טעאַטעררעצענזיע.—[נ. פּ.]

„ד״ר יאָזעלמאַן“.

(אַ אָפּערעטע אין 3 אַקטען פון אַ. גאָלדפאַדען).

די פּיעסע איז אַפילו פאַר אַנ׳אָפּערעטע, איידעל גערעדט, צו שוואַך.

ווענגען די אַרטיסטען האָבען מיר שוין אַרויסגעזאָגט אונזער מיינונג, די לעצטע פאָרשטעלונג האָט נאָר געשטאַרקט אונזער איבערצייגונג, אַז אייניקע אַרטיסטען האָבען אַ געוויסען טאַלענט. ה׳ קאַמינסקי האָט גאַנץ גוט אַדורכגעפירט זיין ראָל (פּאָגלער). עס איז אונדז אָנגענעם צו באַצייכענען, אַז ער האָט לפּי־ערך אָפּגעהיט די מאָס. ה׳ ליבערט האָט אונדז נעכטען אַנטציקט. ער באַזיצט אַ היפּשען דראַמאַטישען טאַלענט, און מען קאָן זאָגען, אַז ער איז אים־שטאַנד צו שפּילען ערנסטע ראָלען אין ערנסטע פּיעסעס. ער באַווייזט אַ גרויסע קראַפט, האָט אין זיך פיל געפיל, ער קען זיך באַגייסטערען מיט די איידעלסטע באַוועגונגען פון דער נשמה און קען זיי אין אַזאַ מאָמענט איבערלעבען און איבערגעבען אויף דער בינע.

דעם אַרויסטריט פון אַזאַ טאַלענט אין קלוימערשטע „פּיעסעס“ פון ביזאַנצטיקען רעפּערטואַר פון יידישען טעאַטער, קאָן מען באַטראַכטען כמעט ווי אַ פאַרברעך פון דעם אַרטיסט קעגען זיך זעלבסט, ווי אַ זעלבסטמאָרד...

ה׳ שוואַרצבאָרד (ד״ר יאָזעלמאַן) האָט אַ גאַנץ שיינעם, נאָר זייער, אַ באַגרענעצטען, לירישען טענאָר. אַ שפּילער איז ער נישט קיין גלאַנצענדיקער.

פרוי קאַמינסקי איז נעכטען נישט געווען באַ דעם קול, דערפאַר, אָבער, האָט זי גוט אַדורכגעפירט עטלעכע דראַמאַטישע מאָמענטען, ווען זי טרעט אַרויס ווי אַ הייס־נאַציאָנאַליסטיש יידיש מיידעל.

די איבעריקע „אַרטיסטען“ זענען געווען שוואַך.

די אויסערלעכע זייט האָט זיך באַטייטעוודיק פאַרבעסערט. די ריכטער האָבען אַפילו זיך נישט געגעבען די מי אויסצופּוצען די שטיוועל און האָבען אויסגעזען ווי „אַנדרוסען“, אָבער אין אַלגעמיין זענען די קאָסטיומען געווען נייע, פאַרשידענאַרטיקע און גאַנץ אָנשטענדיקע.

דאָס טעאַטער איז געווען איבערגעפולט. איינערנעכטען איז גע-ווען אַ פולע קאַסע: 700 רובל. נעכטען איז נאָך מיין מיינונג געווען נישט ווייניקער.

דאָס פובליקום האָט זיך שוין אויך געהאַלטען באַטייטעוודיק בע-סער. עס איז געווען צו באַמערקען פיל אינטעליגענטען. די גרעסטע אַפּלאָדיסמענטען האָט באַקומען ה׳ ליבערט אין די בעסטע ער-טער, ווו ער האָט טאַקע פאַרדינט.

באַ אַזעלכער מאַטעריעלישער און, לפי-ערך, מאָראַלישער אונטער-שטיצונג, מעג זיך דאָס יידישע טעאַטער, ענדליך, באַשליסען איבער-צוגיין צו אַ בעסערען רעפּערטואַר.

עס איז אַ נאַציאָנאַלישער פאַרברעך צו געבען מיסט דעם פובלי-קום, וואָס בעט אַנ׳ערנסט וואָרט אין דער מוטערשפּראַך.

ע. ש.—די באַציִונג צווישען דער דירעקציע און צווישען די אַר-טיסטען איז, ווי עס ווייזט אויס, זייער שאַרף געוואָרען. איינערנעכטען האָט ה׳ קאַמינסקי אַף דער בינע אַנגעריִרט אין אַ קופּלעט דעם אַנטרע-פּרענער פון דעם טעאַטער.

געוויס איז שווער, דאָס טעאַטער זאָל זיך נאָרמאַליש אַנטוויק-לען באַ אַזעלכע פאַרהעלטעניִשען צווישען דער דירעקציע און די אַר-טיסטען. עס איז אויך געווונטשען, אַז די אַרטיסטען זאָלען שעצען דאָס אָרט, אַף וועלכען זיי טרעטען אַרויס, און זאָלען עס נישט פּראָפּאַניִרען מיט פּערזענלעכע חשבונות, וואָס קאָנען אפשר זיין זייער אינטערעסאַנט, אָבער וואָס האָבען קיין שום שייכות נישט צו דער קונסט.

[„דער וועג״ ג׳]

רחל קאַמינסקים בענעפיס.

א יום־טוב פון דער יידישער קונסט איז דאָס געווען.

אויפגעפירט איז געוואָרען דאָס בעסטע שטיק פון דעם טאַלענטפולען יידישען דראַמאַטורג יעקב גאָרדין.

„כאַשע די יתומה“ איז אויפגעפירט געוואָרען, די פיעסע, וואָס איז אַזוי טיף רעאַליסטיש; וואָס שילדערט אַזוי ריכטיק דיינעניקע ספערע פון יידישען לעבען, וועלכע זי האָט געוועלט; וואָס איז דערביי אַדורכגעדרונגען מיט אַזאַ פיינער און איידעלער פּאָעזיע, וועלכע דופט מיט דעם ריח־ניחוח פון קליינרוסישע סטעפעס און קלינגט מיט שטילע מעלאַנכאָלישע מעלאָדיעס פון דעם דניעפּרס אינדען.

און געשפּילט האָט די פרוי קאַמינסקי, און געשפּילט די בעסטע ראָלע, געשפּילט כאַשען.

ליכטיק איז געווען אין טעאַטער, פול־געפּאַקט איז געווען דאָס טעאַטער, אָנגעשטרענגט און פייערלעך איז געווען אין טעאַטער.

ווי אַף אַ נס האָט דאָס פּובליקום געוואַרט.

און נאָך באַגייסטערטער האָט געשפּילט פרוי קאַמינסקי.

אַ יום־טוב פון דער יידישער קונסט איז דאָס געוועזן.

„אוי דלות, דלות!“ —

דאָס איז דער הויפּטשטריך פון יידישען לעבען. אָרעם, שמוציק איז אין דער שטוב און דעריבער — טרויריק, דערשלאָגען. נישט מ׳לעבט, נישט מ׳שטאַרבט; אַפילו פון שלאָפען ווערט מען דאָרט אָפּ־געוואוינט: די שווערע צרות רייסען אויף פון׳ם בעט שוין דאַן, ווען די זון דרייט זיך נאָך איבער אַף דער צווייטער זייט.

אָבער אין דעמדאָזיקען דלות האָט נאָר אַ בלאָז־געטון אַ פרישׁ דאָרפיש ווינטעלע; נאָר אין דעמדאָזיקען דלות האָט נאָר אַ שמייכעל־געטון אַ יונג ווייַנשעלביימעלע מיט ווייכינקע גרינינקע צווייַגעלעך — און אין דעמדאָזיקען דלות האָט אויפגעשפּראָצט אַ הימליש בלימעלע.

— כאַשע.

אַ קינד פון דער נאַטור איז דאָס. אַ שיין דורכזיכטיק וואָל־קענדעל, וואָס האָט ליב זיך צו שפּיגלען אין די טיפע וואַסערען פון דניעפּר, טרוימען באַ דעם כלופּען פון זייַנע שטופּיקע כוואַליעס; אַ

זינגפייגעלע, וואָס לעבט — צו לעבען און ליבען, וואָס ווייסט נישט פון זאָרג, פון טריקענדיקען דאָס לעבען פאַרסמענדיקען רעפלעקסן.

אַריין, פון זונענשטראַלען געוועבט, מיט הייליקער פּאָעזיע באַגאַסען, מיט טיפער האַרצדערהויבענקייט געקריינט באַשעפעניש איז דאָס.

און די פרוי קאַמינסקי האָט אונדז דידאָזיקע כאַשע נישט געוויזען, נישט געשפּילט, – באַשאַפען האָט זי פאַר אונדז דידאָזיקע כאַשע.

פרוי קאַמינסקי איז געוועזן נישט אַף דער בינע, — אין כאַשעס קיך איז זי געוועזן; זי האָט נישט געזען דאָס פּובליקום — כאַשען האָט זי דורכגעלעבט. עס איז ווערט צו באַמערקען, אַז אין משך פון דער גאַנצער פּיעסע, האָט זי קיין איין בליק נישט געוואָרפען אין טעאַטער, הגם זי האָט געוווסט, אַז דער זאַל איז פול, אַז מ'אַנטציקט זיך מיט איר, אַז מ'איז באַגייסטערט דורך איר. די גרעסטע אַרטיסטען גייען באַ אַזאַ מאָמענט אַמאָל אַרויס פון דער ראָלע און שטערען די אילוזיע.

פרוי קאַמינסקי איז דורך און דורך דורכגעדרונגען געוועזן מיט איר ראָלע. זי האָט זיך אַליין פאַרגעסען. נישט פרוי קאַמינסקי איז געוועזן אַף דער בינע — כ אַ ש ע איז געוועזן אַף דער בינע...

...אַף אַ שטיין לעבען טייך מיט איר געליבטען איז זי געזעסען... פונדרויסען האָט זיך געהערט אַ שטיל, וויין, זיידען געזאַנג... דער געליבטער האָט געוואָלט איבעררייסען די צויבערענדיקע שטימונג — כאַשע האָט אים מיט דער האַנט פאַרמאַכט דאָס מויל...

— — גענוג איז געוועזן צו זען נאָר איין באַוועגונג פון דער האַנט, מיט וועלכער כאַשע האָט די פּראָפאַנירענדיקע ווערטער אָפּגעשטעלט, מ'זאָל פילען, ווי גרויס די אַרטיסטין איז.

אַזוי לעבעדיק, אַזוי אוממיטעלבאַר איז געוועזן דידאָזיקע באַוועגונג.

און דאָס פּובליקום האָט פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז אַ יום-טוב פון דער יידישער קונסט.

גאַנצע בייטען בלומען האָט פרוי קאַמינסקי דערהאַלטען.
אַזאַ טריומף, און אַ טריומף אַ פאַרדינטען, אַ באַוווסטזיניקען,
האָט קיין יידישער אַרטיסט אין וואַרשע נישט געהאַט.
אַ יום-טוב פון דער יידישער קונסט איז דאָס געוועזן.

[„דער וועג" 1906, נ' 106].

„די שוועסטער"
פון י. ל. פרץ.

איך ווארף אוועק אלע ארבעטען, און גיי אין יידישען טעאטער. אנ'אויסטערלישער מענטש, נישט וואר? נישט געפונגען קיין בעסער ארט! וואס טוט מען, אבער, — איך בין א שאוויניסט: איך האב ליב צו הערען דעם יידישען קלאנג, און אין יידישען טעאטער טרעפט זיך אויך אמאל, אז אנ'אקטאר זאגט אף דער סצענע א פראסט-יידיש ווארט...

דאס אומגעלומפערטע געבייי אף דער המעלנע גאס איז לעער. צושויער נישט מער ווי 10—12 מנינים און דאס אודאי אהן בילעטען.

א גוטער סימן. מסתמא שפילט מען עפעס א רעכטע זאך.

איך קויף אנ'אפישע. נאטירלעך איז זי א רוסיש-פוילישע. אין מו-ראנאווער טעאטער פלעגט נאך אמאל זיין א יידישע אפישע. אין זשאר-דען ד'היווער איז דאס אפנים „שאקינג", ווי מיין ענגלישער לערער זאגט, ד. ה. נישט-פאסענדיק.

„היינט צוויי ליטעראַרישע פיעסעס אין איין אווענט". אזוי לייען איך אויס אין דער רוסיש-פוילישער אפישע.

„דאס קלינגט שטאלץ", דערמאנט זיך מיר סאטינס אויסדרוק.

און אויב איר ווילט, — אביסעל איראניש...

אין איין אווענט אזש צוויי ליטישע זאכען...

עס איז ווערט פארשרייבען צו ווערען, אויב נישט מיט גאלדענע אותיות אף די זייטען פון דער געשיכטע, דאך אין קוימען מיט קרייד — אודאי...

צי געדענקט איר, לעזער מיינע, דאס בילד פון י. ל. פרץ: „משופע אדער אין קעלערשטוב"? דער פאלקסדיכטער פירט אונדז אראפ אין די אונטערשטע שיכטען פון דעם יידישען פאלק, ער עפענט פאר אונדז א קליין ווינקעלע אין דעם לעבען פון יידישען המון. ער ווייזט אונדז א יידישע משפחה פון קעלערשטוב, ווו מ'ארבעט שווער אף דאס שטיקעל ברויט, און מ'לעבט דאך אין דחקות, אין נויט, אין שוויינס, און

פײַן איז אײַנגעטונקען אַזאַ לעבען.

פונדעסטוועגען איז עפּעס וואָרעם אין דער קעלערשטוב. די פּרײַנטשאַפט, די ליבע, וואָס בינדט צוזאַמען אַלע גלידער פון דער משפחה, די אײדעלקײט, די צאַרטקײט, וואָס איז אויסגעגאָסען איבער זײער גאַנץ געמײַנזאַם לעבען, פרײַט דאָס אויג און דאָס האַרץ.

אין קעלערשטוב קאָן, אָבער, קײן פול גליק נישט הערשען. אַ גיפטיקע שלאַנג לויערט הינטער דער טיר און דראָט צו פאַרסמען דאָס אידילישע לעבען פון דער אָרעמער משפחה. אַ שרעקלעכע געפאַר שוועבט איבער די צוויי רײנע בלימלעך, וואָס באַשײַנען דעם טונקעלען קעלער. אײן טאָכטער אַרבעט אָף אַ פאַבריק, די אַנדערע טראָגט אַרײַן מילך אין אַ רײַך הויז. בײדע זענען נאָך אָהן אַ פלעק אָף די שנײ-ווײַסע פליגעל פון זײער יונגער מײדלישער נשמה, און בײדע שטײען שוין אָף דעם ברעג פון אָפּגרונט.

צו אײנער שאַרט זיך צו אַ האָניק-זיסער יונגערמאַן, וואָס האָט געקויפט איר האַרץ מיט דעם וואָרט „פרײַלין", וועלכעס ער האָט איר, דער פּראָסטער, אָרעמער פאַבריקאַרבעטערין געזאָגט. צו דער אַנדערער האָט זיך שוין געוואָלט צורירען מיט זײַנע אומרײנע הענט דער ערשטער פּרעכער „אינטעליגענט", צו וועלכען זי איז צופעליק געקומען, איבער-געבען אַ בריף פון זײַן געליבטער, די טאָכטער פון דעם הויז וואוהין זי האָט געטראָגען דאָס מילך.

„משופּע"!

דאָס איז דאָס גרויזאַמע וואָרט. משופּע איז דאָס לעבען פון יע-נעם מײדעל אונטען אין דער מאַסע. אָף אַלע לויערט דער שמוציקער אָפּגרונט...

„משופּע"!

דאָסזעלביקע וואָרט ווערט דערמאָנט אין דער דראַמע „די שוועסטער".

„משופּע" איז דאָס לעבען פון דעם יידישען אַרבעטער-מײדעל, און דאָסדאָזיקע טראַגישע משופּעלעבען איז דער פּאָן, פון וועלכען עס וועבט זיך אויס אַ טיפע, צאַרטע און שײנע דראַמע, וואָס פּרץ שטעלט פאַר אונדז פאָר. אין „די שוועס-טער" לאָזען מיר זיך אַראָפּ נאָך טיפער פון דער קעלערשטוב. פּרץ פירט אונדז אַרײַן אין סאַמע אָפּגרונט. פיל — פיל שטאַפּלען, נאַסע,

מיאוסע, שוידערפולע, פיין־אַנגעזאַפּטע, פירען אין דעמדאָזיקען אָפּגרונט.

דריי שוועסטער — אַ גאַנצע משפחה — גייען־אונטער. איינע אַן'אומגליקלעכע אלמנה מיט עטלעכע שוועלבעלעך; די צווייטע אַן'אָרעם שעפעלע, אַ פאַרלאָרענס, אַ פאַרפאַלענס; די דריטע „אַף דעם גליטש" — ווי לאה זאָגט.

די עלטערע, מירעל, האַלט זיך נאָך פון אויווען. זי ליידט פון דלות. זי מוז שווער האָרעווען, איידער זי פאַרדינט, מיט וואָס די קינדער אָנצוהאָדעווען. אַליין הונגערט זי. זי איז אַ מוטער — און דאָס האַלט זי אויף. זי איז אַ שוחטס אַן'אלמנה, זי איז פרום, און דאָס גיט איר אויך אַ מאָראַלישע שטיצע אין לעבען.

די צווייטע, לאה, — איז אַ דינסט, אַן'אָפּפער פון איר סאָציאַלישער לאַגע. דאָס איז אַן'איידעלע נשמה, מיט אַ צאַרט וואַכעדיק האַרץ. זי איז פול מיט דינע, טיפע געפילען. זי איז, אָבער, נאָר אַ דינסט, און זי איז שוין אַ הפקרזאַך. דער חתן פון דעם ווירטס טאָכטער וואַרפט פון אונטער די ברעמען ברענענדיקע בליקען אין אירע אויגען, אַף אירע בלייכע באַקען, אַף איר ברוסט. זי זעט עס, זי שפירט עס, און נישט גוט ווערט איר. אָפּפאָרענדיק, לאָזט ער איר איבער לעצטגעלט, און דריקט איר דערביי פעסט די האַנט, און דאָס האַרץ צורייסט זיך איר פאַר באַליידיגונג. אפילו דער אַלטער „פרומאַק", דער ווירט מיט ברודיקע פאות און פערדיש הירזשען, גנבעט זיך צו איר באַנאַכט, ווען זי פאַלט אַנידער אָפּ'ן געלעגער, ווי אַ געהרגעטע נאָך דעם 21־שעהדיקען אַרבעטסטאָג. יוי! אַף אַ פּי קוקט מען אַף איר, אַ ווערקצייג צו פאַרבאָטענע תענוגימלעך זעט מען אין איר, — דעם מענטשען אין איר באַמערקט מען נישט, — מ'באַשפּייט אים, מ'טרעט אים מיט די פיס. און דאָסדאָזיקע שמוץ ווערגט לאהן. דידאָזיקע קאַטאָרגע נאָגט אויס דאָס לעבען פון דעם יונגען גייסט. איין פאַרגעניגען האָט זי: באַזוכען די עלטערע שוועסטער און דעם קליינעם פלימעניק, דעם עילוי.

אַ יונג האַרץ איז דורשטיק נאָך ליבע. אַרום לאהן דרייט זיך משהל, אַ פעלטשעריונג, אַ פוסטער, דורך־און־דורך פאַרפוילטער גאַרנישט. „אוי, נקבות, נקבות," — קלאָגט זיך לאה, זי ליבט דעם שאַרלאַטאַן. זי גיט אים אַלץ אַוועק, „אָהן חופה וקדושין". דיזעלביקע אויסגעלאַסענע מענטשען, וואָס באַליידיקען זי תמיד מיט זייערע שמוציקע פאָרשלאָגען, — פאַראורטיילען זי. זיי שפּאָטען פון איר, זיי

באַרעדען זי. לאה האָט גענוג מוט זיך צו באַציִען מיט פאַראַכטונג צו דעם: „איך בין פאַר זי אַ גוטע דינסט, איך אַרבעט אַף זיי, איך דערפיל טרײַ מײַנע פליכטען, — זאָגט לאה, און ווײַטער איז נישט זייער זאַך". דאָס איז אַ פרײַע נאַטור, וואָס רעכענט זיך נאָר מיט דעם אייגענעם געדאַנק און ווילען. — די לײַבלעכע שוועסטער שטעכט זי מיט אירע ווערטער, — און דאָס טוט איר שוין ווי. זי וואָלט, אָבער, דאָס אויך איבערגעטראָגען, ווען משהל זאָל זי כאָטש ליבען. ער האָט זי, אָבער, אַוועקגעוואָרפען, ווען זי איז שוואַנגער געוואָרען. זי איז אַנ'ערלעכע נשמה. זי חלומט וועגען אַ ריין לעבען. דאָס קינד וואָלט זי געפרייט. און ער, משהל, שיקט זי צום דאָקטער, זי זאָל מפיל-זיין... זי איז עלענט, „שטענדיק אַליין"...

און דאָס האָט זי צובראָכען. דאָס האָט פאַרטריבען די לעבענס-פרייד פון איר האַרצען, זי איז אומעטיק, טרויריק. זי פילט דעם שרעק פון לעבען, דעם גיפטיקען אָטעם פון אָפּגרונט...

זי זעט, אַז זי זינקט...

די יינגסטע שוועסטער, נחמה, איז נאָך גאַנץ, אָבער מאָראַליש איז זי געזונקען פיל טיפער פון לאה.

זי האָט הייס בלוט און אַ לעבעדיקען טעמפּעראַמענט. זי האָט ליב דאָס לעבען און וויל לעבען. דאָס משפחה-לעבען איז איר נמאס. מירעלס מזל האָט אַף איר אַזוי געווירקט, חתונה-האָבען עפּעס פאַר אַ שוחטעל, וואָס ווייקט זיך שטענדיק אין מקוה, גלוסט זיך איר גאָרנישט. האָבען קינדער האַלט זי פאַר אַ נאַרישקייט. זי ווייסט שוין, אַז עס איז דאָ אַ מיטעל, ווי זיך צו פאַרהיטען פון אַזאַ צרה. אָפּזאָגען זיך פון דעם לעבען האָט זי, אָבער, נישט בדעה: „קאָנסט מיר געבען אַ מאַן?" — פרעגט זי מירעלען, ווען די לעצטע שטראָפט זי, פאַרוואָס זי שלעפּט זיך אַרום מיט דעם שוסטעריונג: „ניין? רעד-זשע נישט!" — „ווילסט שטעלען אַ חופה?" — פרעגט זי דעם שוסטעריונג, און אַז יענער קווענקעלט זיך, אַרט זי אויך נישט זייער שטאַרק. זי האַלט זיך אָן דעם כלל: „ברוך ה' יום יום, פאַר מאָרגען זאָל גאָט זאָרגען". זי וויל לעבען מיט'ן טאָג.

און זרח, דער שוסטעריונג איז נישט בעסער פון משהלען, דעם פערלטשעריונג. ער גייט-אויס פאַר נחמהן, אָבער זיין האַרץ איז גאַנץ ברייט, און קאָן אין איין צייט פאַרנעמען אַ ליבע צו אַנ'אַנ-דער מיידעל. לאה געפעלט אים אויך, פאַר איר טרויער, און נאָך

מער דערפאַר, וואָס זי האָט צו משהלען נישט קיין טענות פאַר דעם קינד.

לאה זעט עס. זי זעט, אַז די שוועסטער פליט אַפּ'ן פייער. זי פילט זיך אַביסעל שולדיק פאַר איר, ווייל מירעל טענהט, דאָס זי, לאה, האָט געהאַט אַ שלעכטע ווירקונג אַף נחמהן, דאָס זי, לאה, האָט דער שוועסטער איינגעפליסט די גיפטיקע געדאַנקען, וועלכע האָבען שנעל פאַרסמט איר גאַנץ וועזען.

און אין לאהן דערוועקט זיך מיט דער גרעסטער קראַפט איר גאַנצער אַדעל. דער פלאַם פון טיפען אידעאַליזם צופלאַקערט זיך אין איר אין אַ העל פייער. זי האָט רחמנות אַף דער שוועסטער. עס רופט אין איר אַרויס אַנ'אינערלעכען פיין דער געדאַנק, אַז נחמה וועט אומקומען, ווי זי. זי וויל נישט, די שוועסטער זאָל אַזעלכע טויטשמערצען איבערטראָגען.

און זי אָפּערט מיט זיך. דאָ הייבט זיך פּרצס דראַמע אויף אַף די הייך פון אַ טראַגעדיע. לאה באַגייט אַ מאָראַלישען זעלבסט־מאָרד, באַגייט באַוווסטזיניק, — כדי צו ראַטעווען די שוועסטער.

און זי זאָגט צום שוסטעריונג:

— איך בעט דיך. האָב רחמנות אַף נחמהן... און אַז עס וועט שטאַרק אָנכאַפּען דער יצר הרע... ריר זי נישט אָן... אַנטלויף פון איר... און... קום צו מיר... איך בין אַזוי אויך פאַרפאַלען... איך מוז שוין אומקומען"...

און די דאָזיקע טראַגעדיע פון דעם סאָציאַלישען פאַרהעלטעניש, אין וועלכען עס לעבט די יידישע מאַסע, און די אינדיווידועלישע טראַגעדיע פון לאהס שטאַרקער נשמה, האָט פּרץ מיט גרויס טאַלענט איבערגעגעבען אין איין פאַרהעלטענישמעסיק קורצען אַקט.

געשפּילט געוואָרען איז די דראַמע, אָדער ריכטיקער די טראַ־געדיע, אין אַלגעמיין נישט שלעכט. פּראַכטפול, מיט גרויסער אינטוי־ציע און טיפער שטימונג האָט אַדורכגעפירט איר ראָל די יידישע דיווע, פרוי קאַמינסקי, וועלכע האָט געגעבען אַ לעבעדיק געשטאַלט פון דער אומגליקלעכער און דערהויבענער אין איר אומגליק לאה. די פרוי בראַגינסקי טויג נישט צו אַזעלכע ראָלען, ווי מי־רעלע. זי איז צו ווייניק יידיש. און מירעלע איז אַ כאַראַקטעריסטיש־יידישער טיפּ. די ראָלע וואָלט גיכער געפּאַסט פאַר דער יערמאָלינע, וועלכע איז, ליידער, אַרויסגעטראָטען פון וואַרשעווער טעאַטער. פרוי

בראַגינסקי איז, אָהן צווייפעל, אַ גוטע אַרטיסטין, נאָר גאָר פאַר אַנדערע ראָלען פרוי זאַסלאַווסקי (נחמה) האָט, ווי שטענדיק, געשפּילט נישט שלעכט, כאָטש זי איז אויך געווען ווייניק יידיש און האָט מער דערמאָנט אַ רוסישע באָסיאַטשקע. ה׳ זרח איז געווען ווייניקער ווי אַ מעסיקער שוסטעריונג. ה׳ אַרקאָ, ווידער, איז געווען מער ווי אַ פעלטשעריונג און דאָך ווייניקער, ווי ער-זשע.

די פּיעסע האָט געמאַכט אַ שטאַרקען איינדרוק אַף דעם פּובליקום. מ׳האָט היים אַרויסגערופען דעם פּאַרפאַסער. פּרץ האָט זיך געלאָזט לאַנג בעטען, ענדלעך האָט ער זיך באַוויזען, קיינענדיק אַ בלימעל. צוזאַמען מיט אים האָבען זיך באַוויזען אויך די ה״ה פּישזאָן אין צילינדער, קאַמינסקי און דער סופלער, וועלכע מען האָט גאָרנישט אַרויסגערופען...

פּרץ האָט דערהאַלטען אַ לאָרבערקראַנץ.

פּובליקום, ווי געזאָגט, איז געווען זייער ווייניק, און אַ העלפט פון זיי — ליטעראַטען מיט די ווייבער און קרובים.

אַרויסגייענדיק, הער איך, ווי איינער פון די צושויער זאָגט צום אַנדערען:

— וואָס איז דאָס פאַר אַ פּרץ: ער מיינט, אַז צווישען די דינסטען איז גאָרנישט צו געפינען קיין ערלעך מיידעל...

צו דער כאַראַקטעריסטיק פון אונדזער פּובליקום!

איך האָב געהאַט בדעה צו שרייבען נאָך וועגען פּינסקיס „מוטער". — אַז מ׳שרייבט באַנאַכט, פאַרציט זיך אַמאָל דאָס אַרטיקעל.

מיין פעליעטאָן איז אַזוי אויך שוין צוואַקסען. אויסערדעם ווייזט דער זייגער שוין 6 פאַרטאָג. דער בלאַסער טאָג קוקט שוין אין רעדאַקציעצימער אַריין... צייט צו גיין שלאָפען,

און וועגען דער „מוטער" — אַנ׳אַנדערס מאָל. 1

[„דער וועג" נ׳ 43 פון 4 מערץ 1906].

---

[1] וועגען דער „מוטער" האָב איך שוין נישט געשריבען, ווייל פּרץ האָט אַפ׳ן אַנדערען טאָג צוגעשיקט אַ פעליעטאָן וועגען פּינסקיס פּיעסע. —

„יעקעל דער שמיד“

(דראַמע אין 4 אַקטען פון דוד פינסקי).

ווייניק באַאַרבעט, אָבער אינטערעסאַנט איז די נייע דראַמע פון טאַלאַנטפולען דוד פינסקי. זיין זאַנפטע פעדער ליבט אידעלע פסיכאָלאָגישע טעמעס. „יעקעל דער שמיד“ איז אַ ריין פסיכאָלאָגישע דראַמע, אין וועלכער די קאָנקרעטע לעבענספאָרמען דינען נאָר אַלס גרונט פאַר דער פסיכאָלאָגישער אינטריגע. דעריבער זענען אַלע פיגורען פון דער דראַמע — אויסער, אפשר, יעקעל אַליין — אויפגעצייכענט מיט לייכטע שטריכען, — ווי „אַקוואַרעלען“, דאָך זענען זיי זייער לעבעדיק, טיפיש און באַווייזען, אַז פינסקי איז אַ טיפער קענער פון יידישען לעבען.

דער שווערפונקט פון דער דראַמע ליגט, ווי געזאָגט, אין די פסיכאָלאָגישע איבערלעבונגען פון איר הויפטהעלד. פאַראַן שיינע באַגאָבטע נאַטורען, וועלכע פירען אַ מיאוס לעבען נאָר דערפאַר, וואָס עס פעלט זיי מאָראַלישע גלייכגעוויכט. יעקעל איז אַזאַ מענטש. אַ „מוידניק און אַ שכור“, ווערט ער אַן־אידעאַלישער ליבענדיקער מאַן, ווען טאַמאַרע, אַ קלוג בעל־הבתיש מיידעל, איז מסכים זיין ווייב צו ווערען. זי איז אַ יתומה, די מומע רודפט זי, — מוז זי מיט דעם „אויסוואורף שבאויסוואורף“ התונה האָבען, נאָר דערביי איז זי טיף איבערצייגט, אַז מיט גוטסקייט און ליבע וועט זי קענען איר מאַן איבעראַנדערשען. און אַזוי איז עס טאַקע: די ליבע צו דער ליבענדיקער און טאַקטישער פרוי גיט יעקלען דאָס מאָראַלישע גלייכגעוויכט, וועלכעס עס האָט אים פריער געפעלט.

אָבער אַף ווי לאַנג? — וועט יעדער פרעגען מיט אַ שטיקעל ספק. דיזעלביקע פראַגע שטעלט דוד פינסקי, און דאָס איז טאַקע דער הויפטנערוו פון זיין דראַמע. „אַף שטענדיק!“ — ענטפערט דער דראַמאַטורג, וועלכער איז אַ גרויסער אָפּטימיסט און גלייבט זייער אין די גוטע יסודות פון דער מענטשעננאַטור. אום צו באַווייזען די ריכטיקייט פון זיין באַהויפטונג, מאַכט דוד פינסקי אַן־אינטערעסאַנטען עקספערימענט. „אַן־אָקס טאָר מען נישט ווייזען קיין רויט טיכעל!“ — זאָגט יעקעלס מאַמע, — „אַ מענטש איז, אָבער, נישט קיין אָקס!“ — ענטפערט איר

דערויף טאַמאַרע, וועלכע איז אין דער דראַמע די טרעגערין פֿון דעם אויטאָרס אידייען. יעקעל איז אַ מענטש, און דערפֿאַר לאָזט אים פּינסקי נישט פֿאַלען. ער שטעלט אים פֿאַר אַ נסיון, און יעקעל גייט־אַרויס פֿון נסיון — מ׳קאָן דרייסט זאָגן — אַ זיגער. די עלטערען יעקעלס שרייען געוואַלט, ווען זיי הערען, אַז רבקה וויל אַוועקוואַרפֿען דעם מאַן, דעם פּראָצענטניק, און דינגען אַ חדר באַ יעקלען אין שטוב. זיי ווייסען, אַז זי האָט געוואָרפֿען אַנ׳אויג אַף דעם שיינעם שמיד, און זיי האָבען מורא, אַז יעקעל זאָל נישט נכשל ווערען, ווײַל זיי גלייבען נישט, אַזאַ שאַרלאַטאַן, ווי ער איז געווען, זאָל זיך קאָנען פֿולקאָם אויסהיילען פֿון דעם „דיבוק", וואָס איז אין אים געזעסען. אַזאַ אומצוטרוי פֿאַרדרייסט שטאַרק יעקלען, און זיי אַף צו להכעיס לאָזט ער אַריין די געפֿערלעכע שכנה. ער וויל באַווייזען, אַז פֿאַר אים איז קיין „יצר־הרע" נישט געפֿערלעך. ער ווערט אַפֿילו געשטרויכעלט; אין טאָג פֿון ברית פֿון זיין בכור, ווען ער איז אַביסעל שכּור פֿאַר שמחה, בלײַבט ער צופֿעליק אַליין מיט דער אויסגעלאַסענער רבקה, וועלכע צורייצט אים מיט אַ כּיוון די תּאווה, און ער פֿאַרגעסט זיך...

אָבער נישט דער פֿאַקט איז דער עיקר, נאָר די אַלגעמיינע שטימונג יעקעלס אַף מאָרגען נאָך דעם שרעקלעכען טאָג. ער איז אַזוי פֿאַרצווייפֿעלט, אַז ער גייט זיך טרענקען. עס ברעכט אים דער געדאַנק, אַז די „טרפֿנע דמים" זענען נאָך נישט אָפּגעריבען פֿון אים. נאָר טאַמאַרע פֿאַרצייט אים אַלץ, יעקעל טרייבט־אַרויס די שכנטע, און אין שטוב ווערט ווידער דער זאַנפֿטיקער זיסער „שלום־בית". דער שאָטען פֿון דעם שרעקלעכען טאָג וועט אפֿשר נאָך לאַנג הענגען אין דער לופֿט, ווי אַ שווערע ערינערונג, אָבער — דאָס פֿילט זיך שטאַרק, נאָר אַלס ערינערונג. אַזאַ טאָג זאָל זיך איבערחזרען — איז אוממעגלעך. דאָס איז געווען דער לעצטער פֿונק פֿון דעם העלישען פֿייער, וואָס האָט אַמאָל אין יעקעלס אָדערען געפֿלאַקערט.

צום באַדויער, איז די שיינע טעמע נישט באַאַרבעט מיט דער נייטיקער קראַפֿט. דער צווייטער אַקט — איינער פֿון די וויכטיקסטע דראַמאַטישע מאָמענטען אין דער פּסיכאָלאָגישער אינטריגע — איז צו וואַסערדיק, די דיאַלאָגען זענען צו לאַנג, און דאָס שוואַכט־אָפּ די קלוגע פֿאַרקניפּונג פֿון פּסיכאָלאָגישען עקספּערימענט.

דער דריטער אקט איז אַביסעל צו קורץ, און דער פֿערדער ווײַ-

גיק דייטלעך. אין איינציקע מאָמענטען פעלט אַף דער סצענע באַוועגונג, און די אַקציע קומט-אויס אַביסעל לאַנגווייליק. אָבער אים אַלגעמיין לאָזט די דראַמע איבער אַ גוטען איינדרוק. געשפּילט איז זי געוואָרען אין נייעם יידישען טעאַטער — „עליזעום". — דאָס שיינע עכטאייראָפּעישע טעאַטערל איז געווען פול-געפּאַקט — באַ אַ יום-טובדיקער שטימונג. דאָס פּובליקום איז געווען צופרידען אי פון באַקוועמען זאַל, אי פון דעם, וואָס די ערשטע פאָרשטעלונג איז אַנ'אמת ליטעראַרישע. געשפּילט איז די דראַמע געוואָרען —ווי געוויינטלעך באַם ערשטען מאָל — אַביסעל נישט גלאַט, אָבער מיט אינטערעס. פרוי רחל קאַמינסקי (טאַמאַרע) האָט אַרויסגעוויזען די געוויינטלעכע סובטעליש-קייט פון איר שטאַרקען און שיינעם אינטויטיווישען טאַלענט. פראַכטפול, ווי שטענדיק, זענען געווען די מייסטערס פון כאַראַקטעריסטישע ראָלען ה' ווייסמאַן (שמחה בעל-עגלה) און יערמאָלינע (מאַריאַשע). גאַנץ שטאַרק האָט ה' ראַפּעל אַדורכגעפירט די ראָלע פון יעקעל שמיד. ער האָט, אָבער, איין שלעכטע געוואוינהייט, וועלכע פאַרדאַרבט דעם איינדרוק פון זיין שפּילען: ער קוקט צו פיל צום פּובליקום. מיט דער געוויינטלעכער מאַנערע האָט זיך געהאַלטען די עקספּאַנסיווע פרוי טעקס (רבקה). גאַנץ גוט האָט געשפּילט ה' שאַפּירע, נאָר פאַרוואָס האָט ער גענומען דעם טיפּ פון דעם פּראָצענטניק אַזוי איבערטריבען קאַריקאַטוריש?

ה' קייזעראָוויטש און פרוי גענצעד זענען צו יונג פאַר די ראָלען, וועלכע זיי האָבען געשפּילט. נאָך איין באַמערקונג. מיר דאַכט זיך, אַז די פּיעסע וואָלט פיל געווינען אין עפעקט, ווען פרוי קאַמינסקי זאָל שפּילען די ליידענשאַפטלעכע רבקה.

[„אונדזער לעבען" נ' 187 פון 23=טען אָקטאָבער 1907].

נח פרילוצקי.

„דער אינטעליגענט"

פון פּרץ הירשביין.

אַרעם איז אונדזער רעפּערטואַר: שרייבט יעקב גאָרדין נישט אָן קיין נייע פּיעסע, איז פּשוט נישטאָ וואָס צו שפּילען. און האָט זיך דער טרופּע פון „עליזעום" פאַרוואָלט צו געבען איין מאָל אין אַ יובל — אַ „ליטעראַרישע פאָרשטעלונג" און אויפפירען דווקא עפּעס פרישס, — האָט זי זיך געמוזט אָפּשטעלען אַף פּרץ הירשביינס „אינטעליגענט".

אַ שווערען איינדרוק מאַכט דאָס שטיק אַלס דראַמאַטיש ווערק. עפּעס אַ מין אימפּאָטענץ פון אַ טאַלענט, וועלכער קען נישט אַרויסנעמען דאָס, וואָס ער וויל, פילט זיך אין דער גאַנצער פּיעסע פון דער ערשטער סצענע ביז דער לעצטער. דאָס פּראָבלעם וועלכעס הירשביין האָט אונדז געוואָלט ווייזען, איז דווקא אייגענאַרטיק און צאַפּעלדיק־אינטערעסאַנט. ליידער, האָט ער, אָבער, גאָרנישט געטון, אום פון סיוזשעט טאַקע אַ דראַמע צו מאַכען.

דאָס פּראָבלעם איז מאָדערן. הירשביינס שטיק איז אַן אָפּקלאַנג פון דער נייער באַוועגונג, וועלכע איז אַנטשטאַנען מיט אַ יאָר צוויי צוריק אין די רייען פון רוסלענדישען סאָציאַל־דעמאָקראַטישען פּראָלעטאַריאַט, און האָט זיך אָפּגערופען אויך אין די יידישע אַרבעטעראָרגאַניזאַציעס, — דאָס איז די אומצופרידענקייט פון די אַרבעטער מיט זייערע „חברים פון דער אינטעליגענץ". נישט נאָר דראַמאַטיש, נאָר טראַגיש איז דער איבערלעבער צושטאַנד פון אַ רעוואָלוציאָנערען אינטעליגענט, וועלכער איז אַלץ — זיך אַליין אַפילו — מקריב פאַר אַנדערע, פאַר ווילדפרעמדע מענטשען, און דערזעט פּלוצים, אַז זיין קרבן ווערט געלעסטערט, און פון וועמען? — טאַקע פון די־יעניקע, פון וועמעס וועגען ער אָפּערט זיך! — די דערשיינונג האָט פיל ערנסטע סבות. פון איין זייט קאָן דער אינטעליגענט קיינמאָל נישט אַסימילירען זיך פולקאָם מיט דעם אַרבעטער, וועלכען ער איז אַ חבר געוואָרען, ער פילט זיך שטענדיק אינטעלעקטועליש העכער, און אין זיין טאָן מוז זיך

אומבאוווסטזיניק אריינגנבענען עפעס א סטרונע פון אפוטרופסות, פון „פונאויווענאראפקוקען“; ער מוז אינסטינקטיוו שטרעבען צו ווערען א מין מאראלישער דיקטאטאר. און פון דער אנדערער זייט קאן דער ארבעטער נאך אלץ זיך נישט אפזאגען פון קוק אפ׳ן אינטעליגענט ווי אף א „וויסהענטיקען“. ער האט אן׳אינסטינקטיווע פאראכטונג צו דעם, ווער עס האט נישט קיין „מאזאלעס“ אף די הענט. לעוו טאלסטוי אידעאליזירט אפילו אין איינער פון זיינע מעשהלעך דעמדאזיקען פרימיטיוו-אנארכיסטישען בליק פון המון, וואס שפעט-אפ פון „קאפארבעט“, ד. ה. פון די גייסטיקע פראפעסיעס. נאר דערפון הערט די באציונג נישט אויף צו זיין בארבאריש.

אין דעם מאמענט, ווען א אינטעליגענט, וועלכער האט אלע שיפען הינטער זיך פארברענט און האט זיך מיט׳ן קאפ אריינגעווארפען אין תהום פון אומלעגאלישער ארבעט פאר דער באפרייונג פון געדריקטען ארבעטערקלאס, דערהערט פון מויל, פון א דורך אים צו זעלבסטבאוווסטזיין געבראכטען ארבעטער, אז ער איז א פאראזיט — דערפאר, וואס, אוועקגעבענדיק זיין גאנצע צייט דער ארבעטערארגאניזאציע, מוז ער לעבען אפ׳ן חשבון פון דער פארטייקאסע, — אין דעם מאמענט פילט זיך אף דער סצענע דער הויך פון אלטגריכישער טראגעדיע; צוויי קרעפטען באגעגענען זיך פון נישט גלייכער מאכט — די שטארקע און פארט שוואכע פערזענלעכקייט שטייט פנים-אל-פנים מיט דער בלינדער אביעקטיווישער ווירקלעכקייט פון לעבען, שרעקלעכער אין איר סטיכישען אכזריות, — און דער צוזאמענשטויס מוז ברענגען א קאטאסטראפע, אין וועלכער די פערזענלעכקייט מוז אומקומען.

הירשביין האט ליב טראגישע טעמעס. כמעט אלע זיינע רעאליסטישע דראמעס ענדיקען זיך מיט טויט אדער משוגעת. נאר אלע האבען זיי פיל פעלערען אלס דראמאטישע ווערק. דער „אינטעליגענט“, ווידער, איז גאר עפעס א מפילקינד. קודם-כל פעלט אין אים דער הויפטפאן. דאס, וואס בילדט דעם שווערפונקט פון דעם שטיק; ווו איז דאס „מיליע“, ד. ה. די סביבה, אין וועלכער דער אינטעליגענט ווירקט און לעבט-איבער זיין טראגעדיע? ווו איז די סטיכישע, געזונטע און קאלטע מאסע, וואס דערשטיקט דעם, ווער עס דינט צו איר ווי צו א גאט? אפשר די 3 נארישע יינגלעך פון צווייטען אקט!? און ווו איז די איינזאמע פערזענלעכקייט — דער

אינטעליגענט ווו איז? אפשר נחום? זאָגט מיר, פונוואַנען איז געדרונגען, אַז ער איז אַן'אינטעליגענט? און צי לעבט ער בכלל? דאָס איז דאָך נישט נאָר קיין מענטש נישט, דאָס איז דאָך אַפילו קיין סכעמע נישט — דאָס איז נאָר אַ נאָמען, וואָס זאָגט גאָרנישט דעם אויער פון צושויער. דאָסאייגענע זיין שוועסטער.

דערביי ווייזט הירשביין אַרויס אַן'אומגלויביקע אומבאַהאָלפענקייט אין דער אַנטוויקלונג פון דער דראַמאַטישער אַקציע. ער באַהערשט גאָרנישט די מעכאַניק און די טעכניק פון דראַמאַטישער שאַפונג. די העלדען זיינע ווירקען גאָרנישט, האַלטען נאָר אין איין רעדען, און דאָך איז דער דיאַלאָג, דאָרט ווו עס האַנדעלט זיך וועגען גרונטפּראָבלעם פון שטיק, אָרעם, טויט. איינמאָל אין משך פון דער גאַנצער פּיעסע שווימט־אויף אַ בלאַסער שאָטען פון אַ דראַמאַטישען מאָמענט, נאָר אויך אים נוצט הירשביין גאָרנישט אויס. — אין צווייטען אַקט, ווען נחום קערט־צוריק אַ צורודערטער פון דער פאַרזאַמלונג, ווו אַן'אַרבעטער האָט אים אַזאַ וואָרט געוואָרפען, וועלכעס האָט ווי אַ מעסער זיין האַרץ אַדורכגעשלאָגען. דער צושויער, שפּאַנט אָן די גאַנצע אויפמערקזאַמקייט; ער וואַרט — אָט־אָט וועט די טראַגעדיע אויפדעקען איר גאַנצען גרויזאַמען אינהאַלט... נחום רעדט מיט זיין געליבטער, — אַן'אוצר פאַר אַ געניטען דראַמאַטורג. אַרבעטער קומען־אָן — צווישען זיי דער באַליידיקטער — מאַטעריאַל פאַר אַ צווייטער דונערענדיקער סצענע. די שוועסטער, דער איינציקער פריינט, פאַלט אַראָפּ ווי פון הימעל — די לעצטע פאַרבאָרגענע ווינקעלעך פון העלדס נשמה דאַרפען זיך עפענען! און וואָס זעען מיר אַף דער סצענע? נאָר אַ פאַרדראָס! אויסער עטלעכע אויסערלעכע, קינדישע עפעקטען, גיט אונדז הירשביין גאָרנישט. צו וואָס דער אַרעסט אין צווייטען אַקט, אויב נישט נאָר אַף צו פאַרשטעלען די פאַרלעגענהייט פון מחבר, וועלכער האָט נישט געוווסט, וואָס צו טון מיט זיינע פאַפּירענע מענטשעלעך? דער לעצטער אַקט איז גאָר עפּעס אַ ביטערער חוזק פון דער דראַמאַטישער קונסט, פון צושויער, און פונ'ם אויטאָר אַליין...

די גערעכטיקייט פאָדערט מודה־צו־זיין, אַז אין דער דראַמע איז אויך דאָ עפּעס פּאָזיטיווס: דאָס איז דער לעבענסשטייגערישער מאַטעריאַל, דער גרויזאַמער דלות, דאָס פאַרזויערטע לעבען פון דער יידישער קעלער=

שטוב, און אויב איר ווילט, אויך דער טיפּ פון אפרים מיט זיין פּראָסטער, נאָר אינטערעסאַנטער פּסיכאָלאָגיע. דער עלעמענט אין גראָטען הירשבײַנען. כאַראַקטעריסטיש איז אויך די אַלגעמיינע שטימונג פון דעם שטיק: דער פּחד פאַר'ן לעבען, וועלכעס דריקט די מענטשהײַט און ספּעציעליש דאָס יידענטום, ווי אַ שווערע אומ־פאַרשטענדלעכע כמאַרע און קוועטשט מענטשען ווי פליגען... אָבער טאַקע די פּאָזיטיווע עלעמענטען זענען אין דעם שטיק פּאָלקאָם איבעריק, ווײַל זיי האָבען צו אים קיין שום שייכות נישט. זיי דריקען ביז וויינען, ביז טרערען, אָבער די דראַמע ווערט דערפון נישט בעסער.

נאָכן „אינטעליגענט" איז אויפגעפירט געוואָרען שלום־עליכמס „צוזייט און צושפּרייט". דער פּיעסע וועלען מיר ווידמען אַ ספּעציעליש אַרטיקעל.

ספּעציעליש איז ווערט אָפּצושטעלען זיך אַף דעם שפּילען פון אַקטאָר דראַנאָוו (אפרים אין „אינטעליגענט" און מאיר שאַלאַנט אין „צוזייט און צושפּרייט"). ער געהערט צו יענע אמתע אַרטיסטען, וועלכע באַזיצען אַנ'אייגענע רײַכע און טיפע פּערזענלעכקייט, ד. ה. דאָס, וואָס איז דאָס טײַערסטע אין טאַלענט. ער „פאַרשטעלט" זיך נישט גלאַט אַזוי, ער קאָפּירט נישט אָפּ גלאַט אַזוי די טיפּען, וועל־כע דער דראַמאַטורג גיט אים, ער זאַפּט זיי אײַן אין דער אייגענער נשמה. בעסער! ער רופט זיי אַרויס פון דער טיף פון זײַן אייגענער אינדיווידואַליטעט, ווו זיי דרימלען אַלס מעג־לעכקייטען. דראַנאָוו האָט אין זיך עפּעס ספּעציפיש־זיינס, אומ־מיטעלבאַריש און פאָלקסטימלעכס, טיפּס און האַרציקס, וואָס ציטערט שטענדיק אין זײַן קול און רײַסט זיך פון אַלע זײַנע באַוועגונגען. זײַן אפרים איז טאַקע הירשבײַנס אפרים. נאָר דראַנאָוו האָט אים געפונען אין זיך אַליין. זײַן מאיר שאַלאַנט איז טאַקע שלום־עליכמס מאיר שאַלאַנט, נאָר דראַנאָוו האָט אויך אים געפונען אין זיך אַליין. און אָט די זעלטענע מעלה, וואָס זײַן פּערזענלעכקייט איז אַזוי פילזײַטיק, מאַכט דראַנאָווען פאַר איינעם פון די בעסטע, וואָס אונדזער אָרעמע בינע פאַרמאָגט. אַ שאָד נאָר, וואָס ער ווערט פאַרשוואַרצט אין פאַרשידענע „כינקע־פּינקעס"...

[„טעאַטערוועלט" נ' 3 פון 29. אָקטאָבער 1908].

נח פרילוצקי.

„יחוס".

(קאָמעדיע אין 3 אַקטען פון ש. אש. — געשפּילט אין „ערמיטאַזש" דורך פּרץ הירשבײנס טרופּע).

פאַר'ן ייִדישען טעאַטער שטײען איצט צװײ װיכטיקע פראַגען פון רעפּערטואַר און רעזשי. — פּרץ הירשביין — זאָגט מען — גייט פאַרענטפערען בײדע. לײדער, האָט ער פאַר דער ערשטער נאָך גאָרנישט אויפגעטון. נישט אַזאַ עקעלדיקע קאַריקאַטור, ווי „אין שטאָט", דאַרף קומען אַף דער ייִדישער בינע, און נישט מיט אַזאַ מפילקינד, ווי „יחוס", קאָן מען אויפפרישען אונדזער דראַמאַטישע קונסט. וועגען דעם לעצטען שטיק וועל איך געבען די טעג אַ ספּעציעלישען פעליעטאָן. פאָרלויפיק מאַך איך אַ קלײנע באַמערקונג: ווי די „וואַרהייט" דערציילט, האָט שלום אַש, שטייענדיק איבער'ן קבר פון דעם, וואָס האָט פאַרפאַסט „מירעלע אפרת", — אויסגעשריגען: „אָט, וואָס ס'איז געוואָרען פון גרויסען יעקב גאָרדין!". — איך מײן, אַז דאָס איז געווען מער ווי אַ חניפה די אַמעריקאַנער. לאָזען אַנדערע אויך, ענדלעך, באַגרײפען, אַז גרינג איז צו זידלען דעם פאַרשטאָרבענעם דראַמאַטורג, אָבער ירשענען דעם מחבר פון דער „שחיטה" איז גאָרנישט אַזוי לײכט. אײדער אַ „יעקעל דער שמיד" אָדער אַ „יחוס", וואָלט שוין מער יושר געווען אויפצופירען, לאָמיר זאָגען, טאַקע „מירעלע אפרת", — נאַטירלעך, אַ רײניק-טון, אָפּוואַרפען דאָס שלוסבילד, נישקשה: וואָס ס'טויג פאַר קאָרשס טעאַטער אין מאָסקווע — איז נאָך נישט אַזאַ גרויסער אומכבוד פאַר דער אַדעסער ליבהאָבערטרופּע!

האָבען אונדזערע גאַסטראָלערען זיך געוויזען פון דער גוטער זײט כאָטש אין דעם רעזשי? — ווען זײ זאָלען דערשײנען פאַר אונדז שטיל, עניוותדיק: „מיר זענען יונגעלײט, וואָס פאַרמאָגען לעת-עתה מער גוטע כוונות, ווי געניטשאַפט, — ליבהאָבער-אָנפענגער", — וואָלטען מיר געקאָנט צוגײן צו זײ מיט אַ קלײנער מאָס, — ווירקלעך, וואָס באַשאַפט מען אין אײן יאָר? — און מודה-זײן: „איר גיט שײנע האָפנונגען; פאַראַן בײַ אײַך אַ געזונט קערענדעל; קענטיק אַ זײער ערלעכע באַציִונג צו דער אַרבעט; איר האַלט זיך אַף דער סצענע נאָך ווי מאַריאָנעטקעס, אַביסעל צו טרוקען, צו אויטאָמאַטיש, אָבער דאָס

באַווייזט אויך, אַז די ראָלען זענען גוט איינגעחזרט, אַז מ׳האָט נישט געקאַרגט קיין רעפּעטיציעס, אַז דער רעזשיסער האָט מיט יעדען באַזונדער איינגעאַרבעט, אַ סך מי געלייגט, ס׳זאָל אויסקומען אַ האַרמאָניש בילד, אַ צונויפגעשפּילטקייט"... אָבער פּרץ הירשביין האָט זיך דערלויבט אַ שריט, פאַר וועלכען אַ מענטש מוז טראָגען די פאַראַנטוואָרטלעכקייט: אין אַדעס האָט ער געשפּילט אונטער׳ן נאָמען: „יעווריייסקי כודאָזשעסטווענני טיעאַטר", — סטאַניסלאַווסקי, הייסט עס, האָט איין קינסטלערישע בינע, און דער אויטאָר פון דער „נבלה" — די צווייטע... אַרויסטרעטענדיק מיט אַזאַ פּרעטענזיע, צווינגט מען די קריטיק צו קומען מיט דער אמתער מאָס. איבערהויפּט, לעבט אונדזער דראַמאַטישע בינע איצט איבער אַנ׳ערנסטע קריטישע מינוט: דערפּיי שטרעבען מאַנכע עלעמענטען—פּילייכט קייגען הירשביינס וויסען און ווילען— אויסצונוצען זיינע גאַסטראָלען צוליב זייטיקע כונות. און אין אַזאַ מאָמענט איז דער חוב נישט צו רעדען קיין האַלבע ווערטער. כ׳שעץ זייער פּרץ הירשביינען, כ׳האָב דרך-ארץ פאַר דער אַרבעט, וואָס ער האָט שוין אַריינגעלייגט אין זיין סימפּאַטישער אונטערנעמונג, כ׳ווינטש אים אויך אַף ווייטער די ברייטסטע געזעלשאַפטלעכע שטיצע — אָבער דאָס אַלץ קאָן מיך נישט אָפּהאַלטען פון אַרויסצוזאָגען דעם גאַנצען אמת: מער ווי ערשטע קינדערטריט האָב איך נישט געזען אַף זיין בינע.

אָנשטאָט האַלב-ניין, הייבט זיך דער פאָרהאַנג אויף פאַר צען, און דאָך האָט מען קיין צייט נישט געהאַט אויפצוהענגען די לינקע טיר אַזוי, אַז מ׳זאָל נישט זען דורך דער שוואַרצער קרעפּע, וואָס דאַרף געבען מיסטישע שטימונג, אין שפּאַלט, ווי הינטער דער קוליסע, דאָרט, ווו מעשים נוראים דאַרפען זיך אָפּשפּילען, שטייט עפּעס אַ מענטש און רייכערט זיך געמיטלעך אַ פּאַפּיראָס. לעאָן גיט אַ שטופּ די טיר — זי עפענט זיך — נאָר אָנשטאָט דעם פאַרצוימטען געהיימענישפולען קאַבינעט, האָט דער צושויער פאַר די אויגען — אַ לייטער, אַ ייִנגעל, אַנ׳אָפענע „אויבאָרנע".... ווי איז קיינעם נישט איינגעפאַלען, אַז מ׳דאַרף דאָרט אַנידערשטעלען עפּעס אַ שטיקעל דעקאָראַציע!?...

אַ גבירישער אַריסטאָקראַטישער סאַלאָן אין ערשטען אַקט — און רויטע פאָרטיערען מיט גרין מעבעל. אַנ׳אַלקערעל באַם רייכען שענקער; מ׳רעדט פון הויך אויפגעבעטע בעטען, און די בעטען האַלב-ליידיק; מ׳עפענט די קליידערשאַנק — ליידיק פון דער אייבערשטער פּאָליצע

ביִז דער אונטערשטער. ס׳איִז קלוימערשט נאַכט — און קייַן פייַער ווערט ניִשט אָנגעצונדען. — דאָס זאָל הייַסען „קונסטביִנע״!?

וועגען מענטשענמאַטעריִאַל פון דער טרופּע וועל איִך מיִר דערלויבען דאָסמאָל ניִשט צו רעדען. כ׳מוז איִם פריִער זען איִן אַן ערנסטער פּיעסע.

[„אונדזער לעבען״ נ׳ 53 פון 16. מערץ 1910.]

שיילאק.

וועגען דעם ייד, וועלכען וויליאם שעקספיר פירט ארויס אין זיין קאמעדיע „דער סוחר פון וועגעדיג״, איז שוין אסך, זייער אסך גערעדט, געפלפולט און געשריבען געווארען אין אלע צייטען און אף אלע לשונות.

פאר די שונאי־ישראל איז דאס ממש אנ׳אוצר. שיילאק, זאגען זיי, איז די פארקערפערונג פון יידישען נאציאנאלישען כא־ראקטער אין זיין גאנצער אוממענטשלעכער העסלעכקייט, — און זיי פאררופען זיך אפט אף אים אין זייער אנטיסעמיטישער פראפא־גאנדע.

י חסידים פון די אומות־העולם און די יידישע שריפטשטע־לער, ווידער, פארטיידיקען דזשעסיקעס פאטער, זאגענדיק, אז די ארומיקע סביבה, אין יענער צייט, איז געווען נישט העכער און נישט בעסער פון אים, און אנווייזענדיק די פאזיטיווע זייטען פון זיין כאראקטער.

און ביידע צדדים זינדיקען מיט איין און דעמזעלביקען טאפע־לען טעות, — צו־ברייט אויסטייטשענדיק אי דעם טיפ אי זיין ארט אין דער פיעסע.

אינדערעמתען, האט זיך דעם געניאלישען ענגלישען דרא־מאטורג נישט געהלומט אפילו צו באטראכטען שיילאקען אלס פארטרעטער פון דער יידישער נאציע, אלס איר סימבאל.

שעקספיר מאכט חוזק פון אראגאנישען פרינץ, פון מאראקאנישען סולטאנס זון, פון גראף פאלאטינסקי, פון מאגנאט לע־באן, פון באראן פאלקאנברידזש, — הייסט עס דען, אז ער שפעט־אפ פון די פעלקער, צו וועלכע די אלע פאר־שוינען געהערען?

מ׳פארגעסט, אז דער מחבר פון „האמלעט״ און „אטעלא״ איז דער קינסטלער דערפון, וואס מ׳רופט — „אלמענטשלעכע טיפען״.

אים אינטערעסירט קנאפ דאס נאציאנאלישע אין מענ־טשען, הגם דער עטנאגראפישער קאלאריט איז אין זיינע ווערק תמיד ריכטיק אויסגעהאלטען, און אין „מאקבעט״ איז דאס לעבען דורכויס

נישט דאָסאייגענע, וואָס אין „קאָריאָלאַן", אין „דענישען פּרינץ" — נאָר אַנ׳אַנדערס, ווי אין „די ווינדזאָרער שטיפערינס".

שעקספּיר איז דער פאַרשער פון דער מענטשלעכער נשמה, וועלכע, אַלס אַזעלכע, איז, אין תּוך, איינע און דיזעלביקע אַף דער גאַנצער ערד.

דערעיקר ציען צו זיך צו זיין אויפמערקזאַמקייט די אַלגע־מיינע מענטשלעכע ליידנשאַפטען, וועלכע ער האָט ליב צו אַנאַליזירען אין זייער באַוועגונג און וווקס, פון דעם געבוירען־ווערען ביז־דער מעכטיקסטער אַנטוויקלונג, ווי אַ נאַטורפאָרשער, וואָס גייט נאָך דעם טייך פון דעם קוואַל, ווו ער רייסט זיך אַרויס אַף גאָטס וועלט אין געשטאַלט פון אַ זילבערען שלענגעל, ביז צום ים, וווהין ער וואַרפט זיך אַריין, ווי אַ שטאָלצער ריז.

שעקספּיר נעמט אַ יחיד, אַמאָל — אַ שטאַרקע, אַמאָל — אַ שוואַכע נאַטור, שטעלט אים אַוועק אין אַזעלכע אומשטענדען, וואָס ווירקען, אין נטיה זיינע זאָל אָנהייבען אומנאָרמאַליש צו וואַקסען און צו שטייגען, אַרויסרופענדיק אינעווייניקסטע סתירות, צוזאַמענ־שטויסונגען, מלחמות און קאַטאַסטראָפעס, — און קוקט זיך צו מיט דער שאַרפער ראיה, צו די אַלע ענדערונגען, איבערקערענישען און חורבנות אין דער פּסיכיק פון דער פּערזאָן.

מיט דעמאייגענעם נייגיריקען בליק שניידט זיך דער גרויסער דיכטער אַריין אין שיילאָקס הארץ. דאָס איז פאַר אים קודם כּל — אַמענטש גליין מיט אַלע מענטשען.

אייגענטלעך, אַף גאָר אַ צופעליקען אופן איז דער אומגליקלע־כער ייד אַריינגעפאַלען אין די עלעגאַנטישע קאָמפּאַניע, וואָס גייט אַדורך פאַר אונדזערע אויגען אין „סוחר פון ווענעדיג".

דער הויפּטהעלד פון שטיק איז אַנטאָניאָ. אין אים האָט שעקספּיר געוואָלט פאַרשטעלען דעם טיפּ פון אַ קוליפמאַן, וואָס איז אויסגעלייזט פון יענע קליינלעכע שוואַכקייטען און טונקעלע זייטען, וועלכע זענען איינגעוואָרצעלט אין דער נאַטור פון אַ סך סוחרים, — צייכענט זיך אויס מיט דערהויבענעם אידעאַליזם, פעיק זיך אַליין מפקיר־צו־זיין אין נאָמען פון דער איידעלער פריינט־שאַפט.

שיילאָק איז אין דער פּיעסע, סך הכּל, אַנ׳עפּיזאָדישע פיגור.

אין סיפור־המעשה פון דעם ווערק, ווי עס האָבען דערוויזען שעקספּירס פאָרשער, זענען זייער קונציק צונויפגעפלאָכטען צוויי אינטערעסאַנטע לעגענדעס נאָך פון 13־טען יאָרהונדערט.

איינע דערציילט וועגען אַ בת־מלכה, וואָס איז געוואָרען דעם רוימישען קייזערס שנור נאָך אַן אָריגינעלישען פּרווו: מ'האָט פאַר איר אנידערגעשטעלט דריי קעסטלעך, — אַ גאָלדענס, אַ זילבערענס און אַ צינערענס מיט געהעריקע אויפשריפטען; אין איינעם איז געלעגען דעם חתנס בילד; די קלוגע פּרינצעסין האָט אויסגעקליבען דאָס צינערנע, און — געטראָפען.

די אַנדערע מעשה שילדערט אַ סוחרס אַ זון, וואָס האָט געליגען באַ אַ ייד 10 טויזענט דוקאַטען, בתנאי צו לאָזען זיך אויסשניידען אַ פונט פלייש אין פאַל, אַז ער וועט נישט צאָלען צום טערמין. מיט דער הילף פון דעם געלט האָט ער געפּועלט, אַ זייער רייך און שיין פּרויענצימער זאָל מיט אים חתונה־האָבען, נאָר פון גרויס גליק האָט ער פאַרגעסען אין חוב און געמוזט אַנטבלייזען די ברוסט פאַר'ן איינגעעקשנטען מאַנער. אָפּגעראַטעוועט פון זיכערען טויט האָט אים דאָס יונגע ווייב, וואָס האָט זיך פאַרשטעלט פאַר אַ ריכטער און געפּסקענט, אַז דער ייד מעג זיך נעמען דעם פונט פלייש פון יונגענמאַנס לייב, אָבער אַזוי, אַז קיין טראָפּען בלוט זאָל נישט אַרויס.

צוזאַמען מיט דער לעצטער מעשה איז אויך דער ייד אַריין אין שעקספּירס קאָמעדיע, וועלכע וואָלט, געוויס, קיין קאָמעדיע נישט געווען און וואָלט אַנדערש זיך געענדיקט, ווען שיילאָק זאָל איר הויפּטהעלד זיין.

נאָר בדרך־אגב, קען מען זאָגען, האָט דער ענגלישער זשעני אויסגעקנאָטען די פיגור, אָבער — דאָס איז שוין די כשופקראַפט פון אַ גאון — אפילו פאַרביי־גייענדיק האָט שעקספּיר באַשאַפען אַ טיפּ, וואָס איז, אפשר, פון היסטאָרישען שטאַנדפונקט — נישט ריכטיק, טראָגט, אָבער, אַף זיך דעם שטעמפּעל פון פּסיכאָלאָגישער וואָרהייט, און, דעם אמת זאָגענדיק, האָבען דאָ, אין גרונט, די אַנטיסעמיטען נישט וואָס אונדז דעמדאָזיקען ברודער אויפצוואַרפען, און די יידענפרייַנט און מיר אַליין — אים צו פאַרטיידיקען.

שיילאָק פאַרלאַנגט דורכויס אַ פונט פלייש פון זיין שונאס לייב. דאָס וועגעדיקער געזעץ איז אַף זיין זייט, — וואָסער־זשע

טענה קען מען צו דעם יידען האָבען? — זאָל ער, פרעמדער, עלענ־טער, זײַן הומאַנישער פון די מעכטיקע קריסטלעכע געזעצגעבער?

דערקלערט דאָך שעקספּיר מיט שײַלאָקס מויל: „ווען אַ ייִד טוט אַנ'עוולה אַ קריסט, — מיט וואָס ענטפערט די קריסטלעכע גוט־האַרציקייט? מיט נקמה. ווען אַ קריסט טוט אַנ'עוולה אַ יידען, — מיט וואָס, אײַך נאָכטוענדיק, דאַרף ענטפערען דאָס יידישע געדולד? נו, אויך מיט נקמה. די שווײַנערײַען, וועלכע איך לע־רען מיך אָפּ פון אײַך, וועל איך אויסנוצען אין דער ווירק־לעכקייט, און אויב איך ניט איבערשטײַגען מײַנע לערער, הייסט עס, האָב איך גאָר קיין מזל נישט".

און ווי וואָלט געווען, ווען עס זאָל, אַ שטייגער, זײַן פאַרקערט: שײַלאָק זאָל זײַן דער באַנקראָט, און אַנטאָניאָ — דער מלוה — וואָלט דען דער קריסט נישט אַרויסגעוויזען אַ פּיל גרעסער אַכזריות, ווי דער ייִד? אַ תשובה אַף דער פראַגע גיט אונדז דער פערדער אַקט.

דביאַל אין דער ספּודניצע באַזיגט מיט איר פּשטעל דעם אָרעמען ייִד. ערשט פריער מיט אַ מינוט האָט זי געהאַלטען אַ לאַנ־גע דרשה וועגען „רחמנות". נאָר אָט האָט זי אַרויסגעריסען פון שײַלאָקס הענט דעם זיכערען נצחון. וואָס־זשע, וועגדט זי צו אים אָן די פּרינציפּען, פון וועלכע זי האָט נאָר וואָס אַזוי הייס גערעדט? ניין, מ'צוטרעט דעם אומגליקלעכען ייִד ווי אַ וואָרעם. ער האָט פאַרלאַנגט נאָר אַ פונט פלייש, — באַ אים שנײַדט מען אויס די נשמה, צווינגענדיק אים צו שמדען זיך, — און אַנטאָניאָ, דער פּוטער־ווייכער אַנטאָניאָ, איז דער אויפגעבער פון פּלאַן!

פאַרוואָס האָט אַזוי דער קריסטלעכער סוחר דזשעסיקעס מאַ־טער? דערפאַר, וואָס ער איז אַ ייִד!

זאָל שײַלאָק נישט פײַנט האָבען ווי אַ שפּין באַזאַניאָס חבר — פאַר די באַליידיגונגען, מיט וועלכע ער פאַרפאָלגט אים אַף שריט און טריט, פאַר די עוולות, וואָס ער טוט אים יעדען טאָג, יעדע שעה, פאַר די זלזולים, מיט וועלכע ער שימפט אים און זײַן פאָלק?

ער רופט דעם ייִד — „הונט", ער שפּײַט אים אין די באָרד אַרײַן, — וואָלט דאָך דער ייִד אינאמתען קיין מענטש נישט געווען, ווען דאָס געפיל פון נקמה זאָל אין זײַן ברוסט גאָרנישט אויפוואַכען!

איר וועט זאָגען: די געשיכטע ווייסט נישט פון יידען, וואָס זאָלען זיך דערוועגען נקמה צו זוכען אין זייערע פּייניקער, צווישען וועלכע זיי קומען אָפּ דעם גלות. איר וועט זאָגען: דאָס ליגט כּלל נישט אין דער טבע פון אַ ייד, — אַ ייד איז נישט בּלוטדורשטיק; אַ ייד איז נישט פּעיק צו שאַרפען אַ מעסער פאַר דער אַנטבלייזטער ברוסט פון זיין קרבּן.

אָבער פּסיכאָלאָגיש איז דאָס אַלץ מעגלעך. און אַ מענטש מיט אַ נאָרמאַלישער פּסיכאָלאָגיע, אַ מיטגליד פון אַ פרייער נאַציע, אַ קריסטלעכער שריפטשטעלער האָט זיך דרייסט געקענט פאָרשטעלען אַזעלכע געפילען אונטער אַ יידישען מאַנטעל.

און אויב איר ווילט, שטעל איך מיר אויך פאָר די מעגלעכקייט פון אַ שיילאָק.

געוויס, אַלס פאַרקערפּערונג פון אונדזער נאַציאָנאַלישען כאַראַקטער, איז דער טיפּ פאַלש, אָבער אַלס אַ אינדיווידועלישער יידישער כאַראַקטער, איז ער גאַנץ מעגלעך.

און ווי זאָל נישט זיין מעגלעך אַ מענטש, וואָס זיינע געזונטע אינסטינקטען, זיין קאָכעדיק בּלוט קענען נישט איבּערטראָגען, ווי מ'באַליידיקט זיין מענטשלעכע און נאַציאָנאַלישע ווערדע, און ער ענטפערט מיט אַנ'ערדישער תשובה: שנאה פאַר שנאה, בּלוט פאַר בּלוט.

און אַזאַ טיפּ האָט אונדז טאַקע בּאַשאַפען שבתצונאַכטס אין קאַמינסקיס טעאַטער דער אינטעליגענטישער ה' יעקב זילבערט, און דערמיט בּאַוויזען, אַז ער האָט גוט זיך אַריינגעטראַכט אין שעקספּירס ווערק און משיג־געווען דעם געניאַלישען דיכטערס כּוונה.

שיילאָק, אין דעם אַמעריקאַנישען אַרטיסטס אויפפאַסונג און איבּערגעבּונג, איז ווייניקער ווי אַלץ דער מענטש פון מח, פון פּלפּול, פון איבּערפלייסיקען רחניות. דאָס איז אַ מענטש, ווי אַלע אַרום, מיט געזונטע חושים, מיט אַ גרויסען טעמפּעראַמענט, און מיט די נאָרמאַלישע אינסטינקטען פון אַ לעבּעדיק בּאַשעפעניש, וואָס קען אין זיך נישט שטיקען די שטים פון בּלוט.

אויסערלעך רויק, אָבער אינעווייניק שטאַרק אויפגערעגט און צורייצט, איז שיילאָק פאַר אונדז אין ערשטען אַקט, אין דער סצענע מיט אַנטאָניאָ: די בּאַליידיקטע זעלבּסטווירדע, דער אוממעכטיקער צאָרן, דער ווייַ פון אַ בּאַליידיקטען, וואָס קען קיין נקמה נישט

נעמען, ברענען אין אים, נאָר דעם תּנאי מיט'ן פונט פליישׁ ליגט ער פּאָר תּחלת טאַקע בלויז אַף קאַטאָוועס, נישט גלייבענדיק בשעת מעשה, אַז עס וועט קומען ווירקלעך דערצו, ער זאָל דאַר-פען דאָס מעסער אין האַרץ פון זיין דם-שונא אַריינשטעקען.

זייער גוט האָט ה' זילבערט איבערגעגעבן דאָס פּאָרגעפיל, וואָס דריקט שיילאָקס האַרץ פאַר'ן אָוועקגיין פון דער היים. דאָס אומגליק לויערט שוין הינטער דער טיר פון זיין שטיל הויז, און זיין געזונט, ערדיש האַרץ שפּירט דאָס. אַזוי שפּירען נאָר פּרימיטי-ווע, ווילדע נאַטורען. דזשעסיקעס אַנטלויפען צובלאָזט נאָך מער זיין שנאה צו די פּאַרפּאָלגער. די איינציקע טאָכטער האָבען זיי אים נישט פאַרגונען! — ווילד, שטורמיש נעמט ער אויף דאָס אומ-גליק, און דער צושויער שפּירט, אַז דעם באַרויבטען פאָטערס צו-בראָכען האַרץ וועט זיך שוין נישט אַזוי גרינג קילען!

נאָר אָט ווערט שיילאָק געוואָר פון אַנטאָניאָס ירידה. ווי באַלזאַם זענען דידאָזיקע ידיעות פאַר זיין צווייטיקט געמיט, און ה' יעקב זילבערט האָט זייער פּלאַסטיש איבערגעגעבן די שפּיל פון די צוויי פאַרשידענע אויסגעמישטע געפילען אַף שיילאָקס געזיכט: דעם צער באַ די ידיעות וועגען דער פאַרשווונדענער טאָכטער, די פריוד — באַ די דערציילונגען וועגען זיין פיינטס מפּלות.

גוט, ווי פאַרגליווערט, ווי פון אייזען געשמידט און דערביי איינגאַנצען אָנגעשטרענגט, מיט אַ פּיבער פון אַ תּאווה, וואָס איז אַף דער שוועל פון באַפרידיגונג, אין איטלעכען נערוו, האָט זיך גע-האַלטען ה' יעקב זילבערט אין לעצטען אַקט. נאָר צום סוף איז ער עטוואָס דעטאַנירט געוואָרען דערפון, וואָס די מיטשפּילער זיינע זענען אַריינגעפאַלען אין אַ שלאַבריקען, קאַלטען טאָן און געשפּילט צו טרוקען און לאַנגווייליק.

אים אַלגעמיין איז די פּיעסע אויפגעפירט געוואָרען גאַנץ אָנשטענדיק.

די נייע דעקאָראַציעס מאַכען אַ גענוג אָנגענעמען איינדרוק.

די ראָלען זענען מער ווייניק איינגעשטודירט.

אסתּר-רחל קאַמינסקי און יוליוס אַדלער האָבען זיך גע-האַלטען, ווי פּאַר זיי פּאַסט.

פריילין רעגינע קאַמינסקי האָט זיך באַמיט צו באַלעבען איר קליינע ראָלע אַלס דזשעסיקע.

דִי אִיבּעריִקע טִיִלנעמער, מ'קען נִישט זאָגען, זִיִ זאָלען זײַן אַפ'ן אָרט, — אַלענפאַלס פלײַס האָט מען פון זִיִער זײַט געזען.

[„מאָמענט" נ' 98 פון 10, מאַי 1912].

„ישראל" פון אנרי בערנשטיין.

ענדלעך, איז קאַמינסקיס טעאַטער אַרויסגעטראָטען אַף דעם איינציק ריכטיקען וועג, אַף וועלכען נאָר עס קען איִם באַלייטען די סימפּאַטיע פון באַוווסטזיניקען טייל אין יידישען פובליקום.

פאַראַכטאָגען שבתצונאַכטס [1] האָבען מיר געזען אַף אָבאָזשנע גאַס צום ערשטען מאָל שעקספּירס אַ ווערק, מיט געוויסע פאַר-קירצונגען, לויט די תנאים פון דער יידישער סצענע.

היינטיקען מוצאי-שבת איז דאָרט שוין געגאַנגען אַ צווייט נייעס — אַ נייעס פאַר'ן יידישען וואַרשע, נאַטירלעך, — אַנרי בערנשטיינס באַקאַנטע דראַמע — „ישראל".

אַזוי דאַרף עס צו זיין. יעדע וואָך — און נאָך עפּטער, אַפילו, — אַ פּרעמיערע. אַ שטיק פאַלט אַדורך — אויך נישט קיין גרויס אומגליק. דער אַקטאָר איז ניט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר'ן דראַמאַטורג. ווי שוואַך אַ פּיעסע זאָל ניט זיין — אין אַ ברייטען רעפּערטואַר קען זי אויך אָנגיין. ווי זאָגט דאָס אַ בילדלעך יידיש גלייכווערטעל — „אַ שלעכט צענערעל — אין אַ טיטעל גייט עס". — דער עיקר־שט איז וויכטיק, אַף דער בינע זאָל זיין לעבען, באַוועגונג. עס זאָל ניט הייסען, אַז די טרופּע — ווי די פורימשפּילערס — האָט זיך איינמאָל פאַר אַלעמאָל איינגעשלאָסען אין די ענגע פיר ווענט פון עטלעכע אַלעמען-באַקאַנטע, אין תוך גאָרנישט שלעכטע, אָבער אַלעמען שוין צוגעגעסענע, פּיעסעס.

דער רעפּערטואַר פון אַ טעאַטער דאַרף פליסען, ווי אַ טייך, — פרישע כוואַליעס יאָגען אָהן אויפהער אָן און לויפען באַלט אַוועק, אָפּטרעטענדיק דאָס אָרט פאַר נאָך פרישערע, נאָך יינגערע.

נאָר דערויף און נאָר דערמיט האַלט זיך דאָס פוילישע „קליינע טעאַטער" אין בנין פון דער פילהאַרמאָניע. אַ מעכטיקער, האַסטיקער שטראָם פון נייעסען גיסט זיך אין משך פון 6 יאָר דורך

[1] דעם 11-טען מאַי.—

די מיניאַטורישע סצענע, און מיט דעם אומאויפהערלעכען קאָך האָט זי זיך דערוואָרבען אַ פעסט און אַ בכבודיק אָרט אין דער פוילישער דראַמאַטישער קונסט.

מיט אָפטע פרעמיערעס באַשאַפט מען דאָס, וואָס ווערט אָנגערופען מיט'ן טערמין „טעאַטערלעבען“, מ'ציט צו צום טעאַטער דעם אינטעליגענטישען קרייז צושויער, מ'צווינגט צו אינטערעסירען זיך מיט דער בינע, צו רעדען, צו שרייבען פון איר.

אין אַ פליסיקען רעפערטואַר אַנטוויקעלט זיך אויך די סצענישע קונסט. ער לאָזט ניט דעם אַקטאָר איינשלאָפען אין די באַקוועמע מאַסקעס פון די לאַנגאיינגעחזרטע ראָלען. ער וועקט דעם געדאַנק פון שוישפילער און זיין געפיל. ער מאַכט דעם אַרטיסטס נאַטור באַוועגלעכער, בייגעוודיקער, פאַרטיפט אירע מעלות, רייבט-אָפּ, ווי ווייט עס לאָזט זיך נאָר, די חסרונות אירע, דערוועקט אין איר אַלץ נייע דרימלענדיקע מעגלעכקייטען, גיט איר די געלעגענהייט אַרויסצושטעלען די פאַרבאָרגענסטע זייטען פון איר באַגאַבונג.

זאָל נאָר די טרופּע, וואָס ווערט אָנגעפירט פון דער גרעסטער יידישער דראַמאַטישער אַרטיסטין, ניט אָפּטרעטען פון דעם גליקלעכען פּלאַן, וועלכען זי האָט זיך לסוף פאָרגענומען; זאָל נאָר אויך דאָס יידישע פּובליקום וויסען, ווי אָפּצושאַצען איר אַרבעט און איר מי, ניט אָפּזאָגען איר אין דער געהעריקער מאָראַלישער און מאַטעריעלישער שטיצע, וואָס איז דער ערשטער און דער וועזענטלעכער באַדינג פאַר דער עקזיסטענץ און וווּקס פון יעדער קולטורעלישער אונטערנעמונג, — דאַן קענען מיר האָפען, אַז סוף-כּל-סוף, מיט די פאַראייניקטע כּחות פון דער סצענע און פון דער געזעלשאַפט, וועלען מיר, מיט דער צייט, דורך אומדערמידלעכען און בהדרגהדיקען פאָרטשריט, ענדלעך קומען צו אַ שטיקעל אייגען קינסטלערישן טעאַטער!

אנרי בערנשטיינס „ישראל“, וואָס האָט מיט איבער דריי יאָר צוריק געהאַט גרויס ערפאָלג אין פּאַריז, און דערנאָך אויפגעפירט געוואָרען אַף אַלע גרעסטע אייראָפּעישע סצענעס, צייכענט זיך, אין גרונט, ניט אויס מיט קיין געוואַלטיקע מעלות. דאָס איז ניט קיין ווערק, וואָס גייט איבער אין דער גע-

שיכטע פון דער ליטעראַטור און פון טעאַטער. דאָס איז ניט קיין ליטעראַרישע שאַפונג, וואָס זאָל אַרויסרופען אַנ׳אָפּקלאַנג אין די קומענדיקע דורות.

גאָרנישט, — אַ טיפּישע פראַנצייזישע לייכטע פּיעסע. קורץ — דריי קליינע אַקטען, וואָס מאַכען ניט מיד און ווערען זייער גרינג פאַרדייט. נאָך דער פאָרשטעלונג גייסטו נישט אַרויס פון טעאַטער אָנגעלאָדען מיט איינדריקען, געדאַנקען און געפילען, וואָס וועלען דיך לאַנג פאַרפאָלגען, ניט לאָזען רוען; קענסט זיך אָהן אָנשטרענגונג, גאַנץ נאַטירלעך און געמיטלעך אָנהייבען רעדען גאָר פון אַנדערע זאַכען, — פון ראָניקערס פּראָצעס, פון וועטער, פון לעצטען סענסאַציאָנעלישען גט, וואָס איז פאָרגעקומען אין וואַרשע, — און פאַרענדיקען דעם אָנגענעם פאַרבראַכטען אָוונט מיט אַ געשמאַקער וועטשערע אין אַ גוטען רעסטאָראַן צווישען פריינט און באַקאַנטע.

מער נישט, דאָס שטיק פאַרמאָגט דאָס, וואָס מ׳רופט אַף דעם טעכנישען לשון — „אַ צוויאָק“, — ד. ה. זיין דראַמאַטישען „טריוק“, זיין אייגענעם סצענישען עפעקט, אַ נייעם אויפטו אין דער אינטריגע, אַנ׳איינפאַל, וואָס האָט אַ געוויסען פסיכאָלאָגישען און געזעלשאַפטלעכען אינטערעס, — און דערמיט לאָזט זיך דערקלערען „ישראלס“ ערפאָלג אין מערבאייראָפּע. דאָסדאָזיקע „נייע וואָרט“ באַרעכטיקט אויך דאָס דערשיינען פון דער דערמאָנטער פּיעסע אַף דער י י ד י ש ע ר ב י נ ע.

אין „ישראל“ באַריהרט אַנרי ב ע ר נ ש ט י י ן איינע פון די אָנגעוויטיקסטע פראַגען פון פראַנצייזישען סאָציאַלישען און געזעלשאַפטלעכען לעבען, וועלכע איז שוין באַהאַנדעלט געוואָרען אין אַ סך אַנדערע פּאַריזער פּיעסעס, — דעם אַ נ ט י ס ע מ י ט י ז ם. אַלס ייד, קריטיקירט ער דידאָזיקע איינגעוואָרצעלטע פסיכישע קראַנקהייט, פון וועלכער אפילו די מאָדערנע אויפקלערונג איז ניט אימשטאַנד געווען צו באַפרייען די אַזויגערופענע „ציוויליזירטע וועלט“. נאָר דער פאַטש דעם יידענפרעסעריי איז אין „ישראל“ געגעבען געוואָרען אַף זייער אַנ׳אָריגינעלישען און וויציקען אופן, — און דאָס האָט אַרויסגערוקט דאָסדאָזיקע שטיק אַף אַנ׳אָנגעזעען אָרט צווישען די אַלע איבעריקע פון דעמזעלביקען מין.

ט ש ע מ ב ע ר ל ע ן און אַנדערע האָבען אויסגעטראַכט די „ר אַ ס ע נ ט ע אָ ר י ע“ פון אַנטיסעמיטיזם, וועלכע איז געוואָרען

אַנ׳אמתער מטמון פאַר אַלע צוררי־היהודים. מענשיקאָוו און סטאָליפּין פאַררופען זיך אויך אָפּט אַף איר. צוויי ראַסען שטייען איינע אַקייגען דער אַנדערער: די סעמיטישע און די אַרישע. די איינגענשאַפטען און אייגענטימלעכקייטען פון איינער זענען סותר די גרונטשטריכען פון דער צווייטער. מוז אַ שטערבלעכער האַס ביידע פונאַנדערטיילען, און נישטאָ אַזאַ וואַסער, וואָס זאָל זיין ביכולת די שרפה אויסצולעשען.

פירט אַנרי בערנשטיין אַרויס אַ פאַרביסענעם פּרינציפּיעלישען שונא־ישראל, דעם 27־יעריקען אָנפירער פון דער פּראַנצייזישער אַנטיסעמיטישער פאַרטיי, דעם פירשט טיבאָ, וואָס שטאַלצירט מיט זיין הויכער אַריסטאָקראַטישער אָפּשטאַמונג און איז טיף איבערצייגט, אַז די שנאה צו יידען ליגט שוין אין זיין בלוי אַריש בלוט.

ער קען פיזיש ניט איבערטראָגען דעם 54־יעריקען רייכען יידישען באַנקיר זשוסטען גאָטליב. זיין פיינטשאַפט דערגרייכט אַזוי וויט, אַז ער באַשליסט זיך צו פאַרניכטען דעם אומ־שולדיקען מענטש, וועלכער האָט אים אַף זיין לעבען אַף אַ האָר ניט דערטשעפּעט.

ער וואַרט־אָפּ דעם באַנקיר אין פאָדערזאַל פון דעם קלוב, אין וועלכען ביידע זענען זיי מיטגלידער, פאַרשטעלט אים דעם אַרויס־גאַנג און זאָגט, אַז ער וועט אים נישט אַרויסלאָזען, ביז דער ייד וועט אים ניט געבען אַ שריפטלעך התחייבות, אַז ער וועט אַרויס־טרעטען פון קלוב, אין וועלכען ער באַטייליקט זיך שוין זייט 30 יאָר, און וועט אויפהערען מיט זיין אָנוועזענהייט צו באַליידיקען זיין, טיבאָס, אַדעליקע און קריסטלעכע פערזענלעכקייט.

גאָטליב זאָגט זיך אָפּ צו דערפילען די ווילדע פאָדערונג, און בעט דעם היציקען יונגעמאַן, ער זאָל זיך באַרויקען. טיבאָ הייבט־אויף אַף דעם יידען די האַנט. דער ייד מוז אים אַרויס־רופען אַף אַ דועל, אויב ער וויל נישט, מ׳זאָל אים אויפהערען צו דערלאַנגען די האַנט.

קומט דער צווייטער אַקט, דער קנופּ פון דער גאַנצער פּיעסע, די נשמה פון איר ערפאָלג, און איבעררעשט אונדז מיט אַנ׳אומגעהייע־רער סענסאַציע: דאָס וועט זיין אַ דועל פון אַ טאַטען מיט אַ זון, דען גאָטליב איז אַמאָל געווען דער פירשטינס אַננעסאַ, דער קאַטוילישער צלמניצעס געליבטער, און טיבאָ איז די פרוכט פון

זייער פארבאָרגען געפיל!

און טיבאָ איז אַ באַרימטער פעכטער. נישטאָ, אַלדזאָ, קיין אַנדער מיטעל, צו פאַרמיידען דעם שרעקלעכען פאָטע מאָרד, ווי צו אַנט־פלעקען פאַר׳ן יונגען ראש פון דער אַנטיסעמיטישער פאַרטיי דעם סוד פון זיין געבורט. דער מוטערס ווערטער מאַכען אַף טיבאָ אַזאַ דערשיטערענדיקען איינדרוק, אַז ער דערשיסט זיך.

און ווי קען ער לעבען, אַז זיין טעאָריע האָט באַנקראָטירט!

ער האָט געלעבט אין טעות, אַז דער יידענהאַס איז די שטים פון זיין אַרישער נאַטור, — צום סוף לאָזט זיך אויס, אַז אין זיי־נע אָדערען רינט גאָר יידיש בלוט!

פאַר׳ן זעלבסטמאָרד האָט ער אַ שמועס מיט׳ן פאָטער, און גאָטליב מאַכט קלאָר דעם פאַריאושטען זון, אַז די גאַנצע האַנדלונג טיבאָס אין זיין אַנטיסעמיטישער פראָפּאַגאַנדע און אַגיטאַציע איז פון אַ יידען: נאָר אַ ייד קען זיין אַזאַ פאַרביסענער יידישער שונא!

דאָס קלינגט אפשר ווי אַ פּאַראַדאָקס, נאָר די געשיכטע און די געגענוואַרט ווייזען אַ סך ביישפּילען, וואָס דערלויבען מיט אים זיך צו רעכענען.

קיין שום צורר־היהודים איז נישט פעיק אַזויפיל גיפט און נידערטרעכטיקייט אין זיין האַס איינצופּעדעמען, ווי אַ ייד, ווען ער פאַרלאָזט זיין פאָלק און גייט־איבער אַף דער זייט פון זיינע פאַרפאָלגער.

און איז דען נישט אַ דערוויזענער פאַקט, אַז די ערגסטע, די בלוטיקסטע, שאָוויניסטען אין אַלע לענדער שטאַמען גראָד נישט פון דער אומה, וועלכער זיי זענען אַזוי עקסט „טריי“, נאָר באַלאַנגען נאָכ׳ן בלוט צו יענע נאַציעס, קייגען וועלכע זיי טרעטען אַזוי שענד־לעך אַרויס?

די פּיעסע שליסט זיך מיט גאָטליבס ווערטער, וואָס דער תמצית זייער איז, אַז נאָר דאָס קריסטענטום איז די אורקוועל פון אַנטיסעמיטיזם.

אויפגעפירט געוואָרען איז די פּיעסע מיט קענטיקען פליס. אַף דער סצענע האָט זיך באַוויזען פּריש, שיין מעבעל.

אין פּובליקום ווענדט זיך, די אויסערלעכע זייט פון דער יידישער בינע זאָל מיט'ן לויף פון דער צייט וואָס פיינער, וואָס עסטעטישער ווערען.

טעאַטער איז אַנ'אונטערנעמונג, גלייך מיט אַלע קאַפּיטאַליסטישע אונטערנעמונגען. ווערט עס באַזוכט פון פּובליקום, קען עס זיך אַנטוויקלען. גייט מען ווייניק אין טעאַטער, האָט עס נישט, פאַר וואָס צו וואַקסען.

קיין סובסידיעס, ווי די גרעסטע אייראָפּעישע בינעס, קריגט דאָך די יידישע — נישט!

ה' יוליוס אַדלער, אין דער טיטעלראָל, האָט אַרויסגעוויזען די בעסטע זייטען פון זיין טאַלענט: אינטעליגענטישקייט, באַקלערטקייט און טעמפּעראַמענט. ער האָט גוט פאַרשטאַנען טיבאָ, אַלס כאַראַקטער, און האָט ריכטיק פאַרקערפּערט דעם אָנבליק פון דעם שטאָלצען, היציקען, איינגעעקשנטען יונגען אַנטיסעמיט. מ'קען אים אַפילו פאָרוואַרפען, אַז אין דער אויסערלעכקייט און אין די באַוועגונגען איז ער געווען ווייניק אַריסטאָקראַט, — דערהויפּט האָט דאָס זיך געשפּירט אין ערשטען אַקט, אָבער אין צווייטען און אין דריטען האָט עס זיך שוואַכער געוואָרפען אין די אויגען, אָפּטרעטענדיק אין שאָטען, צוליב דער אָנשפּאַנונג פון דער דראַמאַטישער אַקציע.

זייער שטאַרק איז אַדורכגעגאַנגען די צווייטע העלפט פון צווייטען אַקט — די סצענע צווישען מוטער און זון. אויך באַ אסתר רחל קאַמינסקי האָט זיך מאָמענטענווייס געריסען די גאַנצקייט פון דעם אַריסטאָקראַטישען טיפּ. אָבער די מענטשלעכע, די ווייבלעכע זייט פון דער דראַמע, די טראַגישע איבערלעבונגען פון אַ פרוי, וואָס איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען צווישען זון און געליבטען, אַכטונג און שאַנד, רעליגיע און פאָדערונגען פון דער געזעלשאַפטלעכער מיינונג, אמת און שקר, — האָט אונדזער טאַלענטפולע אַרטיסטין איבערגעגעבען אַזוי ווי זי קען, מיט דער גאַנצער קראַפט פון איר ליידענשאַפטלעכער נאַטור, מיט דער גאַנצער טיפקייט פון איר אינטויציע. ה' אַדלער איז געווען דער פאַסיקער פאַרטנער, האָט אויסגעצייכענט אונטערגעהאַלטען, און דער לעצטער שטורמישער אַקאָרד פון דעמדאָזיקען אַקט האָט אָנגעצונדען דאָס גאַנצע טעאַטער, וואָס האָט אָפּגעענטפערט מיט אומאויפהערלעכע

אָוואַציִעס.

אברהם־יצחק קאַמינסקי האָט באַקלערט, ווייך און ווירדיק געשפּילט דעם יידישען באַנקיר. באַזונדערס גוט איז ער געווען אין ערשטען אַקט, בשעת׳ן צוזאַמענשטויס מיט טיבאָ. גאָטליב ווייסט דאָך יאָ אין יענעם מאָמענט, אַז דאָס באַליידיקט אים דער, וואָס איז פון זיינע לענדען אַרויס. אין אַזעלכע פאַלען ענטפערט מען מיט אַ פּאַטש. קען ער דען, אָבער, אויפהייבען די האַנט אַף זיין אייגענעם זון, וועלכען ער האָט אַזוי ליב? און וואָס וועט זיין מיט דעם דועל? זיין אייגענער כבוד און די ערע פון זיין נאַציע דער־לויבען דאָך נישט, ער זאָל די באַליידיגונג פאַרשוויַיגען? — ה׳ קאַמינסקין איז געלונגען אָפּצושפּיגלען אַף זיין פּנים און אין זיין פּאָזע דעם קאַך פון די אַלע געפילען אין גאָטליבס ברוסט. — מיט פאַרשטאַנד האָט ער זיך געהאַלטען אויך אין די איבעריקע צוויי אַקטען.

די ה״ה גראָסמאַן, קאַלאַמאַנאָוויטש, וואַרגאַטש, לוי, קאַמינער און זילבערקאַסטען געהערען צום יונגען דור יידישע אַקטאָרען. קיין גרויסקייטען זעט מען נאָך פון זיי נישט. נאָר אָנגענעם איז צו פאַרצייכענען דעם פלייס, וואָס איז צו באַמערקען אין זייער שפּיל, און וואָס דריקט זיך קודם כל אויס דערין, אַז זיי גיבען זיך די מי אויסצוחזרען געוויסענהאַפטיק די ווערטער פון די ראָלען. —

[„מאָמענט“ נ׳ 104 פון 17־טען מאַי 1912].

דער כח פון טפשות.

אין די ציימונגאַנאָנסען הייסט די פיעסע: „כח אהבה“, אין די טעאַטערפּראָגראַמען — „דער כח פון אייפערזוכט“. — אַף אַנ׳אמת, וואָלט איך געפּאַסט דער נאָמען: „דער כח פון טפשות“.

ווער איז איך מחבר?

ווען דאָס זאָל זיין אַ שרייפטשטעלער, וואָלט ווערט געוועזן אים אַרויסצופירען צום שאַנדקלאָץ: זאָל די וועלט וויסען, ווער עס זינדיקט מיט אַזאַ שונד!

דער אויטאָר פון דעם שטות איז, אָבער, נישט מער ווי אַ געוויינטלעך סוחרעל.

אין איין מודעה איז אַפילו געשריבען געוועזן, אַז ער שטייט אָן דעם שפּיץ פון עפּעס אַ בלאַט — אין גאַליציע, צי אין אַמעריקע, — דאָס לשון פון דער מיטטיילונג איז נישט געוועזן אַזוי קלאָר, מ׳זאָל פאַרשטיין, ווו, — נאָר מיר זענען שוין ברוך השם, געוויינט צו זען „רעדאַקטאָרען-אַרויסגעבער“, וואָס די יידישע פּרעסע וואָלט זייער וויינויק פאַרלוירען דערפון, ווען זיי זאָלען זיך נעמען צו בעדריי אָדער קוימענקערעריי.

וועלען מיר זיין פּערזענלעכקייט לאָזען צורו.

גלייבט מיר, ער איז גאָט די נשמה שולדיק. איטלעכס באַשעפעניש וויל לעבען. ווער עס האַנדעלט מיט אַלטוואַרג, מיט שמאַטעס, מיט שמעלץ, — און ווער עס האַנדעלט מיט „דראַמעס“. אויב אַף אַזאַ מין סחורה, ווי „דער כח פון אייפערזוכט“, איז פאַראַן געברויכער, — פאַרוואָס זאָלען זיך אויך נישט אָפּזוכען געהעריקע ליוועראַנטען?

דער אינהאַלט? — פרעגט מיך עפּעס גרינגערס!

דער הויפּטהעלד הייסט מאיר פּערלעס. ער איז, זעלבסט-פאַרשטענדלעך, אַ באַנקיר. וואָס דען קען זיין דער הויפּטהעלד פון אַ „דראַמע“, וועלכע האָט די זכיה געשפּילט צו ווערען אין אַ יידיש טעאַטער? ס׳איז דאָך עפעקטיש, ווען יעדע מינוט קלינגט אַף דער סצענע: „צוועלף הונדערט קראָנען... טויזענט גולדען“... פון דער בוזעמקעשענע ווערט אַרויסגעצויגען אַ גראָבבייכיקער טײַסטער, — פון אים שלעפּט מען אַרויס, און אין אים רוקט מען אַריין פּעקלעך מיט פּיזיטען...

עשירות — דאָס איז דער „צוויאָק״, די סענסאַציע כמעט אין אַלע „ערנסטע״ פּיעסעס פון אַלטען רעפּערטואַר...

און אַ באַנקיר, דאַרפט איר דאָך שוין אַליין פאַרשטיין, האָט אַ ווייב. און פאַרוואָס זאָל אַ באַנקיר מיט אַן׳אָנגעשטאָפּטען בייטעל נישט האָבען קיין פלוניתטע? ווו וואָלט געווען דער יושר? — און אַ באַנקיר זאָל האָבען אַ בוכהאַלטער — איז דאָך אַוודאי און אַוודאי בדרך הטבע. און וואָס ווייטער קומט-פאָר, דאַרף איך אייך דאָך נישט דערציילען. יעדע יאַכנע ווייסט היינט, אַז ווען אַ באַנקיר האָט אַ ווייב און אַ בוכהאַלטער, דאַרף דער בוכהאַלטער קושען דעם באַנקירס ווייב, — אַזוי פירט זיך אין אַלע גרויסע הייזער. ליינט שמ״רס ראָמאַנען, וועט איר זען, אַז אַנדערש קען גאָר נישט זיין.

ממילא, מוז דאָך שוין מ א י ר פ ע ר ל ע ס אין איין שיינעם בין-השמשות טרעפען זיין ע ט ע ל ע ן צוזאַמען מיט גאָלדהירשען באַ זיך אין שלאָפצימער. — אַ שפּאָרעוודיק שטיק לויתן און אַ געזונטע פּאָרציע שור-הבר זאָל קריגען אַף יענער וועלט דער, וואָס האָט אויסגעטראַכט דעם רעוואָלווער! וואָרום, זאָגט אַליין, וואָסער טעם וואָלט געהאַט אַ דראַמע, ווען דער הויפּטהעלד זאָל נישט קענען אַרויסכאַפּען פון דער הויזענקעשענע דידאָזיקע גלאַנצענדיקע כּלי, פון וועלכער ווייבער, וואָס באָגען ציטרין, פאַרגלייזען די אויגען און פאַרוואַרפען מיט׳ן קאָפּ?

קיין שאָס הערט איר, אָבער, דאָסמאָל נישט, און די ציטערדיקע יידענעס זענען פּטור פון צו פאַלען אין חלשות: ע ט ע ל ע פ ע ר ל ע ס מוז בלייבען לעבען, כּדי דאָס שטיק זאָל האָבען אַ פערדען אַקט.

באַ די אומות-העולם איז איינגעפירט, אַז נאָך אַזאַ שטורעמדיקער סצענע ווערט דאָס דערשיטערטע פּרויענצימער שטערבלעך קראַנק און ראַנגעלט זיך לאַנג-לאַנג מיט׳ן מלאך-המות. דער באַליידיקטער מאַן טרעט נישט אָפּ פון דעם פאַלשען ווייבס בעט, אָבער דערנאָך, ווען זי הייבט זיך שוין אויף, ווייל ער זי נישט קענען, באַהאַנדעלט זי ווי אַ ווילד-פרעמדע — און אירצט זי.

אַזוי פאַרלויפט זיך אין „פרוי עוואַ״, — אַזוי געשעט, נאַטירלעך, אויך אין „כח אהבה״. —

אַלץ מוז דאָך, אָבער, נעמען אַ סוף! פאַלט ווי פון הימעל אַראָפּ דער לעמבערגער פּ אַ ר י ס, דער בוכהאַלטער, וואָס דינט שוין גאָר אין אַן׳אַנדער שטאָט. וואַרפט זיך מיט ברייטגעעפענטע אָרעמס צו זיין שיינער ה ע ל ע נ ע, נאָר זי באַגעגענט אים גאָר מיט אַן׳אויסגעשטרעקטען

פִּין ת׳: די תּפלות פון דער מאַמע, דער איִיערהענדלעריִן, זענען ניִשט געבּליִבּען אָהן אַ פּעולה; דער דיִבּוק איִז אַרויס פון איִר זיִנדיִקער טאָכ־טער; זיִ ליִבּט שוין וויִדער דעם מאַן, און שרייַט, וויִ אַף די צייַן, צום אַמאָליִקען געליִבּטען: „דו ווייסט אַמבּעסטען, אַז מייַן לייַבּ איִז ניִשט אָנגעריִרט געוואָרען״! — זיִ האָט, הייסט עס, געפּעלשט אָן באַנקיִר בּלויז מיִט׳ן געדאַנק, — דער גוף איִז געבּליִבּען אומבּאַפלעקט, — אַ דאַנק דעם, וואָס דער פליִנקער אויטאָר האָט פאַרשטאַנען צוריִקצובּרענ־גען מ א י ר   פ ע ר ל ע ס ע ן פון דעם קאַפּעהויז אַהיים פונקט איִן דער מיִנוט, ווען דאָס לייַבּ האָט זיִך ערשט אָנגעהויבּען אַנטבּלייזען...

איִך דאַרף אייַך שוין ניִשט זאָגען, אַז דער מאַן הערט דאָס אַלץ אונטער. ג אָ ל ד ה י ר ש גייט אַרויס מיִט די הענט אַפ׳ן קאָפּ, וויִ המן פון אסתּר המלכּהס באַל. „הנאהבים והנעימים״ קלאַמערען זיִך קייגענזייַ־טיִק איין איִן די אָרעמס, און איִן די געריִרטע צושויער שפּריִנגט דאָס האַרץ פאַר שמחה און שפּיִלט אַ מאַרש: „חתן־כּלה, מזל־טוב!״

אַרויסגעפיִרט אַף דער סצענע דרייַ פאַרשוינען און זייַ צונויפגע־בּונדען איִן אַ הייַנטמאָדיִשען „דרייַעק״, — עס זאָל אַנטשטיין אַ דראַמע, מוזען זייַ, אָבּער, עפּעס טון, עפּעס רעדען. איִן דער פּיִעסע וואַרפט זיִך אַדורך דאָס וואָרט „פּסיִכאָלאָגיִק״ — דאָס באַווייַזט, אַז דאָס לעמבּער־גער טאַנדייטניִקעל, וואָס האָט אַוועקגעוואָרפען דאָס שמשות איִן חסידימ־שטיִבּעל, צו ווערען אַ דראַמעצושנייַדער און אַ „רעדאַגיִרער״, — האָט אַ בּאַגריִף דערפון, דאָס איִן אַ פּיִעסע מוז אַנטפּלעקט ווערען די איִנער־לעכע וועלט פון די פּערזאָנען, ס׳מוזען בּולט אַרויסטרעטען די מאָטיִוועו פון זייערע רייד און טאַטען, — קורץ: מיִר דאַרפען זען זייערע נ ש מ ו ת. — האָט ער עס אייַך דאָ אָנגעבּראָקט „פּסיִכאָלאָגיִק״.

דער באַנקיִר איִז עפּעס אַ לעקיִש, אַ לייַמענער גולם; זייַן „ארורה״ — אַ קלייַנשטעטעלדיִקע ציִג מיִט די מאַנערען פון אַ פאַרשייַט שטוב־מיידעל.

די סיִטואַציִעס זענען אומנאַטיִרלעך. די שמועסען — העכסט־איִדיאָטיִש.

און די בּיִנע בּלייַבּט פאָרט לייַדיִק! — איִז פאַראַן באַ יעקב ג אָ ר ד י ן אַ לייַזער בּדחן, — פעקעלט מען איִם אַריִבּער איִן „כּח פון אייַפערזוכט״ איִן דעם געשטאַלט פון דעם בּטלן אייִביִש. — ח נ ה־ ד ב ו ר ה, וויִדער, פון „מיִרעלע אפרת״ באַקומט אַ שיִנוי־שם און ווערט פאַרקריִפּעלט איִן אַ שייַנע־מעכטשע.

אַלץ קאַלאַמוטנע אַף דער סצענע! — קנעפּעלט מען נאָך צו עפּעס אַ שאָטען, אַ לאָקש, אַ פריַינדיִס, וואָס פּלאָנטערט זיִך אונטער דיִ פיִס וויִ אַ פאַרלוירען היִנטעל איִן אַן׳אומבאַקאַנט געסעל.

מ׳קען דאָך, אָבער, פאָרט שטאַרבען פאַר איִבעל! — דערלאַנגט מען אייַך אַ כיִנקע מיִט אַ פיִנקע, — אַ ליִיבּיִש-שמייַסער מיִט אַ מאַליע-קעכיִן, — און זיִי דאַרפען דאָס ראַטעווען דאָס געמויזעכץ, — מאַכען פריִילעך, אָדער „משוגע“, וויִ דיִ צוקונפטיִקע פּריִמאַדאָניִצע אַליִין רופט עס אָן...

וויִ אַ מאַמע צוטייִלט אַן׳עפּעל צוויִשען צוויִי קיִנדער, אַזוי האָט דער „פּאַרפאַסער“ אייַנגעטייִלט זייַן „ווערק“ צוויִשען קאָמיִשען און דראַמאַטיִשען עלעמענט. אַ האַלבען אַקט „וואָדעווילט זיִך“ אַף דער סצענע. — אָפּגעקיִצעלט אַביִסעל דעם עולם, — גייִען דיִ קאָמעדיִאַנטען אַראָפּ, און אַף דער ביִנע פאַנגט זיִך אָן צו „דראַמאַטעווען“, — זעלבסטפאַרשטענדלעך אָהן אַ שום לאָגיִשען אָנהאַנג צו דער ערשטער העלפט פון אַקט...

גאָטס רחמנות איִז אַף דער טרופּע, וואָס איִז געצוואונגען אייַנצושטודיִרען אַזאַ פּערל! און וויִ ס׳ווייַזט-אויס איִז דאָס שטיִק דוקא גאַנץ געוויִסענהאַפטיִק צוגעגרייִט געוואָרען.

וואָס ס׳האָט זיִך געלאָזט צו מאַכען פון דער „כח אהבה׳ס“ טאָוולענע מענטשען, האָבען דיִ אַרטיִסטען פון קאַמיִנסקיִס טעאַטער געגעבען.

ליִבערט איִז שטענדיִק ליִבערט. — נאָר פאַרוואָס מייִנט ער, אַז אַ באַנקיִר מוז תמיד טראָגען אַ שוואַרצען ראָק און אַ ווייַסע וועסט? — מאיִר פערלעס קען זיִך פאַרגיִנען צו האָבען אַ רעקלאַנצוג אויך! — מאַדאַם טריִליִנג האָט ניִשט געקאַרגט קייִן געפיִל. איִר באַגאָבונג האָט זיִך דייַטלעך געשפּיִרט איִן גאַנצען לויף פון דער ראָל. האָט וויִדער דיִ אַרטיִסטיִן אַ גרויסען חסרון: זיִ טוט זיִך קייִנמאָל ניִשט אָן אַזוי, וויִ דיִ פּיעסע פאָדערט. שטעלט זיִך פאָר, וואָסער פּניִם עס האָט: ערשט אַראָפּ פון קראַנקען בעט, ווייִנט דורך דיִ נעכט, רעדט פון טויט, און איִז אויסגעפּוצט וויִ אַף אַ באַל! — אַוודאי איִז פייַן, אַז אַן׳אַקטאָרקע פאַרמאָגט אַ שייִנעם גאַרדעראָב. נאָר מ׳דאַרף וויִסען, ווען איִם צו באַווייַזען. וויִנטשט פרוי טריִליִנג דורכויס, דאָס פּובליִקום זאָל זען איִרע רייַכע טואַלעטען, — לאָז זיִ זיִך אָפּדיִנגען אַ פענצטער בּאַ הערזען און דאָרט אייַנאָרדנען אַן׳אייִגענע אויסשטעלונג.

גוט איִז געווען קאַמיִנסקיִ, אַלס אייִביִש. ער האָט זיִך טרעפ-

לעך כאַראַקטעריזירט און גענומען דעם געהעריקען טאָן. פראַכטפול איז אויסגעקומען זיין שלוסאַקאָרד אין דריטען אַקט. אָבער צייטענווייס האָט זיין שטימע געקלונגען צו יונג. און, ווידעד, — די אַלטע קרענק, —דאָס לאַכען אַף דער סצענע, — אויך דאָסמאָל האָט קאַמינסקי עטלעכע מאָל צעשטערט דעם איינדרוק פון זיין שפיל.

ה׳ לעבעדיעוו איז, קענטיק, אַ באַגאָבטער אַרטיסט. זיין שטימע איז אַפילו צו שטייף, און די אויסשפּאַך צו האַרט, אָבער ער באַזיצט לעבען און הומאָר, און וואָלט זיך געקענט אויסצייכענען אויך אין אַנ׳ערנסטען רעפּערטואַר.

אַ פריילעך דינסטמיידעל האָט געשאַפען מאַדאַם ליבערט.

נאָך איין אָנמערקונג פאַר׳ן רעזשיסער: אַ צעניעריק מיידעלע באַדאַרף נישט טראָגען קיין שפיציקען גאָרסעט פון אוירעליע. ווייטער, — אין פערדען אַקט, אין איר געבורטסטאָג, וואָלט זי געמעגט אַראָפּוואַרפען דאָס ציצענע יאַקעלע, וואָס זי טראָגט נאָך אין דריטען אַקט, — נישקשה, מאיר פערלעס וועט דערפון נישט בדלות־ווערען.

[„מאָמענט״ נ׳ 249 פון יאָר 1911].

נ ח. פּרילוצק

„עוואַ“.

מ׳קען — ניִשט זײַן אַנ׳אָנהענגער פון אָפּערעטע. זיִ עקזיסטירט, אָבער, פאָרט. און האָט ערפאָלג. איִן אַלע קולטורלענדער לעבט איִבער די דראַמע אַ קריזיס. און די אָפּערעטע רײַט אַפ׳ן פערד. דאָס פּובליקום פאַרלאַנגט לײַכטע, פריילעכע זאַכען. און זײַן ווילען איִז אַ געזעץ. דערהויפּט נאָך, אַז — דער עולם צאָלט. די אָפּערעטע מאַכט איִבעראַל גוטע געשעפטען און האָט אַ געזיִכערטען קיום.

מוז מען זיך מיִט דעם פאַקט רעכענען. דער פאַרדראָס און דער קאַמף העלפען ווייניק. דעריבער האָט מען איִן מערבאייראָפּע, די לעצטע צײַט, אָנגעהויבען צו זאָרגען: עקזיסטירט שוין די אָפּערעטע, און ס׳איִז ניִשטאָ קיין אויסזיכט פון איר פּטור צו ווערען, — זאָל זי כאָטש האָבען אַנ׳אָנשטענדיקען אָנבליִק. מ׳האָט זיך גענומען באַציִען צו דער אָפּערעטע אַ סך ערנסטער, ווי ביִז ניִשט לאַנג. די קאָמפּאָזיִטאָרס און ליִברעטיסטען שטרעבען זי אויפצוהייבען אַף אַ העכערער מדרגה. וואָט מער זיִן — איִן איִנהאַלט. טיפער די מוזיק. עטוואָס נענטער צו דער קאָמישער אָפּערע.

די לעצטע אָפּערעטע פון דעם פּאָפּולערישען קאָמפּאָזיטאָר לעהאַר, — „עוואַ“, — באַלאַנגט צו דעמדאָזיקען נײַעם טיפּ. דאָס ליִברעטאָ איִז אַביסעל ניִשט פּראָפּאָרציאָנעליש: דער צווייטער אַקט צו לאַנג, דער דריטער — צו קורץ און צו צונויפגעקנייטשט, אָבער איִם אַלגעמיין וויקעלט זיך אויף פאַר׳ן צושויער אַ געוויסער ספּור־המעשה. עס קלעבט זיך איינס צום אַנדערען. און דער קאָמישער עלעמענט איִז ניִשט צו שאַבלאָניש, ער איִז גענוג ליטעראַריש. דערעיקרשט — די מוזיק איִז אויסגעצייכענט: אָריגינעליש, שיין, מיט מעלאָדישע, באַהאַרצטע ליִיטמאָטיווען און אייגענאַרטיקע, גראַציעזישע נומערען.

אַ טאָפּעלער דאַנק קומט, דערפאַר, דער נײַער דירעקציע פון „עליזעום“, וואָס זי האָט געעפענט דאָס טעאַטער מיִט „עוואַ“, וועלכע ווערט ערשט רעפּעטירט איִן „באָוואָסצי“.

קען די יידישע בינע נישט אויסקומען אהן א לייכטען רע-פערטואר, זאל-זשע ער כאטש נישט באשטיין פון שמאטעס. זאל ער נישט אפשטיין פון דער איינראפעישער אפערעטע. זאל אנ׳אינטעלי-גענט אויך קענען אויסזיצען אין טעאטער פונ׳ם אנהייב ביז צום סוף, און ס׳זאל אים נישט שלאגען צום הארצען, נאר ער זאל האבען אנ,עסטעטישען געניס.

אונדזער געגענווערטיקער לאזונג איז — נאציאנאליזירען אלע זייטען פון יידישען עפענטליכען לעבען. אלץ, וואס א מאדערנער מיטעלער מענטש דארף האבען פאר זיין גייסט, פאר זיין געמיט, פאר זיין פארוויילונג, זאל דער ייד באקומען אף יידיש.

זאל אין טעאטער זיין ריין און געמיטליך.

שפילט מען אנ׳אפערעטע, זאל זי נישט זיין נידעריקער פון די דורכשניטליכע עסטעטישע פאדערונגען. זאל דאס נישט זיין קיין פארקריפעלט פארזעעניש, דורך א פארטאטשט, פון פארשידענע גע-גנבעטע שטיקלעך אהן שכל און אהן געשמאק צונויפגעשטיקעוועט. זאל דאס זיין א ווערק פון א טאלענט. זאל מען זען אף דער סצע-נע א שטיק ווירקלעך לעבען, מעג זיין איבערפלעכלעך און לייכט אויפגעפאסט, אבי נישט אומגעלומפערט, מעלאדראמאטיש, נאריש. צי פון יידישען לעבען, צי פון נישט-יידישען — דאס איז שוין נישט וויכטיק. טויזענטמאל בעסער איין לעהאר, ווי הונדערט לאטיי-נערס. דער עיקר איז דאך דא, סוף-כל-סוף, די מוזיק.

זאל זיין באטירלעכקייט אף דער בינע. זאלען די ראליסטען, ענדלעך, באוועגען זיך, רעדען און זיין אנגעטון ווי מענטשען. טאנצט מען — זאל עס זיין געטאנצט. שטעלט מען פאר א באל — זאל דאס זיין א באל. טואלעטען — איז טואלעטען. זאל דאס אויג האבען אף וואס זיך אפצושטעלען. זאל אין די אויערען נישט גריל-צען. זאל נישט ריפען אין די געדערים.

זאל מען שוין אמאל געבען א טאן אף דער יידישער סצענע. זאל זיין עפעס א שטיקעל סטיל. גענוג שוין מיט דער שמולע-וויזנע און מיט׳ן פאצייאנו; צייט שוין צו זען עפעס היינטוועל-טיקס, עפעס קולטורעלישס, עפעס געשליפענס.

„עליזעום" האט געמאכט דעם ערשטען שריט. פארט געהאט דעם מוט אריבערצוגיין אף א נייעם וועג, נעמען זיך צו דער רע-פארם, איך זאג: „דעם מוט", — מחמת נישט גרינג איז זיך צו

באַשליסען מיט די אַקטאָרען פון „פינטעלע ייד“ און פון „נשמה פון מיין פאָלק“ מיטאַמאָל זיך אַריבערצוואַרפען אין דער אייראָפעישער אָפערעטע. נאָר די דירעקציע פון „עליזעום“ האָט זיך דערוועגט — און דאַרף נישט חרטה האָבען. דער עקספערימענט האָט זיך פאָרטרעפלעך איינגעגעבען. די פאָרשטעלונגען פון „עוואַ“ אַף דער קאַראָווע גאַס דערלויבען אונדז צו קאָנסטאַטירען: מיר האָבען, ענדלעך, אויך אַנ׳אייראָפעישע אָפערעטע. אין אַ גוטער שעה! און מיט מזל ווייטער אין דער נייער ריכטונג!

דער טאַלענטפולער דיריגענט, ה׳ ס אָ נ ד ל ע ר האָט פראַכטפול אויסגעשטעלט דעם אָרקעסטער און דעם כאָר. ס׳איז קענטיק, אַז נישט ווייניק אַרבעט, מי און ליבע האָט ער אַריינגעלייגט אין דער זאַך, און מ׳מעג אים גראַטולירען: צוליב דער מוזיק אַליין לוינט צו קומען אין „עליזעום“. אַלע שיינקייטען פון ל ע ה אַ ר ס סובטעליש, מעלאָדיש ווערק ווערען מייסטערהאַפטיק, קען מען זאָגען, אַרויסגעגעבען.

די אַרטיסטען, ווידער, פון זייער זייט, האָבען איבערגעשטיגען אַלע דערוואַרטונגען. מ׳מעג שטאָלצירען מיט׳ן יידישען אַקטאָר. גאָט מיינער, וויפעל טאַלענט עס פאַרמאָגט די יידישע בינע. מ׳דאַרף נאָר וויסען, ווי אים אויסצונוצען.

מאַדאַם ניעראָסלאַווסקע פירט זייער אויסגעהאַלטען און מיט פיל צערטלעכקייט אַדורך די ראָל פון דעם שיינעם פאַבריקסמיידעל, איבערגעבענדיק דאָס גאַנצע נאַיווקייט און די גאַנצע אינערלעכע קראַפט פון דעם דופטיקען בלימעל.

מיט טאַקט און גראַציע, מיט באַגייסטערונג און ווערדע שפילט ה׳ ל אַ נ ד ע, דער אינטעליגענטישסטער יידישער אַרטיסט, דעם רייכען פאַבריקאַנט און עלעגאַנטען פאַריזער לעבזונג אָקטאַוו פ ל אָ ב ע ר. ס׳איז קענטיק, אַנ׳אינערלעכע אויפלעבונג און דערמונטערונג פילט־אָן דעם אַרטיסט, וואָס האָט, ענדלעך, זיך דערפילט אין זיין אַטמאָספערע.

די קליינע, אָבער נישט גרינגע ראָל פון אַלטען אַרבעטער, בערנאַרד ל אַ ר ו ס, האָט געפונען אַ פראַכטפולען איבערגעבער אין באַהאַרצטען ה׳ אַדאָלף ב ע ר מ אַ ן.

ה׳ ב ר ו י ן (דאַגאָבער) פאַרמאָגט אַ מענגע טעמפעראַמענט, הומאָר און קאָמיזם און איז אַ געוווּנטשטער מיטגליד פאַר אַ מאַדערנע־

אָפּערעטענטרופּע.

אַפּ'ן פּלאַץ איז ה' הערמאַן בערמאַן (וואַזען). אָט ווער עס איז אַ געבוירענער קאָמיקער פאַר אַפּאַרס. און זאָל אַף דער יידישער סצענע זיך באַווייזען דערדאָזיקער לייכטער זשאַנר, וועט ה. בערמאַן אין אים געוויס פאַרנעמען אַ אָנגעזעען אָרט.

גוט האָט זיך געהאַלטען ה' פּריד (פּרונעל), אַ פּעיקער יונ־גערמאַן, וואָס קען, בײַ פלײַס, זיך אויסאַרבעטען אַף אַ פײַנעם אַקטאָר.

דער כאָר האָט אין דער נײַער ראָלע אויך גאַנץ באַפרידיגענ־דיק באַלײַגט דעם עקזאַמען.

צום שלוס אַ פּאָר ווערטער וועגען דער איבערזעצונג פון דער אָפּערעטע.

דאָס איז אין אמתען זין פון וואָרט אַנ'איבערראַשונג פאַר'ן יידישען טעאַטערבאַזוכער, וואָס האָט אין דער יידישער אָפּערעטע צום ערשטען מאָל דערהערט אַנ'אָנשטענדיקע, נאַטירלעכע, ריינע יי־דישע שפּראַך.

די פּערזען זענען העכסט ליטעראַריש איבערגעזעצט געוואָרען דורך ה' פּסח קאַפּלאַן, די פּראָזע — דורך ה' וואַקסמאַן.

קורץ, דער נײַער אָנפאַנג איז סימפּאַטיש און געלונגען פון אַלע זײַטען.

די אַרטיסטען פון „עליזעום" האָבען זיך ערנסט באַצויגען צו זייער אויפגאַבע, — זענען די רעזולטאַטען גוט.

אין דער געשיכטע פון דער יידישער בינע, ספּעציעליש פון דער יידישער אָפּערעטע, וועט די אויפפירונג פון „עווא" פאַרבליי־בען אַלס היסטאָרישע דאַטע.

איצט איז דאָס וואָרט פאַר'ן יידישען פּובליקום.

זאָל די אַרבעט פון דער נײַער דירעקציע נישט גיין לאיבוד.

זאָל די טרופּע פון „עליזעום" נישט בלײַבען אומבאַפרידיקט פאַר איר שווערער מי. זאָל דער יידישער טעאַטערבאַזוכער באַווייזען, אַז ער איז ווערט, מ'זאָל פאַרזײַנעטוועגען אַזוי פיל זאָרגען און אַרבעטען.

זאָל די געווײַנטלעכע יידישע אומדאַנקבאַרישקייט נישט אויסלע־שען די גוטע כוונות און דעם מוט פון די ה"ה סאַנדלער, ליבערט, לאַנדע, קאָמפּאַניעץ און זייערע חברים.

[„מאָמענט" נ' 264 פון 1912].

נח פרילוצקי

„שושנה די צנועה“

אין דער פּוילישער געזעלשאַפט גופא הערען זיך, אַפּנים, שטימען:

— דער בּויקאָט מוז אַרויסרופען קייגענבּויקאָט. און דערפון וועלען די פּאָליאַקען שטאַרק ליידען“. —

האָט די טעג „דוואַ גראָשע“ בּאַרויקט די „פּעסימיסטען“:

— שטותים! וואָס, אַ יידישער אינטעליגענט וועט נישט גיין, לאָמיר זאָגען, אין פּוילישען טעאַטער, — ווו דען וועט ער גיין?! —

— דער יידישער אינטעליגענט וועט גיין אין יידישען טע=אַטער! — ווילט זיך ענטפערען.

די לעצטע טעג איז אין „עליזעום“, ווירקלעך, צו בּאַמערקען אַזאַ פּובּליקום, וואָס פריער האָט איר עס געקענט דאָרט מיט ליכט זוכען.

די העכערע יידישע בּורזשואַזיע, די געשווירענע צושטעלערין פון צושויער פאַר „נאָוואָסצי“. האָט אָנגעהויבען צו בּאַווילִיגען אַראָפּצוניִדערען צום קליינעם טעאַטערל אַף קאַראָווע גאַס.

איך בּין געווען יענע וואָך אַף „שושנה די צנועה“, — ס׳האָט געבּלענדט אַרום און אַרום פון בּריליאַנטען, גרויס ווי אַנ׳אַרבּעס און ווי אַ נוס.

יאָ, די נייע דירעקציע פון „עליזעום“ האָט זיך געשטעלט אַפ׳ן ריכטיקען וועג.

איר ערפאָלג בּאַווייזט דאָס.

נאָכאַמאָל: איך בּין אַ קנאַפּער אָנהענגער פון אָפּערעטע. נאָר מ׳מוז זיך רעכענען מיט דעם פאַקט, אַז זי עקזיסטירט און האָט אַ גרויסע פּעולה.

דאָס איבּסען=טעאַטער אין כריכטיאַניע וואָלט זיך געמוזט פאַר=מאַכען, ווען נישט די שפּאָרע הכנסה פון די אָפּערעטענפאָרשטע=לונגען.

זאָל=זשע זיין אויך אַנ׳אָנשטענדיקע אָפּערעטע אַף יידיש!

קיין גרויסע חכמה שעפּט מען טאַקע נישט פון די לייכטע, פריוואָלע פּיעסעס. זייער ווירקונג קען בּרענגען צו גאַנץ נישט סימ=

באַזישע דערשיינונגען. — אָבער, זיי ווערען באַזוכט, זאָל-זשע, בשעת דער פאָרשטעלונג, אין אויער פון יידישען בעל-בית מיט דער אַסימילאַטאָרישער פּירונג אינדערהיים, קלינגען די מוטערשפּראַך, מיט וועלכער ער שעמט זיך אַזוי פאַר דער וועלט.

באַ אונדז האָט מען ליב אידיען, נאָר מ'שאַצט נישט אָפּ ווי ס'דאַרף צו זיין די ווירקונג פון לעבעדיקע פאַקטען.

מ'האָט פיינט זיך צו „שפּילען" מיט „קליינקייטען".

געוויס, וויכטיק איז די איבערצייגונג און די שטימונג, — נישט די אויסערלעכע קליינקייטען. אָבער מ'דאַרף נישט פאַרגעסען, אַז די קליינקייטען — דאָס שילדעל אַף דער טיר, די אותיות אין די קאַלאָשען און אַף דער וועש, די וויזיטקאַרטען, — געבען אַ טאָן, באַשאַפען די סביבה.

קליינקייטען האָבען, אין זין פון אומבאַוווסטזיניקען איינפלוס אַף דער אויסבילדונג פון נייגונגען, סימפּאַטיעס, טבעס, אפשר נישט קיין קלענערע באַטייטונג, ווי די טעאָריעס, ווי דאָס לערנען און לייענען.

* * *

אַ לויב קומט, דעריבער, די דירעקטאָרען פון „עליזעום" פאַר די מי, וואָס זיי גיבען זיך צו באַשאַפען אַ יידיש „נאָוואָסטי".

„שושנה די צנועה" איז פלייסיק איינגעשטודירט, און שוימט ממש אַף דער סצענע.

קוקסט און באַוואונדערסט: וואָס-וואָס, נאָר טאַלענט פעלט נישט דעם יידישען אַקטאָר.

ס'שפּריצט מיט באַגאַבונג די יידישע בינע.

כ'בין נישט לאַנג געווען אין „נאָוואָסטי". כ'וועל נישט זאָגען, דער איינדרוק זאָל דאָרט זיין מיט אַ סך בעסער.

ס'איז צו שטוינען, ווי שנעל די יידישע אַרטיסטען האָבען זיך אָריענטירט אין נייעם זשאַנר.

די נעראָסלאָווסקע וואָלט געווען אַ כבוד אפילו פאַר אַ נישט-יידישער בינע. איר שטים איז זאַפטיק, די האַלטונג גראַציע-זיש. דער שפּיל פעלט אפשר די חוצפּה און דאָס פאַרשייטקייט פון אַ פּאַריזער קאָקאָטע, נאָר איך האַלט גראָד פאַר אַ מעלה דאָס איינ-צוהאַלטענקייט און נאַיווקייט, מיט וועלכע די אַרטיסטין האָט אַדורכ-

געפירט די טיטעלראָל, אָפּווישענדיק אַביסעל די שאַרפע קאַנטען, דעם צו־רעאַלישען ציניזם.

אַנ׳ערנסטער, גאָרנישט מיטעלמעסיקער טאַלענט איז ה׳ זיל־בערקאַסטען. זיין פּראָווינצער פערפומפּאַבריקאַנט פּאָמאַרעל איז פּראַכטפול. צווי מענטשען לעבען אין שושנהס מאַן: אין ציווילקליי־דער איז דאָס אַ שעפּעלע, אַ פאַנטאָפּעל; אין מיליטערמונדיר — אַ צורייצטער טיגער. ה׳ זילבערקאַסטען גיט זייער טרעפלעך אַרויס דעם קאָנטראַסט פון די צוויי פאַזען אין פּאָמאַרעלס לעבען. געלונגען איז דער גרים, מערקווירדיק די מימיק. די שפּיל איז אַדורכגעדרונגען מיט אַ מענגע קאָמיזם פון העכערען טיפּ, — קאָמיזם, וואָס איז שאַפונג.

אַ ווילכטיק געווינס פאַר דער יידישער בינע איז דער אינטע־ליגענטישער און סימפּאַטישער ה׳ קעלטער. זיין געזאַנג און זיין שפּיל זענען זייער אָנגענעם. ער דאַרף נאָר מער אויפמערקזאַמקייט לייגען אַף די הענט און פיס: ער וואַרפט מיט זיי צופיל. דאָס צו־קלאַפּט אַביסעל דעם איינדרוק. די באַוועגונגען פון קולטורעלישען מענטש זענען תמיד דיסציפּלינירט.

שמערצלעך איז צו זען ה׳ ליבערט אין אַנ׳אָפּערעטע. ער אַליין, קענטיק, שפּירט זיך נישט איינגאַנצען באַקוועם אין איר. אָבער טאַלענט איז איבעראַל טאַלענט, און די קליינע ראָל פון אַלטען שאַ־רענצי האָט אין אים געפונען איר אידעאַלישען פאַרקערפּערער.

אַ צערטלעכע, ריינע מוטער האָט אונדז פאָרגעשטעלט מאַדאַם קאָמפּאַנייעץ.

ה׳ הערמאַן בערמאַן (דער מיטגליד פון דער אַקאַדעמיע) און ה׳ ברוין (זיין זון) זענען געבוירענע פאַרסאַקטאָרען און ווייַ־לען מיט זייער טעמפּעראַמענט, עקספּאַנסיווקייט און פריילעכע איינ־פאַלען.

גאַנץ באַפרידיגענדיק, אַלס קעלנער, איז דער יונגער ה׳ עפּעלבוים. ער האָט שאַנסען צו זיין אַ נוצלעכער מיטגליד אין דער יידישער אַקטאָרענמשפחה.

לעבעדיק און לוסטיק זענען די טענץ.

גוט דיריזשירט, ווי אימער, ה׳ סאַנדלער.

* * *

עטוואָס מער וואָלט מען געקענט פאָדערען מכּח די דעקאָראַציִעס, מכּח דער אויסשטאַטונג וכּדומה, נאָר — — — ווי נעמט מען עס „נאָוואָסציִס" סובסידיִעס!

ביסלעכווייַס וועט מסתּמא אַלץ קומען.

ווי זאָגט מען דאָס: מיט דער צייַט פליקט מען רויזען.

„קראָקע איז אויך נישט אין איין טאָג אויפגעשטעלט געוואָרען.

זאָל נאָר דאָס יידישע פובליקום ווי געהעריק שעצען און שטיצען די יידישע בינע, וועט זי מוזען שטייַגען: זי וועט האָבען — מיט וואָס.

[„מאָמענט" נ' 18 פון 1913].

נח פּריצקי.

„ציגײַנערבאַראָן“.

(גאַסטראָלען פון דער לאָדזער טרופּע).

דאָס טעאַטער איז געווען ליידיק. 20, אפשר 30 פּערזאָן... און ווען ס'איז אַרויסגעקומען דער ה' ברייטמאַן אַלס אָטאָקאַר, אין אַראָליע, צו וועלכער ער איז לגמרי נישט צוגעפּאַסט, ווי קליין זי איז נישט, האָב איך מיך שוין גאָר געפילט אַזוי, ווי אַמאָל, אין די קינדעריאָרען, אין אַ קליין שטעטעל, ווען ס'איז געקומען אַ טרופּע קינצענמאַכער, און אַף די ערשטע פּאָר פאָרשטעלונגען געאַרבעט פאַר די ווענט.

אַ פּאַריטומטקייט איז אויסגעגאָסען אַפ'ן טעאַטער. אַ קעלט וויִעט פון דער סצענע. און ס'איז אַ האַרציק רחמנות צו קוקען אַף די אַקטאָרען, וואָס זינגען, רעדען, גייען, טוען אַלץ, וואָס ס'פאָדערט זיך פון זיי, און האָבען פאַר זיך דעם פּוסטען פינצטערען חלל איבער די ליידיקע שטולען.

נאָר אָט באַווייזט זיך זשופּאַן — ה' בליכמאַן. דער קאָמיקער פון דער אָפּערעטע. ער האָט געכאַפּט דעם ריכטיקען טאָן. איז גוט כאַראַקטעריזירט. האַלט זיך גאַנץ פיין. מאָמענטענווייס — נישט גענוג געשליפען, נישט אָפּגעשטעלט זיך ווו מ'דאַרף. אָבער אים אַלגעמיין, נשקשה. — ה' רייף, אַלס קאָמיסאַר, טראָגט אַרײַן אַ פאַלשקייט. צו־דראָנגעוואַטע און ווייניק יעזויטישקייט. אַ זעלנער אָנשטאָט דעם ראַפינירטען הויפמענטש. — ה' סיעראָצקי, דער ציגײַנערבאַראָן, אָנגעטון, ווי ס'געהער צו דער ראָליע, פאַררייכט דעם אײַנדרוק. די שטימע שטערט אים, נאָר די שפּיל איז לעבעדיק, מיט טעמפּעראַמענט. — פרוי ווינאָקור, אַלס די אַלטע ציגײַנערין טשיפּראַ, צים־צו דאָס אויג מיט דער שטילער עכטקייט פון איר נאַטירלעך האַלטען זיך. — פרוי גאָלדשטיין, אַלס די יונגע ציגײַנערין, איז נאָענט צום געדאַנק פון אויטאָר, אַרויסגעבענדיק די געזעצטע ווילדקייט פון דער שיינער סאָפי. — דער כאָר איז אויסגעצייכענט אויסגעשטעלט און צוזאַמענגעשפּילט. דער אָרקעסטער אין געפירט פון אַ געניטער האַנט. — און צום סוף פון ערשטען אַקט וואָגסטו דיר: ס'איז מעגלעך אײַנצוזיצען אין טעאַטער.

און נאָך די אומגעלומפּערטע הויזענאָפּערעטעס, מיט זייערע קאַבאַרעטעפּעקטען און פאַרשמאָלצעוועטען ליצנות, איז דאָס שוין אַ סך. יאָהאַן שטרויסעס „קאָמישע אָפּער“, ווי ער האָט אָנגערופען זיין לייכטע מעלאָדראַמע, איז, וואָס שייך צום אינהאַלט, פּוסט, אָבער ריין, אין גייסט פון די נאַיווע בירגערלעכע פּריזיניקע. די מוזיק איז עטוואָס איינטאָניק און סענטימענטאַליש, אָבער זייער מעלאָדיש, מיט אָנגענעמע כאַראַקטעריסטישע נומערן. און אויב אַהן אָפּערעטע איז זיך שווער צו באַגיין, איז בעסער צען „ציגיינערבאַראָנס“, איידער איין „פּופּכען“. — און אַ שאָד, וואָס גראָד אַזעלכע אָווענטען קאָן מען אין טעאַטער אַף אַ רייטוואָגען אַרומפּאָרען.

אַ שאָד! ווייל ווי זאָל מען נעמען אָנטייטען דער טרופּע די חסרונות? — איז זי דען אַף געהאַלט באַ קאָרנעדזשי? קריגט זי דעם לאָקאַל פון דער שטאָטפּאַרוואַלטונג? און זענען דען די מוזיקאַנטען און כאָריסטען, די דעקאָראַטאָרס און רעקוויזיטאָרס, די שניידערס און שיסטערס — אַזעלכע מעצענאַטען, זיי זאָלען ליווערען זייער אַרבעט אומזיסט?

דער צווייטער אַקט, אין וועלכען ס׳איז דאָ עטלעכע מאַסענסצענעס, איז אַדורכגעגאַנגען באַפרידיגענדיק. אין דריטען אַקט שטייגט ה׳ ב ל ײ כ מ אַ ן איבער זיך אַליין. ס י ע ר אָ צ ק י און ג אָ ל ד שטיין האָבען דעם צווייטען אַקט אַדורכגעפירט מיט קראַפט און באַגייסטערונג. — די אַלטע ציגיינערין איז ביז צום סוף אויסגעהאַלטען. — מ׳וואָלט געקאָנט אָנווייזען פעלערען אין דער אויפפירונג, אין דער קליידונג, אין דער איינטיילונג פון די קלענערע ראָלען. נאָר דאָס וואָלט געהייסען חוזק־מאַכען פון זיך אַליין. באַ אַזאַ איינגלייכגילטיקייט פון פובליקום איז דאָס, וואָס יוליוס אַדלערס טרופּע האָט געגעבען אין „ציגיינערבאַראָן“, שוין אויך צו־פיל.

דאָס טויזענט צווייטע מאָל: קיין מענטשענמאַטעריאַל פעלט דער יידישער בינע נישט. די יידישע טאַלענטישקייט שפּיגעלט זיך דאָ אָפּ נישט שוואַכער, ווי אַף אַנדערע געביטען. גיט נאָר די האַנט, וואָס זאָל דאָס אַלץ צונויפנעמען, אין אָרדנונג ברענגען, אָנפירען. גיט נאָר דעם באָדען — די ל י ב ע און דאָס ג ע ל ט, אָהן וועלכע ס׳איז אוממעגלעך אַרויסצופירען די יידישע דראַמאַטישע קונסט פון באַלאַגאַן.

אינהאַלט

פון צווייטען באַנד.

I. אַרטיסטען:

1) יעקב ליבערט . . . . 7.
2) פעני וואַדיאַ-עפשטיין . . . . 12.
3) מאָריס מאָסקאָוויטש . . . . 29.
4) באָריס טאָמאַשעווסקי . . . . 38.
5) דוד קעסלער . . . . 47.
6) פּר. מ. לאָבעל . . . . 57.
7) בּועז יונגוויץ . . . . 63.
8) מ. מייערסון . . . . 68.
9) מישע פּישזאָן 70

II. פאַרשידענס:

1) „דודס פידעלע" . . . . 75.
2) „ד"ר יאָזעלמאַן" . . . . 77.
3) רחל קאַמינסקיס בענעפיס . . . . 79.
4) „די שוועסטער" פון י. ל. פרץ . . . . . . 81.
5) „יעקעל דער שמיד" פּון דוד פינסקי . . . 87.
6) „דער אינטעליגענט" פּון פרץ הירשביין . . 90.
7) „דער יחוס" פון שלום אַש . . . . . . 94.
8) שיילאָק . . . . 97.
9) „ישראל" פּון אַנרי בערנשטיין . . . . . 104.
10) דער כח פון טפשות . . . . 111.
11) „עוואַ" . . . . 116.
12) „שושנה די צנועה" . . . . 120.
13) „ציגיינערבאַראָן" . . . . 124.